

VASILE PĂTULEA

PROCES ECHITABIL

**Jurisprudența comentată
a Curții Europene a Drepturilor Omului**

INSTITUTUL ROMÂN PENTRU DREPTURILE OMULUI

VASILE PĂTULEA

PROCES ECHITABIL

**Jurisprudența comentată
a Curții Europene a Drepturilor Omului**

INSTITUTUL ROMÂN PENTRU DREPTURILE OMULUI

București 2007

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PĂTULEA, VASILE

Proces echitabil.

Jurisprudența comentată a Curții Europene a Drepturilor Omului
/ Vasile Pătulea. – București:

Editura I.R.D.O., 2007

Bibliogr.

ISBN 978-973-9316-63-7

Pătulea, Vasile

© 2007 INSTITUTUL ROMÂN PENTRU DREPTURILE OMULUI

București, Bulevardul Nicolae Bălcescu, nr.21, etaj 4, sector 1

Telefon: 40-21-311 49 21

Fax: 40-21-311 49 23

e-mail: office@irido.ro

ISBN 978-973-9316-63-7

LISTĂ ABREVIERI

CEDO	Curtea Europeană a Drepturilor Omului
Comis. EDO	Comisia Europeană a Drepturilor Omului

Cuvânt înainte

Cunoașterea jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului reprezintă o necesitate.

O necesitate cu atât mai puternic resimțită cu cât România este încă din 1993 membră cu drepturi depline a Consiliului Europei și a ratificat Convenția Europeană a Drepturilor Omului precum și Protocoalele sale adiționale. Mai mult, aceste documente regionale intră în sfera dispozițiilor art. 11 și 20 ale Constituției, conform cărora tratatele ratificate de Parlament fac parte din dreptul intern, iar drepturile și libertățile cetățenilor vor fi interpretate în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și celelalte tratate la care România este parte; în caz de neconcordanță cu legislația internă, acestea au prioritate, cu excepția cazului în care Constituția sau legile interne conțin dispoziții mai favorabile.

În consecință, Convenția Europeană a Drepturilor Omului a dobândit aplicabilitate directă în dreptul intern, iar cunoașterea jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului devine o obligație în primul rând pentru magistrați și avocați, pentru cadrele didactice și studenții facultăților cu profil juridic, cercetători, pentru toți cei învestiți cu atribuții în administrarea justiției, dar nu numai pentru aceștia.

Din aceste motive, Institutul Român pentru Drepturile Omului, instituție națională cu atribuții de cercetare, informare, formare și consultanță, a publicat, până acum, patru ediții din “Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului”, lucrare de excepțională valoare științifică a profesorului Vincent Berger, deschizând pentru publicul românesc accesul la principalele hotărâri ale Curții și oferind, prin trimerile sale bibliografice atașate fiecărui caz, noi și largi posibilități de documentare și cercetare. De asemenea, a publicat volumul “Din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. Cazuri cu privire la România”, culegere de hotărâri în cauze la care statul român este parte, în creștere ca număr și diversitate a articolelor în a căror sferă de aplicare se înscriu.

De această dată, încredințăm tiparului o lucrare științifică asupra jurisprudenței referitoare la un singur articol al Convenției Europene a Drepturilor Omului, care întrunește însă o multitudine de cazuri de mare complexitate sub aspect juridic.

Este, evident, vorba despre articolul 6, care consacră dreptul la un proces echitabil și a devenit o normă procesuală de referință. După cum arată însăși Curtea Europeană a Drepturilor Omului, dreptul la un proces echitabil ocupă un loc preminent într-o societate democratică.

De aici, necesitatea aprofundării interpretării articolului 6 al Convenției Europene a Drepturilor Omului și a unei aplicări unitare în statele părți, între care România.

În acest sens, lucrarea de față, datorată reputatului jurist Vasile Pătulea, reprezintă o contribuție valoroasă, prin analiza, sinteza și opiniile supuse reflecției specialiștilor, pe care le cuprinde, la clarificarea unei problematice complexe de larg interes.

Prof. univ. dr. **Irina Moroianu Zlătescu**
Directorul Institutului Român pentru Drepturile Omului

Prefață

Elaborată în cadrul Consiliului Europei și semnată la 4 noiembrie 1950, la Roma, Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale (cunoscută sub titlul simplificat de Convenție europeană a drepturilor omului sau Convenția CE) constituie unul din instrumentele internaționale cele mai importante și eficace de protecție a drepturilor omului în lume și aceasta pentru două rațiuni principale:

a) locul pe care-l ocupă în cadrul sistemelor de drept naționale ale statelor care au ratificat Convenția, loc care explică profunda influență, pe care aceasta o exercită asupra legislației și jurisprudenței acestor state, și

b) faptul că, spre deosebire de alte instrumente internaționale de acest gen, Convenția europeană a drepturilor omului comportă, în cadrul său, și un mecanism jurisdicțional supranațional ale cărei soluții se impun statelor contractante, în felul acesta fiind garantată efectiv respectarea drepturilor omului proclamate prin Convenție.

Sub acest ultim aspect (cel jurisdicțional) merită a fi reținut, cu deosebire, textul art.6 din Convenție prin care sunt proclamate garanțiile cu privire la punerea în valoare a drepturilor și libertăților recunoscute persoanelor în fața instanțelor judiciare naționale, pentru a fi evitate sau, după caz, neutralizate toate încălcările ale oricăroră dintre aceste drepturi de către autoritățile statale.

Acest text, pe care-l considerăm a fi cel mai important și mai complex din Convenție (bineînțeles sub aspect jurisdicțional), cu o largă aplicabilitate în toate procesele civile și penale, însoțit de practica Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) care este foarte variată și cu solide argumentări, poate fi considerat ca un adevărat ghid pentru instanțele noastre judecătorești conținând toate coordonatele procesuale și procedurale specifice unui proces corect, echitabil, în respectarea drepturilor și libertăților persoanei.

Acesta este motivul pentru care am considerat că ar fi necesară și utilă o asemenea culegere de practică jurisdicțională a instanței europene, axată numai pe dispozițiile art.6 din Convenția CE, pentru ca juriștii practicieni să aibă la îndemână un instrument de lucru pe care să-l poată consulta rapid și cu ușurință atunci când se confruntă cu problematica generată de acest text în aplicațiile sale la cazuri concrete.

Textul art.6 din Convenția europeană a drepturilor omului

Dreptul la un proces echitabil:1.Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege, care va hotărî fie asupra încălcării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil, fie asupra temeinicei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa. Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public, dar accesul în sala de ședințe poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acestuia în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților la proces o impun, sau în măsura considerată absolut necesară de către instanță atunci când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției.

2.Orice acuzat are, în special, dreptul:

a) să fie informat în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege și în mod amănunțit, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa;

b) să dispună de timpul și de înlesnirile necesare pregătirii apărării sale;

c) să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales de el și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer;

d) să întrebe sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării;

e) să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere.

TITLUL I

Domeniul de aplicare al art.6 din Convenția europeană a drepturilor omului: drepturile și obligațiile cu caracter civil; temeinicia acuzațiilor în materie penală

SECȚIUNEA 1 - Conținutul noțiunii de „drepturi și obligații cu caracter civil”

a) Clarificări în legătură cu noțiunea de „drepturi și obligații cu caracter civil”.

Așa cum s-a subliniat în literatura juridică¹, textul art.6 din Convenția europeană a drepturilor omului este unul din cele mai lungi și mai complexe din această Convenție.

Pentru că acest text al Convenției este de foarte mare importanță și pentru organele jurisdicționale din România, ne-am propus să realizăm o sinteză teoretică și de practică jurisdicțională a Curții Europene a Drepturilor Omului de la Strasbourg pe această temă a dreptului persoanelor la un proces echitabil, în fața unei instanțe independente și imparțiale, care să fie rezolvat într-un termen rezonabil și cu toate garanțiile procesuale și procedurale adecvate.

Încă de la început trebuie să facem observația că unii termeni folosiți în textul art. 6 alin. 1 din Convenție au un „caracter nedeterminat” (general) care s-ar putea preta la interpretări diferite (neunitare). Este vorba de expresiile „proces echitabil” și „termen rezonabil”. Acest procedeu al legiuitorului comunitar s-ar putea interpreta în sensul că s-a lăsat Curții, și, implicit, instanțelor naționale o largă latitudine de concretizare, cu ocazia judecării cauzelor cu care ele vor fi sesizate, ceea ce este corect în principiu. Dar, pentru a fi evitate derapajele, neconcordanțele, confuziile era necesar ca prin jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului să fie degajate niște principii călăuzitoare în această privință, ceea ce Curtea nu a întârziat să o facă, subliniind că deși textul art. 6 alin. 1 din Convenție enunță drepturi diferite (proces echitabil și termen rezonabil), acestea pleacă totuși de la aceeași idee fundamentală că ele sunt reunite, formează „un drept unic” căruia nu i se dă o definiție precisă².

În orice caz, în literatura juridică³ se face sublinierea că dat fiind locul important pe care-l ocupă, într-o societate democratică, dreptul la un proces echitabil „Interpretarea restrictivă a prevederilor art. 6 alin. 1 și, fără îndoială, art. 6 în totalitatea sa, nu ar corespunde scopului și obiectului acestui text”.

Același autor, la care ne-am referit mai înainte, face și o altă observație în legătură cu structura art. 6 din Convenție arătând că acest text conține două categorii de dispoziții: unele care proclamă și garantează dreptul la un proces echitabil în materie civilă și penală (alin. 1), iar altele care enumeră diferite garanții de care trebuie să beneficieze acuzatul (alin. 2 și 3), totul formând un ansamblu care constituie conținutul dreptului la un proces echitabil. Între garanții figurează și

¹ A se vedea M. A. Eissen, „Sumarul activității Curții” – 1995, p. 69.

² Această precizare a fost făcută prin hotărârea CEDO din 21 februarie 1975, în cauza Golder contra Regatului Unit, citată de M. Voicu, „Protecția europeană a drepturilor omului. Serie și jurisprudență”, Editura Lumina Lex, București, 2001, p. 130.

³ A se vedea M. Voicu, op. cit., p. 94.

regula (principiul) ca procesul să se desfășoare într-un „termen rezonabil” care intră, și el, între elementele noțiunii de „proces echitabil”⁴.

După părerea noastră această diferențiere între „drepturi” și „garanții” în această materie nu este exactă și ar putea constitui o sursă de interpretări neunitare. În realitate, în toate cele trei alineate ale textului art. 6 din Convenție figurează deopotrivă atât drepturi, cât și garanții, unele dintre acestea fiind atât drepturi cât și garanții, un exemplu în acest sens constituindu-l tocmai principiul (regula) „termenului rezonabil” care este un drept dar și o garanție a unui „proces echitabil”. Tot așa toate drepturile enunțate în alin. 3 al art. 6 au dublul caracter de drepturi și garanții pentru un „proces echitabil”.

Așadar, nu este cazul să se facă vreo diferențiere între drepturi și garanții, întrucât toate drepturile de care beneficiază persoanele antrenate (implicate) în procese civile și penale (consacrate prin art. 6 al Convenției) se subsumează principiului general procesual-procedural al unui „proces echitabil”.

Parcurgând jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului referitoare la aplicările, în practică, ale prevederilor art. 6 din Convenție trebuie să remarcăm faptul că aceasta (jurisprudența) acoperă o plajă foarte largă și variată a problematicii specifice, corespunzătoare acestui text, fiind așadar necesară o sistematizare a materialului teoretic și practic referitor la diferite aspecte procesuale, începând cu „domeniul de aplicare al art. 6 din Convenție” și continuând cu „garanțiile unui proces echitabil” care vor face obiectul a două secțiuni: „dreptul la un tribunal independent și imparțial” și „garanțiile privitoare la desfășurarea procesului” (în cadrul acestei ultime secțiuni ocupându-ne de garanțiile specifice unui proces echitabil în materie penală).

Așa cum rezultă direct din art. 6 alin. 1 al Convenției, acest text se referă la încălcări ale drepturilor și obligațiilor cu „caracter civil” și la „orice acuzație în materie penală”.

Deci, legiuitorul comunitar are în vedere două mari categorii de contestații ale persoanelor împotriva hotărârilor judecătorești pronunțate de instanțele naționale sau măsuri luate de organele jurisdicționale: contestații cu privire la „drepturi și obligații cu caracter civil” și contestații împotriva „acuzațiilor în materie penală”.

Ambele noțiuni: „contestație cu privire la drepturi și obligații cu caracter civil” și „acuzații în materie penală” nu sunt definite în art. 6 alin. 1 din Convenție așa încât a fost nevoie de intervenția Curții Europene a Drepturilor Omului pentru clarificări.

În legătură cu noțiunea „drepturi și obligații cu caracter civil”, Curtea a subliniat că textul art. 6 alin. 1 din Convenție nu determină conținutul material al acestei noțiuni în ordinea juridică a statelor contractante, acest conținut urmând a fi definit nu prin calificarea dată acestei noțiuni în sistemele naționale de drept, ci prin „efectele produse în dreptul în cauză”, spre a se vedea dacă el poate fi considerat sau nu un drept sau o obligație civilă, în sensul Convenției⁵. Ca atare, Curtea va aprecia, în cadrul controlului pe care-l exercită asupra respectării art. 6 alin. 1 din Convenție de către autoritățile naționale ale statelor contractante, „conținutul dreptului” în litigiu prin raportare atât la dispozițiile Convenției, cât și la cele ale normelor naționale de drept, prin luarea în

⁴ Ibidem, p.93 și 130.

⁵ A se vedea CEDO, hotărârea din 21 februarie 1986, în cauza James ș.a. contra Regatului Unit, Seria A, nr. 98 paragr. 81; CEDO, hotărârea din 8 iulie 1986, în cauza Lithgow ș.a., contra Regatului Unit, Seria A, nr. 102, paragr. 192; Curtea Europeană a Drepturilor Omului, hotărârea din 27 octombrie 1987, în cauza Pudas contra Suediei, Seria A, nr. 125 A, paragr. 30.

considerare a „caracterului autonom” al noțiunii⁶, orice altă soluție riscând să conducă la rezultate incompatibile cu prevederile Convenției⁷.

S-a făcut însă precizarea că organele Convenției nu pot merge atât de departe încât să creeze, prin interpretarea dispozițiilor art. 6 alin. 1, un drept material cu caracter civil care nu are o bază legală într-un stat contractant⁸. Și se dă, ca exemplu, situația unei persoane care are, pe plan intern, o anumită pretenție ce poate da naștere unei acțiuni în justiție, dar care nu este suficientă numai luarea în considerare a caracterului material al dreptului civil în cauză, așa cum este el definit în normele naționale de drept, spre a putea fi considerate ca aplicabile dispozițiile art. 6 alin. 1, fiind necesar, în plus, să nu existe anumite „bariere procedurale” (procedural bars), cum ar fi, de exemplu, imunitatea de jurisdicției a unui stat.

În ceea ce privește admisibilitatea „contestației” de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului, s-a statuat, printr-o jurisprudență constantă, că, în general, pentru ca art. 6 alin. 1 să devină aplicabil, sub aspect civil, este necesar a fi îndeplinite mai multe condiții și anume: a) să existe o contestație cu privire la „un drept ce poate fi pretins”, pus în valoare pe calea unei acțiuni în justiție, în sistemul de drept intern; b) contestația să fie „reală și serioasă”, ea putând să privească atât existența dreptului, cât și întinderea sau modurile în care se exercită; c) rezultatul procedurii să fie „direct și nedeterminant” cu privire la existența dreptului⁹.

Curtea a adus însă, prin jurisprudența sa, și alte precizări importante cu privire la aplicabilitatea prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție.

Astfel, s-a decis că sunt aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție și atunci când acțiunea în justiție care are un caracter patrimonial se întemeiază pe atingerile aduse și unor drepturi nepatrimoniale civile (în sens larg) sau în cazurile când soluția acțiunii civile este determinantă pentru drepturile și obligațiile cu caracter privat¹⁰.

Curtea mai face precizarea că termenul de „contestație” nu trebuie luat în accepțiunea sa pur tehnică, ci într-o accepțiune mai curând materială (decât formală)¹¹, textul art. 6 alin. 1 din Convenție nu asigură, prin el însuși, nici un conținut material determinant „drepturilor și

⁶ A se vedea CEDO, hotărârea din 28 iunie 1978, în cauza König contra Germaniei, Seria A, nr. 27, paragr. 89 și hotărârea din 29 mai 1997, în cauza Georgiadis contra Greciei, în „Recueil des arrêts et décisions”, Conseil de l’Europe, Greffe de la Cour, 1997 – III, paragr. 34.

⁷ A se vedea CEDO, hotărârea din 12 iulie 2001, în cauza Ferrazzini contra Italia, în „Recueil...”, 2001 – III, paragr. 30.

⁸ CEDO a statuat, iar în literatura juridică s-a făcut sublinierea că art. 6 alin. 1 garantează fiecărei persoane dreptul la un tribunal competent să examineze orice „contestație” (nu orice „încălcare”, așa cum se reține în traducerea în limba română a Convenției) privitoare la drepturile și obligațiile cu caracter civil ce-i aparțin (CEDO, hotărârea din 21 noiembrie 2001, în cauza Al-Adsani contra Regatului Unit, paragr. 52, în „Recueil...”, 2001 – XI; C. Bîrsan, „Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole”, vol. I, Editura All Beck, București, 2005, p. 401).

⁹ A se vedea CEDO, hotărârea din 1 iulie 1997, în cauza Rolf Gustafson contra Suediei, în „Recueil...”, 1997 – IV, paragr. 38; hotărârea din 19 februarie 1998, în cauza Allan Jacobson contra Suediei (nr. 2), în „Recueil...”, 1998 – I, paragr. 38; hotărârea din 27 iunie 2000, în cauza Frydlender contra Franței, în „Recueil...”, 2000 – VII, paragr. 27 și altele.

¹⁰ A se vedea CEDO, hotărârea din 25 noiembrie 1994, în cauza Ortenberg contra Austriei, Seria A, nr. 259-B, paragr. 28.

¹¹ A se vedea CEDO, hotărârea din 23 iunie 1983, în cauza Le Compte Van Leuven și De Meyere contra Belgiei, Seria A, art. 43, paragr. 45.

obligațiilor civile” în ordinea juridică a statelor contractante, conținutul lor (al acestor drepturi și obligații) fiind dat, în principiu, de normele interne care trebuie să asigure, totodată, și mijloacele specifice de apărare a acestor drepturi¹². Dar, se mai face și precizarea că instanței europene îi revine totuși competența „de a aprecia dacă și când dreptul pus în discuție printr-o acțiune în justiție – în fața instanțelor naționale – și-a găsit o realizare efectivă prin raportare la dispozițiile Convenției (nu la cele ale sistemului național de drept, în cauză)¹³. Astfel, s-a decis că dacă în dreptul intern al unui stat contractant se prevede o procedură ce cuprinde două faze: constatarea existenței dreptului de creanță și apoi fixarea cuantumului este rezonabil să se creadă că (avându-se în vedere scopurile urmărite prin art. 6 alin. 1) dreptul cu caracter civil nu este „determinat” decât în momentul în care a fost precizat cuantumul acestuia, aceasta pentru că în determinarea unui drept nu este suficient doar ca o jurisdicție să se pronunțe cu privire la existența sa, ci și cu privire la „întinderea și modalitățile lui de exercitare”¹⁴, potrivit Curții caracterul civil al unui drept se determină în momentul în care el își găsește „realizarea efectivă”, indiferent de natura titlului executoriu care-l constată¹⁵.

Această soluție ni se pare discutabilă deoarece tot Curtea a decis – așa cum se arată în literatura juridică referindu-se la condițiile de admisibilitate a aplicării art. 6 alin. 1, că o contestație poate să privească „atât existența dreptului”, cât și „întinderea sau modurile în care el se exercită”¹⁶, deci nu neapărat să fie determinată și întinderea și modalitățile sale de executare.

Și tot Curtea a recunoscut chiar și posibilitatea apărării „unei aparențe de drept”, decidând că este suficient ca reclamantul să fi putut pretinde că este titularul unui drept recunoscut de legislația națională „așa cum o poate el interpreta” pentru ca art. 6 alin. 1 din Convenție să devină aplicabil, „chiar dacă acest drept nu i-a fost încă stabilit”¹⁷.

Așadar, considerentul pentru care contestația nu ar putea fi primită de Curte, nu ar fi acela că nu s-a determinat dreptul civil și cu privire la întinderea și modalitățile sale de executare, ci mai degrabă pe considerentul că în cauza respectivă aflată în fața instanțelor naționale, nu s-a pronunțat o hotărâre definitivă și irevocabilă, nemaexistând alte căi de atac.

Dacă însă acțiunea civilă a fost respinsă pe considerentul „lipsei dreptului de creanță” nu se mai poate argumenta că reclamantul nu ar avea un drept civil (care nu i s-a respectat de instanțele naționale) pentru că nu s-ar fi stabilit „cuantumul creanței”, pentru că o atare decizie ar fi absurdă.

¹² A se vedea CEDO, hotărârea din 6 aprilie 2000, în cauza Athanassoglou ș.a. contra Elveției, în „Recueil...”, 2000 – IV, paragr. 43.

¹³ A se vedea CEDO, hotărârea din 23 martie 1994, în cauza Silvia Pontes contra Portugaliei, Seria A, nr. 286-A, paragr. 29.

¹⁴ A se vedea CEDO, hotărârea din 23 martie 1994, în cauza Silvia Pontes contra Portugaliei, cit. supra.

¹⁵ A se vedea CEDO, hotărârea din 28 octombrie 1998, în cauza Pérez de Rada Cavanilles contra Spaniei, în „Recueil...”, 1998 – VIII, paragr. 39.

¹⁶ A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p. 401.

¹⁷ A se vedea CEDO, hotărârea din 8 iulie 1987, în cauza Baravana contra Portugaliei, Seria A, nr. 122, paragr. 44; hotărârea din 21 februarie 1986, în cauza James ș.a. contra Regatului Unit, cit. supra, paragr. 81.

O altă precizare adusă de Curte se referă la „obiectul contestației”, statuându-se că pentru determinarea „dreptului disputat” pot fi analizate probleme de fapt și de drept susceptibile de un control jurisdicțional¹⁸.

Importante sunt și precizările făcute în privința noțiunii de „drepturi și obligații cu caracter civil”, în această privință adoptându-se o accepțiune largă a acestei noțiuni, considerându-se că ea se aplică nu numai raporturilor juridice de drept civil propriu-zise, ci și „raporturilor juridice între persoanele fizice sau juridice private și autoritățile statale, în cadrul cărora se pot naște și drepturi și obligații de drept civil, cărora le sunt aplicabile, deopotrivă, prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție”. În acest sens, Curtea a statuat „cu valoare de principiu” că art. 6 alin. 1 din Convenție are în vedere nu numai „contestațiile” (acțiunile în justiție) privitoare la drepturi subiective care aparțin domeniului privat, ci asemenea drepturi pot fi aduse în discuție (pot face obiectul unor acțiuni în justiție), atât în cadrul unor litigii între particulari, cât și în cadrul litigiilor dintre particulari și stat, în măsura în care statul acționează în cadrul unor raporturi juridice de drept privat, și nu în calitate de autoritate publică (jure imperii). Nu interesează natura dispoziției legale după care litigiul urmează a fi soluționat (civilă, comercială, financiară, fiscală etc.) și nici natura autorității competente în materie (jurisdicție de drept comun, jurisdicție administrativă, jurisdicție corporatistă, organ administrativ etc.); singurul lucru care interesează este „caracterul dreptului în discuție”¹⁹.

b) Soluții în legătură cu diverse situații juridice care se încadrează sau nu în sfera noțiunii de „drepturi și obligații cu caracter civil”.

Vom examina, deciziile de speță pronunțate de Curte în litigii privitoare la: securitatea socială; accesul și exercițiul unei profesii; funcția publică; litigiile între particulari și puterile publice; contenciosul de constituționalitate.

Mai înainte de aceasta ne vom ocupa de „categoriile de drepturi și obligații civile” care se încadrează, potrivit jurisprudenței Curții, în domeniul de aplicare al art. 6 alin. 1 din Convenție.

Drepturile civile personal-nepatrimoniale și drepturile patrimoniale. În legătură cu această categorie de drepturi și obligații cu caracter civil, jurisprudența Curții este fermă punând în evidență faptul că acestea intră fără nici un fel de dificultate în domeniul de aplicabilitate a prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție.

Curtea nu s-a rezumat însă la o afirmație cu caracter general, ci s-a pronunțat în numeroase cauze din cele mai variate din punct de vedere al obiectului lor concret, astfel încât s-a creat o imagine bine precizată în această privință.

Vom prezenta în continuare soluții adoptate de Curte care ilustrează această varietate tematică.

Dreptul la o bună reputație. Curtea a decis că în acest caz este vorba de un drept cu caracter civil, ca și dreptul de a obține în justiție repararea atingerilor ce i s-ar aduce de orice persoană²⁰.

¹⁸ A se vedea CEDO, hotărârea din 26 iunie 1986, în cauza Van Marle ș.a. contra Țărilor de Jos, Seria A, nr. 101, paragr. 36.

¹⁹ A se vedea CEDO, hotărârea din 16 iulie 1971, în cauza Ringeisen contra Austriei, Seria A, art. 13, paragr. 94; hotărârea din 29 mai 1986, în cauza Feldburgge contra Țărilor de Jos, Seria A, nr. 99, paragr. 26; hotărârea din 26 februarie 1993, în cauza Salesi contra Italiei, Seria A, nr. 257-E, paragr. 19.

²⁰ A se vedea CEDO, hotărârea din 29 octombrie 1991, în cauza Helmers contra Suediei, Seria A, nr. 212-A, paragr. 27 și altele.

Argumentându-și în drept o atare soluție, Curtea a arătat că o procedură în anularea unei condamnări angajată de fratele unei persoane condamnate de un regim totalitar, care este decedată, permite, în caz de admitere a acțiunii, constatarea nevinovăției și îndepărtarea atingerii adusă reputației fratelui decedat, în fața legii și a opiniei publice, precum și reabilitarea onoarei și reputației familiei acestuia, care a suferit multă vreme oprobriul și discreditarea, datorită condamnării nejustificate a fratelui decedat.

Curtea a conchis în sensul că „rezultatul procedurii litigioase era determinant pentru drepturi care, chiar prin natura lor, au un caracter civil: dreptul reclamantului de a se bucura de o bună reputație și dreptul de a prezerva onoarea familiei sale și de a-i stabili reputația”²¹.

În literatura juridică²² se face observația că reclamantului, în calitatea sa de frate al celui condamnat pe nedrept, i-a fost recunoscut un drept propriu la acțiune pentru restabilirea bunei sale reputații și onoare, ca și a familiei sale, drept care aparținea celui condamnat.

Considerăm că ar mai trebui făcute și alte observații în legătură cu această jurisprudență a Curții, legate de întrebarea ce s-ar putea pune de către juriștii practicieni din România, dacă în legislația noastră există reglementată o procedură de anulare a unei condamnări în planul care se consideră nedreaptă și – ipotetic – dacă cel în drept să o declanșeze poate fi substituit de o altă persoană ținându-se seama că totuși ne aflăm în domeniul civil unde operează principiul disponibilității (art. 246 C.pr.civ.).

Este o problemă destul de complexă care necesită un studiu mai aprofundat care nu-și are rostul a fi elucidată în cadrul unei sinteze a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului.

Capacitatea de drept civil a unei asociații intră în categoria drepturilor și obligațiilor civile, în legătură cu care Curtea s-a pronunțat că intră în sfera de aplicabilitate a art. 6 alin. 1 din Convenție. În această privință Curtea – într-o speță pe care a rezolvat-o – a constatat că în respectivul sistem național de drept, dreptul de asociere ține de dreptul public, pe când înregistrarea unei asociații este reglementată de dispozițiile Codului civil, s-a considerat însă că aceste elemente nu sunt decisive pentru determinarea aplicabilității dispozițiilor art. 6 alin. 1 din Convenție, decisivă fiind constatarea că potrivit legii naționale, o asociație nu are existență juridică decât ca urmare a înregistrării la tribunal. Așa fiind, o „asociație neînregistrată” constituie un grup de indivizi al cărui statut, în raporturile de drept civil cu terții, este diferit de cel al unei persoane juridice. Așadar, pentru reclamanți (cei care au solicitat înregistrarea asociației) obiectul procedurii de înregistrare și scopul urmărit îl constituia chiar „capacitatea juridică a asociației”, adică calitatea ei de titulară de drepturi și obligații civile, potrivit dreptului intern, ceea ce înseamnă că ea purta asupra unui drept cu caracter civil, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție²³.

În România, după cum este cunoscut, regimul juridic al asociațiilor și fundațiilor este reglementat prin Ordonanța Guvernului nr. 26/2000 (aprobată, cu modificări, prin Legea nr. 246/2005) potrivit căreia „Asociațiile și fundațiile... sunt persoane juridice de drept privat fără scop patrimonial” (art. 1)... personalitatea juridică dobândindu-se „prin înscrierea în Registrul

²¹ A se vedea CEDO, hotărârea din 25 mai 2000, în cauza Kurzac contra Poloniei, în „Recueil...”, 2000 – VI, p. 510.

²² A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p. 403–404.

²³ A se vedea CEDO, hotărârea din 5 octombrie 2000, în cauza APEH Üldözötteinek Szörestsége ș.a., contra Ungariei, în „Recueil...”, 2000 – X, paragr. 34–36.

asociațiilor și fundațiilor aflat la grefa judecătorei în a cărei circumscripție teritorială își are sediul”.

Acțiunile privitoare la starea și capacitatea persoanei, precum și acțiunea în tăgăda paternității copilului din căsătorie²⁴, acțiuni de dreptul familiei (cum sunt: tutela copilului și stabilirea dreptului de vizită recunoscut părinților²⁵, dreptul de a obține separația de corp – într-un sistem legislativ care admite acest lucru²⁶, dreptul de a avea legături personale cu copilul născut din afara căsătoriei²⁷, încredințarea copiilor unui părinte în urma divorțului²⁸, drepturile părinților asupra copiilor încredințați spre creștere și educare unor instituții publice²⁹ și altele asemenea au fost considerate de Curte ca fiind „acțiuni civile” în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție.

Argumentarea în drept a unei soluții ca aceea din ultima situație este ilustrată dacă ne referim la o astfel de speță în care Curtea a rezolvat o contestație care avea drept obiect o procedură privitoare la exercitarea dreptului de vizită a fiicei care era internată într-o instituție de ocrotire pentru eventuala sa adopție. În cazul respectiv, Curtea a decis că finalitatea (scopul) acestei proceduri declanșate de mama naturală era determinantă pentru stabilirea relațiilor viitoare între mamă și fiică, deoarece ea putea conduce, în caz de finalizare a adopției, la dispariția totală a legăturilor naturale dintre ele. Din moment ce asemenea legături constituie însăși „esența vieții de familie”, apare de netăgăduit că procedura în discuție avea a statua asupra unui drept cu caracter civil³⁰.

Amintim că în conformitate cu art. 109 din Codul familiei român, există posibilitatea, în anumite condiții, ca instanța de judecată să pronunțe decăderea părintelui din drepturile părintești, situație în care nu ar mai putea fi vorba de exercitarea vreunui drept cu caracter civil.

Exercitarea dreptului de proprietate intră, de asemenea, în domeniul de aplicare al art. 6 alin. 1 din Convenție³¹.

²⁴ A se vedea Comisia Europeană a Drepturilor Omului (Comis. EDO), hotărârea din 8 octombrie 1982, nr. 9707/1982, în cauza X contra Suediei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 404.

²⁵ A se vedea CEDO, hotărârea din 28 noiembrie 1984, în cauza Rasmussen contra Danemarcei, Seria A, nr. 87, paragr. 32.

²⁶ A se vedea CEDO, hotărârea din 9 octombrie 1979, în cauza Airey contra Irlandei, Seria A, nr. 32, paragr. 21.

²⁷ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 14 martie 1985, nr. 10148/1982, în cauza Garcia contra Elveției, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 404.

²⁸ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 5 martie 1983, nr. 8893/1980, în cauza X contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 405.

²⁹ A se vedea CEDO, hotărârea din 8 iulie 1987, în cauza W. contra Regatului Unit, Seria A, nr. 121, paragr. 77 și hotărârea din 8 iulie 1987, în cauza B contra Regatului Unit, Seria A, nr. 121, paragr. 77.

³⁰ A se vedea CEDO, hotărârea din 8 iulie 1987, în cauza H. contra Regatului Unit, Seria A, nr. 120, paragr. 69.

³¹ A se vedea CEDO, hotărârea din 23 septembrie 1982, în cauza Sporrang și Lönnroth contra Suediei, Seria A, nr. 52, par. 79; hotărârea din 8 iulie 1986, în cauza Linthgow ș.a. contra Regatului Unit, Seria A, nr. 102, paragr. 192.

Argumentând în drept o atare hotărâre, Curtea a arătat, într-o altă speță, că dreptul de a administra personal patrimoniul său comportă exercițiul unor atribute de drept privat care privesc „drepturi și obligații civile”³².

Un atare drept nu este însă recunoscut în cazul unei proceduri prin care o asociație de locatari a cerut autorității competente (așa cum o autoriza legea națională) să desemneze un „garant special” al imobilului în care membrii asociației locuiesc, considerându-se că un asemenea drept nu poartă asupra unor drepturi și obligații cu caracter civil³³.

Sau, într-un alt caz, s-a decis că dacă „restricțiile privitoare la exercitarea dreptului de proprietate sunt discutate în cadrul unei proceduri de anulare a unei decizii prefectorale prin care se aprobă un plan de amenajare a unei zone locale, această procedură nu este determinantă pentru dreptul de proprietate, din moment ce prin decizia respectivă nu se stabilea anumite restricții precise³⁴.

Curtea a mai decis că: un litigiu între locatari și proprietari cu privire la executarea contractului de locațiune³⁵; o acțiune în angajarea răspunderii civile contractuale pentru neexecutarea obligațiilor asumate de părți³⁶; precum și diverse acțiuni în despăgubiri pentru cauzarea unor prejudicii prin fapte ilicite³⁷, constituie drepturi și obligații civile în sensul art. 6 alin. 1 din Convenție.

În legătură cu raporturile juridice obligaționale care rezultă din fapte ilicite s-a mai decis în sensul că litigiul privitor la acordarea unei indemnizații „cu titlu grațios” de către autoritatea care gestionează un fond de ajutorare a victimelor unor acte de violență nu se încadrează în categoria obligațiilor cu caracter civil³⁸.

Este de discutat dacă în această categorie intră și Fondul de protecție a victimelor străzii constituit și administrat de Oficiul de supraveghere a activităților de asigurare și reasigurare din Ministerul Finanțelor Publice în temeiul art. 60 din Legea nr. 136/1995 privind asigurările și reasigurările.

Un grup de drepturi cu caracter civil care ar rezulta din: comiterea unor infracțiuni (ale căror victime au drept la despăgubiri)³⁹; relele tratamente aplicate de agenți ai statului⁴⁰; arestarea preventivă suferită de cei care au fost achitați în cauză (căror le este datorată o indemnizare al

³² A se vedea CEDO, hotărârea din 24 octombrie 1979, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 405.

³³ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 11 mai 1983, nr. 10144/1982, în cauza X. contra Suediei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 405.

³⁴ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 1 iulie 1998, nr. 38192/1997, în cauza Association des amis de St. Raphael et de Frejus contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 405.

³⁵ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 9 iulie 1986, nr. 11179/1984, în cauza Langborger contra Suediei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 405.

³⁶ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 5 martie 1985, nr. 9486/1981, în cauza Alder contra Elveției, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 406.

³⁷ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 1 iulie 1985, nr. 11098/1984, în cauza X. contra Țărilor de Jos, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 406.

³⁸ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 1 iulie 1985, nr. 11098/1984, în cauza X. contra Țărilor de Jos, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 406.

³⁹ A se vedea CEDO, hotărârea din 1 iulie 1997, din cauza Kalac contra Turciei, în „Recueil...”, 1997 – IV, paragr. 41.

căruia quantum este stabilit, potrivit normelor naționale, de jurisdicțiile civile)⁴¹, toate acestea au fost considerate de Curte ca încadrându-se în categoria „drepturi și obligații cu caracter civil” în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție.

Dreptul de despăgubiri formulate prin acțiunea civilă alăturată celei penale a făcut și el, obiectul preocupărilor Curții cu privire la aplicabilitatea prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție în astfel de cazuri.

În astfel de cazuri, este cunoscut, dreptul la despăgubiri se naște din săvârșirea infracțiunii care este și o faptă „cauzatoare de prejudicii”.

Având a se pronunța în legătură cu astfel de situații juridice (în privința determinării aplicabilității art. 6 alin. 1 din Convenție), Curtea a statuat, în principiu, că „atunci când victima unei infracțiuni se constituie parte civilă în procesul penal, aceasta semnifică introducerea unei cereri în despăgubiri. Chiar dacă ea nu a cerut, în mod expres, repararea prejudiciului suferit. Prin dobândirea calității de parte civilă în procesul penal, ea are în vedere nu numai condamnarea penală a autorului infracțiunii, ci și repararea pecuniară a prejudiciului pe care l-a suferit”⁴².

De fapt, situația juridică în astfel de cazuri este mai nuanțată, părții vătămate prin infracțiune neapartținându-i acțiunea penală (acesta fiind un atribut al statului).

Subiectul pasiv al infracțiunii este societatea (statul) care, în raportul juridic procesual devine subiect activ al acțiunii penale, deoarece el este titularul dreptului de a cere respectarea legii penale, drept încălcat prin săvârșirea infracțiunii⁴³. Este adevărat însă că mai există un titular, dar al „ocrotirii penale” – persoana vătămată care este un „subiect pasiv special” al infracțiunii⁴⁴.

Subiectul pasiv special al infracțiunii nu devine niciodată titular al acțiunii penale deși, uneori, legea prevede că acțiunea penală se pune în mișcare la plângerea prealabilă a persoanei vătămate. În astfel de cazuri, legiuitorul lasă la dispoziția subiectului pasiv special (persoana vătămată) numai dreptul de a decide asupra punerii în mișcare a acțiunii penale sau a retragerii ei ori de împăcare cu autorul infracțiunii, acțiunea penală însă, chiar și în aceste cazuri, aparține statului⁴⁵. Lipsa plângerii prealabile (ca și retragerea ei) sau împăcarea cu făptuitorul este doar o „cauză care înlătură răspunderea penală”⁴⁶.

De altfel, Curtea Europeană a Drepturilor Omului s-a ocupat și de aceste aspecte speciale procesuale, pronunțând mai multe hotărâri pertinente pe care le vom expune în continuare. Astfel, s-a decis că deși, în principiu, o procedură în fața jurisdicției penale nu poartă decât asupra

⁴⁰ A se vedea CEDO, hotărârea din 25 septembrie 1997, din cauza Aydin contra Turciei, în „Recueil...”, 1997 – VI, paragr. 99.

⁴¹ A se vedea CEDO, hotărârea din 29 mai 1997 în cauza Geordiadis contra Greciei, în „Recueil...”, 1997 – III, paragr. 35.

⁴² A se vedea CEDO, hotărârea din 23 octombrie 1990, în cauza Moreira de Azevedo contra Portugaliei, Seria A, nr. 189, paragr. 67.

⁴³ A se vedea V. Dongoroz, „Acțiunea penală”, în „Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român. Partea generală”, vol. I, de V. Dongoroz ș.a., Editura Academiei, București, 1975, p. 62; G. Stefani, G. Levasseur, B. Bouloc, „Procédure penale”, Dalloz, Paris, 1996, p. 4.

⁴⁴ A se vedea V. Dongoroz, „Curs de procedură penală”, București, 1942, p. 58.

⁴⁵ A se vedea E. Florian, „Diritto procesuale penale”, vol. IV, Torino, 1939, p. 208.

⁴⁶ A se vedea I. Oancea, „Drept penal. Partea generală”, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971, p. 478–481.

„temeiniciei acuzației penale”, pentru aplicabilitatea prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție este „decisiv” dacă de la data când a fost posibilă constituirea de parte civilă și până la încheierea procedurii penale, latura civilă era strâns legată de derularea procedurii penale, adică „în ce măsură latura penală condiționa latura civilă”, dacă latura penală era „determinantă” pentru posibilitatea reparării prejudiciului suferit⁴⁷.

Situația este, desigur, diferită de cea în care cel trimis în judecată este achitat, iar partea vătămată intentează o acțiune civilă (în răspundere civilă delictuală) pentru culpa civilă delictuală.

În ceea ce privește situația juridică caracterizată prin aceea că partea vătămată (victima) are inițiativa pornirii acțiunii civile (plângerea prealabilă), căreia îi alătură și acțiunea în despăgubiri, Curtea a considerat că are de analizat tocmai legătura foarte strânsă între „pornirea acțiunii penale la inițiativa victimei”, când practic este declanșată „acțiunea publică” și „constituirea ei ca parte civilă”. Acțiunea civilă astfel exercitată conduce „din oficiu” la punerea în mișcare a acțiunii penale. În concepția Curții, acest efect (punerea în mișcare „din oficiu” a acțiunii penale), oricât de important este el, nu constituie decât un aspect al acțiunii civile, introduse direct, care nu-și pierde caracterul său civil; poziția procesuală a victimei, într-o asemenea ipoteză, nu înseamnă substituirea acesteia în rolul Ministerului Public care urmărește obiectivele sale proprii. Așa încât, cu anumite excepții, retragerea plângerii victimei nu conduce la stingerea acțiunii publice, iar în Recomandarea nr. R (2000) 19 din 6 octombrie 2000 adoptată de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei privitoare la rolul Ministerului Public în sistemul justiției naționale penale, se arată că victima unei infracțiuni trebuie să aibă posibilitatea să conteste decizia Ministerului Public de a nu dispune începerea urmăririi penale, în special prin autorizarea acesteia (a victimei) de a o cere⁴⁸.

Soluția Curții a fost aceea că „o plângere penală prin care victima se constituie și parte civilă intră, sub aspectul laturii civile, în domeniul de aplicare a art. 6 alin. 1 din Convenție.

Argumentându-și în drept hotărârea sus-menționată, Curtea a făcut sublinierea că Convenția nu garantează nici dreptul la o „răzbunare privată”, nici pe cel de a intenta o *actio popularis* în scop de pedepsire a unei persoane. Ea nu garantează dreptul de a cere urmărirea penală și condamnarea unui terț; dacă legea națională recunoaște posibilitatea declanșării acțiunii penale la cererea unei persoane, aceasta trebuie, în mod imperativ, să fie însoțită de acțiunea sa civilă, fie și numai pentru a obține o „reparație simbolică”. Ea poate renunța de o manieră neechivocă la acest drept (acțiunea civilă).

În legătură cu această situație juridică specială (plângerea penală prin care victima se constituie și parte civilă), Curtea a adus și alte precizări. Astfel s-a recunoscut că o atare situație se încadrează și în domeniul de aplicare a unei „acuzații penale” (astfel cum am arătat încă de la început, art. 6 alin. 1 din Convenție se referă la două categorii de încălcări: drepturile și obligațiile cu caracter civil și acuzațiile în materie penală). Deci, intră în domeniul de aplicare al aceluiași text: art. 6 alin. 1 din Convenție. Dar, acest aspect nu a fost niciodată pus în discuție. Însă, dacă imperativele noțiunii de „proces echitabil” nu sunt identice în cele două categorii de litigii: cele care au ca obiect drepturile și obligațiile cu caracter civil, și cele care au ca obiect acuzațiile în

⁴⁷ A se vedea CEDO, hotărârea din 17 ianuarie 2002, în cauza Calvelli și Ciglio contra Italiei, în „Recueil...”, 2002 – I, paragr. 62.

⁴⁸ A se vedea CEDO, hotărârea din 12 februarie 2004, în cauza Perez contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 407.

materie penală, așa cum rezultă din prevederile alin. 2 și 3 din Convenție, Curtea nu se poate totuși dezinteresa de soarta drepturilor civile ale victimelor și să le restrângă întinderea⁴⁹.

În sistemul procesual român, victima unei infracțiuni, care voinște să obțină despăgubiri, are opțiunea între a-și alătura acțiunea civilă celei penale sau să pornească o acțiune civilă distinctă, cu toate consecințele procesuale cunoscute (art. 14 alin. 2 C.pr.pen.).

Opțiunea căii procesual-penale, prin alăturarea acțiunii civile la cea penală se realizează prin „constituirea de parte civilă în procesul penal”. În situația în care chiar acțiunea penală se pornește la plângerea prealabilă a părții vătămate și aceasta se constituie, cu această ocazie, și parte civilă, în acest caz ea are și statutul de parte în procesul penal (subiect pasiv special).

Tot în legătură cu situația când acțiunea civilă este alăturată celei penale, Curtea a mai făcut o precizare și anume când este vorba de despăgubiri este necesar să se facă și dovada „raportului de cauzalitate” între fapta ilicită și prejudiciul suferit de victimă.

În speța soluționată de Curte s-a invocat de contestatori neasigurarea unei „protecții adecvate împotriva unui risc”, era vorba de condițiile de exploatare a unei centrale nucleare, contestatorii susținând că nu au fost luate măsurile necesare pentru protecția integrității lor fizice. Curtea a statuat că pentru a se cere o protecție adecvată pentru un anumit risc, trebuie să demonstreze (să probeze) consecințele acestui risc. Or, contestatorii nu au făcut proba că prin funcționarea centralei erau expuși personal unei amenințări serioase, precisă și iminentă. În absența unor asemenea constatări, efectele măsurilor care voiau contestatorii să fie luate de autoritățile naționale competente în materie rămâneau pur ipotetice; nici pericolele invocate și nici remediile propuse nu prezentau un grad de probabilitate ce ar fi fost de natură să dea „un caracter determinant dreptului invocat de cei interesați. În consecință contestația a fost respinsă”⁵⁰.

Partajul succesoral poartă, și el, asupra unor drepturi civile, chiar și atunci când o parte a procedurii succesoriale se desfășoară în fața unui notar. În acest sens s-a pronunțat Comisia EDH⁵¹.

Pentru argumentarea în drept a acestei soluții, ne vom referi la o speță soluționată de instanțele judecătorești franceze în baza art. 837 C.civ. francez. Potrivit art. 837 C.civ. francez orice contestație între părțile litigante într-o procedură de partaj succesoral trebuie supusă unui judecător (juge commissaire) numit de tribunal (operațiile de partaj succesoral sunt efectuate la cererea tribunalului de către notarii investiți de instanță în acest scop și orice contestație între părți trebuie supusă unui judecător – juge commissaire –, numit tot de tribunal).

În această privință, Curtea a decis că, avându-se în vedere cele de mai sus, întreaga procedură de partaj judiciar, extrem de formalistă, se derulează în fața instanței de la locul deschiderii succesiunii, sub controlul său, care, în final, omologhează operațiunile materiale și juridice efectuate de notar⁵². Iar, în aceste condiții, procedura în fața notarilor este atât de strâns legată de controlul exercitat asupra desfășurării ei de către tribunalul de mare instanță – instanță de prim grad de jurisdicție în sistemul judiciar francez – încât ea nu poate fi disociată de acest control în

⁴⁹ Ibidem, paragr. 71.

⁵⁰ A se vedea CEDO, hotărârea din 26 august 1997, în cauza Balmer-Schafroth ș.a. contra Elveției, în „Recueil...”, 1997 – IV, paragr. 40.

⁵¹ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 16 iulie 1987, nr. 11920/1985, în cauza Calabro contra Italiei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 409.

⁵² A se vedea CEDO, hotărârea din 28 noiembrie 2000, în cauza Siegel contra Franței, în „Recueil...”, 2000 – XII, paragr. 35.

vederea determinării drepturilor și obligațiilor civile ale reclamantului. Așa fiind, în cauza respectivă Curtea a decis că dispozițiile art. 6 alin. 1 din Convenție nu sunt aplicabile în speță⁵³.

În sistemul juridic român, procedura succesorală (inclusiv partajul succesoral) este o procedură grațioasă, necontencioasă care însă nu este obligatorie, în caz de neînțelegeri între succesori aceștia putându-se adresa direct instanței de judecată și chiar dacă, în cadrul procedurii grațioase, se ajunge până la emiterea certificatelor de moștenitor, încă acestea pot fi anulate prin hotărârea judecătorească. Ca atare, pentru respectarea drepturilor civile în legătură cu un partaj succesoral, le este asigurată, în România calea controlului jurisdicțional sau pot fi invocate și rezolvate direct în fața instanțelor judecătorești, așa încât ele nu se încadrează în sfera prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, așa cum rezultă din hotărârea sus-menționată a Curții.

Desigur însă că părțile din proces vor putea invoca încălcarea dreptului lor la o „judecare echitabilă” a litigiului de partaj succesoral, dar aceasta constituie o altă fațetă a problemei, noi ocupându-ne, în această primă parte a sintezei noastre, doar de sfera „drepturilor și obligațiilor cu caracter civil” în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție.

Spațiul grafic nu ne-a permis să ne ocupăm, în această primă parte a sintezei noastre, decât de „drepturile și obligațiile cu caracter civil” specifice litigiilor de drept privat pur.

Sunt însă și alte categorii de contestații cu privire la „drepturi și obligații cu caracter civil” care nu aparțin categoriei sus-menționate (de litigii de drept privat pur), ci includ și alte litigii de drept privat cum ar fi cele de drept comercial, dreptul muncii, dreptul proprietății intelectuale etc. în care, de asemenea, se pune problema aplicabilității prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție.

Apoi, mai sunt: litigiile privitoare la securitatea socială; litigiile privitoare la accesul și exercitarea unei profesii; litigii referitoare la funcția publică; litigiile dintre particulari și puterile publice; contenciosul de constituționalitate.

Unele precizări se mai cuvin a fi făcute în legătură cu „limitele aplicabilității prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție sub aspect civil”.

Toate aceste aspecte vor fi redate într-o a doua parte a lucrării noastre referitoare la „domeniul de aplicare a prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție”.

În materie comercială s-au pronunțat mai multe hotărâri prin care s-a decis că își găsește aplicare art. 6 alin. 1 din Convenție. Astfel, fosta Comisie Europeană a Drepturilor Omului (care constituia prima fază a procedurii în fața Curții Europene a Drepturilor Omului înaintea reformei de la 1 noiembrie 1998, când a intrat în vigoare Protocolul adițional nr. 11 a decis că art. 6 alin. 1 din Convenție își găsește aplicare într-un litigiu privitor la „concurența neloială”⁵⁴.

S-a mai decis, de asemenea, că textul respectiv își găsește aplicare și în cazul unei „proceduri de declarare a falimentului”, deoarece ea privează persoana de dreptul de a-și administra bunurile⁵⁵.

În această privință trebuie totuși să facem unele precizări întrucât în acest domeniu s-a operat o reformă în profunzime (prin adoptarea Legii nr. 64/1995) în sensul că, spre deosebire de trecut, accentul principal este pus pe reorganizarea și redresarea financiară a societăților

⁵³ Ibidem, paragr. 38.

⁵⁴ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 12 martie 1981, nr. 8734/1979, în cauza Barthold contra Germaniei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 409.

⁵⁵ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 10 decembrie 1984, nr. 10259/1983, în cauza ANCA contra Belgiei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 409.

comerciale aflate în dificultate și numai în subsidiar se procedează la procedura „lichidării judiciare”. Or, în cadrul procedurii de „reorganizare și redresare financiară” debitorul „va continua să-și administreze averea” până când tribunalul va adopta o nouă hotărâre, de încetare a reorganizării și de lichidare, când, într-adevăr, i se ridică dreptul debitorului de a-și administra averea (art. 73–81 din Legea nr. 64/1995).

S-a mai decis că sunt aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție în cazul procedurii care are ca obiect „angajarea răspunderii administratorului societății comerciale pentru plata datoriilor sociale”⁵⁶.

De asemenea, s-a decis că art. 6 alin. 1 din Convenție este aplicabil și unei proceduri prin care „se acordă dreptul de a desfășura o activitate comercială în sectorul privat” (în speță, operații de asigurare)⁵⁷.

O importantă situație juridică soluționată de Curte se referă la cazurile în care se exercită „controale specializate cu privire la activități comerciale”, când Curtea a decis că o astfel de situație „nu poate da naștere unor litigii civile”. Astfel, reclamantii au susținut că raportul întocmit de inspectorii, privitor la modul în care ei au achiziționat o societate pe acțiuni le-a prejudiciat reputația, Curtea a dat răspunsul, arătând că dacă s-ar accepta teza reclamanților, aceasta ar însemna să se admită că un organ care procedează la o anchetă dispusă de autoritatea de reglementare a activității în discuție să fie însoțită de garanțiile de procedură prevăzute de art. 6 alin. 1 din Convenție și că publicarea concluziilor anchetei ar risca să aducă atingere reputației persoanelor care au făcut obiectul anchetei, or, o asemenea interpretare a art. 6 alin. 1 ar fi de natură să stânjenească în mod nejustificat reglementarea eficace, în interes public, a unor activități financiare și comerciale complexe⁵⁸.

În ceea ce ne privește socotim că problema ar trebui analizată mai în profunzime, iar argumentarea în drept a soluției ce se adoptă să fie mult mai dezvoltată, cea a Curții fiind, după părerea noastră, prea sumară, putându-se trage concluzia că „interesul public” ar avea un caracter preponderent, față de „dreptul persoanei la apărarea reputației sale” care, în special în domeniul comercial (al afacerilor) constituie un adevărat capital [moral, dar și cu consecințe pecuniare importante, uneori hotărâtoare dat fiind faptul că o persoană (un om de afaceri) compromisă va avea de suferit consecințele repudierii sale sociale].

O altă situație juridică importantă, în domeniul dreptului comercial, privește „procedura de restituire a unor fonduri către o societate comercială”. În această privință Curtea a decis⁵⁹ că au un caracter civil „contestațiile” în cadrul unei proceduri în restituirea unor fonduri către o societate comercială, restituirea pe care aceasta putea să o pretindă în mod legitim, chiar dacă ea își avea temeiul legal în legislația fiscală ce conducea, în finalul ei, și la plata unor impozite.

⁵⁶ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 5 octombrie 1988, nr. 11941/1986, în cauza X contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 409.

⁵⁷ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 17 iulie 1980, nr. 7598/1976, în cauza Kaplan contra Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 409.

⁵⁸ A se vedea CEDO, hotărârea din 21 septembrie 1994, în cauza Fayed contra Regatului Unit, Seria A, nr. 294-B, paragr. 62.

⁵⁹ A se vedea CEDO, hotărârea din 23 octombrie 1997, în cauza Național & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society și Yorkshire Building Society contra Regatului Unit, în „Recueil...”, 1997-VII, paragr. 97.

O altă situație juridică se referă la procedura angajată de acționarii unei bănci împotriva deciziei de mărire a capitalului social care nu a fost luată de adunarea generală a acționarilor. În această privință Curtea a apreciat că această procedură are ca obiect soluționarea unei contestații privitoare la „drepturi și obligații civile” ale reclamanților, deoarece ei puteau pretinde, în calitate de acționari ai băncii, pe temeiul dispozițiilor legale naționale și a reglementărilor comunitare în materie, să-și exercite dreptul de vot în adunarea generală a acționarilor asupra măririi capitalului social al băncii, participând, astfel, la luarea unor decizii care priveau valoarea propriilor lor acțiuni⁶⁰.

În România, potrivit art. 113 lit. e și f din Legea nr. 31/1990 (republicată), majorarea și reducerea capitalului social se face în cadrul „adunării generale extraordinare”. Dar, potrivit art. 114 al legii exercitarea acestor atribuții (mărirea și reducerea capitalului social) poate fi delegată consiliului de administrație sau administratorului unic, fie prin chiar actul constitutiv, fie prin hotărâre a adunării generale extraordinare. Ca atare, în această ultimă ipoteză (a delegării atribuției de mărire sau reducere a capitalului social) nu credem că ar mai putea fi vorba de vreun drept al acționarilor de exercitare a votului în adunarea generală a acționarilor și de participarea lor la luarea deciziilor care privesc valoarea acțiunilor lor.

În materie de executare silită, instanța europeană a statuat că, oricare ar fi natura unui titlu executoriu – hotărâre judecătorească sau act notarial – din moment ce legea națională (în speță Codul de procedură civilă portughez) dispune că „punerea lui în executare” se face, potrivit unei proceduri identice, de instanțele judecătorești, litigiul poartă asupra unor „drepturi și obligații civile”, fiind așadar, aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție⁶¹. S-a făcut însă și o precizare în sensul că prevederile acestui text nu sunt aplicabile în cazul unei „proceduri conservatorii”, desfășurate pe baza unei ordonanțe președințiale (ordonance de référé), deoarece asemenea proceduri au ca obiect reglementarea unor situații temporare, în așteptarea deciziei asupra fondului. Același lucru este valabil și în privința unei opoziții la o măsură conservatorie, întrucât aceasta nu se poate finaliza decât cu confirmarea sau desființarea măsurii conservatorii sau cu o eventuală schimbare a modalităților în care măsura a fost stabilită. Problema de fond, ce constă în discutarea eventualei neexecutării a obligației asumate, nu poate fi soluționată decât în cadrul unei proceduri principale; finalitatea procedurii de opoziție nu este determinantă pentru existența unui „drept sau a unei obligații cu caracter civil”⁶².

Mai simplu, argumentarea în drept a acestei soluții se putea rezuma la observația că în cazul „procedurilor conservatorii” nu avem de-a face cu „titluri executorii”.

În privința litigiilor referitoare la securitatea socială se face observația că dacă nu există nici o îndoială că litigiile ce se pot naște din executarea sau neexecutarea obligațiilor stabilite în contractele de asigurare de bunuri și persoane intră sub incidența art. 6 alin. 1 din Convenție, problema aplicabilității acestui text în „materie de securitate socială” (adică, cotizații, pensii,

⁶⁰ A se vedea CEDO, hotărârea din 26 februarie 1998, în cauza Pafitis ș.a. contra Greciei, în „Recueil...”, 1998-I, paragr. 87.

⁶¹ A se vedea CEDO, hotărârea din 21 aprilie 1998, în cauza Estima Jorge contra Portugaliei, în „Recueil...”, 1998-II, paragr. 38.

⁶² A se vedea CEDO, hotărârea din 6 iulie 2000, în cauza Moura Carreira și Lourenco Carreira contra Portugaliei, în „Recueil...”, 2000-VIII, p. 544.

ajutoare de șomaj, alte prestații sociale etc.) este mai delicată⁶³. Curtea însăși a constatat că între statele membre ale Consiliului Europei există „o mare diversitate” în privința reglementării și jurisprudenței corespunzătoare referitoare la „natura juridică a dreptului la prestații sociale”, în unele state considerându-se că acestea au caracter de drept public, altele, dimpotrivă, le concep ca norme de drept privat, o a treia categorie de state considerându-le a avea un caracter mixt. La aceste diferențieri de concepții se adaugă și o practică judiciară neunitară, unele instanțe (din statele care consideră că este vorba de norme de drept public) recunoscând aplicabilitatea art. 6 alin. 1 din Convenție, ceea ce înseamnă că nu există „un numitor comun care să permită degajarea unei noțiuni europene uniforme în acest domeniu”⁶⁴.

Totuși Curtea Europeană a Drepturilor Omului nu s-a limitat doar la a face observația sus-menționată, ci s-a implicat în rezolvarea problemei aplicabilității art. 6 alin. 1 din Convenție în astfel de cazuri, pronunțând o suită de hotărâri pertinente în legătură cu această materie pe care le vom prezenta în continuare.

Astfel, Curtea a statuat că pentru rezolvarea problemei nu este suficient, în sine, să se demonstreze „natura patrimonială a unui litigiu de acest fel”; aceasta deoarece pot exista obligații patrimoniale față de stat sau autoritățile sale care să aparțină „exclusiv domeniului dreptului public”, nefiind – așadar – cuprinse în noțiunea de „drepturi și obligații cu caracter civil”, cum ar fi, de exemplu, obligațiile patrimoniale din domeniul dreptului fiscal, situație în care nu sunt aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție⁶⁵.

Într-un caz concret, în care obiectul litigiului îl constituia dreptul la asigurare pentru caz de boală, întrucât, potrivit normelor naționale, întreaga procedură s-a desfășurat într-un cadru administrativ, nu jurisdicțional, această situație a oferit instanței europene prilejul să sintetizeze principiile aplicabile în materie⁶⁶, prin raportare la prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție, sub aspectul său „civil” bineînțeles.

Argumentarea în drept a hotărârii pronunțate de Curte în cauza sus-menționată este foarte importantă pentru că are la bază o analiză comparativă între „elementele de drept public” (care s-ar opune aplicării prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție) și „elementele de drept privat” (care pledează dimpotrivă, pentru aplicarea textului art. 6 alin. 1 din Convenție); de aceea o vom reda pe larg în continuare.

Un prim principiu enunțat de Curte, în cauza sus-menționată, referindu-se la legislația națională prin care se atribuia dreptului în discuție un „caracter public”, este că o asemenea calificare nu constituie decât un punct de plecare, pentru propria analiză a Curții, care trebuie însă coroborată cu alte elemente pertinente⁶⁷.

Procedând la o analiză comparativă a argumentelor pro și contra care ar putea fi invocate, Curtea a reținut că sunt elemente care puteau să dea „contestației” un caracter de drept public și

⁶³ A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p. 411.

⁶⁴ A se vedea CEDO, hotărârea din 29 mai 1986, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 412.

⁶⁵ A se vedea CEDO, hotărârea din 9 decembrie 1994, în cauza Schouten și Meldrum contra, Țărilor de Jos, Seria A, nr. 304, paragr. 50.

⁶⁶ A se vedea CEDO, hotărârea din 29 mai 1986, cit. supra.

⁶⁷ A se vedea CEDO, hotărârea din 8 iunie 1976, paragr. 82 și hotărârea din 28 iunie 1978, paragr. 89, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 412.

anume: însuși caracterul normelor juridice aplicabile în materie (aceasta, întrucât legislația privitoare la prestațiile sociale și la asigurarea pe caz de boală se îndepărtează, în multe privințe, de cea aplicabilă contractelor de asigurare de drept civil, „statul fiind cel ce controlează regimul asigurărilor sociale”, fixându-i cadrul juridic și controlând funcționarea lui prin desemnarea categoriilor de beneficiari, a nivelului de contribuții și prestații etc.); obligația de asigurare pentru boală naște ex lege, iar asiguratul primește prestațiile datorate din moment ce îndeplinește condițiile pe care legea le impune (Curtea a observat, însă, că situația asigurării pentru exercițiul unei activități – de exemplu, asigurarea obligatorie de răspundere civilă a proprietarilor de vehicule – este exact aceeași, iar acest contract este totuși, netăgăduit, de drept privat); statul, organisme de drept public sau de drept semi-public preiau, în totalitate sau în parte, cuantumul primelor de asigurare, ceea ce semnifică implicarea statului și extinderea domeniului public în materie.

Aceste elemente, a apreciat Curtea, ar fi condus la neaplicarea prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție⁶⁸.

Curtea a apreciat, însă, că, pe de altă parte, alte elemente (considerații) pledează pentru concepția opusă⁶⁹ și anume: reclamanta nu era într-o situație în care să fie vorba despre punerea în evidență a puterii discreționare a puterii publice în raport cu ea, ci era vorba de „un aspect al vieții ei personale, ca simplu particular”; având nevoie de mijloace de existență, ea revendica un „drept precis”, reglementat de legislația națională în vigoare, „drept subiectiv patrimonial”; situația ei era strâns legată de calitatea de salariat al unei întreprinderi, chiar dacă, în speță, reclamanta era șomeră când a solicitat alocația, statutul ei de beneficiară a unor prestații sociale „era dat de termenii contractului de muncă și de legislația aplicabilă în materie”; contractul de muncă aparține sferei dreptului privat, iar alocația reclamată constituie un substitut al remunerației pe care ar fi fost îndreptățită să o primească, raporturile izvorâte din contractul de muncă fiind de drept privat; mai mult, reclamanta nu dispunea de nici o altă sursă de venit, obținerea prestației respective fiind, așadar, de o importanță vitală pentru asigurarea condițiilor ei de viață; regimul național de asigurare pentru caz de boală, în discuție, prezenta „multe asemănări cu cel de drept comun în privința tehnicilor de acoperire a riscurilor, gestionarea fondurilor, posibilitatea subscrierii de asigurare complementară, perceperea contribuției datorate de salariați etc.”.

Analizând toate aceste aspecte „de drept public”, precum și cele „de drept privat”, Curtea a reținut „ca fiind predominante” elementele de drept privat, chiar dacă, luate separat, nici unul nu apare ca fiind „decisiv”; însă, adiționale și combinate, aspectele de drept privat au fost considerate ca fiind de natură să confere dreptului revendicat de reclamantă (dreptul la asigurarea pentru caz de boală) un „caracter civil” în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție⁷⁰.

Într-o altă speță de aceeași natură, Curtea a statuat, cu valoare de principiu, că „în domeniul cotizațiilor, ca și acela al prestațiilor sociale, regimurile (naționale) de securitate socială au afinități cu asigurările de drept privat”. Ca atare, ea a decis că evoluția reglementărilor în această materie (care este marcată de asemenea hotărâri și de egalitatea de tratament care se impune a fi

⁶⁸ A se vedea CEDO, hotărârea din 29 mai 1986, cit. supra., paragr. 31–35.

⁶⁹ Ibidem, paragr. 36–38.

⁷⁰ Ibidem, paragr. 40 (în același sens CEDO, hotărârea din 29 mai 1986, în cauza Deumeland contra Elveției, Seria A, nr. 100, paragr. 74).

recunoscută în materie) duce la concluzia că aplicabilitatea art. 6 alin. 1 din Convenție „constituie regula în privința prestațiilor sociale, inclusiv în materie de ajutor social”⁷¹.

De altfel, și fosta Comisie Europeană a Drepturilor Omului ajunsese la aceeași concluzie că aplicabilitatea art. 6 alin. 1 din Convenție constituie regula în domeniul asigurărilor sociale. Astfel, într-o speță, în care contestația reclamantului avea drept obiect „dreptul de a primi o alocație de șomaj” (legată de veniturile sale obținute anterior), această alocație fiind recunoscută de legislația națională ca având caracter civil, deși avea și particularități de drept public, fosta Comisie a luat în considerare în special „natura patrimonială și individuală a acestui drept”, așa încât a hotărât că devin aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție⁷².

Pe baza aceluiași principiu, fosta Comisie a mai decis că regimul este același și în cazul unei cereri privitoare la stabilirea unei „alocații de concediu pentru creșterea copilului”, alocație recunoscută de legislația națională. Deci, s-a decis că, în speță, contestația avea un caracter civil în sensul art. 6 alin. 1 din Convenție⁷³.

Argumentându-se în drept hotărârea sus-menționată, s-a arătat că intervenția statului în această materie nu este suficientă pentru a se ajunge la concluzia inaplicabilității dispozițiilor art. 6 alin. 1 din Convenție; alte considerații au a fi avute în vedere, esențială fiind aceea că în toate asemenea circumstanțe, dincolo de aspectele evidente de drept public, beneficiarii prestațiilor sociale reclamate nu sunt în raporturi cu puterea publică statală ca atare, în exercitarea unor atribute discreționare specifice acesteia; ei solicită asigurarea unor mijloace de existență, invocând astfel „un drept subiectiv cu caracter patrimonial reglementat de normele naționale aplicabile în materie”.

În ceea ce ne privește, credem că din argumentare ar trebui să lipsească elementul de „mijloace de existență” deoarece dată fiind durata de timp îndelungată a procedurii de judecată în fața instanțelor judecătorești naționale și apoi aceea a soluționării contestației în fața instanței europene, în mod evident nu mai putem vorbi de „mijloace de existență” pentru că până la soluționarea unor atare cauze reclamantii nu ar putea să supraviețuiască. De aceea, accentul trebuie pus pe „caracterul patrimonial individual” al acestor drepturi și pe „caracterul complementar și accesoriu al elementelor de drept public” (autoritățile statale fiind doar garante și răspunzătoare de realizarea acestor drepturi stabilite prin lege în conformitate cu o politică de protecție socială).

Odată fixate aceste coordonate în legătură cu aplicabilitatea prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, în cazul „prestațiilor sociale”, Curtea a consacrat o jurisprudență constantă în această privință, completând mereu paleta soluțiilor adoptate în cele mai variate ipostaze. Astfel, Curtea a decis că, în măsura în care procedurile incriminate de reclamant urmăreau soluționarea unor litigii privitoare la executarea – atât de organele statale de securitate socială, cât și de către o companie privată de asigurări – a „unor prestații la care el susține că are dreptul ca urmare a unui accident de muncă a cărui victimă a fost”, ambele organisme aveau ca obiect „drepturi și obligații cu caracter

⁷¹ A se vedea CEDO, hotărârea din 26 februarie 1993, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 414, nota 1 de la subsol; hotărârea din 24 iunie 1993, în cauza Schuber-Zraggen contra Germaniei, Seria A, nr. 263, paragr. 46.

⁷² A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 1996, nr. 22377.1993, în cauza X contra Finlandei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 414.

⁷³ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 14 aprilie 1998, nr. 25046/1994, în cauza Grof contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 414.

civil”, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție⁷⁴; tot așa, ca și cele privitoare la „termenul în care un reclamant este obligat să se adreseze organismelor de securitate socială pentru a putea beneficia de prestațiile reclamate”; soluția unor asemenea proceduri este „direct determinantă” pentru existența unor drepturi și obligații civile⁷⁵; sau că „prin executarea obligației de plată a pensiei către un magistrat”, în conformitate cu dispozițiile legale în vigoare, statul nu face uz de prerogativele sale discreționare, în această materie statul având a fi comparat cu „un angajator de drept privat”, de aceea dreptul unui magistrat de a i se plăti cuantumul pensiei cuvenite trebuie considerat „un drept cu caracter civil”, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție⁷⁶; la fel și în „cazul plății unei pensii de asigurări sociale soției unui funcționar decedat”⁷⁷.

Instanța europeană a degajat și un alt principiu în această materie, statuând că „nu interesează natura juridică a procedurii naționale ce are a fi urmată de un reclamant pentru a-și pune în valoare dreptul său la prestații sociale” (această procedură putând a fi un contencios administrativ⁷⁸, sau putându-se derula în fața Curții de Conturi⁷⁹), esențială este „natura juridică a dreptului subiectiv a se discuta în cadrul unei asemenea proceduri”.

Făcând aplicația principiului sus-menționat Curtea s-a confruntat și cu aspecte particulare. Astfel, rezolvând o asemenea cauză cu caracter particular, Curtea a constatat⁸⁰ că, potrivit legislației naționale, regiunile administrative, ca unități administrativ-teritoriale ale unui stat contractant, au dobândit competența de a adopta norme privitoare la prevenirea, depistarea și îngrijirea unor diverse afecțiuni care puteau să conducă la existența unor persoane afectate de un handicap; pe această bază, dispozițiile unui act normativ regional astfel adoptat permiteau serviciilor locale de sănătate publică să facă plata „unei alocații familiilor care se ocupau direct, la domiciliu, de o persoană handicapată”, alocație stabilită în beneficiul reclamantului pentru fiul său, care, însă, nu i-a fost vărsată. Investită cu soluționarea cererii reclamantului de a se plăti alocația, jurisdicția administrativă competentă a hotărât, după verificarea îndeplinirii condițiilor prevăzute de actul normativ pentru plata alocațiilor de acest fel, că acestea sunt realizate, dar că administrația nu are nici o putere discreționară în a decide plata alocației, rolul ei fiind numai acela de a-i calcula cuantumul.

Potrivit unei jurisprudențe a Curții de Casație italiene, referitoare la unele aspecte de competență jurisdicțională, reclamantul nu putea pretinde că este titularul unui „drept subiectiv”

⁷⁴ A se vedea CEDO, hotărârea din 17 decembrie 1996, în cauza Duclos contra Franței, în „Recueil...”, 1996-VI, paragr. 53.

⁷⁵ A se vedea CEDO, hotărârea din 19 martie 1997, în cauza Paskhalidis ș.a. contra Greciei, în „Recueil...”, 1997-II, paragr. 30.

⁷⁶ A se vedea CEDO, hotărârea din 26 noiembrie 1992, în cauza Giancarlo Lombardo contra Italiei, Seria A, nr. 249-C, paragr. 16.

⁷⁷ A se vedea CEDO, hotărârea din 24 august 1993, în cauza Massa contra Italia, Seria A, nr. 265-B, paragr. 26.

⁷⁸ A se vedea CEDO, hotărârea din 19 decembrie 1997, în cauza Helle contra Finlandei, în „Recueil...”, 1997-VIII, paragr. 37.

⁷⁹ A se vedea CEDO, hotărârea din 26 noiembrie 1997, în cauza Stamoula Kotos contra Greciei, în „Recueil...”, 1997-VII, paragr. 31 (nr. 2).

⁸⁰ A se vedea CEDO, hotărârea din 5 octombrie 2000, în cauza Mennitto contra Italiei, în „Recueil...”, 2000-X, p. 329 și urm.

(diritto soggettivo perfetto); el avea numai un simplu „interes legitim” (interesse legitimo), adică „o poziție individuală protejată în mod indirect și subordonată unui interes public”, exprimat de protecția necesară a fi realizată pentru persoanele cu handicap (constatare a Curții indicată la paragr. 12 din hotărârea sus-menționată, indicată la nota 27 de la subsol).

În fața Curții, reclamantul a susținut că cererea sa adresată tribunalului administrativ privea un drept civil de natură patrimonială, iar procedura în vederea recunoașterii acestui drept era „determinantă” pentru stabilirea existenței lui, în sensul jurisprudenței tribunalului.

Instanța europeană, pășind la rezolvarea acestei cauze, a arătat că nu este necesar ca ea să examineze dacă noțiunea de „drepturi și obligații cu caracter civil”, în sensul art. 6 alin. 1 din Convenție, cuprinde atât „drepturile subiective”, cât și „interesele legitime” ale unei persoane. În consecință, Curtea a constatat că legea națională în discuție a dat naștere unui „conflict de jurisdicție”; în sistemul de drept italian, jurisprudența Curții de Casație nu are autoritatea de a se impune celei administrative, iar potrivit acestei din urmă jurisprudențe (cea administrativă) reclamantul avea dreptul să primească alocația, cu atât mai mult cu cât el a primit-o o perioadă de vreme, ceea ce l-a făcut să creadă că este titularul dreptului de a o percepe. Așa încât, Curtea a ajuns la concluzia că dreptul contestat de reclamant, patrimonial prin esența lui, era un drept civil apărut de art. 6 alin. 1 din Convenție (soluție și argumentare conținută în paragr. 27–28 din hotărârea sus-menționată).

O altă soluție de principiu a Curții, de importanță deosebită, se referă la „marja de apreciere a autorităților statale în reglementarea unor probleme de politică socială”.

În speță, reclamantului, fost ofițer al fostei armate iugoslave, i-a fost diminuată pensia, dar nu în măsura încât să fie inferioară pensiilor altor categorii sociale; de fapt, reclamantul a pierdut doar „privilegiile” pe care le-a avut în calitate sa de fost ofițer al unui stat ce nu mai există. Prin diminuarea pensiilor foștilor ofițeri ai fostei armate iugoslave, statul croat a voit să-i integreze pe aceștia în „regimul general de pensii din Croația”.

În general, Curtea a statuat, în această privință, că, chiar dacă drepturile ce decurg din vărsarea unor cotizații în cadrul regimului de asigurare socială (în special cel de a obține anumite prestații în cadrul acestui regim, de exemplu sub forma unei pensii) pot fi revendicate pe acest temei, această dispoziție nu ar putea fi interpretată ca fiind de natură să acorde unei persoane un drept la pensie într-un quantum determinat⁸¹.

În cazul de speță sus-menționat, referitor la fostul ofițer din armata iugoslavă Curtea a recunoscut autorităților statale o „amplă marjă de apreciere în reglementarea unor probleme de politică socială”⁸², deci a respins contestația reclamantului.

În privința litigiilor referitoare la accesul la o profesie, acesta constituie un domeniu în care se pun unele probleme de drept de principiu pe care Curtea Europeană a Drepturilor Omului le-a avut de rezolvat.

⁸¹ A se vedea Comis. EDO, raportul din 1 octombrie 1975, nr. 5849/1972, în cauza Müller contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 416; Comis. EDO, hotărârea din 4 martie 1985, nr. 10671/1984, în cauza T. contra Suediei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 416; CEDO, decizia din 1 iunie 1999, în cauza Skorkiewicz contra Poloniei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 416; CEDO, decizia din 12 octombrie 2000, în cauza Jankovice contra Croației, în „Recueil...”, 2000-X, p. 641 și urm.

⁸² A se vedea CEDO, decizia din 12 octombrie 2000, în cauza Jankovice contra Croației, cit. supra.

Discuția s-a purtat pe terenul „profesiilor liberale”: medici, avocați, experți-contabili etc. și au avut ca obiect: natura juridică a profesiilor liberale; condițiile obținerii dreptului la acces la o profesiune; întinderea dreptului organelor jurisdicționale de a cenzura deciziile de admitere, suspendare, retragere a dreptului și reintegrării în profesie.

O primă problemă care a fost ridicată s-a referit la faptul „dacă profesiile liberale au un caracter public sau privat”. Persoanele în legătură cu care problema a fost ridicată îndeplineau activitățile de medic, avocat și expert-contabil.

În literatura juridică⁸³ se arată că în privința contenciosului referitor la exercitarea unei profesii, în special atunci când este vorba de profesii liberale, acesta prezintă, fără îndoială, aspecte patrimoniale. În țările din sistemul Convenției, aceste litigii sunt soluționate, cel mai adesea, în cadrul „ordinelor profesionale”, cu posibilitatea atacării deciziilor organelor acestor ordine pe cale jurisdicțională, de regulă în contenciosul administrativ. În alte țări sunt chemate să intervină și organisme ale administrației de stat, în special cu privire la „autorizarea” exercițiului profesiei.

În România situația se prezintă în felul următor: medicii pot exercita profesiunea de medic după obținerea calității de membru al Colegiului Medicilor din România, pe baza autorizației de liberă practică acordată de Ministerul Sănătății, urmând ca după aderarea la Uniunea Europeană această competență să treacă în responsabilitatea Colegiului Medicilor din România (art. 15 din Legea nr. 306/2004); avocații obțin dreptul de exercitare a profesiei pe baza unui examen organizat potrivit prevederilor Legii nr. 51/1995 și Statutului profesiei de avocat adoptat de Uniunea Națională a Barourilor din România; experții contabili și contabilii autorizați pot exercita profesiunea numai dacă sunt membri ai Corpului de Experți Contabili, accesul la această profesie făcându-se pe baza unui examen de admitere și susținere a unui examen de aptitudini după un stagiul de 3 ani (art. 20 din Ordonanța Guvernului nr. 65/1994 și art. 1 din Hotărârea Guvernului nr. 562/2000).

În această privință instanțele Convenției au avut de răspuns mai întâi la întrebarea dacă asemenea litigii privesc „drepturi și obligații civile”.

Soluția de principiu, dată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, în cauza König contra Germaniei⁸⁴, care se referă la profesia de medic, statuează că această profesie face parte din profesiile liberale tradiționale „și că odată autorizat medicul este liber să profeseze sau nu și, în ipoteza afirmativă să asigure tratamentul clienților săi” pe bază de contract, indiferent de raporturile de asigurare socială în materie. Împrejurarea că potrivit dispozițiilor legii naționale, medicul veghează la sănătatea populației, stabilindu-se astfel o anumită responsabilitate socială a întregii profesii, nu impiedică asupra „caracterului privat” al exercitării activității de medic. În aceste condiții nu interesează natura administrativă a organelor chemate să soluționeze litigiile privitoare la exercitarea profesiei și faptul că ele acționează în acest domeniu ca autorități competente în „exercițiul puterii publice”; chiar dacă, după ce s-au pronunțat într-un asemenea litigiu organismele profesionale, sunt chemate să se pronunțe și jurisdicțiile administrative, în baza prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, singurul aspect pertinent este acela că în asemenea situații „contestațiile” au ca obiect determinarea existenței unor drepturi cu caracter privat⁸⁵.

Supunerea – într-un stat contractant –, a unor activități, care prezintă un pronunțat caracter privat, autorizării și controlului administrativ al acestora, eventual cu posibilitatea retragerii

⁸³ A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p. 417.

⁸⁴ A se vedea CEDO, hotărârea din 28 iunie 1978, Seria A nr. 27, paragr. 89.

⁸⁵ Ibidem, paragr. 94.

administrative a autorizației de exercitare a activității respective, instituită prin lege, cu scopul apărării unor interese generale, sociale, nu este de natură să transforme în mod automat aceste activități în activități de drept public⁸⁶.

În România, controlul și supravegherea exercitării profesiei de medic se realizează de Colegiul Medicilor din România, organizație profesională a corpului medical „de interes public”(art. 31 din Legea nr. 306/2004), care poate aplica sancțiuni ce pot merge până la interdicția de a exercita profesia pe timp limitat sau chiar retragerea calității de membru al Colegiului Medicilor din România (art. 74 din Legea nr. 306/2004), împotriva deciziei de sancționare a Comisiei superioare de disciplină putându-se formula acțiune în anulare în contencios administrativ (art. 78 din Legea nr. 306/2004).

Ministerul Sănătății are, și el, atribuții în privința organizării, coordonării și controlului activității de asistență de sănătate publică (art. 3 din Hotărârea Guvernului nr. 743/2003).

În ceea ce privește profesiunea de avocat, Curtea a constatat că pentru a se da un răspuns la întrebarea (problema) sus-menționată (dacă asemenea litigii privesc „drepturi și obligații civile”), pot fi luate în considerare atât aspecte de drept public, cât și aspecte de drept privat.

Dintre aspectele de drept public sunt de reținut: reglementarea prin lege, de către stat, a condițiilor de exercitare a profesiei de avocat și a organizării barourilor; participarea avocaților la administrarea justiției „ca serviciu public”, având monopolul pledoariilor în pretorii; obligația Consiliului Ordinului de a organiza un birou de consultanță și de apărare a justițiabililor lipsiți de resurse materiale.

Aceste aspecte de drept public le regăsim și în legislația română referitoare la profesia de avocat. Astfel, organizarea și exercitarea profesiei de avocat este reglementată prin Legea nr. 51/1995 (republicată în „Monitorul oficial al României”, partea I, nr. 113 din 6 martie 2001) și Statutul profesiei de avocat adoptat de Uniunea Națională a Barourilor din România (publicat în „Monitorul oficial al României”, partea I, nr. 45 din 13 ianuarie 2005).

În aceste acte normative se prevede explicit că profesia de avocat se exercită „în condițiile legii și ale Statutului profesiei de avocat” (art. 1 din Legea nr. 51/1995, republicată).

De asemenea, se mai prevede că în competența Consiliului baroului intră și „organizarea activității de asistență juridică în cazurile prevăzute de lege și de statut” (art. 53 alin. 2 lit. b din Legea nr. 51/1995, republicată); în ceea ce privește participarea avocaților la administrarea justiției ca „serviciu public”, în lege sunt cuprinse dispoziții exprese potrivit cărora barourile asigură din oficiu asistență judiciară la cererea instanțelor de judecată sau a organelor de urmărire penală, plata onorariilor, în astfel de cazuri, făcându-se din fondurile Ministerului Justiției, situație care poate apărea atunci când instanțele și organele de urmărire penală apreciază că persoanele se găsesc în imposibilitate vădită de a plăti onorariul (art. 68 din Legea nr. 51/1995 republicată); referitor la monopolul pledoariilor în pretorii, potrivit art. 3 alin. 2 și din Statutul profesiei de avocat, profesia de avocat se exercită numai de avocații înscriși în Tabloul avocaților întocmit de baroul din care fac parte, fiind interzisă, sub sancțiunile prevăzute de lege, exercitarea oricărei activități specifice profesiei de avocat de către o persoană ce nu are calitatea de avocat înscris într-un barou și pe Tabloul avocaților. Aceste dispoziții din Statut au la bază prevederile cuprinse în art. 28 din Legea nr. 51/1995 potrivit cărora avocatul înscris în tabloul baroului „are dreptul să asiste și să reprezinte” orice persoană fizică sau juridică, în temeiul unui contract.

Curtea a examinat însă și elementele (aspectele) de drept privat legate de profesia de avocat subliniind că această profesie este „în mod tradițional o profesie liberală” și că, în afara

⁸⁶ Ibidem, paragr. 92.

desemnării ca apărător din oficiu, un avocat are o clientelă pe care și-o constituie fără intervenția vreunei autorități publice, cu onorarii, în principiu, liber stabilite. Cabinetul și clientela avocatului sunt „elemente patrimoniale, asupra cărora el are un drept de proprietate” (care, neîndoielnic, are un caracter de drept civil), în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție.

Apoi, avocatul îndeplinește și alte activități „în afara palatului de justiție”: acordă sfaturi juridice, conciliază sau chiar arbitrează (deci soluționează anumite litigii).

Luând în considerare aceste aspecte de drept privat, Curtea a decis că atunci când legislația națională supune admiterea într-o anumită profesiune „unor condiții”, iar persoana le satisface, aceasta are un „drept de acces la profesiune, drept de natură civilă”, în sensul art. 6 alin. 1 din Convenție⁸⁷.

În ceea ce privește profesia de expert contabil, Curtea a decis, ca și în cazul medicilor sau avocaților, că deși este posibil ca într-o anumită țară profesia de expert contabil să fie reglementată prin norme de drept administrativ, această profesiune este totuși o „profesie liberală” și, ca atare, procedura în cadrul căreia se contestă refuzul autorităților administrative de numire într-un atare post, are caracterul unei „contestații” asupra unui drept civil⁸⁸.

Un alt aspect important legat de accesul la profesiunea de expert contabil privește „controlul asupra nivelului de cunoștințe necesare spre a fi primit în profesiune”.

Într-o cauză⁸⁹, reclamantii au invocat faptul că aplicarea unor dispoziții din legea națională de control al competenței lor profesionale, în calitate de experți contabili și îndepărtarea lor din profesiune ca necorespunzători profesional, pe baza deciziilor unor comisii care funcționau pe baza prevederilor aceleiași legi se încadrează în „categoria contestațiilor privitoare la un drept civil”, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, și, drept urmare, ei au dreptul de a beneficia de un proces echitabil, cu respectarea garanțiilor instituite de art. 6 alin. 1 din Convenție.

Având ca soluție această cauză, Curtea a constatat că normele naționale aplicabile în materie prevedeau competența unei „comisii de recurs” îndreptățită să verifice atât „regularitatea procedurii desfășurate în fața comisiei de admitere în profesiune”, cât și „îndeplinirea de către candidați a condițiilor legale de înmatriculare: capacitatea profesională, experiența, durata exercitării profesiei, diplomele și atestatele necesare pentru exercitarea ei”.

Sub primul aspect, comisia de recurs trebuia să statueze asupra unor eventuale vicii de procedură în desfășurarea concursului. Fiind, așadar, vorba de elemente referitoare la luarea unor decizii cu caracter jurisdicțional, se poate spune că acestea se încadrează în categoria elementelor ce pot fi contestate, ele căzând sub incidența prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție.

Sub cel de-al doilea aspect – controlul reunirii condițiilor legale de înmatriculare – Curtea a reținut că acest control poate îngloba unele analize de fapt și de drept susceptibile de apreciere jurisdicțională și anume: interpretarea exigențelor legii, durata exercitării profesiei, existența titlurilor și atestărilor necesare pentru controlul competenței profesionale. În ceea ce privește însă „evaluarea cunoștințelor și a experienței necesare pentru exercitarea unei anumite profesii”, acesta reprezintă un aspect care se apropie de un examen de tip școlar sau universitar, activitate care nu mai este de competența normală a unui judecător care este investit, de regulă, cu soluționarea unui

⁸⁷ A se vedea CEDO, hotărârea din 23 iunie 1994, în cauza De Moor contra Belgiei, Seria A nr. 292-A, paragr. 43.

⁸⁸ A se vedea CEDO, hotărârea din 6 aprilie 2000, în cauze Thlimmenos contra Greciei, în „Recueil...”, 2000 – IV, paragr. 58.

⁸⁹ A se vedea CEDO, hotărârea din 26 iunie 1986, în cauza van Marle contra Olandei, Seria A nr. 101, paragr. 36.

diferend, cât și de garanțiile instituite de art. 6 alin. 1 din Convenție. Așa încât, o asemenea activitate de evaluare a cunoștințelor și experienței profesionale nu este de natură să se aplice „litigiilor” ce ar putea apărea în această materie.

În cauza sus-menționată reclamantii nu au invocat existența vreunei iregularități de procedură și nici nu au pus în discuție aspecte de ordin jurisdicțional, ci au reproșat comisiei de admitere faptul că le-a subapreciat competențele profesionale. Or, în aceste condiții, nefiind vorba despre o „contestație” în sensul art. 6 alin. 1 din Convenție, contestația urmează a fi respinsă. Iar, faptul că în dreptul intern „comisia de recurs”, instituită de legea națională, are caracterul unui „tribunal” nu este de natură să conducă la o altă concluzie⁹⁰.

Această jurisprudență a fost reconfirmată de Curte într-o altă cauză în care a decis că și în situația în care s-ar considera că „un examen al candidaturii unei persoane la înscriere pe tabloul Ordinului național de expert contabil, efectuat de comisiile regionale și cea națională, instituite în acest scop, diferă de cel pe care-l fac juriile pentru examenele profesionale de intrare în diverse ordine profesionale, în realitate este vorba totuși de o procedură privitoare la evaluarea cunoștințelor și experienței unui candidat, asemănătoare examenului de tip școlar sau universitar, care – așadar – nu intră în domeniul de aplicare a art. 6 alin. 1 din Convenție⁹¹.

În România, organizarea activității de expertiză contabilă și a contabililor autorizați este reglementată prin Ordonanța Guvernului nr. 65/1994, aprobată, cu modificări, prin Legea nr. 42/1995.

Potrivit acestui act normativ, calitatea de expert contabil și contabil autorizat se dobândește, printre altele, printr-un examen organizat de Corpul Experților Contabili și de Contabilitate care este o persoană juridică de „utilitate publică” autonomă (art. 4 alin. 1 lit. d și art. 19 din Ordonanța Guvernului nr. 65/1994).

Activitatea de expert contabil și contabil autorizat poate fi exercitată numai de persoanele Corpului de Experți Contabili și Contabilitate, înscrise în Tabloul ce se publică în „Monitorul oficial” (art. 24 din Ordonanța Guvernului nr. 65/1994).

În legătură cu exercitarea anumitor profesii (în special profesiile liberale) s-a pus și problema „naturii juridice a contestațiilor privitoare la măsurile disciplinare care pot fi aplicate de ordinele profesionale” și anume dacă acestea au caracter civil, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție.

Având de soluționat astfel de cauze, Curtea a constatat că în numeroase state din Uniunea Europeană infracțiunile disciplinare sunt de competența ordinelor profesionale.

Curtea a statuat, în această privință, că o asemenea atribuire de competență în materie nu este, prin ea însăși, contrară dispozițiilor Convenției care, totuși, impune ca să fie respectată o anumită regulă: ori jurisdicțiile ordinelor profesionale îndeplinesc exigențele art. 6 alin. 1 din Convenție, ori, dacă nu le îndeplinesc, legea națională trebuie să admită accesul, într-o a doua etapă, la un organ de plină jurisdicție, care prezintă toate garanțiile pe care le impune acest text⁹².

⁹⁰ Ibidem, paragr. 35–36.

⁹¹ A se vedea CEDO, hotărârea din 28 februarie 2002, în cauza San Juan contra Franței, în „Recueil...”, 2002 – III, p. 533.

⁹² A se vedea CEDO, hotărârea din 10 februarie 1983, în cauza Albert și Le Compte contra Belgiei, Seria A nr. 58, paragr. 29; CEDO, hotărârea din 22 noiembrie 1995, în cauza Bryan contra Regatului Unit, Seria A nr. 335-A, paragr. 40.

În consecință, Curtea a decis într-o cauză⁹³, în conformitate cu o jurisprudență constantă, că un contencios disciplinar care are ca obiect dreptul de a continua exercițiul unei profesii dă naștere la „contestații” cu privire la drepturi cu caracter civil, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, care este, de exemplu, cel al practicării medicinei în sistem liberal. De asemenea, în alte cauze⁹⁴, s-a admis că procedura disciplinară, în urma căreia un „barrister” (avocat „superior” englez) a fost radiat din Baroul Angliei și Țării Galilor, pentru culpă profesională, poartă asupra unui drept cu caracter civil.

În România, abaterile disciplinare ale persoanelor care îndeplinesc profesii liberale: medicii, avocații, experții contabili, notarii, executorii judecătorești sunt de competența ordinelor profesionale.

Răspunderea disciplinară a medicilor este reglementată prin Legea nr. 306/2004, dar aplicarea sancțiunilor disciplinare revine comisiilor de disciplină organizate la nivelul fiecărui colegiu teritorial al medicilor, comisii care sunt independente de conducerea colegiilor respective, iar procedura judecării abaterilor este prevăzută în Statutul Colegiului Medicilor din România (art. 70–71 din Legea nr. 306–2004).

Împotriva deciziilor pronunțate de comisiile de disciplină teritoriale se poate face contestație la comisia superioară de disciplină de la nivelul Colegiului Medicilor din România (art. 75 alin. 2 din Legea nr. 306/2004), iar împotriva deciziilor Comisiei superioare de disciplină se poate formula acțiune în anulare la secția de contencios administrativ a tribunalului în raza căruia își desfășoară activitatea medicul sancționat. Anchetarea abaterilor disciplinare a avocaților este de competența Consiliului baroului (art. 71 din Legea nr. 51/1995).

În cadrul fiecărui barou funcționează o comisie de disciplină care judecă, în primă instanță, abaterile disciplinare săvârșite de avocații aceluși barou (art. 72 alin. 1 din Legea nr. 51/1995).

Procedura judecării abaterilor disciplinare este prevăzută de Statutul profesiei de avocat și se completează cu prevederile din Codul de procedură civilă (art. 72 alin. 5 din Legea nr. 51/1995).

Împotriva hotărârilor pronunțate de comisiile de disciplină din cadrul barourilor se poate face contestație la Comisia centrală de disciplină care funcționează în cadrul Uniunii Naționale a Barourilor din România (art. 72 alin. 2 din Legea nr. 51/1995, republicată și apoi modificată prin Legea nr. 255/2004). Iar, împotriva hotărârilor pronunțate de Comisia centrală de disciplină se poate face recurs la secția de contencios administrativ a Curții de Apel București a cărei hotărâre este definitivă și irevocabilă (art. 72 alin. 4 din Legea nr. 51/1995, republicată și modificată).

În privința experților contabili și contabililor autorizați reglementarea în privința răspunderii disciplinare este încălțită și necorelată (intervenind multe modificări care nu au fost puse în concordanță unele cu altele). În orice caz, din dispozițiile Ordonanței Guvernului nr. 65/1994 (aprobată, cu modificări, prin Legea nr. 42/1995 și apoi suferind alte modificări) rezultă că pe lângă Consiliul fiecărei filiale ale Corpului Experților Contabili și Contabililor Autorizați funcționează câte o comisie de disciplină care aplică sancțiunile disciplinare (stabilite prin art. 16 al ordonanței, art. 35 din Ordonanța Guvernului nr. 65/1994); că pe lângă Consiliul superior al

⁹³ A se vedea CEDO, hotărârea din 27 iunie 1997, în cauza Ghilis contra Greciei, în „Recueil...”, 1997 – IV, paragr. 45.

⁹⁴ A se vedea CEDO, hotărârea din 26 septembrie 1995, în cauza Diennet contra Franței, Seria A nr. 325-A, paragr. 27; CEDO, hotărârea din 20 mai 1998, în cauza Gautrin ș.a. contra Franței, în „Recueil...”, 1998 – III, paragr. 33; Comis. EDO, hotărârea din 9 martie 1998, nr. 12502/1986, în cauza Gini-Kanawa contra Regulamentului, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 421.

Corpului de Experți Contabili și Contabililor Autorizați funcționează Comisia superioară de disciplină (care, evident, va soluționa contestațiile împotriva hotărârilor comisiilor de disciplină de pe lângă Consiliile filialelor) (art. 32 alin. 1 din Ordonanța Guvernului nr. 65/1994).

Din acest punct reglementarea devine confuză, neexistând decât o singură prevedere clară și anume art. 30 din Ordonanța Guvernului nr. 65/1994 (astfel cum a fost modificat prin Ordonanța Guvernului nr. 89/1998 și apoi prin Legea nr. 186/1999 prin care s-a aprobat Ordonanța Guvernului nr. 89/1998) din care rezultă că, Conferința națională a Corpului Experților Contabili și Experților Autorizați hotărăște cu privire la sancționarea disciplinară a membrilor Consiliului Superior și consiliilor filialelor, hotărârea sa putând fi atacată la Secția de contencios administrativ a Curții de Apel.

În legătură cu soarta hotărârilor pronunțate de Comisia centrală de disciplină, prin care se soluționează contestațiile împotriva hotărârilor pronunțate de comisiile de disciplină de pe lângă Consiliile filialelor, în ceea ce privește căile de atac nu există prevederi la fel de clare ca cele de mai sus, urmând a fi aplicabile, după părerea noastră, dispozițiile din Codul de procedură civilă, nefiind admisibil ca hotărârile pronunțate de jurisdicții profesionale să rămână definitive, fără a fi supuse căilor de atac jurisdicționale de drept comun.

Notarii răspund disciplinar pentru abateri menționate în art. 39 din Legea nr. 36/1995.

Acțiunea disciplinară se exercită de Colegiul director al Uniunii Naționale a Notarilor Publici și se judecă de Consiliul de disciplină (art. 40 alin. 1 din Legea nr. 36/1995).

Împotriva hotărârilor Consiliului de disciplină se poate face contestație la Consiliul uniunii, iar hotărârile Consiliului uniunii pot fi atacate la instanța judecătorească competentă civilă sau de contencios administrativ, după caz (art. 40 alin. 5 și 6 din Legea nr. 36/1995).

Referitor la executorii judecătorești, situația juridică a acestora, în privința răspunderii disciplinare, este mai puțin clară, întrucât coordonarea și controlul activității acestora se exercită de Ministerul Justiției (art. 4 din Legea nr. 188/2000), iar acțiunea disciplinară se exercită de ministrul justiției sau de Colegiul director al Camerei executorilor judecătorești și se judecă de Consiliul de disciplină al acesteia (art. 45 alin. 1 din Legea nr. 188/2000). De asemenea, pentru suspendarea din funcție sau excluderea din profesie este obligatorie cercetarea prealabilă care se efectuează de inspectori generali din cadrul Ministerului Justiției sau de Colegiul director al Camerei executorilor judecătorești (art. 45 alin. 2 din Legea nr. 188/2000).

Împotriva hotărârilor Consiliului de disciplină se poate face contestație la Comisia superioară de disciplină a Uniunii Naționale a Executorilor Judecătorești (organizație profesională cu personalitate juridică formată din toți executorii judecătorești) (art. 26 alin. 1 și art. 45 alin. 5 din Legea nr. 188/2000), a cărei hotărâre poate fi atacată cu recurs la Curtea de apel în a cărei rază teritorială se află sediul profesional (art. 45 alin. 5 din Legea nr. 188/2000).

În privința litigiilor referitoare la funcția publică (contenciosul privitor la funcția publică) jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului a evoluat într-un mod interesant.

Într-o primă fază, instanța europeană a considerat că, întrucât în sistemele de drept ale statelor contractante există o distincție fundamentală între regimul aplicabil funcționarilor de stat, adică membrilor funcției publice, și cel al salariaților de drept privat, „contestațiile” privitoare la recrutarea, desfășurarea carierei și încetarea activității funcționarilor de stat nu se încadrează, ca

regulă generală, în sfera de aplicabilitate a prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție⁹⁵ și aceasta fie că este vorba de un angajat al unui spital public⁹⁶, un funcționar al unui serviciu social universitar⁹⁷, un funcționar al unui consorțiu statal de dezvoltare industrială⁹⁸, un funcționar al ministerului de finanțe⁹⁹, un angajat al unei unități sanitare locale¹⁰⁰ etc.

Dar, s-a decis, dimpotrivă, că atunci când funcționarul de stat revendică „drepturi pur patrimoniale” (cum ar fi plata salariului sau a pensiei), atunci dispozițiile art. 6 alin. 1 din Convenție devin aplicabile¹⁰¹.

Curtea a adus totuși o precizare în această privință decizând că simpla „coloratură” patrimonială (existența și a unor aspecte patrimoniale ale situației în litigiu) nu este suficientă pentru a fi aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție¹⁰². În speța respectivă contestația reclamantului avea ca obiect „plasarea lui în concediu, din oficiu” ca urmare a bolii de care suferea și a consecințelor ei. Ca atare, Curtea a decis că este vorba de un litigiu ce privea „cariera” reclamantului, iar singura circumstanță că existau și unele aspecte patrimoniale ale consecințelor respective nu este suficientă pentru a da un caracter civil procedurilor litigioase în cazul sus-menționat, deci nu sunt aplicabile garanțiile prevăzute de art. 6 alin. 1 din Convenție.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a mers însă și mai departe în acest domeniu și constatând că în anumite state contractante „agenții angajați de stat pe bază de contracte civile” sunt supuși regimului de drept privat și numai „funcționarii titulari” sunt supuși regimului de drept public, deși toți aceștia, fără deosebire, exercită funcții echivalente sau similare, a considerat, că deși dispozițiile legale aplicabile în astfel de cazuri, în dreptul intern, fac parte, fie din dreptul public, fie din dreptul privat, această diferențiere nu apare ca fiind decisivă, prin ea însăși, pentru a determina aplicarea sau neaplicarea dispozițiilor art. 6 alin. 1 din Convenție. O atare distincție conduce la inegalitate de tratament între statele contractante (prin raportare la acest text), cu privire la persoanele care aparțin serviciilor statului care exercită funcții echivalente, chiar dacă le exercită pe baza unor raporturi juridice cu regim diferit¹⁰³.

⁹⁵ A se vedea CEDO, hotărârea din 17 martie 1997, în cauza Neigel contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 422.

⁹⁶ A se vedea CEDO, hotărârea din 2 septembrie 1997, în cauza Spurio contra Italia, în „Recueil...”, 1997 – V, paragr. 18.

⁹⁷ A se vedea CEDO, hotărârea din 2 septembrie 1997, în Cauza Gallo contra Italiei, în „Recueil...”, 1997 – V, paragr. 19.

⁹⁸ A se vedea CEDO, hotărârea din 2 septembrie 1997, în cauza Zilaghe contra Italiei, în „Recueil...”, 1997 – V, paragr. 19.

⁹⁹ A se vedea CEDO, hotărârea din 2 septembrie 1997, în cauza Laghi contra Italia, în „Recueil...”, 1997 – V, paragr. 17.

¹⁰⁰ A se vedea CEDO, hotărârea din 2 septembrie 1997, în cauza Viero contra Italiei, în „Recueil...”, 1997 – V, paragr. 16.

¹⁰¹ A se vedea CEDO, hotărârea din 19 februarie 1998, în cauza Huber contra Franței, în „Recueil...”, 1998 – I, paragr. 36; CEDO, hotărârea din 24 aprilie 1998, în cauza Mavronichir contra Ciprului, în „Recueil...”, 1998 – II, paragr. 32 ș.a.

¹⁰² A se vedea CEDO, hotărârea din 19 februarie 1998, în cauza Huber contra Franței, cit. supra.

¹⁰³ A se vedea CEDO, hotărârea din 27 iunie 2000, în cauza Frydlender contra Franței, în „Recueil...”, 2000 – VII, paragr. 30.

Totuși această constatare a unei inegalități de tratament ce rezultă pentru agenți ai statului care îndeplinesc aceleași activități a condus Curtea, în continuare, să se preocupe de rafinarea jurisprudenței sale în materie, prilej care i-a fost oferit de soluționarea cauzei Pellegrin contra Franței, în care reclamantul, salariat în sectorul privat, a fost angajat, pe bază contractuală, în calitate de cooperant al unui minister pentru a lucra în străinătate; după o perioadă de activitate desfășurată, în această calitate, în mai multe țări africane, a fost radiat din efectivele de cooperanți ai ministerului care-l angajase, din motive medicale. În anul 1990 reclamantul a început o procedură în anulare a deciziei sus-menționate, care era încă pe rolul instanțelor naționale în anul 1998. În această situație, reclamantul s-a adresat Curții Europene a Drepturilor Omului, susținând că „durata excesivă a procedurii interne” este de natură să-i încalce dreptul său la un proces echitabil, garantat prin art. 6 alin. 1 din Convenție.

Curtea a avut de rezolvat, (în cauza respectivă) mai întâi chestiunea prejudicială a aplicabilității art. 6 alin. 1 din Convenție, în legătură cu contestația reclamantului.

De menționat că reclamantul s-a adresat organelor Convenției – în 1995 –, într-o etapă în care mai funcționa procedura prealabilă în fața Comisiei Europene a Drepturilor Omului, iar fosta Comisie în raportul său din 17 septembrie 1998¹⁰⁴, prin referire la jurisprudența anterioară a Curții, a arătat că prin notificarea către reclamant a radierii sale din rândul cadrelor de cooperare contractuală, la data expirării contractului încheiat cu ministerul care-l angajase, pentru neîndeplinirea condițiilor de menținere în această calitate, statul francez nu a luat o măsură discreționară, ci s-a comportat ca un angajator de drept privat; în plus, reclamantul a solicitat plata unor despăgubiri reprezentând cuantumul remunerației pierdute ceea ce evidențiază natura patrimonială a dreptului invocat în cadrul procedurii naționale. Așa fiind, Comisia a ajuns la concluzia că: reclamantul a revendicat „un drept patrimonial”, că nu a pus în discuție prerogativele de putere publică a statului și că, indiferent de natura legii interne aplicabilă în cauză și a autorității jurisdicționale competente să soluționeze atare litigii (în speță jurisdicții administrative), reclamantul a invocat un drept civil în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție.

Soluția Curții a fost însă diferită de concluzia la care a ajuns Comisia și, reexaminându-și propria jurisprudență, a constatat că criteriul „naturii patrimoniale a litigiilor”, în care sunt implicate persoanele care exercită „funcții publice”, lasă loc arbitrariului.

Motivându-și acest nou punct de vedere, Curtea a făcut sublinierea că o decizie privitoare la „recrutarea”, „cariera” sau „încetarea activității” unui funcționar al statului are aproape întotdeauna și „consecințe patrimoniale”, ceea ce face dificilă stabilirea unei demarcații precise între proceduri jurisdicționale ce prezintă un interes „pur sau esențialmente patrimonial” și alte categorii de proceduri în care sunt implicate persoane care exercită „funcții publice”, persoane care sunt titulare pe posturile respective sau numai angajați pe bază contractuală civilă. În consecință, Curtea a considerat necesar că, pentru a se decide cu privire la chestiunea prejudicială a aplicabilității prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, în cazul unui atare contencios (în care sunt implicate persoane care exercită o funcție publică), trebuie să se dea „o interpretare autonomă noțiunii de funcție publică” de natură să permită cu adevărat asigurarea unui tratament egal pentru agenții care exercită o funcție publică sau ocupă funcții echivalente sau similare în statele contractante, independent de sistemul pe baza căruia își desfășoară activitatea (adică fie agenți în regim de drept public, fie angajați pe bază de contracte de drept civil).

¹⁰⁴ A se vedea Comis. EDO, raportul din 17 septembrie 1998, în cauza Pellegrin contra Franței, în „Recueil...”, 1999 – VIII, p. 281 și urm.

Așadar, pornind de la această premisă, Curtea a luat în considerare „un criteriu funcțional” întemeiat pe „natura funcțiilor și responsabilităților exercitate de agent”. În felul acesta se dă o „interpretare restrictivă” excepțiilor de la aplicabilitatea prevederilor (garanțiilor) art. 6 alin. 1 din Convenție, care – în concepția Curții – ar fi conformă obiectului și scopului urmărit de Convenție. În acest sens, Curtea a reținut, ca premisă, că în cadrul administrațiilor naționale numai unele posturi presupun exercitarea unei funcții de interes general sau o participare la exercitarea puterii publice; titularii acestor posturi dețin, astfel, o parte din însăși suveranitatea statului, iar statul are un interes legitim să le pretindă acestora (titularilor) o legătură specifică de loialitate și de încredere. Dimpotrivă, pentru alte posturi nu există o asemenea „dimensiune a administrației publice”. Așa fiind, Curtea a decis, cu valoare de principiu, că dispozițiile art. 6 alin. 1 din Convenție „nu se aplică, în cazul litigiilor ce privesc agenți care îndeplinesc funcții publice în cadrul administrației, decât atunci când aceștia acționează ca deținători ai puterii publice, având misiunea de salvagardare a intereselor generale ale statului sau altor colectivități publice”. Deci, instanța europeană va examina, în fiecare caz, dacă activitatea unui reclamant (din această categorie) implică – ținându-se seama de natura și responsabilitățile funcției exercitate – „o participare directă sau indirectă la exercitarea puterii publice”¹⁰⁵.

Cât privește, însă, litigiile în materie de pensii, acestea intră în sfera de aplicabilitate a prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, pentru că persoana fiind pensionată, se rupe legătura particulară ce unește persoana respectivă cu administrația și, într-o asemenea situație, ea și cu atât mai mult avânzii său cauză, se găsesc pe același plan cu salariații din sectorul privat, deoarece nu mai exercită atribuții specifice puterii suverane a statului¹⁰⁶.

Această jurisprudență cu caracter general a Curții Europene a Drepturilor Omului a avut nevoie de precizări prin care să fie marcate mai precis limitele aplicabilității sale. Astfel, într-o cauză, Curtea – reținând (constatând) că reclamantul, care era specialist în produse agroalimentare, a fost afectat, pe bază de contract civil, unui „post de expansiune economică” în străinătate, în calitate de șef de secție autonomă, pentru a se ocupa de promovarea acestor produse în S.U.A., el ajutând un centru statal de comerț exterior (instituție publică industrială și comercială) cu informații privitoare la piața locală a produselor agroalimentare, și acordând consultații exportatorilor francezi de asemenea produse –, a apreciat totuși că această activitate este insuficientă pentru a fi caracterizată ca având drept scop „salvagardarea intereselor generale ale statului” și nu presupune un exercițiu al puterii publice¹⁰⁷.

Argumentându-și în drept această soluție, Curtea a considerat că dată fiind natura funcțiilor exercitate de reclamant și gradul redus de responsabilitate ce-i reveneau, reclamantul nu exercită o activitate specifică atașată, direct sau indirect, unei misiuni ce ar fi avut ca scop salvagardarea unor interese generale ale statului. De asemenea, Curtea a mai arătat că interpretarea restrictivă a dispozițiilor art. 6 alin. 1 din Convenție ar fi complet lipsită de efecte dacă s-ar admite, prin analogie sau extindere, că activitatea unor servicii de expansiune economică ar aparține, în ansamblul lor, oricare ar fi funcțiile și responsabilitățile agenților lor, care – în general – sunt doar

¹⁰⁵ A se vedea CEDO, hotărârea din 8 decembrie 1999, în cauza Pellegrin contra Franței, în „Recueil...”, 1999 – VIII, paragr. 66.

¹⁰⁶ Ibidem, paragr. 67.

¹⁰⁷ A se vedea CEDO, hotărârea din 27 iunie 2000, în cauza Frydlender contra Franței, în „Recueil...”, 2000 – VII, paragr. 37–40. În același sens: hotărârea din 18 iulie 2000, în cauza S.M. contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 426.

de consultanță și de promovare a comerțului cu produse autohtone pe o piață străină, ar aparține exercițiului puterii publice.

Într-o altă cauză, referitoare la „dreptul de acces la datele și documentele cu caracter administrativ”, în speță fiind vorba de o persoană care solicita anumite documente necesare pentru a-și stabili vechimea în muncă în vederea stabilirii pensiei ce i se cuvine, Curtea a considerat că acest drept este de „natură privată”, întrucât are ca titular o persoană care solicita documente care priveau situația sa personală. În plus, din moment ce documentele în discuție priveau reconstituirea carierei reclamantului în vederea valorificării dreptului său la pensie, litigiul avea și o „coloratură patrimonială”, ceea ce a condus și la concluzia că, în speța respectivă, erau aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție, fiind vorba de un „drept cu caracter civil”¹⁰⁸.

Într-o altă cauză, Curtea a decis, că art. 6 alin. 1 din Convenție nu este aplicabil întrucât era vorba de o cerere prin care sindicatul a pretins de la angajator să-i furnizeze „informații privitoare la anumite categorii de personal” dintr-o întreprindere¹⁰⁹.

Aceeași soluție a fost adoptată și într-o altă cauză în care reclamantii solicitau comunicarea de către ministrul de externe a unor documente ce conțineau „schimburi de informații între state”¹¹⁰.

Tot astfel, Curtea a considerat că jurisprudența privind cauza Pellegrin contra Franței (la care ne-am referit mai sus) nu se aplică în cazul unor proceduri în care reclamantul – primar al unei comune și, în această calitate, președinte al unor asociații municipale – a contestat, în fața jurisdicțiilor financiare și administrative, modul în care s-a făcut „descărcarea sa de gestiune” cu privire la administrarea fondurilor asociațiilor respective.

Motivarea în drept a acestei soluții se bazează pe considerentul că reclamantul, în calitate de președinte al asociațiilor beneficiare ale unor subvenții comunale, „a participat la exercitarea puterii publice”, pe lângă faptul că primarul unei comune, ca organ ales al colectivității locale, nu este „funcționar sau agent al statului”. În realitate, reclamantul, în situația respectivă, nu se găsea într-un litigiu financiar cu statul, rezultat din modul în care a cheltuit banul public, litigiu în care statul, prin trezoreria publică, ar fi susținut că modul în care au fost cheltuite sumele în litigiu i-ar fi cauzat un prejudiciu, ce se impunea a fi reparat, ceea ce ar fi însemnat că acest litigiu ar fi avut ca obiect un drept cu caracter civil¹¹¹.

Într-o altă cauză, însă, Curtea a decis că prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție nu sunt aplicabile deoarece era vorba de un contencios privitor la „un supliment de salariu pretins de înalți funcționari ai ministerului de externe” (ambasadori, reprezentanți permanenți, șefi de birouri de

¹⁰⁸ A se vedea CEDO, hotărârea din 18 noiembrie 2003, în cauza Loiseau contra Franței, în „Recueil...”, 2003 – XII; C. Bîrsan, „La notion de droits et obligations de caractère civil et les subventions communales”, în „Recueil Dalloz” nr. 14/2004, p. 990–991.

¹⁰⁹ A se vedea Comis. EDO, raportul din 7 decembrie 1987, nr. 11678/1985, în cauza Syndicat CFDT des Etablissements et Arsenaux de Val de Marne contra Franței, apud C. Bîrsan, „Convenția...”, op. cit., p. 426.

¹¹⁰ A se vedea Comis. EDO, raportul din 14 octombrie 1991, nr. 14497/1989, în cauza Barry ș.a. contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 426.

¹¹¹ A se vedea CEDO, decizia din 7 octombrie 2003, în cauza Richard-Dubarry contra Franței, în „Recueil...”, 2003 – XI. În același sens a se vedea și C. Bîrsan, „La notion de droit et obligation de caractère civil et le droit et l'accès aux documents administratif”, în „Recueil Le Dalloz” nr. 14/2004, p. 990.

ambasadă), reclamantii susținând că, după aprecierea lor, și legat de activitățile lor în străinătate acest supliment li s-ar fi convenit¹¹².

Soluții de neaplicare a prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție au fost pronunțate și în alte cauze. În acest fel s-a decis într-o speță de demitere, din motive disciplinare, a unui judecător, considerându-se că judecătorul avea responsabilități specifice în domeniul administrării justiției, parte a expresiei suveranității statului¹¹³.

Tot așa și în cazul unui litigiu între un subofițer al armatei italiene și ministrul apărării, fiind vorba despre o activitate specifică administrației publice „în domeniul militar”¹¹⁴, sau într-o altă cauză referitoare la un litigiu asupra unei „pensii de reparațiune” pretinsă de reclamant, în calitate de ofițer de rezervă, pentru leziunile suferite cu prilejul îndeplinirii unor obligații militare, deoarece, în perioada respectivă, acesta a participat la o activitate specifică funcției publice¹¹⁵.

Soluțiile adoptate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului în legătură cu litigiile având drept obiect funcții publice pune în evidență „concepția restrictivă” a instanței europene în privința aplicabilității prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție în astfel de cazuri, decizându-se, cu valoare de principiu, că dispozițiile acestui text „nu se aplică în cazul litigiilor ce privesc agenți ai funcției publice din cadrul administrației, atunci când aceasta acționează ca deținătoare a puterii publice, cu misiunea de salvagardare a intereselor generale ale statului sau ale unor colectivități publice”.

Deci, spre deosebire de celelalte situații juridice la care ne-am referit mai înainte (litigiile de drept privat, litigiile referitoare la securitatea socială, litigiile referitoare la accesul și exercitarea unei profesii), în legătură cu care am constatat că există o deschidere mai largă, uneori extensivă, din partea Curții (în ceea ce privește aplicabilitatea prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție), în cazul litigiilor privitoare la funcția publică, Curtea manifestă o mare reticență, schimbându-și chiar jurisprudența în materie care devine foarte restrictivă, în sensul că dispozițiile art. 6 alin. 1 din Convenție nu sunt aplicabile în astfel de litigii decât în foarte rare cazuri (limitate).

Cum se explică această orientare a Curții? Oare persoanele implicate în litigiile de asemenea natură nu se bucură de aceleași garanții, substanțiale și procesuale, ca toate celelalte litigii, doar pe considerentul că acestea aparțin dreptului public, nu dreptului privat?

După cum este cunoscut „dreptul la un proces echitabil” judecat de un tribunal independent și imparțial și într-un termen rezonabil este una dintre componentele principiului asigurării preeminenței dreptului într-o societate democratică. Însăși Curtea a statuat că „interpretarea restrictivă a dispozițiilor art. 6 din Convenție nu ar corespunde cu obiectul și scopul prevederilor sale”¹¹⁶.

Atunci care este rațiunea concepției (interpretării) restrictive a Curții în această materie?

¹¹² A se vedea CEDO, decizia din 7 martie 2000, în cauza Santiago Martinez-Caro de la Concha Castaneda contra Spaniei, apud C. Bîrsan, „Convenția...”, op. cit., p. 427.

¹¹³ A se vedea CEDO, decizia din 8 februarie 2001, în cauza Pitkevich contra Rusiei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 427.

¹¹⁴ A se vedea CEDO, decizia din 5 decembrie 2000, în cauza Mosticchio contra Italiei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 427.

¹¹⁵ A se vedea CEDO, decizia din 27 februarie 2001, în cauza R. contra Belgiei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 427.

¹¹⁶ A se vedea CEDO, hotărârea din 27 iunie 1968, în cauza Neumeister contra Austriei, Seria A nr. 8, paragr. 8; CEDO, hotărârea din 17 ianuarie 1970, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 394.

S-ar putea și ar fi acceptabil ca această explicație să conștina în faptul că în textul art. 6 alin. 1 din Convenție se face referire doar la „drepturi și obligații cu caracter civil” (adică aparținând dreptului civil care aparține ramurii dreptului privat), și „temeinicia acuzațiilor în materie penală”, în timp ce litigiile referitoare la funcțiile publice ar aparține ramurii dreptului public?

Problema este delicată și în același timp foarte importantă și ar merita o analiză mai aprofundată pe care însă nu o putem face în cadrul acestei părți a lucrării noastre care este doar o sinteză jurisprudențială.

Ne mărginim însă să facem observația că, după părerea noastră, jurisprudența inițială a Curții (inclusiv raportul fostei Comisii a Drepturilor Omului din 17 septembrie 1998, în cauza Pellegrin contra Franței), potrivit căreia „criteriul naturii patrimoniale” a litigiilor în care sunt implicați membrii ai funcției publice, chiar și în cazurile în care „consecințele patrimoniale” sunt doar un reflex (aspect indirect) al litigiilor privind funcția publică, este cea corectă, iar revizuirea acestei jurisprudențe în sensul unei aplicări restrictive a prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, în cazul unor litigii având acest obiect este contrară scopului general urmărit de Convenție, adică de a asigura oricărei persoane garanția la un proces echitabil.

Referitor la litigiile dintre particulari și puterile publice se poate remarca o tendință în ceea ce privește intervenția crescândă a statului în raporturile juridice din domeniul dreptului privat. Astfel de situații se constată în cazul: vânzării de terenuri, exploatarea unor clinici private, exercitarea dreptului de proprietate, acordarea de autorizații administrative privitoare la exercitarea unor activități comerciale sau care țin de alte profesii etc. O intervenție sporită a statului se constată și în materie de protecție socială. Această situație a impus reevaluarea raportului dintre aspectele de drept public și cele de drept privat, în sensul că unele proceduri litigioase considerate ca fiind de drept public în dreptul intern necesită totuși aplicarea prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție „sub aspectul lor civil”.

În consecință, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a stabilit, în această materie, principiul potrivit căruia atunci când o „contestație” pune în discuție raporturile dintre un particular și o autoritate publică nu este decisivă împrejurarea că autoritatea publică acționează ca persoană juridică de drept privat (*jure gestionis*) sau ca deținătoare a puterii publice (*jure imperii*), spre a se determina dacă sunt sau nu aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție (dacă contestația poartă asupra unui drept civil), ci interesează numai caracterele juridice ale dreptului în discuție¹¹⁷.

De asemenea, fosta Comisie a Drepturilor Omului a arătat că pentru a se examina problema aplicabilității dispozițiilor art. 6 alin. 1 din Convenție trebuie avute în vedere „efectele juridice directe ale actelor autorităților publice” (adică dacă au fost în măsură să creeze, să modifice sau să stingă drepturi și obligații cu caracter civil), neputând fi luate în considerație consecințele lor fortuite (întâmplătoare) sau indirecte, ori de natură pur factuală¹¹⁸.

Aplicarea în practică a acestor principii de către organele Convenției a condus la adoptarea unor soluții care merită a fi cunoscute. Astfel, fosta Comisie a Drepturilor Omului a considerat că atunci când Curtea Supremă a unui stat refuză aprobarea recurgerii la o cale de atac (potrivit

¹¹⁷ A se vedea CEDO, hotărârea din 12 iulie 2001, în cauza Farrazzini contra Italia, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 428; CEDO, hotărârea din 28 iunie 1978, în cauza König contra Germaniei, Seria A nr. 27, paragr. 90; CEDO, hotărârea din 23 octombrie 1985, în cauza Benthem contra Olandei Seria A nr. 97, paragr. 34.

¹¹⁸ A se vedea Comis. EDO, raportul din 10 iulie 1981, nr. 81782/1979, în cauza X et Laboratoire Y contra Belgiei și raportul din 17 iulie 1980, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 429.

normelor naționale de procedură), aceasta nu decide asupra unei contestații privitoare la un drept sau obligație cu caracter civil, deși obiectul litigiului în discuție privea exercitarea dreptului de proprietate al reclamantului¹¹⁹.

În același fel s-a considerat în situația unei proceduri de examinare a unei cereri de revizuire a unui proces civil¹²⁰ și atunci când o instanță națională a respins o cerere pe motive procedurale (de exemplu, decăderea dintr-un drept), într-un astfel de caz nedecizându-se asupra unei contestații cu caracter civil¹²¹.

Într-o altă cauză, fosta Comisie a Drepturilor Omului a considerat că avându-se în vedere natura, scopul și obiectivele unei legi federale germane privitoare la indemnizarea pentru pagubele suferite de victime ale regimului nazist, aceasta nu instituie un caz de responsabilitate clasică de drept civil, deoarece legea nu se întemeia pe raționamentul potrivit căruia persecuțiile național-socialiste germane „au fost acte ilegale”, iar cei care le-au suferit datorită convingerilor, credinței religioase sau opiniilor lor aveau dreptul la o indemnizație de „drept public”. În consecință, potrivit fostei Comisii nu putea fi extinsă noțiunea de „drepturi și obligații civile” la o situație în care un stat a adoptat o legislație particulară prin care s-a voit să se redreseze consecințele unor fapte ilicite comise la scară întinsă sub acoperirea autorității de stat. Drepturile civile, în sensul art. 6 alin. 1 din Convenție, sunt, înainte de toate, drepturi care țin de domeniul dreptului privat sau public ce aparțin unui subiect de drept, care pot fi invocate față de stat, fără a fi necesar să îndeplinească anumite condiții particulare de statut sau de instituire a lor. Dimpotrivă, atunci când statul adoptă o reglementare cu totul specială, întemeiată pe ideea de a soluționa, printr-un act de autoritate, probleme născute din comiterea unor adevărate crime de stat și consecințele lor, nu sunt în cauză drepturi civile, independent de natura lor patrimonială¹²².

Pe aceeași linie de gândire, fosta Comisie a Drepturilor Omului a considerat că și în situația în care printr-o decizie de autoritate luată de stat în sensul indemnizării victimelor unei catastrofe naturale (care face să se nască în favoarea celor interesați un „drept patrimonial”), datorită caracterului ei public, o asemenea decizie nu conduce la stabilirea unor drepturi cu caracter civil, în sensul art. 6 alin. 1 din Convenție¹²³.

De asemenea, fosta Comisie a mai decis că nu au un caracter civil litigiile privitoare la obligația de a satisface serviciul militar sau o altă activitate de interes social prin care o asemenea obligație (pentru cei care nu o pot executa din motive religioase ori de convingeri personale)¹²⁴, sau litigiile referitoare la eliberarea unui pașaport, chiar dacă orice cetățean al unui stat poate pretinde autorităților să-i elibereze un pașaport, un asemenea drept neavând un caracter patrimonial și nepatrimonial domeniului dreptului privat și, ca atare, refuzul de eliberare a

¹¹⁹ A se vedea Comis. EDO, raportul din 15 iulie 1987, nr. 11855/1985, în cauza Hakasson și Sturesson contra Suediei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 429.

¹²⁰ A se vedea Comis. EDO, raportul din 8 mai 1978, iar 7761/1977, în cauza X contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 429.

¹²¹ A se vedea Comis. EDO, raportul din 12 mai 1986, nr. 10/865/1984, în cauza Blay contra Germaniei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 429.

¹²² Comis. EDO, raportul din 12 mai 1986, cit. supra., p. 202.

¹²³ A se vedea Comis. EDO, raportul din 3 decembrie 1990, nr. 14225/1988, în cauza Nordh contra Suediei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 430.

¹²⁴ A se vedea Comis. EDO, raportul din 8 mai 1987, nr. 11734/1986, în cauza Nicolussi contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 430, nota 3 de la subsol.

pașaportului nu echivalează cu o decizie privitoare la o „contestație” ce ar avea ca obiect „drepturi cu caracter civil”¹²⁵.

În ceea ce ne privește, considerăm că această soluție (care de altfel este conținută doar în rapoarte ale fostei Comisii a Drepturilor Omului), pentru care nu dispunem, din punct de vedere documentar, și de decizii ale Curții) este discutabilă deoarece are un caracter restrictiv, ceea ce însăși Curtea a statuat că ar fi contrar scopului urmărit prin Convenție. Apoi, dacă se analizează cu atenție prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție se poate observa că legiuitorul comunitar (convenția internațională) folosește o propoziție cu un cuprins foarte larg (nedeterminat) și anume „încălcările drepturilor și obligațiilor cu caracter civil”. Deci nu se face vreo distincție între „caracterul patrimonial” al drepturilor civile și „caracterul personal nepatrimonial” al acestor drepturi.

De asemenea, atragerea răspunderii civile (delictuale sau contractuale) este implicată indiferent de sursa de cauzare a prejudiciilor civile, nefăcându-se nici o excepție pentru prejudiciile cauzate ca urmare a unor acte emise de autoritățile publice care aparțin domeniului dreptului public.

Este adevărat că instanța europeană nu este îndrituită să cenzureze o soluție a instanțelor naționale referitoare la acte prin care se exercită puterea discreționară conferită statului prin lege, însă s-ar putea ca aceasta să fie exercitată în mod abuziv și să aibă consecințe prejudiciabile de drept pecuniar pentru contestator. Ar însemna, în astfel de cazuri, că cel în cauză nu ar avea acces la instanța europeană?

În această privință lucrurile nu sunt tocmai clare și ar fi necesară o discuție mai aprofundată.

Redăm, în continuare, și alte soluții propuse de fosta Comisie a Drepturilor Omului care s-ar putea să se constituie într-un material documentar în problema sus-menționată.

Astfel, fosta Comisie a considerat că și în situația în care normele constituționale interne apără dreptul de proprietate și alte drepturi reale, o cerere de reparare a „prejudiciului economic” suferit de comisionarii vamali, ca urmare a dispariției barierelor vamale în cadrul Uniunii Europene, nu are nici un fundament în aceste norme și, deci, în sistemul de drept al statului în cauză¹²⁶, iar, atunci când șeful statului exercită puterea discreționară conferită de lege de a „trece în disponibilitate” un ofițer cu grad înalt pentru „pierderea încrederii” (perte de încredere) acesta acționează în domeniul dreptului public, astfel că procedura plângerii împotriva acestei măsuri pe cale administrativă nu are trăsăturile caracteristice ale unei contestații privitoare la drepturile cu caracter civil¹²⁷.

Într-o altă cauză, Comisia a considerat că o ordonanță a unei instanțe „prin care un martor este somat să depună mărturie sau să producă anumite probe” (în speță, documente filmate) în cadrul unei proceduri penale nu poartă asupra unui drept civil (refuzul la acces la documentele filmate), întrucât obligația de a depune mărturie este o îndatorire civică normală într-o societate democratică¹²⁸. Iar atunci când organismele publice de radiodifuziune regionale au un drept prioritar – limitat în timp – de a exploata mijloacele disponibile de radiodifuziune regională,

¹²⁵ A se vedea Comis. EDO, raportul din 20 februarie 1995, nr. 19583, în cauză Peltonen contra Finlandei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 430, nota 4 de la subsol.

¹²⁶ A se vedea Comis. EDO, raportul din 6 aprilie 1995, nr. 24581/1994, în cauza Peltonen contra Finlandei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 430.

¹²⁷ A se vedea Comis. EDO, raportul din 29 noiembrie 1995, nr. 23576/1994, în cauză X. contra Germaniei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 431.

procedura angajată de un terț pentru a contesta refuzul de a i se acorda posibilitatea de acces la aceste mijloace nu are caracteristicile unei contestații asupra unui drept de natură civilă, câtă vreme organismul public nu a decis dacă are a se prevala sau nu de dreptul recunoscut în favoarea sa¹²⁹.

Referitor la dreptul la liberă circulație al cetățenilor Uniunii Europene pe teritoriul statelor membre, fosta Comisie a considerat în situația în care s-ar admite că dispozițiile Tratatului prin care s-a instituit acest drept sunt de natură să creeze drepturi direct aplicabile în sistemele naționale de drept, suntem totuși în prezența unor norme de drept public și nu a noțiunii de „drepturi și obligații cu caracter civil”¹³⁰.

S-a mai considerat, de către fosta Comisie, că o procedură privitoare la punerea în întârziere adresată reclamantului de administrația locală, pentru a-l determina pe acesta să plătească „în avans” cheltuielile de demolare a unei construcții, edificată „fără permis de construcție”, nu are ca obiect o decizie privitoare la un drept civil al celui interesat, deoarece procedura nu poartă, în acest caz, asupra dreptului reclamantului de a construi, în exercitarea atributelor sale de proprietate, nici asupra problemei de a se ști dacă, în finalul ei, va fi obligat să plătească și care va fi cuantumul sumei impuse. Așa încât, contestația sa intentată în temeiul art. 6 alin. 1 din Convenție este inadmisibilă¹³¹.

În această privință pot fi citate și unele decizii pronunțate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului.

Astfel, s-a considerat, într-o cauză, că, într-adevăr, dreptul pretins de reclamanti – un sindicat profesional de medici și unii medici membri ai aceluși sindicat, care-și exercitau profesia în cadrul unor raporturi contractuale cu colectivitățile locale care acordau anumite avantaje financiare sub forma unor sume globale alocate anual –, prin hotărârea luată de aceste colectivități de a diminua cuantumul acestor sume, a fost afectat nivelul retribuției medicilor, așa încât dreptul revendicat de medici are un caracter patrimonial atașat unei activități de tip privat. Dar, Curtea a reținut și faptul că actele administrative, atacate în fața instanțelor naționale competente, aveau caracterul unor „alocații financiare globale” vărsate de colectivitatea teritorială clinicilor în cadrul cărora lucrau reclamantii fiind astfel „lipsite de efect direct” asupra remunerației medicilor, așa încât s-a decis că finalitatea procedurii în discuție „nu era determinantă” cu privire la dreptul reclamat¹³².

Această soluție reprezintă o „interpretare restrictivă” a prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, care, după părerea noastră și pentru motivele pe care deja le-am invocat mai sus, o considerăm discutabilă.

Într-o altă cauză, Curtea a avut de rezolvat o altă situație care prezintă un interes mai general, fiind vorba de o procedură în anulare a unui act normativ emis de un organ al statului (în

¹²⁸ A se vedea Comis. EDO, raportul din 18 ianuarie 1996, nr. 25798/1994, în cauza British Broadcasting Corporation contra Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 431.

¹²⁹ A se vedea Comis. EDO, raportul din 8 martie 1996, nr. 25987/1994, în cauza Hins, Hugenoltz contra Olandei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 431.

¹³⁰ A se vedea Comis. EDO, raportul din 13 ianuarie 1997, nr. 28979/1995, în cauza Adams, Benn contra Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 431.

¹³¹ A se vedea Comis. EDO, raportul din 21 mai 1997, nr. 26591/1995, în cauza Hofer contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 431.

¹³² A se vedea CEDO, decizia din 31 august 2000, în cauza Syndicat des médecins exerçant en établissement hospitalière privé en Alsace ș.a. contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 432.

speță un decret al Președintelui Republicii franceze). Prin decret emis de Președintele republicii franceze, pe baza unui schimb de note între guvernul francez și cel elvețian, s-a modificat „caietul de sarcini”, anexă la Convenția franco-elvețiană, din 1949, încheiată în vederea exploatarea în comun de către cele două țări a aeroportului internațional Bâle-Mulhuse. Prin acest decret s-a modificat Convenția în sensul extinderii lucrărilor aeroportului, ceea ce ar fi dus la crearea unui obstacol în continuarea unor lucrări la un proiect de amenajare a unor terenuri din jurul aeroportului în care societăți comerciale înmatriculate în Franța investiseră, până la momentul emiterii decretului, fonduri importante. Aceste societăți comerciale au deschis o procedură în anularea decretului sus-menționat, în fața Consiliului de Stat francez care însă, s-a limitat doar la examinarea – in abstracto – a legalității decretului. Reclamantele au recurs la o procedură în fața Curții Europene a Drepturilor Omului. Curtea a decis că deși soluția litigiului a avut anumite consecințe asupra activităților economice și patrimoniale ale reclamantelor, această soluție nu a fost „direct determinantă” pentru drepturile în discuție, iar, pe de altă parte, procedura angajată în fața Consiliului de Stat a avut ca obiect exclusiv „anularea decretului”, iar dezbaterile în fața acestei înalte jurisdicții s-au limitat la discutarea in abstracto a legalității decretului, astfel că acțiunea nu avea obiect patrimonial și nu s-a întemeiat pe atingeri aduse unor drepturi patrimoniale¹³³.

În alte cazuri, fosta Comisie a considerat, dimpotrivă, că prin acte ale autorităților publice se pot crea, modifica, afecta sau stinge drepturi patrimoniale care constituie „drepturi civile” în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, text ce este aplicabil în cazul „contestațiilor” în cadrul cărora acestea sunt discutate. Astfel, s-a considerat că o decizie a unei autorități provinciale în materie de tranzacții imobiliare, prin care s-a refuzat aprobarea unui contract de cumpărare a unui imobil de către un străin, are drept obiect „drepturi și obligații cu caracter civil”¹³⁴. Tot așa, s-a considerat că are efecte de „drept civil” o decizie administrativă privitoare la modul în care un proprietar se poate folosi de un anumit teren ce-i aparține¹³⁵, ca și actul administrativ prin care s-a impus unui proprietar forestier de a planta, cu cheltuieli considerabile și sub amenințarea unor sancțiuni, anumite esențe de arbori¹³⁶ ori în cazul unei cereri de indemnizare privitoare la cheltuielile judiciare reafirmate de o procedură ce a avut ca obiect obținerea unei decizii administrative de anulare a unei licențe de transport¹³⁷ sau o procedură de control de legalitate a deciziei unei camere de recurs a Oficiului European de Brevete, de revocare a unui brevet de invenție¹³⁸.

La rândul său, Curtea a decis, și ea, că are ca obiect „contestații” privitoare la drepturi și obligații cu caracter civil, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, proceduri judiciare

¹³³ A se vedea CEDO, decizia din 18 martie 2003, în cauza S.A.R.L. du Parc d'activités de Boltzheim și S.C. Haselaecker contra Franței, în „Recueil...”, 2003 – III, p. 355–356.

¹³⁴ A se vedea Comis. EDO, raportul din 4 martie 1982, nr.8790/1981, în cauza Sramek contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p.433.

¹³⁵ A se vedea Comis. EDO, raportul din 9 decembrie 1985, nr. 10471/1983, în cauza X contra Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 433.

¹³⁶ A se vedea Comis. EDO, raportul din 4 iulie 1989, nr. 12570/1986, în cauza Deneo contra Suediei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 433.

¹³⁷ A se vedea Comis. EDO, raportul din 6 iulie 1998, nr. 18781/1991, în cauza Gasper contra Suediei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 433.

¹³⁸ A se vedea Comis. EDO, raportul din 9 septembrie 1998, nr. 38817/1997, în cauza Lenzing AG contra Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 433.

care vizează efectele unor acte administrative prin care s-a dispus: compensarea unor terenuri în cadrul unor operațiuni de comasare de terenuri agricole¹³⁹; menținerea unei licențe la care reclamantul pretindea că are dreptul, în vederea continuării unei anumite activități profesionale-comerciale¹⁴⁰; clasarea ca rezervație a unor terenuri în site natural și, prin aceasta, limitarea folosirii lor de către reclamantul-proprietar pentru producția agricolă¹⁴¹; interdicția de a construi pe un loc determinat pe un teren proprietatea reclamantului¹⁴²; extinderea unei arii de descărcare a gunoaielor, cu consecința afectării mediului înconjurător¹⁴³; restituirea unor amenzi plătite în cadrul organizării producției agricole comunitare pentru depășirea cotei de produse lactate afectate de organele competente unor agricultori dintr-un sat¹⁴⁴.

De asemenea, Curtea a mai admis ca în cazul „decretelor ministeriale” (la noi ordinele ministeriale) adoptate de autoritățile statale competente în materie de pescuit, prin care reclamanții au dobândit dreptul de a pescui anumite specii de pești, în spații precis determinate în interiorul unor zone din apele teritoriale ale statului în cauză, prin termenii concesiunii astfel acordate și care au fost de natură să creeze, pentru perioada pe care acestea o indicau, drepturi și obligații cu caracter civil, litigiile născute ca urmare a restrângerii condițiilor concesiunii au ca obiect o „contestație” ce poartă asupra unor drepturi cu caracter civil, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție¹⁴⁵.

Tot așa, instanța europeană a mai considerat, într-o jurisprudență constantă, că litigiile privitoare la exproprierea unor imobile, pentru realizarea de lucrări de interes general, intră în domeniul de aplicare a noțiunii de „contestație” privitoare la drepturi și obligații cu caracter civil, deoarece actul juridic al exproprierii privește „însăși substanța dreptului de proprietate”¹⁴⁶. De aceea, Curtea a decis că dreptul la indemnizația de expropriere este un drept patrimonial de natură civilă, indiferent de originea unui eventual diferend privitor la plata indemnizației de expropriere care este de competența jurisdicțională administrativă în materie; o asemenea „contestație” își are originea în actul de expropriere și are ca obiect „întinderea reparației” datorate de stat proprietarului expropriat¹⁴⁷.

¹³⁹ A se vede CEDO, deciziile din 23 aprilie 1987, în cauza E.H.L. ș.a. contra Austriei; cauza Erkner și Hofauer contra Austriei; cauza Poiss contra Austriei, Seria A nr. 117, paragr. 32–62.

¹⁴⁰ A se vedea CEDO, decizia din 27 octombrie 1987, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 433; decizia din 7 iulie 1989, în cauza Traktörer AB contra Suediei, Seria A nr. 159, paragr. 49.

¹⁴¹ A se vedea CEDO, decizia din 27 noiembrie 1991, în cauza Orlemans contra Olandei, Seria A nr. 219, paragr. 48.

¹⁴² A se vedea CEDO, decizia din 28 iunie 1990, în cauza Skörby contra Suediei, Seria A nr. 180-B, paragr. 28.

¹⁴³ A se vedea CEDO, decizia din 25 noiembrie 1993, în cauza Zander contra Suediei, Seria A nr. 278-B, paragr. 25.

¹⁴⁴ A se vedea CEDO, decizia din 28 septembrie 1995, în cauza Procola contra Luxembourg, Seria A nr. 326, paragr. 39.

¹⁴⁵ A se vedea CEDO, decizia din 24 septembrie 2002, în cauza Posti și Rahko contra Finlandei, în „Recueil...” 2002 – VII, paragr. 55.

¹⁴⁶ A se vedea CEDO, decizia din 27 octombrie 1987, în cauza Bodén contra Suediei, Seria A nr. 125-B, paragr. 32.

¹⁴⁷ A se vedea CEDO, decizia din 24 noiembrie 1994, în cauza Beaumartin contra Franței, Seria A nr. 296-B, paragr. 28.

Toate soluțiile sus-menționate prin care s-a considerat (și chiar decis) că actele autorităților publice prin care au fost create, modificate, afectate sau stinse drepturi patrimoniale trebuie să fie considerate ca „drepturi și obligații cu caracter civil”, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, și se pare a fi soluții corecte corespunzătoare scopului urmărit prin Convenția drepturilor omului. Aceasta, contrar altor soluții, la care ne-am referit mai înainte, care conțin „interpretări restrictive”.

Pe un alt plan, Curtea a decis în sensul că „dreptul la libertate este un drept cu caracter civil”¹⁴⁸ și, în consecință, decizia administrativă (sau jurisdicțională) de internare a unei persoane într-un azil psihiatric constituie o „contestație” privitoare la un drept civil care beneficiază de toate garanțiile instituite prin art. 6 alin. 1 din Convenție¹⁴⁹.

Curtea a decis, însă, că nu are caracterul unei contestații privitoare la un drept sau obligație civilă, procedura privitoare la o cerere de liberare definitivă a unei persoane care a beneficiat deja de o măsură de liberare provizorie dintr-un azil psihiatric, pentru că o atare procedură nu vizează faptul de a se ști dacă acea persoană mai are sau nu nevoie de tratament medical adecvat¹⁵⁰.

O situație aparte în ceea ce privește aplicabilitatea art. 6 alin. 1 o constituie „litigiile fiscale” sub aspectul său „civil”. Fosta Comisie a Drepturilor Omului (E.D.H.) a considerat că acest gen de litigii nu au ca obiect drepturi și obligații cu caracter civil într-o contestație privitoare la rambursarea de către administrația fiscală către un exportator a sumelor plătite ca impozit asupra cifrei de afaceri¹⁵¹, ca și cele care fac obiectul unor proceduri privitoare la taxele fiscale¹⁵² ori procedurile privitoare la calculul impozitelor¹⁵³.

Și Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat, potrivit unei jurisprudențe constante, că art. 6 alin. 1 din Convenție nu este aplicabil „contestațiilor” care țin exclusiv de domeniul public al statului și în special „procedurile fiscale”, deoarece acestea „nu au caracteristicile unor contestații cu caracter civil”. Apoi, posibilitatea demonstrării naturii patrimoniale a unui litigiu nu este suficientă pentru ca acest litigiu să fie cuprins în noțiunea de „drepturi și obligații civile”, mai ales atunci când natura obligației „rezultă din legislația fiscală”¹⁵⁴.

¹⁴⁸ A se vedea CEDO, decizia din 30 iulie 1998, în cauza Aerts contra Belgiei, în „Recueil...” 1998 – V, paragr. 59.

¹⁴⁹ A se vedea CEDO, decizia din 7 ianuarie 2003, în cauza Laidin contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 434.

¹⁵⁰ A se vedea, Comis. EDO, raportul din 8 iulie 1980, nr. 8903/1980, în cauza X contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 435.

¹⁵¹ A se vedea, Comis. EDO, raportul din 8 iulie 1980, nr. 8903/1980, în cauza X contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 435.

¹⁵² A se vedea Comis. EDO, raportul din 14 decembrie 1988, nr. 13012/1987, în cauza Nasa Liv Ömsesidègt, Försäkringslolaget Valands Pensionsstiftelse et groupe d’environ 15000 personnes contra Suediei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 435.

¹⁵³ A se vedea Comis. EDO, raportul din 15 aprilie 1996, nr. 20471/1992, în cauza Kustannus Oy Vapaa Ajakelija AB ș.a. contra Finlandei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 435.

¹⁵⁴ A se vedea Comis. EDO, raportul din 15 aprilie 1996, nr. 20471/1992, în cauza Kustannus Oy Vapaa Ajakelija AB ș.a. contra Finlandei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 435.

O motivare în drept mai explicită a acestei soluții de principiu rezultă din cauza Ferrazzini contra Italia¹⁵⁵.

În decizia sus-menționată s-a făcut precizarea că evoluțiile ce au avut loc în societățile democratice din statele contractante, privitoare la raporturile dintre particulari și autoritățile publice nu privesc această evoluție, în materie fiscală, obligația pentru indivizi sau întreprinderi de a plăti impozite. Prin raportare la epoca în care a fost adoptată Convenția, nu există în această materie elemente noi care să dea o altă coloratură acestei obligații, care să justifice îndreptarea sa spre domeniul civil. Materia fiscală aparține însă domeniului de exercitare a unor prerogative absolute (noyau dur) ale puterii publice, iar caracterul public al raportului juridic dintre contribuabili și colectivitate a rămas predominant. Nu trebuie, de asemenea, pierdut din vedere principiul de interpretare a Convenției, potrivit căruia Convenția împreună cu protocoalele sale adiționale reprezintă „un tot unitar”, iar art. 1 din Protocolul nr. 1 privitor la protecția dreptului de proprietate recunoaște statelor contractante prerogativa de a adopta normele legale pe care le consideră necesare asigurării plății impozitelor datorate de particulari¹⁵⁶.

Deci, în consecință, s-a decis, cu valoare de principiu, că „un contencios fiscal, în pofida efectelor patrimoniale pe care le are asupra situației contribuabililor, nu intră în domeniul drepturilor și obligațiilor de natură civilă”¹⁵⁷.

Instanța europeană a mai susținut că principiul interpretării noțiunilor autonome ale Convenției în lumina condițiilor de viață actuale într-o societate democratică nu o autorizează să interpreteze art. 6 alin. 1 din Convenție ca și cum adjectivul „civil” – cu limitele care se impun, în mod necesar, în legătură cu drepturile și obligațiile la care se referă textul – nu ar figura în cuprinsul lui¹⁵⁸.

În literatura juridică¹⁵⁹, de asemenea, s-a subliniat această soluție de principiu fără a se aduce însă vreo argumentare, fiind, așadar, subînțeles că autorul a aderat la argumentarea în drept a Curții.

Se face totuși mențiunea, într-o notă de subsol, că 6 membri ai Marii Camere a Curții Europene a Drepturilor omului, care a adoptat soluția de principiu respectivă și-au exprimat opinia lor contrară¹⁶⁰.

Soluția reprezintă evident, o interpretare restrictivă a prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, deci contrară scopului urmărit prin Convenție care impune, dimpotrivă, o interpretare largă a acestui text. De asemenea, evidențiază o lipsă de unitate în practica instanței europene întrucât, așa cum am arătat mai sus, în alte spețe Curtea a dat o interpretare largă textului în discuție considerând că prin actele autorităților publice se pot crea, modifica, afecta sau stinge drepturi patrimoniale ce au a fi considerate ca „drepturi și obligații civile”.

Apoi, nu trebuie pierdut din vedere nici faptul că dreptul civil reglementează raporturile patrimoniale în totalitatea lor (deși în această privință există controverse), iar considerentul obiectiv, că trebuie făcută o delimitare între dreptul civil și alte ramuri învecinate de drept

¹⁵⁵ A se vedea CEDO, decizia din 12 iulie 2001, în cauza Ferrazzini contra Italia, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 435.

¹⁵⁶ A se vedea CEDO, decizia din 23 februarie 1995, în cauza Gasus Dossier und Fördertechnik GmbH contra Olandei, Seria A nr. 306-B, paragr. 60.

¹⁵⁷ A se vedea CEDO, decizia din 12 iulie 2001, cit. supra., paragr. 29.

¹⁵⁸ Ibidem, paragr. 30.

¹⁵⁹ A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p. 436, alin. 2 (paranteza).

¹⁶⁰ Ibidem, p. 436.

(administrativ, fiscal etc.), datorită specificității acestora, nu înseamnă că aceste ramuri de drept învecinate sunt separate prin pereți etanși care le izolează totalmente de altele.

Criteriul principal (fundamental) pe baza căruia raporturile juridice pot fi caracterizate ca încadrându-se în sfera largă a dreptului civil îl constituie „obiectul reglementării”. Toate celelalte criterii care justifică o diferențiere (datorită specificității domeniului) nu sunt decât criterii auxiliare care nu anulează, ci evidențiază apartenența ramurilor de drept învecinate la trunchiul comun al dreptului civil.

Dreptul civil este acela care reglementează raporturile patrimoniale și tot dreptul civil este cel pe care se fundamentează celelalte ramuri de drept învecinate care, așa cum am arătat, nu sunt separate de dreptul civil și sunt legate și se corelează cu dreptul civil.

Este adevărat că dreptul civil se caracterizează prin poziția de egalitate a părților în cadrul raporturilor patrimoniale, pe când în cazul raporturilor de drept fiscal, de exemplu, acestea s-ar caracteriza prin poziția de subordonare (cel puțin acesta este punctul de vedere al Curții Europene a Drepturilor Omului). De asemenea, s-ar putea invoca diferențierea care ar rezulta din caracterul dispozitiv al majorității normelor de drept civil, și caracterul imperativ al normelor de drept fiscal. Dar, pe de-o parte, în timp, au evoluat ambele categorii de raporturi juridice, părțile indiferent de titularul drepturilor sau obligațiilor fiind puse pe picior de egalitate și, apoi, trebuie remarcat faptul că în indiferent ce ramură de drept toate normele juridice sunt de același fel (dispozitive, imperative sau de recomandare).

Și în literatura juridică se face observația că legătura dreptului civil cu dreptul administrativ se manifestă prin aceea că, uneori, actele de drept administrativ dau naștere la „obligații civile”¹⁶¹.

Referitor la aplicabilitatea art. 6 alin. 1 din Convenție în legătură cu contenciosul de constituționalitate. În multe cazuri drepturile civile fac obiectul unor reglementări care sunt supuse controlului de constituționalitate. Întrebarea care s-a pus în această privință este dacă în astfel de cazuri prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție își găsesc aplicare.

În literatura juridică s-a exprimat părerea că jurisdicția constituțională, prin competențele sale, se găsește la limita dintre drept și politică, fiind impregnată de un element de drept public și departe de domeniul dreptului civil¹⁶².

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, ținând seamă de faptul că acest control de constituționalitate se exercită potrivit regulilor de competență atributivă specifică fiecărui stat contractant și că el (controlul) poate fi a priori sau a posteriori iar sesizarea jurisdicției constituționale poate fi făcută atât pe „cale de acțiune”, cât și pe „cale de excepție”, de către autorități publice, alte jurisdicții sau de către particulari, a decis că dispozițiile art. 6 alin. 1 din Convenție sunt aplicabile în cazul recursurilor individuale prin care au fost invocate drepturi directe aparținând celor care le-au intentat. Nu sunt aplicabile, însă, în cazul procedurilor de „control abstract” pronunțate de autoritățile publice sau celelalte jurisdicții care sunt titulare ale unor recursuri cu asemenea obiect¹⁶³.

¹⁶¹ A se vedea A. Pop, Gh. Beleiu, „Drept civil”, Universitatea din București, Facultatea de Drept, p. 35.

¹⁶² A se vedea Fr. Sudre ș.a., „Les grands arrêts de la Cour Européenne des Droits de l’Homme”, Paris, 2003, p. 184.

¹⁶³ Soluție citată de Fr. Sudre ș.a., op. cit., supra. De asemenea CEDO, decizia din 22 octombrie 1984, în cauza Sramek contra Austriei, Seria A nr. 84, paragr. 35; CEDO, decizia din 6 mai 1981, în cauza Bucholz contra Germaniei, Seria A nr. 42, paragr. 48.

De reținut că în România nu este cunoscută (reglementată) decât o procedură de „control abstract” de constituționalitate.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului nu s-a oprit însă la soluția de principiu sus-menționată potrivit căreia dispozițiile art. 6 alin. 1 din Convenție nu sunt aplicabile în cazurile în care jurisdicția constituțională nu se pronunță asupra fondului unei contestații, ci doar la conformitatea deciziei unei autorități de stat (inclusiv acte normative) cu dispozițiile constituționale.

Ca atare, în alte cauze a decis, ținând seamă și de un alt parametru și anume „caracterul rezonabil al duratei procedurii”. În motivarea în drept a unor astfel de soluții, Curtea a statuat că trebuie „luat în considerare întreg ansamblul procedurii care cuprinde atât exercitarea căilor ordinare de atac, dar și procedura în fața Curții Constituționale” care, „chiar dacă nu a fost chemată să statueze asupra fondului litigiului, decizia sa poate avea consecințe asupra soluției”¹⁶⁴.

Această soluție a fost reconfirmată și într-o altă cauză în legătură cu care s-a invocat și un alt aspect (latură) a problemei referitoare la „natura politică a jurisdicției constituționale”. În acest caz, Curtea a decis că și atunci când faze ale unei proceduri care se derulează incidental în fața unor instituții politice sau a unor organe ori servicii administrative – comisii de expertiză, avize de specialitate etc. – „acestea nu înlătură responsabilitatea statului cu privire la durata ei excesivă”¹⁶⁵.

Într-o altă cauză¹⁶⁶, reclamantii au invocat durata excesivă a unor acțiuni în restituirea unor bunuri expropriate de stat, care s-au desfășurat și în fața Tribunalului Constituțional spaniol. Curtea a decis (referindu-se la jurisprudența sa în privința influenței procedurii controlului de constituționalitate asupra fondului litigiului) că „nu interesează locul unde se plasează această procedură, în raport cu ansamblul procedurii naționale: în mijlocul acesteia, având un caracter prejudiciar sau după închiderea ei”.

În speța sus-menționată, jurisdicțiile civile însărcinate cu soluționarea cauzei respective, la cererea reclamantilor, au considerat că trebuie supusă Tribunalului Constituțional problema conformității unor texte dintr-o lege specială cu prevederile constituționale în materie, prin indicarea corectă a măsurii în care soluția litigiului depindea de dezlegarea ei (adică de constituționalitatea textelor de lege).

Curtea a considerat cererea admisibilă, ceea ce a însemnat că jurisdicțiile civile au trebuit să aștepte soluționarea problemei prejudiciare spre a putea decide asupra fondului litigiului.

Această jurisprudență este aplicată în mod constant de Curtea Europeană a Drepturilor Omului¹⁶⁷.

Jurisprudența sus-menționată nu-și are însă aplicare atunci când o parte din procedura litigioasă se desfășoară „cu titlu prejudiciar” în fața Curții de Justiție de la Luxembourg, deoarece s-a apreciat (de Curtea Europeană a Drepturilor Omului) că în caz contrar s-ar aduce atingere

¹⁶⁴ A se vedea CEDO, decizia din 29 mai 1986, Seria A nr. 10, paragr. 77.

¹⁶⁵ A se vedea CEDO, decizia din 26 octombrie 1988, în cauza Martins Moreira contra Portugaliei, Seria A nr. 143, paragr. 57–58.

¹⁶⁶ A se vedea CEDO, decizia din 23 iunie 1993, Seria A nr. 262.

¹⁶⁷ A se vedea CEDO, decizia din 16 septembrie 1996, în cauza Süßman contra Germaniei, în „Recueil...”, 1996 – IV, paragr. 39; decizia din 1 iulie 1997, în cauza Pammel contra Germaniei, paragr. 51; decizia din 28 octombrie 1998, în cauza Préz de Rada Cavanilles contra Spaniei, în „Recueil...”, 1998 – VIII, paragr. 39 și altele.

sistemului instituit de art. 177 din Tratatul privind Comunitățile Economice Europene (în prezent art. 234) și scopului în substanță prin acest text¹⁶⁸.

Referitor la neaplicabilitatea art. 6 alin. 1 din Convenție în cazul drepturilor constituționale și politice. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a statuat că nu au caracter civil „drepturile și obligațiile care sunt de natură politică”, cum ar fi, de exemplu, dreptul de a candida la alegerile parlamentare sau locale, chiar și atunci când o procedură litigioasă privitoare la exercitarea acestui drept ar avea și o latură patrimonială. De asemenea, textul sus-menționat nu este aplicabil nici în situația unor litigii între puterile publice și agenții lor, în măsura în care, prin atribuțiile pe care aceștia le exercită, ei îndeplinesc însăși atribuțiile statului ca putere suverană.

În mod exemplificativ redăm unele dintre soluțiile de acest gen.

Fosta Comisie a considerat că atunci când Consiliul Constituțional francez declară un candidat la alegeri parlamentare „demisionat din oficiu” și pronunță ineligibilitatea sa pe o durată de un an pentru neconformitatea cheltuielilor, pe care el le-a făcut în campania electorală, cu dispozițiile legii electorale (prin depășirea plafonului legal de cheltuieli electorale), într-un atare caz nu este vorba de o „contestație cu caracter civil” în sensul art. 6 alin. 1 din Convenție, acest text nefiind, așadar, aplicabil¹⁶⁹.

Într-o altă cauză de aceeași natură, Curtea a constatat că reclamantul, candidat pentru un loc de deputat în Adunarea Națională franceză, era obligat, potrivit legii, să nu depășească, peste o anumită limită, resursele pentru finanțarea campaniei sale electorale (fapt ce era sancționat de către Consiliul Constituțional cu „demisionarea din oficiu” a candidatului). Procedura în fața înaltei jurisdicții constituționale franceze, deși purta asupra unui drept politic, avea și o latură patrimonială pentru că, în cazul depășirii plafonului cheltuielilor electorale pe care jurisdicția constituțională o constată, comisia națională de verificare a conturilor de campanie electorală fixează o sumă egală cu nivelul depășirii constatate, pe care candidatul este obligat să o verse trezoreriei publice. Procedura în fața acestei Comisii nu este independentă de cea desfășurată în fața Consiliului Constituțional, pentru că ea (Comisia) nu are nici o putere de apreciere, fiind obligată să rețină suma determinată de instanța constituțională. Curtea a decis, în cauza respectivă, că acest aspect patrimonial al procedurii litigioase nu-i conferă totuși cauzei o natură civilă, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, pentru că obligația de plată stabilită pentru candidatul care a depășit nivelul legal al cheltuielilor de campanie corespunde, pe de-o parte, obligației de limitare a cheltuielilor electorale, iar, pe de altă parte, ține de exercitarea unui drept politic¹⁷⁰.

Într-o altă cauză, în care reclamantul a făcut contestație, potrivit normelor de drept intern, atât în fața instanțelor judiciare de drept comun, cât și în fața Curții Constituționale, referitor la validitatea alegerilor parlamentare și locale, Curtea a decis, de asemenea, că obiectul procedurii privea un drept politic, nu un drept civil în sensul art. 6 alin. 1 din Convenție¹⁷¹.

¹⁶⁸ A se vedea CEDO, decizia din 26 februarie 1998, în cauza Pafitis ș.a. contra Greciei, în „Recueil...”, 1998 – I, paragr. 95.

¹⁶⁹ A se vedea Comis. EDO, raportul din 30 iunie 1995, nr. 24359/1994, în cauza Estrosi contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 440.

¹⁷⁰ A se vedea CEDO, decizia din 21 octombrie 1997, în cauza Pierre-Bloch contra Franței, în „Recueil...”, 1997 – VI, paragr. 50–51, p. 2206 și urm.

¹⁷¹ A se vedea CEDO, decizia din 26 ianuarie 1999, în cauza Cheminade contra Franței, în „Recueil...”, 1999 – II, p. 514–515; decizia din 2 iulie 2002, în cauza Valentin Gorizdra contra Moldovei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 440.

Referitor la neaplicabilitatea prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție în cazul expulzării străinilor. În această privință, fosta Comisie a considerat că o ordonanță prin care s-a dispus această măsură nu implică nici un drept cu caracter civil al străinilor aflați în această situație, astfel că dispozițiile art. 6 alin. 1 din Convenție nu-și au aplicare în astfel de cazuri¹⁷².

Curtea, de asemenea, a statuat că măsura de a autoriza sau nu un străin să rămână pe teritoriul unui stat nu implică nici o decizie privitoare la drepturile și obligațiile civile, în sensul art. 6 alin. 1 din Convenție¹⁷³.

Faptul că măsura de interdicție a prezenței unui străin pe teritoriul național al unui stat poate antrena consecințe importante privitoare la viața privată și familia celui interesat sau asupra speranțelor sale de a găsi un loc de muncă în acel stat nu sunt suficiente pentru a face ca procedura privitoare la aplicarea ei să intre în domeniul drepturilor civile protejate de art. 6 alin. 1 din Convenție¹⁷⁴.

SECȚIUNEA 2 - Temeinicia acuzațiilor în materie penală

Potrivit art. 6 alin. 1 din Convenția europeană a drepturilor omului și libertăților fundamentale orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil și într-un termen rezonabil a cauzei sale de către o instanță independentă și imparțială care va hotărî fie asupra „încălțării drepturilor și obligațiilor sale cu caracter civil”, fie asupra „temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa”.

În caz de încălcare a unuia din aceste drepturi de către autoritățile statale, titularii acestor drepturi au, conform art. 13 din Convenție, „un drept de recurs efectiv, în fața instanțelor naționale”.

În privința determinării domeniului de aplicare a prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, ținându-se seama în mod strict de termenii utilizați de acest text, sunt luate în considerare două categorii de drepturi și anume: „drepturile și obligațiile cu caracter civil” și „temeinicia oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva unei persoane”¹⁷⁵.

În continuare, vom face prezentarea situațiilor referitoare la „temeinicia oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva unei persoane” (cea de-a doua categorie de situații juridice în legătură cu care sunt aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție”).

Art. 6 alin. 1 din Convenție nu definește noțiunea (expresia) „acuzație în materie penală” așa încât este necesară o determinare a conținutului (sferei) acesteia spre a se putea stabili care anume situații juridice pot fi caracterizate drept „acuzații în materie penală”, pentru a putea decide dacă în legătură cu acestea sunt sau nu aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție (în felul

¹⁷² A se vedea Comis. EDO, raportul din 19 martie 1981, nr. 8118/1977, în cauza OmKaranadava contra Elveției, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 441; raportul din 15 mai 1984, nr. 9990/1982, în cauza Bozano contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 441.

¹⁷³ A se vedea CEDO, decizia din 5 octombrie 2000, în cauza Maaouia contra Franței, în „Recueil...”, 2000 – X; paragr. 36.

¹⁷⁴ A se vedea CEDO, decizia din 5 octombrie 2000, cit. supra; CEDO, decizia din 21 noiembrie 2000, în cauza Raf contra Spaniei, în „Recueil...” 2000 – XI, p.

¹⁷⁵ Într-un set de articole, publicate în numerele 5–8 din revista „Dreptul”, am făcut prezentarea situațiilor la „drepturile și obligațiile cu caracter civil” în legătură cu care sunt aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție.

acesta stabilindu-se în legătură cu acuzațiile în domeniul penal – domeniul de aplicare a prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție).

În această privință, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a încercat să-și aducă o contribuție, statuând că se impune luarea în considerație a unei „concepții materiale” (nu a uneia formale) a noțiunii de „acuzatie în materie penală” la care se referă art. 6 alin. 1 din Convenție, această concepție impunând obligația organelor jurisdicționale de a privi dincolo de aparență și de a analiza realitățile procedurii în litigiu. Aceasta, întrucât hotărârile organelor jurisdicționale se aplică unor persoane și, în special în materie penală, cel acuzat și judecat se găsește în fața instanței nu numai atunci când se judecă fondul cauzei, ci și atunci când exercită o cale de atac împotriva sentinței pronunțată în primă instanță, așa încât „întreaga procedură trebuie să fie echitabilă”¹⁷⁶.

Curtea a mai făcut sublinierea că art. 6 alin. 1 din Convenție nu face nici o distincție între „fapte pedepsite de legea penală” și „fapte care, dată fiind lipsa lor de pericol social, nu sunt pedepsite de legea penală”, dispozițiile acestui text fiind în egală măsură aplicabile „oricărei acuzații în materie penală”¹⁷⁷.

Din punct de vedere terminologic art. 6 din Convenție, în toate cele 3 alineate (paragrafe) ale sale, folosește expresii precum: „acuzatie în materie penală” (art. 6 alin. 1); „acuzat de comiterea unei infracțiuni” (art. 6 alin. 2) și „acuzat” (art. 6 alin. 3).

Curtea a adus, și în această privință, precizări, statuând că toate cele 3 alineate (paragrafe) ale art. 6 au în vedere, de fapt, „situații identice”¹⁷⁸, care sunt subsumate aceleiași noțiuni de „persoană care este acuzată de săvârșirea unei fapte penale”.

Dar, Curtea a mai făcut și o altă precizare, foarte importantă, și anume că noțiunea de „acuzatie în materie penală” are un caracter autonom, ea trebuind privită „în sensul Convenției”, adică având o arie mai vastă de cuprindere decât noțiunea de „acuzatie” propriu-zisă¹⁷⁹.

În jurisprudența sa, Curtea a încercat să adâncească această precizare, dând o definiție oarecum formală noțiunii de „acuzatie”, statuând că aceasta reprezintă „o notificare oficială, ce emană de la o autoritate competentă, a faptului că unei persoane i se impută săvârșirea unei fapte penale”, ceea ce înseamnă producerea unor consecințe importante în ceea ce privește persoana respectivă¹⁸⁰.

Jurisprudența Curții, în această privință, a evoluat în timp, inițial considerându-se că generalitatea normei ce incriminează o anumită conduită și scopul sancțiunii, în același timp

¹⁷⁶ A se vedea CEDO, decizia din 17 ianuarie 1970, în cauza Delcourt contra Belgiei, paragr. 25, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 4423, pct. 242.

¹⁷⁷ A se vedea CEDO, decizia din 26 martie 1982, în cauza Holf contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 442, pct. 242.

¹⁷⁸ A se vedea CEDO, decizia din 25 august 1987, în cauza Lutz contra Germaniei, în „Recueil...”, seria A, nr. 123, paragr. 52.

¹⁷⁹ A se vedea CEDO, decizia din 27 februarie 1980, în cauza Deweer contra Belgiei, în „Recueil...”, serie A, nr. 35, paragr. 42; decizia din 26 martie 1982, în cauza Adolf contra Austriei, cit. supra.

¹⁸⁰ A se vedea CEDO, decizia din 27 februarie 1980, în cauza Deweer contra Belgiei, cit. supra., paragr. 46; decizia din 20 octombrie 1997, în cauza Serves contra Franței, în „Recueil...”, 1997 – VI, paragr. 42; decizia din 16 decembrie 1997, în cauza Tejedor Garcia contra Spaniei, în „Recueil...”, 1997 – VIII, paragr. 27.

preventiv dar și represiv, sunt elemente suficiente pentru ca, pe temeiul dispozițiilor art. 6 alin. 1, să se poată determina „natura penală a unei fapte antisociale”¹⁸¹.

Ulterior, însă, Curtea, observând că cele două caracteristici sus-menționate pot fi reținute „pentru orice faptă ilicită ce cauzează altuia un prejudiciu și conduce la angajarea răspunderii civile delictuale a autorului ei, a căutat să delimiteze cu mai mare precizie criteriile în conformitate cu care fapta imputată unei persoane ar putea fi caracterizată ca fiind „o acuzație în materie penală”, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, jurisprudența Curții, pe această temă fiind bogată, variată și explicită. Astfel, Curtea a decis că pentru a se putea determina „caracterul penal al unei fapte” (în sensul Convenției desigur), trebuie mai întâi să se știe dacă textul legal ce o definește „este cuprins sau nu în dreptul penal”, potrivit tehnicii juridice a statului în cauză; apoi mai trebuie examinate „natura infracțiunii comise” și „natura și gravitatea sancțiunii pe care o riscă persoana în cauză”, aceasta prin raportare la obiectul și scopul art. 6 din Convenție și luându-se în considerare sensul comun al termenilor utilizați în sistemul național de drept în discuție¹⁸².

Și în alte decizii ale sale Curtea și-a păstrat aceeași linie de gândire, statuând că pentru a se putea stabili că o persoană este acuzată de „săvârșirea unei fapte penale” trebuie urmărite trei criterii: calificarea faptei respective ca infracțiune în legea națională; natura infracțiunii și natura și gradul de gravitate ale sancțiunii ce urmează a fi aplicată autorului ei¹⁸³.

Dar, Curtea face și precizarea că cele trei criterii sus-menționate nu sunt „cumulative” ci „alternative”, așa încât, pentru a fi aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție, unei „acuzații în materie penală”, este suficient: fie ca infracțiunea să fie „prin natura ei penală”, (bineînțeles, prin raportare la dispozițiile Convenției), fie ca autorul să fie condamnat expres la o sancțiune ce poate primi „calificarea de sancțiune penală”. Dar, aceasta nu împiedică și o „abordare cumulativă”, dacă analiza separată a fiecărui criteriu nu permite să se ajungă la o concluzie clară privitoare la existența unei „acuzații în materie penală”¹⁸⁴.

Curtea a mai statuat că în ceea ce privește calificarea dată faptei în dreptul național al statului în cauză, aceasta constituie „doar un punct de plecare”, în vederea efectuării propriei analize de către Curte, analiză care va duce „la propria sa calificare”, adică, în alte cuvinte, calificarea din legea națională nu are decât „o valoare formală și relativă”; ea urmând a fi

¹⁸¹ A se vedea CEDO, decizia din 21 februarie 1984, în cauza Oztürk contra Germaniei, în „Recueil...”, 1984, serie A, nr. B, paragr. 53.

¹⁸² A se vedea CEDO, decizia din 2 septembrie 1998, în cauza Kadubec contra Slovaciei, în „Recueil...”, 1998 – VI, paragr. 50; decizia din 2 septembrie 1998, în cauza Lanko contra Slovaciei, în „Recueil...”, 1998 – VI, paragr. 56.

¹⁸³ A se vedea CEDO, deciziile din 23 octombrie 1995, în: cauza Schmantzer contra Austriei, în „Recueil...”, serie A nr. 328-A, paragr. 27; cauza Umlauf contra Austriei, în „Recueil...”, serie A nr. 328-B, paragr. 30; cauza Gradinger contra Austriei, în „Recueil...”, serie A nr. 328-C, paragr. 35; cauza Paramstaller contra Austriei, în „Recueil...”, serie A nr. 329-A, paragr. 32; cauza Plalaora contra Austriei, în „Recueil...”, seria A nr. 329-B, paragr. 34; cauza Pfarrmeier contra Austriei, în „Recueil...”, serie A nr. 329-C, paragr. 31; decizia din 29 august 1997, în cauza A.P., M.P., și T.P. contra Elveției, în „Recueil...”, 1997 – V, paragr. 39 și altele.

¹⁸⁴ A se vedea CEDO, decizia din 24 septembrie 1997, în cauza Garyfallou A.E.B.E. contra Greciei, în „Recueil...”, 1997 – V, paragr. 33, decizia din 22 septembrie 1998, paragr. 56, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 445; decizia din 11 ianuarie 2001, în cauza Înocentio contra Portugaliei, în „Recueil...”, 2001 – I, p. 443.

examinată în lumina unui „numitor comun” al legislațiilor în materie, ale diverselor state contractante¹⁸⁵.

Mergându-se și mai în adâncime cu „propria sa analiză”, Curtea a mai statuat că împrejurarea că legea penală a unui stat contractant prevede că o măsură cu un anumit grad coercitiv poate fi luată împotriva unei persoane nu semnifică, prin ea însăși, că acea măsură ar fi cuprinsă, în mod automat, în domeniul de aplicare a art. 6 alin. 1 din Convenție. Acest text nu intră în discuție decât atunci când „o acuzație în materie penală” este îndreptată împotriva unei persoane determinate, după ce aceasta a primit „o notificare oficială, ce emană de la o autoritate competentă, prin care i se impută săvârșirea unei infracțiuni penale sau a făcut obiectul unei alte măsuri ce conține aceeași imputare și care antrenează consecințe importante privitoare la situația celui în cauză. Garanțiile procedurale edictate de art. 6 alin. 1 din Convenție „nu se aplică, în principiu, diverselor măsuri preliminare care pot fi luate în cadrul unei anchete penale înainte de formularea unei acuzații în materie penală, cum ar fi arestarea și audierea persoanei bănuite că a săvârșit o infracțiune, asemenea măsuri putând, totuși, să intre în domeniul de aplicare a altor dispoziții ale Convenției, în special cele ale art. 3 și 5 din Convenție”¹⁸⁶.

Un exemplu în acest sens, când s-a decis că noțiunea de „acuzație”, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, poate să îmbrace haina unor măsuri care au repercusiuni importante privitoare la persoana suspectată de comiterea unei fapte penale (altele decât notificarea oficială) l-ar putea constitui „o percheziție la domiciliul familiei, în cadrul unei instrucțiuni preparatorii, deschise împotriva persoanei în cauză. S-a apreciat că „această percheziție” (nu ancheta pornită de serviciile fiscale) este de natură să aibă urmări importante cu privire la situația persoanei respective, ceea ce înseamnă, indirect sau implicit, că persoana în cauză a făcut obiectul unei acuzații în materie penală, în sensul art. 6 alin. 1 din Convenție”¹⁸⁷.

Pe aceeași linie, Curtea consideră că într-o societate democratică atașată principiului preemțiunii (primordialității) dreptului, materia penală cuprinde și „privațiunile de libertate susceptibile a fi aplicate cu titlu represiv, fiind exceptate doar cele care, prin natura, durata și modalitățile lor de executare, nu sunt de natură să cauzeze un prejudiciu important celor cărora le sunt aplicate”. Această soluție se consideră că este impusă de gravitatea „mizei” în discuție, de tradițiile statelor contractante în materie și de valoarea deosebită pe care Convenția o atribuie respectului libertății fizice a persoanei¹⁸⁸.

Facem totuși observația că, la prima vedere, există, în această privință, o practică neunitară a instanței europene, deoarece într-o altă cauză s-a decis, dimpotrivă, că în cazul arestării și audierii persoanei bănuite că a săvârșit o infracțiune, nu sunt aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție, astfel de situații putând însă intra „în domeniul de aplicare a altor dispoziții ale convenției, în special cele ale art. 3 și 5”¹⁸⁹.

¹⁸⁵ A se vedea CEDO, decizia din 8 iunie 1976, în cauza Engel ș.a. contra Olandei, în „Recueil...”, 1976, serie A nr. 21, paragr. 82; decizia din 22 mai 1990, în cauza Weber contra Elveției, în „Recueil...”, 1990, serie A nr. 177, paragr. 31.

¹⁸⁶ A se vedea CEDO, decizia din 28 octombrie 1999, în cauza Escoubet contra Belgiei, în „Recueil...”, 1999 – VII, paragr. 34.

¹⁸⁷ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 26 februarie 1997, nr. 27943/1995, în cauza Abas contra Olandei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 445.

¹⁸⁸ A se vedea CEDO, decizia din 8 iunie 1976, în cauza Engel ș.a. contra Olandei, cit. supra.

¹⁸⁹ A se vedea CEDO, decizia din 28 octombrie 1999, în cauza Escoubet contra Belgiei, cit. supra.

În orice caz se impune un studiu mai atent al jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor omului, atunci când este vorba de alte măsuri care ar putea fi considerate că ar putea însemna, indirect sau implicat „o acuzație în materie penală”.

Curtea a mai considerat că „legiutorul național” care a scos anumite comportamente sociale dintre infracțiunile penale servește atât interesele individuale, cât și imperativele unei bune administrări a justiției, în măsura în care el realizează, prin aceasta, o descongestionare a activității organelor judiciare în privința „reprimării” unor fapte antisociale numeroase, dar de mică importanță; Convenția nu poate, așadar, fi interpretată ca opunându-se „tendinței de dezincriminare a unor fapte”, manifestă în diverse forme în statele membre ale Consiliului Europei¹⁹⁰.

Motivându-se în drept soluții adoptate în acest sens, s-a arătat că datorită înmulțirii numărului „infracțiunilor ușoare”, în special în domeniul circulației rutiere, care nu denotă un comportament atât de reprobabil și, în mod corelativ, un oprobriu sever al opiniei publice, specific faptelor și pedepselor penale propriu-zise, un stat contractant poate găsi rațiuni suficiente de convingătoare spre a introduce un sistem de sancționare prin care organele de jurisdicție să fie „descărcate” de obligația de a examina și sancționa cele mai multe dintre ele. A încredința această misiune, pentru astfel de infracțiuni (abateri), autoritățile administrative nu contravin Convenției, în măsura în care persoana interesată poate sesiza (cu o plângere împotriva deciziei luate împotriva sa, de un organ administrativ) un tribunal care oferă toate garanțiile prevăzute de art. 6 din Convenție¹⁹¹.

Principiile sus-menționate (referitoare la determinarea conținutului noțiunii de „acuzație în materie penală”) și-au găsit diverse aplicații în jurisprudența instanței europene pe care le vom reda în continuare.

Astfel, fosta Comisie a Drepturilor Omului, a considerat că: un litigiu privitor la „înscrisura unei condamnări în cazierul judiciar al unei persoane” procedură prin care un tribunal a decis deținerea unei persoane o perioadă foarte scurtă de timp, persoană care a refuzat, din motive de conștiință, satisfacerea serviciului militar, până a acceptat să efectueze, în schimb, muncă în folos social¹⁹²; un litigiu privitor la aplicarea dispozițiilor unei legi naționale de amnistiere a unor fapte penale¹⁹³; o procedură prin care un deținut condamnat la o pedeapsă grea a fost sancționat disciplinar¹⁹⁴; o procedură de limitare, pe cale administrativă, a activității unei societăți de asigurare al cărei administrator este cel ce face reclamația¹⁹⁵; o procedură disciplinară în urma căreia un ofițer este sancționat cu trecerea în rezervă din cadrele armatei, pentru atingerea adusă

¹⁹⁰ A se vedea CEDO, decizia din 21 februarie 1984, în cauza Öztürk contra Germaniei, în „Recueil...”, 1984, seria A nr. 73, paragr. 49.

¹⁹¹ A se vedea CEDO, decizia din 25 august 1987, în cauza Nölkenbockhoff contra Germaniei, în „Recueil...”, serie A nr. 123, paragr. 57.

¹⁹² A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 14 octombrie 1985, nr. 10600/1983, în cauza Johansen contra Norvegiei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 447.

¹⁹³ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 11 martie 1985, nr. 10733/1984, în cauza Asociația de Aviadores contra Spaniei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 447.

¹⁹⁴ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 10 octombrie 1986, nr. 11691/1985, în cauza Pelle contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 447.

¹⁹⁵ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 17 iulie 1980, nr. 7598/1976, în cauza Kaplan contra Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 447.

onoarei acesteia și desfășurarea unei activități incompatibile cu serviciul militar¹⁹⁶, toate aceste situații juridice nu poartă asupra unor acuzații în materie penală.

Lista situațiilor juridice considerate de fosta Comisie a Drepturilor Omului că „nu constituie acuzații în materie penală, în sensul art. 6 din Convenție este mai lungă, din ea selectând și următoarele soluții: Comisia a statuat că: decizia prin care se ordonă reintegrarea în detenție a unui condamnat liberat condiționat¹⁹⁷; proceduri privitoare la aplicarea unor măsuri de prevenire a săvârșirii unor infracțiuni adoptate pe temeiul unor dispoziții legale naționale speciale¹⁹⁸; o procedură în fața unei comisii parlamentare de anchetă având ca obiect responsabilitatea politică și administrativă a unui export de arme, fapt neincriminat de dreptul intern, nefiind vorba de o procedură penală „deghizată”, eventuală posibilă urmărire penală ulterioară, fiind distinctă de această anchetă¹⁹⁹; o procedură desfășurată în fața unui tribunal ecleziastic englez, care a avut drept obiect săvârșirea unui adulter de către un preot anglican, finalizată prin constatarea unei „conduite necorespunzătoare” din partea preotului și cu sancționarea sa cu o pedeapsă specifică, aplicabilă de conducerea bisericii anglicane²⁰⁰; interdicția de plin drept de a exercita un mandat efectiv timp de 5 ani urmare a procedurii de declarare a falimentului și a lichidării judiciare a societății unipersonale constituită de reclamant²⁰¹; o procedură disciplinară, în urma căreia doi polițiști au fost revocați din cadrul poliției, pentru abateri grave²⁰²; o procedură care privea recuzarea unui magistrat²⁰³; o procedură care are ca obiect revizuirea unui proces penal, fiind vorba de o hotărâre judecătorească definitivă²⁰⁴, toate aceste situații juridice „nu constituie acuzații în materie penală, în sensul prevederilor art. 6 din Convenție”.

În schimb, s-a considerat că sunt aplicabile prevederile art. 6 din Convenție în cazul unei proceduri prin care se redeschide un proces²⁰⁵ sau a unui recurs în casație care are ca obiect o cerere mai amplă, de achitare, în pofida imposibilității aplicării regulii *reformatio in peius* și a

¹⁹⁶ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 10 iulie 1980, nr. 9208/1980, în cauza Saraiva de Carvalho contra Portugaliei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 447.

¹⁹⁷ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 6 decembrie 1977, nr. 7648/1976, în cauza X. contra Elveției, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 447.

¹⁹⁸ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 15 aprilie 1991, nr. 12386/1986, în cauza X. contra Italiei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 447.

¹⁹⁹ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 26 iunie 1992, nr. 17072, în cauza X. contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 447.

²⁰⁰ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 5 mai 1994, nr. 21283/1983, în cauza Tyler contra Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 448.

²⁰¹ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 13 ianuarie 1997, nr. 32258/1996, în cauza Tapie contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 448.

²⁰² A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 18 mai 1994, nr. 18598/1991, în cauza Sygounes ș.a. contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 448.

²⁰³ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 21 mai 1997, nr. 24971/1994, în cauza Marra Gabriela contra San Marino, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 448.

²⁰⁴ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 16 mai 1995, nr. 19.255/1992, în cauza Oberschlick contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 448.

²⁰⁵ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 20 mai 1997, nr. 22423/1993, în cauza Carlotto contra Italiei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 448.

faptului că judecătorii în casație nu au a se pronunța asupra faptelor imputate reclamantului, ei fiind totuși chemați să examineze temeinicia unei acuzații penale²⁰⁶.

Pentru lărgirea paletei de soluții (diversificate) ale instanței europene redăm în continuare și alte soluții care, deși se încadrează în concepția generală care se desprinde deja din cele deja citate mai înainte, prezintă totuși elemente de specificitate care merită a fi puse în evidență, dat fiind interesul pe care-l prezintă pentru practicienii dreptului.

Astfel, în cazul unei proceduri disciplinare, în apel, împotriva unui medic, s-a ajuns la concluzia că nu este vorba de o acuzare în materie penală întrucât normele pe baza cărora jurisdicțiile naționale au aplicat „condamnarea” aparțin exclusiv dreptului disciplinar, fapta însăși aparținând acestui domeniu, iar sancțiunea aplicată – blamul – ale cărei eventuale consecințe nu sunt suficiente spre a fi asimilată cu o „pedeapsă”, neatingând gradul de severitate suficient pentru a intra în sfera penală²⁰⁷.

Tot în legătură cu o procedură disciplinară, în cadrul căreia un militar a fost sancționat cu o pedeapsă constând în aplicarea unei detenții de 5 zile, Curtea, constatând că sancțiunea maximă ce putea fi pronunțată pentru fapta ce i se reproșa militarului în cauză – absența timp de 4 zile fără autorizație – era de 10 zile, a considerat că sancțiunea aplicată „nu constituie o măsură privativă de libertate deoarece, potrivit regulamentului de disciplină militară a statului în cauză, militarul nu a fost «practic» închis pe durata sancțiunii, ci a continuat să se achite de obligațiile de serviciu, rămânând astfel în cadrul existenței normale a activității militare”. În consecință, Curtea a decis că sancțiunea aplicată, prin natura și severitatea ei, nu a fost suficient de importantă pentru a fi calificată drept „sancțiune penală”, în sensul prevederilor art. 6 din Convenție și nici despre vreun drept cu caracter civil protejat de aceleași dispoziții²⁰⁸.

De altfel, pe plan general, Curtea a statuat în sensul că sancțiunile disciplinare au ca scop respectarea de către membrii unor grupuri determinate de particulari a unor reguli de comportament care le sunt proprii²⁰⁹.

Dimpotrivă, fosta Comisie a Drepturilor Omului a considerat că: o procedură disciplinară în cadrul căreia un farmacist a fost condamnat la o amendă pentru încălcarea deontologiei profesionale²¹⁰; o procedură disciplinară în cadrul căreia un avocat a fost condamnat la o amendă pentru neîndeplinirea obligațiilor profesionale²¹¹, constituie, în ambele cazuri, acuzații în materie penală.

Fosta Comisie a Drepturilor Omului a mai considerat că reprezintă „acuzații în materie penală” și următoarele situații juridice: o acțiune penală în defăimare, infracțiune a cărei urmărire

²⁰⁶ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 21 octombrie 1997, nr. 29 321/1995, în cauza X contra Italiei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 448.

²⁰⁷ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 3 martie 1977, nr. 23201/1994, în cauza Milhaud contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 448.

²⁰⁸ A se vedea CEDO, decizia din 28 septembrie 2000, în cauza Brandão Ferreira contra Portugaliei, în „Recueil...”, 2000 – X, p. 584–585.

²⁰⁹ A se vedea CEDO, decizia din 25 mai 1990, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 449.

²¹⁰ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 5 mai 1985, nr. 10059/1982, în cauza X. contra Germaniei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 449.

²¹¹ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 2 aprilie 1990, nr. 14217/1988, în cauza X contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 449.

începe numai la plângerea prealabilă a victimei²¹² și internarea unui inculpat pe temeiul dispozițiilor legii naționale de „apărare socială”, prin decizie a instanței de judecată²¹³; procedura privitoare la respectarea normelor privind staționarea autovehiculelor, datorită caracterului general al acestor norme și scopului atât preventiv cât și represiv al sancțiunii aplicate²¹⁴.

Cu privire la sancțiunile pecuniare s-au pus, de asemenea, probleme în legătură cu aplicabilitatea art. 6 din Convenție.

Astfel, într-o speță, în care era vorba de aplicarea unei atare sancțiuni unui avocat, pentru atingeri aduse „bunei desfășurări a procedurilor judiciare”, Curtea a constatat mai întâi, că sunt întâlnite frecvent, în statele contractante, norme juridice prin care un tribunal este abilitat să „reprime comportamentele deplasate din pretoriu” (asemenea dispoziții există și în Codul de procedură penală român – art. 198, art. 199, art. 442, art. 464 C.pr.pen., referitoare la amenda judiciară, dar sunt rarissime cazurile când ele sunt aplicate).

Trecând la soluționarea cauzei, Curtea a statuat că asemenea norme și sancțiuni derivă din puterea inerentă oricărei jurisdicții de a asigura derularea „corectă și disciplinară” a procedurilor pe care le are de îndeplinit. De aceea, astfel de măsuri ordonate de tribunal (instanța de judecată) se apropie, mai degrabă, de exercitarea unor prerogative disciplinare, decât de aplicarea unor pedepse penale²¹⁵.

Instanța europeană a recunoscut, însă, dreptul statelor contractante de a cuprinde în legislația penală tot ceea ce constituie – în concepția și în tradițiile lor – fapte de conduită reprobabilă considerate mai grave și sancționate corespunzător²¹⁶.

Într-o altă speță, în care era vorba despre o „amendă penală” (spre deosebire de cauza precedentă în care a fost vorba de o „amendă judiciară”), reclamantul s-a plâns că nu a beneficiat de un proces echitabil întrucât i-a fost aplicată o „amendă penală” substanțială pentru că a efectuat lucrări de amenajare a locuinței sale fără a avea autorizația necesară prevăzută de normele naționale aplicabile în materie.

În primul rând, referindu-se la natura încălcării legale comise de reclamant, Curtea a reținut că obligativitatea obținerii unei autorizații administrative pentru efectuarea unor lucrări de construcții are a fi analizată pe terenul prerogativei folosirii bunurilor și urmărește un scop legitim, anume realizarea unei politici de urbanism echilibrat.

Dar, Curtea consideră că sancțiunea nerespectării unei asemenea cerințe (obligații) „nu poate constitui o măsură punitivă și represivă”²¹⁷.

Cât privește „securitatea sancțiunii” aplicate, Curtea a constatat, mai întâi, că amenda aplicată în cauza respectivă nu putea fi înlocuită, în caz de neplată, cu o pedeapsă privativă de

²¹² A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 11 decembrie 1981, nr. 8803/1979, în cauza Lingens, Leitgeb contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 449.

²¹³ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 25 mai 1991, nr. 13157/1987, în cauza Callens contra Belgiei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 449.

²¹⁴ A se vedea omis. EDO, hotărârea din 14 septembrie 1998, nr. 24 989/1994, în cauza Petersen contra Danemarcei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 449.

²¹⁵ A se vedea CEDO, decizia din 22 februarie 1996, în cauza Putz contra Austriei, în „Recueil...”, 1996 – I, paragr. 33.

²¹⁶ A se vedea CEDO, decizia din 23 martie 1994, în cauza Ravnsborg contra Suediei, în „Recueil...”, seria A nr. 283-B, paragr. 34.

²¹⁷ A se vedea CEDO, decizia din 19 ianuarie 2001, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 450.

libertate, fapt care deosebește speța examinată de alte cauze similare în care Curtea a decis că sunt aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție.

În al doilea rând, Curtea a decis că și în situația în care amenda aplicată a constat într-o sumă importantă de bani, contrar situației reținute în alte cauze²¹⁸, în speța în discuție nu plana asupra reclamantului amenințarea cu declanșarea urmării penale împotriva sa în caz de neplată a amenzii. Așa încât, întrucât ansamblul elementelor cauzei nu au fost de natură să ducă la concluzia că reclamantul a făcut obiectul unei „acuzării penale”, în sensul Convenției, nu sunt aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție.

În privința amenzilor sau altor sancțiuni cu caracter fiscal, de reamintit că s-a statuat, de Curte, că litigiile în materie fiscală nu poartă asupra unor „contestații cu privire la drepturi și obligații civile”, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție.

De principiu, Curtea a considerat că, în materie fiscală, persistă încă norma potrivit căreia exercitarea acestor prerogative au un caracter public absent, caracterul public al raportului juridic dintre contribuabili și colectivitate rămânând predominant. În acest sens, nu trebuie pierdut din vedere principiul de interpretare a Convenției potrivit cu care Convenția, împreună cu protocoalele sale adiționale, reprezintă un tot unitar, iar conform art. 1 din Protocolul adițional nr. 1 privitor la protecția dreptului de proprietate recunoaște statelor contractante „prerogativa de a adopta normele legale pe care le consideră necesare asigurării plății impozitelor datorate de particulari. În consecință, Curtea a luat în considerare acest element decizând, cu valoare de principiu, că un contencios fiscal, în pofida efectelor patrimoniale pe care le are asupra situației contribuabililor, nu intră în domeniul drepturilor și obligațiilor de natură civilă”²¹⁹.

Dar, dacă contenciosul fiscal nu se încadrează în categoria „drepturilor și obligațiilor de natură civilă” (la care se referă art. 6 alin. 1 din Convenție), pot oare asemenea litigii să fie încadrate în categoria „acuzărilor în materie penală” (la care, de asemenea, se referă art. 6 alin. 1 din Convenție)?

Drept răspuns la această întrebare, este interesant de examinat jurisprudența instanței în materie pentru că ea este edificatoare și pertinentă.

Astfel, fosta Comisie a Drepturilor Omului, sesizată cu o plângere prin care reclamantul susținea că autoritățile financiare naționale i-au aplicat un impozit suplimentar substanțial, fără să i se dea posibilitatea să conteste actul respectiv în cadrul unei proceduri judiciare publice și echitabile, fiind astfel nesocotite prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție, a considerat că acest caz reprezintă „o adevărată acuzație în materie penală” și, în consecință, a declarat că cererea este admisibilă²²⁰.

Câțiva ani mai târziu, atât Comisia, cât și Curtea au avut ocazia să-și fixeze jurisprudența în materie.

Astfel, într-o cauză, reclamantul, acționar principal și președinte director general al unei societăți comerciale, a susținut că a făcut obiectul unor „redresări fiscale”, adică a fost obligat să plătească unele impozite restante, însoțite de penalități de întârziere substanțiale, a contestat aceste

²¹⁸ A se vedea CEDO, decizia din 27 februarie 1980, în cauza Deweer contra Belgiei, în „Recueil...”, 1980, serie A nr. 35, paragr. 45; decizia din 27 februarie 1992, în cauza Société Stenuit contra Franței, în „Recueil...”, 1992, seria A nr. 232-A, paragr. 62.

²¹⁹ A se vedea CEDO, decizia din 20 aprilie 1999, în cauza Vidacar S.A. și Opergrup S.L. contra Spaniei, în „Recueil...”, 1999 – V, p. 279–280 și altele.

²²⁰ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 12 mai 1987, nr. 11464/1985, în cauza Sydow contra Suediei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 452.

sanctiuni fiscale în cadrul unei proceduri desfășurate în fața unei jurisdicții administrative, dar nu a beneficiat de un proces echitabil.

Guvernul statului respectiv a susținut că sancțiunea aplicată (penalitățile de întârziere) este de ordin fiscal, litigiul nepurtând asupra unei acuzații penale.

Comisia a constatat că sancțiunea aplicată este „o grea pedeapsă pecuniară, susceptibilă să cauzeze un grav prejudiciu reclamantului”, așa încât, penalitatea aplicată intră în domeniul „materiei penale”, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție²²¹.

Curtea, la rândul ei, a decis, cu valoare de principiu, în cauza respectivă, că „în anumite condiții, procedurile jurisdicționale privitoare la taxe și amenzi fiscale pot constitui acuzații în materie penală, intrând, astfel, în domeniul de aplicare a dispozițiilor art. 6 alin. 1 din Convenție”²²².

Motivându-și în drept hotărârea, Curtea a reținut următoarele: un stat contractant trebuie – într-adevăr – să aibă libertatea de a încredința organelor sale financiare (fiscului) misiunea de a urmări și reprima fraudele fiscale, chiar dacă sancțiunile aplicabile în materie sunt foarte grele. Un asemenea sistem nu contravine dispozițiilor art. 6 din Convenție atâta vreme cât contribuabilul în cauză poate contesta o astfel de decizie luată împotriva sa, în fața unui tribunal care îndeplinește toate garanțiile prevăzute de acest text.

În al doilea rând, este reamintit și faptul că Curtea a stabilit și criteriile în raport cu care o sancțiune fiscală poate fi asimilată unei acuzații în materie penală, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, și anume: a) faptele să fie prevăzute într-o lege cu caracter general în materie de impozite – cod fiscal, lege organică etc. – aplicabilă tuturor persoanelor fizice și juridice, în calitatea lor de contribuabili (nu unor grupuri determinate de persoane care au un statut special). Această lege impune contribuabililor un anumit comportament care, în caz de abatere, atrage aplicarea unei sancțiuni, de regulă sub forma unor majorări (penalități) sau amenzi fiscale; b) majorările (penalitățile) aplicate să nu aibă ca scop repararea unui prejudiciu; ele trebuie să urmărească pedepsirea persoanei vinovate, pentru a se împiedica astfel repetarea unor asemenea fapte, ceea ce înseamnă că au caracter sancționator nu reparator; c) baza legală a acestor sancțiuni să fie dată de norma generală cu scop preventiv și represiv, specific oricărei norme penale; d) majorările aplicate să aibă o amploare considerabilă, iar în caz de neplată să fie de natură a-l expune, eventual, pe cel în cauză, urmării penale și transformării majorărilor în pedeapsa închisorii²²³.

În concepția Curții, aceste criterii trebuie să fie îndeplinite cumulativ, niciunul dintre ele nefiind decisiv, dar însumate și combinate ele fiind de natură să confere „acuzației în materie fiscală” un „caracter penal”, așa încât procedurile al căror obiect îl formează intră în domeniul de aplicare al prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție²²⁴.

Curtea a făcut și unele precizări în legătură cu expresia „amploare considerabilă”, decizând, într-o speță că o majorare de 10% – echivalentă a 4450 F.F. (circa 600 euro) – aplicată

²²¹ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 10 decembrie 1992, în cauza Bendenoun contra Franței, în „Recueil...”, 1992, seria A nr. 284, p. 28.

²²² A se vedea CEDO, decizia din 24 februarie 1994, în cauza Bendenoun contra Franței, în „Recueil...”, 1994, serie A nr. 284.

²²³ A se vedea CEDO, decizia din 24 februarie 1994, cit. supra., paragr. 47; C. Bîrsan, „L’application de la Convention européenne des droits de l’homme en matière fiscale: principes et limites” în „Analele Universității din București”, seria drept, nr. 3/2003.

²²⁴ A se vedea CEDO, decizia din 24 februarie 1994, cit. supra, paragr. nr. 47.

la suma datorată de reclamant cu titlu de impozit neplătit, nu are un asemenea caracter, astfel încât procedura de care acesta s-a plâns nu poartă asupra unei „acuzății în materie penală”²²⁵.

În legătură cu fapte care au fost scoase de sub incidența dreptului penal, problema aplicabilității art. 6 alin. 1 din Convenție s-a pus, în principal, cu ocazia „depenalizării” unor abateri de la normele de circulație rutieră, dar ea poate privi, evident, și alte situații similare.

Instanța europeană a fost confruntată, în această privință, cu problema de a se ști dacă sancțiunea retragerii unui anumit număr de puncte din permisul de conducere constituie sau nu o „acuzăție în materie penală” care ar face, implicit, să devină aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție.

Având a se pronunța într-un astfel de caz, Curtea s-a preocupat, mai întâi, de determinarea naturii juridice a acestei sancțiuni, reținând că retragerea de puncte din permisul de conducere presupune, într-o primă etapă, aprecierea pe care o face judecătorul (instanței penale) cu privire la faptele ce constituie abaterea astfel sancționată. Apoi, pe baza condamnării pronunțate de judecător, organul administrativ competent „retrage” numărul de puncte ce corespunde tipului de infracțiune săvârșită, în funcție de „baremul” fixat de lege, ceea ce semnifică faptul că sancțiunea în discuție rezultă „de plin drept” din condamnarea pronunțată de judecător²²⁶.

Referitor la „gravitatea acestei sancțiuni”, Curtea a reținut că retragerea de puncte poate antrena, în anumite situații, și retragerea permisului de conducere (de regulă, prin acumularea unui număr prestabilit de puncte pierdute). Or, dreptul de a conduce un vehicul este de o mare utilitate pentru viața curentă a oricărei persoane sau pentru exercitarea unei activități profesionale. De aceea, atât fosta Comisie, cât și Curtea au ajuns la concluzia că măsura retragerii de puncte în materie de conducere auto are atât un caracter preventiv, cât și un caracter punitiv și disuasiv (descurajator) „specific pedepselor accesorii”. Voința legiuitorului național de a disocia sancțiunile în discuție de alte pedepse, care pot fi pronunțate în materie de instanța națională, nu-i poate schimba natura juridică de „acuzăție în materie penală”²²⁷.

Dimpotrivă, retragerea imediată a permisului de conducere ordonată de Ministerul Public, fără posibilitatea unui recurs efectiv în fața unei autorități judiciare (calificată, în vreun sistem național de drept, ca fiind o „măsură preventivă de securitate rutieră”) nu a fost considerată de Curte ca o „acuzăție în materie penală”, deoarece această măsură are ca scop „retragerea provizorie” a dreptului de a circula cu un autovehicul pe drumurile publice pentru un conducător auto care pare a reprezenta un pericol public pentru alți utilizatori. Această măsură trebuie privită în corelație cu procedura acordării permisului de conducere care are, în mod cert „un caracter administrativ”, prin ea urmărindu-se să se determine dacă o persoană are sau nu capacitățile și calificările necesare spre a circula cu un autovehicul pe care îl conduce pe drumurile publice. De aceea, retragerea imediată a permisului de conducere poate fi privită ca „o măsură de prudență” al cărei caracter „de urgență” justifică aplicarea ei, fără a avea însă un scop punitiv. Așa încât, măsura aceasta (a retragerii imediate) se distinge de cea a „decăderii din dreptul de a avea permis de conducere”, pronunțată de instanța penală (în această ultimă ipoteză, instanța penală apreciază faptele ce constituie infracțiunea astfel sancționată, le califică și pronunță decăderea pentru o

²²⁵ A se vedea CEDO, decizia din 25 februarie 2000, în cauza Gast et Pop contra Germaniei, în „Recueil...”, 2000 – II, paragr. 65.

²²⁶ A se vedea CEDO, decizia din 23 septembrie 1998, în cauza Malige contra Franței, în „Recueil...”, 1998 – VII, paragr. 38.

²²⁷ A se vedea CEDO, decizia din 23 septembrie 1998, cit. supra., paragr. 39.

anumită perioadă, măsura fiind considerată a fi luată, după caz, cu titlu de sancțiune penală principală sau complementară)²²⁸.

Potrivit reglementărilor în materie, în vigoare în România, reținerea permisului de conducere, retragerea permisului de conducere, suspendarea exercitării dreptului de conducere pe timp limitat, măsuri care sunt luate de organele de poliție, sunt sancțiuni contravenționale complementare care au ca scop înlăturarea unei stări de pericol (art. 88 din Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 195/2002).

Permisul de conducere se anulează de organele poliției, în cazul în care titularul acestuia a fost condamnat printr-o hotărâre judecătorească definitivă, pentru unele infracțiuni prevăzute în actul normativ privind circulația pe drumurile publice, procedura de anulare fiind prevăzută prin regulament (art. 101 din Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 195/2002).

În ceea ce privește punctele de penalizare, potrivit art. 227 din Hotărârea Guvernului nr. 85/2003 „Săvârșirea de către conducătorii de autovehicule și tramvaie a contravențiilor prevăzute în prezentul regulament sau în ordonanța de urgență atrage, pe lângă sancțiunea amenzii și aplicarea unui număr de puncte de penalizare” (care sunt stabilite, de asemenea, prin regulament).

În caz de cumulare a cel puțin 15 puncte de penalizare permisul de conducere se reține (art. 98 lit. a din Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 195/2002).

De asemenea, permisul se reține când titularul a acumulat cel puțin 10 puncte de penalizare în decurs de 6 luni de la data expirării duratei de suspendare (art. 230 lit. b din Hotărârea Guvernului nr. 85/2003).

Permisul de conducere se reține de organul de poliție odată cu constatarea faptei (art. 98 lit. d din Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 195/2002 și art. 230 lit. a și b din Hotărârea Guvernului nr. 85/2003) și se restituie titularului la cererea acestuia sau când a intervenit una din situațiile prevăzute de art. 100 din ordonanța de urgență, printre care și încetarea motivelor pentru care s-a dispus retragerea documentului (art. 243 din Hotărârea Guvernului nr. 85/2003).

Există, așadar, o diferență în ceea ce privește reglementarea din legea română a măsurii aplicării (nu retragerii) de puncte penalizatoare, alături de amenda contravențională aplicată de organele de constatare a contravențiilor în materia circulației pe drumurile publice.

Fiind vorba de „sancțiuni contravenționale complementare” și nu de infracțiuni și pedepse pronunțate de instanța penală, în temeiul cărora organele administrative competente să poată proceda, ulterior, la retragerea de puncte din permisul de conducere, se poate pune întrebarea dacă, în cazul reglementării acestei situații prin legea română, este sau nu aplicabilă soluția instanței europene? (C.E.D.O., decizia din 23 septembrie 1998).

Răspunsul nu poate fi decât afirmativ pentru că din decizia Curții, pronunțate în această materie, nu se pune accentul atât pe procedura de aplicare a măsurii de reținere de puncte din permisul de conducere (la noi aplicarea de puncte penalizatoare), cât pe caracterul atât preventiv, cât și permisiv al acestei măsuri, ceea ce o clasează în categoria juridică a „acuzăției în materie penală”, în sensul larg dat acestei expresii prin art. 6 alin. 1 din Convenție.

Instanța europeană, confruntată cu problema de a stabili contururile expresiei „acuzăție în materie penală”, în sensul prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, a avut de soluționat și „unele situații particulare” și anume în legătură cu: procedurile desfășurate în fața jurisdicțiilor constituționale și procedurile de extrădare și de expulzare.

²²⁸ A se vedea CEDO, decizia din 28 octombrie 1999, în cauza Escoubert contra Belgiei, în „Recueil...”, 1999 – VII, paragr. 37.

Referitor la procedurile desfășurate în fața jurisdicțiilor constituționale, instanța europeană a luat în considerație aceleași principii pe care le-a stabilit în privința „contestațiilor” ce au purtat asupra unor drepturi și obligații cu caracter civil (în legătură cu care s-a decis că sunt aplicabile dispozițiile art. 6 alin. 1 din Convenție în cazul în care controlul de constituționalitate a influențat soluția fondului litigiului: C.E.D.O., decizia din 29 mai 1986, în „Recueil...”, 1986, série A nr. 10, paragr. 77).

Deci, Curtea a decis, că sunt aplicabile prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție referitoare la „acuzatii în materie penală”, în situația în care rezultatul procedurilor desfășurate în fața instanțelor constituționale este de natură să influențeze soluția jurisdicțiilor ordinare. În speță, Curtea a constatat că procedurile desfășurate în fața Curții Constituționale Federale Germane apăreau ca fiind direct legate de aprecierea dacă acuzațiile de spionaj aduse reclamantilor erau sau nu fondate. În mod concret, în contextul numeroaselor recursuri cu care a fost sesizată instanța constituțională federală germană, privitoare la condamnările pentru spionaj sau trădare, urmare reunificării Germaniei, procedurile constituționale constituiau un stadiu ulterior al procedurilor penale ordinare, iar consecințele lor erau decisive pentru persoanele condamnate, ceea ce a condus instanța europeană la concluzia aplicabilității, în speța respectivă, a prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, sub aspect penal, în privința procedurilor constituționale respective²²⁹.

În privința procedurii de extrădare și de expulzare, atât fosta Comisie, cât și Curtea au decis că o procedură de extrădare a unei persoane nu poartă asupra temeiniciei unei acuzații în materie penală, formulată împotriva celui interesat²³⁰.

La fel s-a considerat în cazul procedurii privitoare la expulzarea unui străin²³¹.

* * *

În legătură cu practica judiciară a Curții Europene a Drepturilor Omului, referitoare la art. 6 din Convenția europeană a drepturilor omului și libertăților fundamentale, având drept obiect determinarea „domeniului de aplicare” a prevederilor textului sus-menționat, este cazul să ne punem și implicit, să încercăm a da răspunsuri la două probleme de principiu (în strânsă dependență cu „domeniul de aplicare al art. 6 din Convenție) și anume: a) dacă stabilirea unui „domeniu de aplicare” a prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție nu înseamnă, implicit, o restrângere a aplicabilității principiului general enunțat în același text, potrivit căruia „orice persoană” are dreptul la un proces echitabil, judecat în mod public, și într-un termen rezonabil, de o instanță independentă și imparțială; b) dacă persoanele interesate pot avea acces la instanța europeană și înainte de a fi epuizate toate căile de atac în fața instanțelor naționale.

a) Dreptul la un proces echitabil, judecat într-un termen rezonabil, de o instanță judecătorească independentă constituie una dintre componentele principiului „asigurării preeminenței dreptului într-o societate democratică”. Curtea însăși a făcut sublinierea că statele semnatare ale Convenției (printre care și România – s.n. – V.P.) au decis să ia toate măsurile

²²⁹ A se vedea CEDO, decizia din 25 februarie 2000, în cauza Gast et Pop contra Germaniei, în „Recueil...”, 2000 – II, paragr. 65–68.

²³⁰ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 15 decembrie 1983, în cauza X. contra Spaniei, apud C. Bîrsan, „Convenția...”, op. cit., p. 455; CEDO, decizia din 21 noiembrie 2000, în cauza Raf contra Spaniei, în „Recueil...”, 2000 – XI, p. 548.

²³¹ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 17 decembrie 1976, nr. 1729/1975, în cauza Agee contra Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 455.

necesare pentru apărarea efectivă a drepturilor enunțate de Declarația Universală a drepturilor Omului „datorită atașamentului lor sincer la principiul preeminenței dreptului”²³². Aceste măsuri semnifică, așa cum se subliniază în literatura de specialitate²³³, organizarea unei bune administrări a justiției, credibilă, sigură, imparțială și independentă pentru cei ce ajung în fața instanțelor judiciare. În consecință, Curtea a decis, cu titlu de principiu, că „o interpretare restrictivă a dispozițiilor art. 6 din Convenție nu ar corespunde cu obiectul și scopul prevederilor sale”²³⁴.

În alte decizii ale sale Curtea a mai statuat că dreptul la un proces echitabil este o componentă esențială a altui principiu fundamental, care rezultă din dispozițiile Convenției, și care a fost pus în aplicare în jurisprudența organelor sale, este acela al „afirmării unei ordini publice europene a drepturilor omului”.

În cadrul acestei „ordini publice europene”, statele semnatare ale Convenției și-au asumat obligații de natură să asigure drepturile garantate de Convenție luând măsuri concrete și efective de realizare și respectare a lor. Or, prevederile art. 6 din Convenție – așa cum afirmă chiar Curtea Europeană a Drepturilor Omului – au tocmai acest scop al asigurării efectivității, printre altele, și a dreptului la un proces echitabil²³⁵.

Curtea a mai făcut o precizare importantă în sensul că statele contractante (semnatare ale Convenției) se bucură de o mare libertate în alegerea mijloacelor de natură să permită sistemelor judiciare să respecte imperativele statuate prin art. 6 al Convenției. Dar, misiunea Curții este „în a examina dacă soluțiile alese de ele în acest domeniu conduc la rezultatele care, în litigiile ajunse în fața ei, sunt sau nu compatibile cu dispozițiile Convenției și asigură îndeplinirea obiectivelor sale”²³⁶.

În sfârșit, mai este de menționat că „dreptul de recurs individual” (noțiune care desemnează posibilitatea juridică pe care o are titularul unui drept garantat de Convenție sau protocoalele sale adiționale de a denunța în fața unor organe jurisdicționale internaționale – Curtea Europeană a Drepturilor Omului – o încălcare a acestui drept de către autoritățile statului sub a cărei jurisdicție se află reclamantul) a dobândit – așa cum însăși Curtea a înțeles să o sublinieze – a importanță capitală și figurează printre cheile de boltă ale mecanismului de protecție a drepturilor și libertăților enunțate de convenție²³⁷.

Ținându-se seamă de toate considerentele sus-expuse, nu vedem pentru ce s-ar face vreo diferențiere în ceea ce privește admisibilitatea recursurilor individuale din moment ce în absolut toate cazurile în care este invocat vreun drept dintre cele protejate și garantate de Convenție,

²³² A se vedea CEDO, decizia din 21 februarie 1975, în cauza Golder contra Regatului Unit, în „Recueil...”, 1975, serie A nr. 18, paragr. 34.

²³³ A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p. 394.

²³⁴ A se vedea CEDO decizia din 27 iunie 1968, în cauza Wem hof contra Germaniei în „Recueil...”, 1968, série A nr. 7, paragr. 8; CEDO, decizia din 17 ianuarie 1970, în cauza Delcourt contra Belgiei, în „Recueil...”, 1970, série A nr. 11, paragr. 25.

²³⁵ A se vedea CEDO, decizia din 12 iulie 2001, în cauza Prince Hans-Adam II de Liechtenstein contra Germaniei, în „Recueil...”, 2001 – VIII, paragr. 45.

²³⁶ A se vedea CEDO, decizia din 21 februarie 1975, în cauza Golder contra Regatului Unit, cit. supra., paragr. 34.

²³⁷ A se vedea CEDO, decizia din 6 februarie 2003, în cauza Mamatkubv și Abdurasulovic contra Turciei, apud C. Bîrsan, „Convenția europeană a drepturilor omului”, vol. II (Procedura în fața Curții. Executarea hotărârilor), Editura C.H. Beck, București, 2006, p. 157.

titularii acestor drepturi au și dreptul la un proces echitabil, care include și dreptul la recurs individual la instanța europeană.

De altfel, printre condițiile de admisibilitate a recursului individual, stabilite prin art. 35 din Convenție, nu figurează și criteriile de diferențiere rezultate din încadrarea în categoriile de „drepturi civile” și „acuzatii în penal”.

Păreră noastră este că art. 6 alin. 1 din Convenție atunci când face referire la „drepturi și obligații cu caracter civil” și „acuzatii în penal”, aceste sintagme trebuie interpretate în modul cel mai larg posibil, pentru că dacă s-ar face diferențieri între drepturi pentru care este admisibil accesul la instanța europeană și drepturi care ar fi excluse de la acest acces, aceasta ar echivala cu o aplicare diferențiată a principiilor generale la care ne-am referit mai sus ceea ce nu poate fi acceptat.

b) Referitor la condiția de admisibilitate a recursului individual „numai după epuizarea căilor de recurs interne” (art. 35 din Convenție) sunt, de asemenea, necesare unele precizări.

Art. 34 din Convenție reglementează „dreptul subiectiv procesual convențional la recurs individual în fața jurisdicției instituite de Convenție pentru a controla modul în care statele contractante își respectă angajamentul luat în sensul asigurării protecției drepturilor pe care aceasta le garantează, în cadrul propriului lor sistem juridic”.

Deci, cel ce se pretinde victima încălcării unui asemenea drept se poate adresa, spre a obține încetarea încălcării și repararea prejudiciului astfel suferit, instanței europene.

Dar, se pun întrebările: în ce condiții și când. Mai precis: se poate adresa victima instanței europene chiar și mai înainte de a se da instanțelor naționale posibilitatea de a dispune, pe plan intern, remedierea consecințelor încălcării dreptului său? Și, de asemenea, recursul individual poate fi adresat instanței europene oricând, adică este acest drept imprescriptibil?

Răspunsul la aceste două întrebări îl găsim în art. 35 din Convenție (care se referă la condițiile de admisibilitate).

Într-adevăr, în art. 35 pct. 1 din Convenție se prevede că recursul individual nu este admisibil „decât după epuizarea căilor de recurs interne” și numai „într-un termen de 6 luni, începând cu data deciziei interne definitive”.

În literatura juridică²³⁸, ca și în jurisprudența instanței europene²³⁹ se face sublinierea ca necesitatea epuizării căilor de atac interne se întemeiază pe „principiul subsidiarității, potrivit căruia recursurile interne trebuie să fie epuizate înaintea angajării unei proceduri internaționale” (caracterul fundamental subsidiar pe care-l are, în ansamblul său, mecanismul european de protecție a drepturilor omului prin raportare la instanțele naționale).

În acest sens, fosta Comisie Europeană a Drepturilor Omului a considerat că „nu au fost epuizate căile interne de atac de către cel care se plânge de durata excesivă a unei detenții provizorii, fără să fi cerut, în prealabil, punerea sa în libertate²⁴⁰, sau în cazul când recursul intern a fost „respins pentru o neregularitate de formă”²⁴¹, ori în cazul celui care „s-a desistat de un

²³⁸ A se vedea M. Hottelier, „L'article 26 C.E.D.H. et l'épurement des voies de recours en droit fédéral suisse”, Bâle și Frankfurt-sur-le-Main, 1990, p. 3.

²³⁹ A se vedea, de exemplu CEDO, decizia din 16 septembrie 1996, în cauza Akdiver ș.a. contra Turciei, în „Recueil...”, 1996 – IV, paragr. 65; decizia din 25 martie 1998, în cauza Belzink contra Poloniei, în „Recueil...”, 1998 – II, paragr. 30 și altele.

²⁴⁰ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 13 decembrie 1978, nr. 7975/1977, în cauza Bonassi contra Italiei, apud C. Bîrsan, op. cit., vol. II, p. 257.

recurs intern ce i-ar fi permis să ridice, în fond, încălcarea pe care o invocă în fața organelor Convenției”²⁴².

²⁴¹ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 6 octombrie 1976, nr. 6878/1975, în cauza Le Compte contra Belgiei, apud C. Bîrsan, op. cit., vol. II, p. 257.

²⁴² A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 7 mai 1982, nr. 9515/1981, în cauza X. contra Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., vol. II, p. 257.

TITLUL II

Dreptul de acces la un tribunal

Potrivit art. 6 alin. 1 din Convenția europeană a drepturilor omului „orice persoană are dreptul la judecarea, în mod echitabil, a cauzei sale”, atât în legătură cu drepturile și obligațiile sale cu caracter civil, cât și cu privire la temeinicia oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa.

În titlul I al lucrării²⁴³ ne-am ocupat de prezentarea practicii Curții Europene a Drepturilor Omului referitoare la delimitarea domeniului de aplicare a prevederilor sus-menționate ale Convenției.

În continuare ne vom preocupa de practica judiciară a Curții Europene a Drepturilor Omului în legătură cu garanția conferită părților litigante la „un proces echitabil”.

În mod mai concret este vorba de o garanție prevăzută de Convenție pentru persoanele care se găsesc în poziția de a le fi soluționate cereri (acțiuni) în legătură cu vreun drept sau obligație cu caracter civil ale căror titulari sunt sau în legătură cu temeinicia unor acuzații penale ce le-au fost aduse acestora.

Toate aceste persoane au dreptul la „judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil a cauzei lor, de către o instanță independentă și imparțială, stabilită de lege”.

După cum remarcă însăși Curtea Europeană a Drepturilor Omului, Convenția enunță mai multe drepturi distincte „care derivă însă din aceeași idee fundamentală și care, reunite, constituie un drept unic, căreia nu i s-a dat însă o definiție precisă”²⁴⁴.

Așadar, instanța de judecată, indiferent de denumirea pe care ar avea-o într-un sistem național de drept al unui stat contractant, trebuie să îndeplinească (să asigure) condițiile strict determinate prin Convenție în vederea respectării principiilor generale de independență și imparțialitate. Celelalte garanții constau în „exigențe impuse desfășurării procedurii de judecată”.

O astfel de garanție se referă la „desfășurarea procesului în mod echitabil”.

Dreptul la un proces echitabil – așa cum se subliniază în literatura juridică²⁴⁵ – ocupă un loc special printre drepturile fundamentale recunoscute într-o societate democratică, a cărui garantare – așa cum o afirmă însăși Curtea – este „cons substanțială” cu însăși spiritul Convenției²⁴⁶.

Dar ce înseamnă, care este conținutul acestui „drept la un proces echitabil”?

Unii autori²⁴⁷, luând în considerare termenii utilizați în textele englez și francez ale art. 6 din Convenție (fair hearing, cause entendie equitablement), afirmă că echitatea presupune o

²⁴³ A se vedea și sintezele publicate în nr. 5–9/2006 ale revistei „Dreptul”.

²⁴⁴ A se vedea CEDO, decizia din 21 februarie 1975, cauza Golder contra Regatului Unit, în „Recueil...”, 1975, seria A nr. 18, paragr. 28.

²⁴⁵ A se vedea B. Selejan-Guțan, „Dreptul la un proces echitabil: Conținutul noțiunii de «audiere echitabilă» în dreptul Convenției europene a drepturilor omului și a libertăților fundamentale”, în „Dreptul” nr. 8/2006.

²⁴⁶ A se vedea J. C. Soyer, M. de Salvia, Article 6, apud L. Pettiti, P. H. Imbert, E. Decaux, „La Convention Européenne des Droits de l’Homme. Commentaire article par article”, Paris, 2000, p. 240.

²⁴⁷ A se vedea B. Selejan-Guțan, op. cit., p. 1.

apreciere în concreto a cauzei, iar pentru a avea de-a face cu o „audiere echitabilă” (fair hearing, cause entendue equitament) trebuie îndeplinite o serie de condiții expres menționate de art. 6 sau care rezultă implicit din formularea acestui text. Se face, în continuare, precizarea că dincolo de litera textului propriu-zis care, în alin. 1, enumeră garanțiile generale ale dreptului protejat, doctrina și jurisprudența au „descoperit”, în substanța acestuia (a textului art. 6 din Convenție) o serie de „garanții implicite” ale procesului echitabil, care întregesc conținutul noțiunii de „audiere echitabilă” (noțiune inexistentă în textul în limba română). Se dă și un exemplu în acest sens, arătându-se că una din condițiile esențiale pentru a exista o audiere echitabilă este însuși „dreptul la acces la un tribunal”. Iar pentru respectarea acestei exigențe este nevoie de o serie de alte garanții implicite de o deosebită importanță, cum ar fi: obligația de motivare a hotărârilor judecătorești, principiul egalității armelor, dreptul de a nu se autoacuză.

Dacă examinăm cu atenție textul art. 6 din Convenție (în limba română) se poate observa că „dreptul la judecarea în mod echitabil” este menționat alături de unele exigențe de natură procesuală: judecarea în mod public, termen rezonabil, instanță independentă și imparțială, pronunțarea în public a hotărârii, protecția vieții private a părților. De asemenea, în materie penală, sunt menționate și alte exigențe: prezumția de nevinovăție, informarea asupra naturii cauzei și cu privire la acuzația adusă, înlesniri pentru pregătirea apărării, asigurarea unui apărător din oficiu când inculpatul nu dispune de mijloacele necesare financiare necesare, audierea martorilor în apărarea în aceleași condiții cu audierea martorilor în acuzare, asistarea gratuită de un interpret.

O primă problemă de ordin teoretic care se poate pune, în raport cu textul în limba română a art. 6 din Convenție este generată de o întrebare care, ipotetic, ar putea fi ridicată de juriștii practicieni și anume dacă „dreptul la o judecare în mod echitabil” nu se referă și la soluția de fond în cauza respectivă, alături de celelalte garanții de ordin procesual enunțate expres de art. 6 din Convenție? Sau, cu alte cuvinte, dacă art. 6 din Convenție se referă sau nu doar la cerința de ordin procesual ca „procedura să se desfășoare în mod echitabil”.

În literatura juridică²⁴⁸ se face o subliniere în această privință de care trebuie să se țină seama.

După cum rezultă din art. 19 din Convenție, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a fost înființată „Pentru a asigura respectarea angajamentelor care decurg pentru părțile contractante din Convenție și protocoalele sale”. Cu alte cuvinte, sarcina Curții constă în a asigura respectarea angajamentului asumat prin Convenție de către statele contractante, ea nefiind chemată să examineze, în special, erorile de fapt sau de drept ce s-ar pretinde, eventual, că ar fi fost comise de jurisdicțiile naționale, aceste situații juridice ținând, în primul rând, de legislația internă a statelor contractante. Curtea europeană – așa cum ea însăși s-a pronunțat prin numeroase hotărâri²⁴⁹ are

²⁴⁸ A se vedea C. Bîrsan, „Convenția...”, op. cit., p. 456.

²⁴⁹ A se vedea CEDO, decizia din 23 octombrie 1996, în cauza Ankerl contra Elveției, în „Recueil...”, 1996 – V, paragr. 38; decizia din 12 mai 2000, în cauza Khan contra Regatului Unit, în „Recueil...”, 2000 – V, paragr. 34. Un exemplu pertinent în această privință ni-l oferă o decizie relativ recentă a Curții care privește chiar o cauză soluționată de instanțele de judecată române. Este vorba de decizia din 1 decembrie 2005, în cauza Păduraru contra României în „Recueil...”, 2005, prin care Curtea a apreciat că lipsa de coerență pe plan legislativ și divergențele jurisprudențiale în domeniul restituirii imobilelor naționalizate, pe care ea le-a constatat din analiza datelor cuprinse în dosarul cererii reclamantului cu soluționarea căruia a fost investită, au fost susceptibile să creeze un climat de incertitudine și insecuritate juridică, aceasta însemnând că

doar a examina dacă, în ansamblul ei, procedura de judecată în discuție a fost sau nu echitabilă, adică dacă s-a desfășurat în conformitate cu exigențele impuse în acest sens de Convenție. Firește însă că în măsura în care prin astfel de erori s-au adus atingeri drepturilor și libertăților apărute prin Convenție și prin protocoalele adiționale, Curtea va trebui să aibă în vedere și asemenea situații juridice.

Păreră noastră este categorică, în sensul că prevederile acestui text nu au conținut exclusiv de ordin procesual ci, dimpotrivă, în cadrul recurgerii la jurisdicția europeană, va putea fi antamat și fondul cauzei (modul echitabil de soluționare a problemei de fond).

De altfel, unii autori²⁵⁰ s-au și exprimat, într-o formulare nu tocmai clară, este adevărat, în sens pozitiv, arătând că instanța europeană nu este chemată „în mod special” să examineze erorile de fapt sau de drept ce se pretinde a fi fost, eventual, comise de jurisdicțiile interne, „decât în măsura în care asemenea erori ar fi putut aduce atingere drepturilor și libertăților apărute prin Convenție și prin protocoalele sale adiționale”. Deci, printr-un raționament *per a contrario*, autorul sus-menționat admite că se vor putea examina și problemele de fond, în măsura în care prin erori de fapt sau de drept comise de jurisdicțiile interne s-au adus atingeri drepturilor și libertăților apărute prin Convenție și protocoalele sale adiționale.

Totuși, în prezentarea pe care ne propunem s-o elaborăm în legătură cu practica judiciară a Curții va avea, în principal, în vedere aspectele de ordin procesual pentru că, într-adevăr, instanța europeană are a examina, cu precădere (dar nu exclusiv) dacă, în ansamblul ei, procedura de judecată a fost echitabilă, adică dacă s-a desfășurat în conformitate cu exigențele impuse, în această privință, de Convenție.

Întrucât însă „dreptul la judecare în mod echitabil” include în conținutul său mai multe garanții de ordin procesual și prezentarea și examinarea acestora ar depăși limitele de spațiu grafic al lucrării, vom împărți această a doua parte a sintezei noastre (prima referindu-se la delimitarea domeniului de aplicare a prevederilor art. 6 din Convenție) în mai multe părți, în cadrul cărora vom expune (prezenta, examina) câte una sau câteva dintre aceste garanții procesuale, care intră în compunerea (conținutul) dreptului la o judecare în mod echitabil.

O primă astfel de cerință (exigență) a art. 6 alin. 2 din Convenție este „dreptul la un tribunal”, deci acest drept va constitui obiectul acestei prime părți a sintezei pe care dorim să o realizăm.

Dar și acest drept (la un tribunal) are un conținut complex (conține mai multe elemente componente), așa încât vom face o prezentare și examinare separată a fiecăreia din aceste componente.

a) Mai înainte de toate însă vom porni de la un principiu general pe care Curtea Europeană a Drepturilor Omului l-a pus în evidență în legătură cu acest drept la un tribunal.

Printr-o jurisprudență constantă, Curtea a elaborat un principiu, devenit aproape o clauză de stil în domeniu, potrivit căruia prin Convenție sunt apărute drepturi și libertăți concrete și efective ale omului, nu teoretice și iluzorii”. Dreptul la un tribunal este – așa cum se remarcă în literatura juridică²⁵¹ – o componentă esențială a „sistemului de garanții” instituit prin art. 6 alin. 1

statul în cauză (România) nu și-a îndeplinit obligația pozitivă ce-i era impusă de dispozițiile Convenției de a reacționa în mod coerent cu privire la o problemă de interes general, ca cea a restituirii imobilelor naționalizate abuziv.

²⁵⁰ A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p. 456.

²⁵¹ Ibidem, p. 457.

din Convenție, pentru ca orice persoană care este parte într-un proces civil sau penal să beneficieze de un proces echitabil.

Este adevărat însă că art. 6 din Convenție (ca de altfel nici o altă dispoziție a Convenției) nu consacră expres „dreptul la un tribunal”, deși Curtea a statuat în sensul că „însăși termenii utilizați de acest text impun această concluzie” (dreptul la un tribunal)²⁵².

S-au dat și explicații²⁵³ în această privință, arătându-se că versiunea în limba franceză (a textului art. 6 din Convenție) conține formularea „toute personne a droit a ce que sa cause soit entendue... par un tribunal... qui décidera...” (instanța europeană reținând definiția din dicționarul francez Littré, a cuvântului „cause” în sensul de „proces care este pledat”). Or, din moment ce orice persoană are un asemenea drept, el nu este de conceput altfel decât „subsecvent dreptului de a se adresa aceluia tribunal”. Tot astfel, versiunea engleză a textului conține sintagma „in the determination of his civil rights und obligations or of criminal charge against him” care conduce, de asemenea, la ideea că pentru a se ajunge la o asemenea determinare, mai întâi trebuie să existe „dreptul de a sesiza instanța de judecată”.

Același autor consideră că și textul în limba română este elocvent, el prevăzând că „orice persoană are dreptul la judecarea cauzei sale”. Or, pentru ca o cauză să fie „judecată”, trebuie mai întâi ca instanța care o soluționează să fie legal investită (în materie civilă, de către cel care are o anumită pretenție sau, în materie penală, potrivit normelor procesuale aplicabile).

b) Dreptul la un tribunal (mai exact dreptul de acces la un tribunal) are un conținut conceptual complex ale cărei fațete au fost deslușite de instanța europeană, în cadrul jurisprudenței sale variate, pertinente și concludente așa cum se cuvenea, Curtea a înțeles să facă o subliniere cu caracter general în legătură cu „dreptul la un tribunal” referindu-se, mai întâi, la principiul de drept universal, recunoscut și în norma de drept internațional, care interzice „denegarea de dreptate” (principiu consacrat și în art. 3 din Codul civil român, potrivit căruia judecătorul nu poate refuza să judece pe motiv că legea nu prevede sau că aceasta este întunecată sau neîndestulătoare). Or, un stat contractant nu ar putea, fără să înfrângă acest principiu, să suprimă jurisdicțiile sale sau să sustragă competenței acestora soluționarea anumitor categorii de litigii civile, pe care să le încredințeze unor organe executive, deoarece ar exista riscul arbitrariului, cu consecințe grave, contrare dispozițiilor Convenției²⁵⁴.

Cu alte cuvinte, nu s-ar înțelege de ce art. 6 alin. 1 din Convenție ar fi descris în amănunțime garanțiile procesuale și procedurale acordate părților unei acțiuni, dacă prin el nu s-ar garanta mai întâi „dreptul la un tribunal”, adică ceea ce ar permite punerea în valoare a acestor garanții procesuale și procedurale. Echitatea, publicitatea, celeritatea unui proces nu ar mai prezenta nici un interes în absența unui proces.

În consecință, Curtea a decis, cu valoare de principiu, că art. 6 din Convenție garantează fiecărei persoane dreptul ca o instanță judiciară să soluționeze orice contestație privitoare la drepturile și obligațiile sale civile²⁵⁵, consacrandu-se astfel „dreptul la un tribunal”, „dreptul de a-l sesiza” constituind unul dintre aspectele sale.

²⁵² A se vedea CEDO, hotărârea din 21 februarie 1975, în cauza Golder contra Regatului Unit, în „Recueil...”, 1975, seria A nr. 17, paragr. 31.

²⁵³ A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p. 457.

²⁵⁴ A se vedea CEDO, decizia din 21 februarie 1975, cit. supra., paragr. 35.

²⁵⁵ A se vedea CEDO, decizia din 27 iunie 1997, în cauza Pholis contra Greciei, (nr. 2), paragr. 59, în „Recueil...”, 1997 – IV.

În ceea ce privește dreptul de a fi invocate prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție (referitoare la dreptul la un tribunal) acesta aparține oricărei persoane care consideră ilegală o ingerință în exercitarea drepturilor sale cu caracter civil și se plânge de faptul că nu a avut posibilitatea să reclame (conteste) unui tribunal. În această privință Curtea a decis că atunci când există, privitor la o ingerință, o contestație „reală și serioasă”, indiferent că aceasta poartă asupra existenței dreptului însuși sau numai a întinderii sale, justițiabilul are dreptul, în conformitate cu art. 6 alin. 1 din Convenție, ca un tribunal din sistemul național de drept să decidă asupra acestei chestiuni²⁵⁶ (cel mai adesea, „dreptul la un tribunal” este invocat în materie civilă. Dar, art. 6 alin. 1 din Convenție se referă și la contestațiile la „acuzările în materie penală”. Întrucât între aceste două domenii există deosebiri însemnate, de aceste din urmă contestații – în legătură cu acuzațiile în materie penală – ne vom ocupa separat atunci când va fi cazul).

c) Aspecte deosebit de importante care au fost identificate în legătură cu „dreptul la un tribunal” se referă la posibilitățile statelor contractante de a limita acest drept de acces la un tribunal.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a arătat că dreptul sus-menționat „nu este absolut”. Mai precis, s-a statuat că „fiind vorba despre un drept pe care Convenția îl recunoaște... fără a-l defini, rămâne loc, dincolo de limitele ce-i circumscriu conținutul, pentru restrângeri admise implicit”²⁵⁷.

Într-o altă decizie, Curtea aduce unele precizări în această privință, recunoscând că prin însăși natura lui, acest drept este reglementat de stat, reglementare care poate fi variabilă în timp și spațiu, în funcție de nevoile și resursele comunității și ale indivizilor²⁵⁸.

De subliniat însă că în timp, pe măsură ce jurisprudența Curții s-a amplificat și s-a adâncit (diferențiat) au fost aduse și alte precizări cu privire la principiul enunțat mai sus (că acest drept nu este absolut, fiind compatibil cu limitări implicite).

Astfel, instanța europeană a adus importanta precizare că statele contractante dispun, într-adevăr, în această materie, de o anumită marje de apreciere, dar „aparține Curții să statueze, în ultimă instanță, cu privire la respectarea exigențelor Convenției, Curtea trebuind să se convingă, ea însăși, de faptul că „limitările aplicate de statele contractante” nu restrâng, nejustificat, accesul individului la un tribunal, în așa măsură încât dreptul în discuție să fie atins în chiar substanța sa; asemenea limitări nu se conciliază cu prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție decât dacă urmăresc „un scop legitim, există un raport rezonabil de proporționalitate între mijloacele folosite și scopul urmărit”²⁵⁹.

Dar, în continuare, Curtea a mai făcut și subliniat că deși ea este competentă să decidă în ce măsură limitările aduse „dreptului la un tribunal” sunt sau nu compatibile cu dispozițiile

²⁵⁶ A se vedea CEDO, decizia din 10 mai 2001, în cauza Z. ș.a. contra Regatului Unit, paragr. 92, în „Recueil...”, 2001 – V.

²⁵⁷ A se vedea CEDO, decizia din 21 februarie 1975, paragr. 38, cit. supra.

²⁵⁸ A se vedea CEDO, decizia din 28 mai 1985, în cauza Ashingdane contra Regatului Unit, paragr. 57, în „Recueil...”, 1985, seria A, nr. 93.

²⁵⁹ A se vedea CEDO, decizia din 4 decembrie 1995, în cauza Bellet contra Franței, paragr. 31, în „Recueil...”, 1995, seria A nr. 333-B; decizia din 22 octombrie 1996, în cauza Stubbings ș.a. contra Regatului Unit, paragr. 50, în „Recueil...”, 1996 – IV; decizia din 15 februarie 2000, în cauza Garcia Manibardo contra Spaniei, paragr. 36, în „Recueil...”, 2000 – II ș.a.

Convenției, totuși nu are calitatea să substituie aprecierii făcute de autoritățile naționale o altă apreciere privitoare la ceea ce ar putea reprezenta o mai bună politică în acest domeniu²⁶⁰.

Această diferențiere între „ceea ce nu este compatibil cu dispozițiile Convenției” (în legătură cu care instanța europeană este competentă să se pronunțe) și „substituirea aprecierii făcute de autoritățile naționale, cu o altă apreciere în legătură cu ceea ce ar reprezenta o mai bună politică în acest domeniu” (ceea ce depășește competența de intervenție a Curții) are – după părerea noastră – un caracter fluid (insuficient de bine cristalizat) și poate constitui o sursă de neînțelegeri și practici neunitare.

Problema sus-menționată trebuie examinată într-un context mai larg și anume acela al „obstacolelor sau impedimentelor de drept ori de fapt care ar fi de natură să altereze dreptul la un tribunal în chiar substanța sa”.

În general, efectivitatea dreptului la acces la un tribunal implică necesitatea ca exercitarea acestui drept să nu fie afectată de existența obstacolelor sau impedimentelor la care ne-am referit mai înainte.

Curtea a intervenit activ în astfel de situații, iar jurisprudența sa în această privință, pe care o vom evoca în continuare, trebuie examinată cu atenția cuvenită.

Astfel, în ceea ce privește eventualele „obstacole de drept”, Curtea a decis că este necesar ca legislația națională să asigure oricărei persoane „o posibilitate clară și concretă de a contesta un act ce constituie o ingerință în drepturile sale²⁶¹”.

Astfel, Curtea a decis că exercitarea căilor de atac interne „numai pentru a se constata inadmisibilitatea unor acțiuni judiciare, prin jocul dispozițiilor legale ce le reglementează, nu este de natură să corespundă cerințelor (exigențelor) art. 6 alin. 1 din Convenție”.

În mod concret, în speța rezolvată de Curte, s-a reținut că instanțele naționale (prin aplicarea normelor legale care reglementau modul în care erau despăgubite persoanele infectate cu virusul HIV ca urmare a transfuziilor sanguine aplicate în tratarea hemofiliei de care aceste persoane sufereau) au decis că dat fiind faptul că reclamantul a acceptat o indemnizare din fondurile instituite special în acest scop, acesta nu mai este îndreptățit să obțină „repararea integrală a prejudiciului astfel suferit”.

Soluționând cauza, Curtea a arătat că reclamantul din această cauză era îndreptățit să creadă, în mod rezonabil, în existența posibilității de a formula și o acțiune paralelă (alături de cererea de indemnizare adresată fondurilor create în acest scop), chiar după ce a acceptat indemnizația pe care unul dintre aceste fonduri i-a adresat-o. În motivarea în drept a deciziei sale, Curtea a mai subliniat că intenția legiuitorului, așa cum rezultă din lucrările parlamentare pregătitoare, a fost aceea ca victimele unor asemenea infecții, chiar indemnizate de fondurile publice sau private existente, să-și păstreze și posibilitatea de a acționa în justiție „pentru a obține o reparare cât mai adecvată a prejudiciului pe care l-au suferit”. Acesta a și fost motivul pentru care Curtea a considerat că reclamantul a fost de bună-credință acceptând o ofertă făcută de un asemenea fond special, fără a-și reprezenta că prin aceasta recursul său ar putea fi declarat „inadmisibil”.

Pentru o mai bună înțelegere a fondului cauzei, este necesar a se face un expozeu reformativ al deciziei Curții: „în conformitate cu dispozițiile legale aplicabile în astfel de cazuri victima nu dispune de o acțiune în justiție împotriva fondurilor de indemnizare decât dacă cererea

²⁶⁰ A se vedea CEDO, decizia din 28 mai 1985, paragr. 57, cit. supra.

²⁶¹ A se vedea CEDO, decizia din 16 decembrie 1992, în cauza De Geouffre de la Pradelle contra Franței, paragr. 34, în „Recueil...”, 1992, seria A, nr. 253-B.

de despăgubire ar fi respinsă, dacă nici o ofertă nu i-a fost prezentată în termenul prevăzut de lege sau că nu a acceptat oferta făcută. Această acțiune va fi intentată la Curtea de Apel din Paris; cum reclamantul de bună-credință, acceptase oferta făcută de un anumit fond, «dreptul de recurs» rămâne pur formal. Or, lucrările preparatorii ale legii speciale adoptate în materie în anul 1991 arătau unanimitatea de vederi privitoare la absența de efecte a acceptării ofertei de indemnizare din partea unui fond asupra unor eventuale acțiuni în justiție. În plus, chitanța semnată de victimă la primirea sumelor de bani conținea următoarea formulă: ...am luat cunoștință de dispozițiile legii... care mă obligă să informez fondurile de orice acțiune în justiție, în curs sau viitoare (ceea ce arată clar că ideea unei acțiuni civile distincte nu era exclusă)²⁶².

În aceste condiții, Curtea a decis că sistemul de indemnizare în aceste cazuri nu prezenta siguranță și garanții suficiente pentru a se evita orice confuzie privitoare la modalitățile de exercitare a „recursurilor” oferite și la limitele ce pot rezulta din exercitarea lor simultană. Așa încât, reclamantul nu a beneficiat de un drept de acces la un tribunal concret și efectiv.

O cauză și mai edificatoare în această privință, pune în discuție un obstacol juridic mai dificil de înlăturat și anume „prescripția dreptului la acțiune”.

În speță, Curtea a reținut că procedura litigioasă dedusă în fața sa avea ca obiect „acordarea de despăgubiri reclamanților pentru exproprierea unor terenuri”. Această procedură debutase în anul 1993, iar, începând cu anul 1979, statul pârât a invocat în mai multe rânduri, fără succes, excepția decăderii reclamanților din dreptul la acțiune. Iar, abia în 1995, după ce cu un an înainte un tribunal național de primă instanță a fixat cuantumul indemnizației datorate reclamanților, curtea de apel a admis, pentru prima dată, excepția invocată de stat și a respins acțiunea prin prescrierea dreptului la indemnizare, pe care a socotit-o îndeplinită încă din anul 1971.

În cauza sus-menționată, Curtea a arătat că nu este competentă să se pronunțe cu privire la regimul juridic al „prescripției extinctive” în dreptul intern sau cu privire la temeinicia deciziei prin care s-a respins acțiunea, pe acest temei. În schimb, ea a apreciat că faptul de a „opune prescripția reclamanților” într-un stadiu atât de avansat al unei proceduri după reclamanții de bună-credință și desfășurată într-un ritm susținut timp de peste 60 de ani, i-a privat definitiv pe aceștia de orice posibilitate de a-și valorifica dreptul la despăgubiri pentru terenurile ocupate și apoi expropriate de stat, ceea ce înseamnă că reclamanții se găsesc în fața unui „obstacol disproporționat” în exercitarea dreptului de acces la un tribunal, stins astfel în însăși substanța lui²⁶³.

Nu am avut posibilitatea să examinăm în original și în amănunt decizia sus-menționată, dar reținem (din extrasul hotărârii)²⁶⁴ că în cuprinsul deciziei se vorbește, pe de-o parte, de „excepția decăderii din drept”, invocată, fără succes, de mai multe ori de către statul pârât, iar apoi se vorbește de „prescripția extinctivă”, excepție care ar fi fost admisă de curtea de apel într-o fază foarte înaintată a procesului civil. Or, cele două instituții „decăderea din drept” și „prescripția dreptului la acțiune” au caractere și regim juridic diferit, în cazul prescripției fiind posibilă, în anumite condiții, repunerea în termen.

În orice caz, argumentarea în drept a Curții, în sensul că reclamanții s-ar fi aflat în fața unui „obstacol disproporționat” în exercitarea dreptului lor la un tribunal ni se pare discutabilă, din

²⁶² Ibidem, paragr. 21, 28, 37 și 38.

²⁶³ A se vedea CEDO, decizia din 6 decembrie 2001, în cauza Yagtzilar ș.a. contra Greciei, paragr. 27, în „Recueil...”, 2001 – XII.

²⁶⁴ A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p. 466–467.

moment ce aceștia – cel puțin ipotetic – s-ar fi aflat în culpă pentru neexercitarea în termenele legale a dreptului lor patrimonial la despăgubiri.

Referitor la „obstacolele de fapt” care pot exista în privința „dreptului la un tribunal” Curtea a fost confruntată cu situații când un asemenea obstacol poate apărea în absența unor dispoziții legale în legătură cu „acordarea asistenței judiciare”, aceasta întrucât obligația statelor contractante de a asigura exercitarea efectivă a dreptului la un tribunal implică adoptarea de către statele contractante a unor „măsuri pozitive” în materie, chiar dacă ele rămân libere în a-și alege mijloacele concrete de realizare a acestui scop²⁶⁵.

În afara acestui gen de „asistență judiciară”, Curtea a mai identificat și un alt mijloc și anume „simplificarea procedurilor judiciare”, ea declarându-se însă incompetentă să indice o asemenea măsură, motivând această poziție prin faptul că prin Convenție se impune – limitativ – doar ca individul să poată beneficia de un drept efectiv de acces la justiție, potrivit unor modalități „care să nu fie contrare dispozițiilor art. 6 alin. 1 din Convenție”²⁶⁶.

Un aspect al acestui obstacol identificat de Curte se referă la „ajutorul judiciar ce trebuie acordat în condițiile în care acesta este indispensabil pentru accesul efectiv la judecător”, fie pentru că legea prevede necesitatea reprezentării prin avocat, fie datorită complexității procedurii sau a cauzei dedusă judecării.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a făcut sublinierea că nici o dispoziție a Convenției nu obligă statele contractante să acorde ajutor judiciar în toate „contestațiile” de natură civilă, existând în această privință o „distanțiere netă” între prevederile art. 6 alin. 3 lit. c (care garantează dreptul la asistență juridică, în anumite condiții, în procesele penale) și cele ale art. 6 alin. 1 (care nu fac trimitere, în nici un mod, la necesitatea reglementării asistenței juridice).

Totuși, Curtea a decis că și în absența unui text analog celui al art. 6 alin. 3 lit. c – în materie penală, și în privința cauzelor civile art. 6 alin. 1 poate impune (indirect, corelativ) statelor contractante să reglementeze – în anumite situații – posibilitatea acordării asistenței gratuite a unui avocat „când acest lucru se dovedește indispensabil realizării accesului efectiv la judecător, fie pentru că legea prevede necesitatea reprezentării prin avocat, fie datorită complexității procedurii sau a cauzei dedusă judecării”²⁶⁷.

Făcând aplicații ale acestui principiu, Curtea a soluționat mai multe cazuri concrete prin care este reflectat modul în care instanța europeană a înțeles să rezolve cauzele în care s-au ivit obstacole de acest gen.

Astfel, într-o speță, Curtea a apreciat că sistemul prevăzut de normele procedurale franceze (referitoare la acordarea asistenței judiciare gratuite în ipoteza promovării unui recurs în casație) oferă „garanții substanțiale” justițiabililor, de natură a îndepărta orice apreciere arbitrară în domeniu. Astfel, pe de-o parte, biroul de ajutor jurisdicțional de pe lângă înalta jurisdicție, prezidat de un magistrat al Curții, este compus din greșierul său șef, doi membri aleși de Curtea de Casație, doi funcționari, doi avocați de pe lângă Consiliul de Stat și Curtea de Casație și un reprezentant al justițiabililor; pe de altă parte, decizia de respingere a cererii de ajutor judiciar poate fi atacată în fața Primului președinte al Curții de Casație.

Așa fiind – a conchis instanța europeană –, respingerea unei asemenea cereri – cu motivarea că nu prezintă nici un motiv serios de casare – nu apare ca nejustificată, deoarece „un

²⁶⁵ A se vedea CEDO, decizia din 9 octombrie 1979, paragr. 25, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 467.

²⁶⁶ A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p. 467.

²⁶⁷ A se vedea CEDO, decizia din 7 mai 2002, în cauza McKicar contra Regatului Unit, paragr. 47, în „Recueil...”, 2002 – III.

sistem de asistență judiciară gratuită” nu poate funcționa fără a fi prevăzut și „un sistem de selectare a cauzelor și justițiabililor ce pot beneficia de el”²⁶⁸.

Acest mod de soluționare este ilustrat și printr-o altă cauză (speță) în care reclamantul s-a plâns împotriva refuzului unui birou național de asistență judiciară de pe lângă Curtea de Casație de a i se acorda asistența pe care a solicitat-o pentru a ataca o hotărâre a unei curți de apel, respingere care a fost motivată cu „inexistența șanselor de succes în exercitarea căii de atac, deși era vorba de o situație în care reprezentarea prin avocat era obligatorie”.

În cauza sus-menționată, Curtea a decis că biroul – care de fapt acționa ca un organ administrativ de decizie în situația dată – nu era competent să aprecieze șansele de succes ale acelei căi de atac; decizia aparținea numai Curții de Casație. Prin respingerea cererii cu motivarea că pretenția reclamantului nu părea justificată, biroul de asistență judiciară a adus atingere înseși substanței dreptului la un tribunal²⁶⁹.

Cele două soluții sus-menționate ni se par contradictorii, în primul caz admitându-se o soluție de respingere a cererii de ajutor judiciar pe considerentul că nu prezintă un motiv serios de casare, întrucât sistemul de asistență judiciară gratuită este dublat de un alt sistem de selectare a cauzelor și justițiabililor ce pot beneficia de el, în timp ce în al doilea caz, aceeași soluție de respingere, pentru același motiv al lipsei șanselor de succes în exercitarea căii de atac, nu a fost admisă de instanța europeană pentru motivul că biroul național de asistență judiciară acționează ca un organ administrativ și că numai Curtea de Casație este cea competentă să decidă dacă are sau nu șanse de succes exercitarea căii de atac de către justițiabilul solicitant de ajutor de asistență judiciară, așa încât biroul de asistență judiciară respingând cererea de ajutor de asistență judiciară gratuită, pe considerentul că cererea nu părea justificată s-a adus atingere înseși substanței dreptului la un tribunal.

Remarcăm și faptul că însuși autorul care a făcut prezentarea acestor două spețe din practica instanței europene s-a limitat²⁷⁰ doar la prezentarea seacă a deciziilor Curții, fără nici un comentariu.

Cunoaștem din practică multiple situații când instanțele de judecată sunt asaltate cu cereri formulate de justițiabili de rea-credință, care-și exercită în mod evident abuziv drepturile lor procesuale (inclusiv recurgerea la căile de atac), pentru a obține timp și a tergiversa soluționarea cauzelor (din cele mai diferite motive) deși este clar pentru oricine că prin exercitarea de către asemenea justițiar a drepturilor lor procesuale se urmărește un cu totul alt scop (ilicit) decât cel al unei rezolvări corecte a cauzei.

Asemenea comportamente nu reprezintă decât o exercitare abuzivă a drepturilor procesuale, prin deturnarea acestora de la scopul pentru care au fost instituite și, ca atare, ele nu trebuie protejate, ci contracarate. Cu atât mai mult în cazurile în care asemenea justițiabili de rea-credință (atât de evidentă încât nu mai necesită nici o verificare) au și tupeul de a cere să li se asigure asistența judiciară gratuită pentru a-și putea desfășura în voie manoperele lor ilicite, sub acoperirea unei garanții (principiu) prin care se urmărește protejarea procesuală doar a justițiabililor de bună-credință, nu și pe justițiabilii de rea-credință care profită în mod pervers de asemenea prevederi legale pentru a se infiltra într-o categorie de justițiabili în care în mod evident nu au ce căuta.

²⁶⁸ A se vedea CEDO, decizia din 26 februarie 2002, în cauza Del Sol contra Franței, paragr. 26, în „Recueil...”, 2002 – II.

²⁶⁹ A se vedea CEDO, decizia din 30 iulie 1998, paragr. 59, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 468.

²⁷⁰ A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p. 468.

De altfel, urmărind cu atenție practica judiciară a instanțelor europene am observat că și în alte cazuri acestea par a fi preocupate în mod unilateral doar de protecția unor justițiabili care invocă să fie protejați, fără a se adânci mai mult examenul spre a se vedea în ce măsură au fost respectate și drepturile celorlalți cetățeni de către cei care solicită protecția, invocând în mod unilateral doar drepturile lor procesuale, fără a se avea în vedere și drepturile comunității în care sunt integrați, pentru că între acestea trebuie să existe o corelație²⁷¹.

Un alt obstacol de fapt identificat de Curtea Europeană a Drepturilor Omului se referă la „fixarea unui quantum excesiv al sumei ce are a fi avansată, potrivit legislației naționale, pentru exercitarea unei acțiuni în justiție sau a unei căi de atac, când cel ce intenționează să le exercite este lipsit de resurse financiare”.

Este vorba de un aspect important al „dreptului la un tribunal” cu care au fost confruntate adesea și instanțele noastre de judecată și în legătură cu care s-a pronunțat și Curtea Constituțională din România.

Ne vom limita însă, din cauza spațiului grafic la prezentarea câtorva din soluțiile Curții Europene a Drepturilor Omului pe această temă.

Astfel, într-o cauză²⁷², în care reclamantul a invocat încălcarea dreptului său la un tribunal prin fixarea unei sume mari ce urma a fi consemnată spre a i se putea examina cererea de constituire ca parte civilă în dosarul penal, Curtea a apreciat că stabilirea unei sume substanțiale în absența unor resurse financiare ale reclamantului „reprezintă, practic, privarea de dreptul de a se adresa unui judecător” (în sistemul francez de drept, orice persoană ce se pretinde lezată printr-o crimă sau delict poate, odată cu plângerea formulată, să se constituie parte civilă în fața judecătorului de instrucție competent – art. 85 din Codul de procedură penală francez). Judecătorul de instrucție constată, prin ordonanță, depunerea plângerii și, prin același act procedural, fixează, în raport cu resursele părții civile, o sumă de bani ce are a fi consemnată de victimă sub sancțiunea declarării plângerii ca inadmisibilă; suma astfel consemnată va servi drept garanție la plata amenzii ce ar urma să fie aplicată părții civile în caz de eventuală plângere – art. 88, art. 88-1 și art. 91 din Codul de procedură penală francez.

Un alt obstacol identificat de Curte privește compatibilitatea unui sistem procesual potrivit căruia recursul în casație (care în sistemul procesual francez se limitează doar la examinarea problemelor de drept) este conceput ca o cale extraordinară de atac și care nu are caracter suspensiv de executare, este compatibil cu dispozițiile Convenției.

În mod concret, în conformitate cu art. 1009-1 din Codul de procedură civilă francez, neexecutarea hotărârii împotriva căreia s-a exercitat un „recurs în casație” poate conduce la retragerea cererii de pe rolul instanței supreme, prin hotărârea Primului președinte al Curții de Casație (care se pronunță în urma unei proceduri contradictorii), în măsura în care executarea nu este susceptibilă să antreneze „consecințe în mod manifest excesive”.

În legătură cu o astfel de situație juridică, instanța europeană a considerat „legitime” scopurile urmărite prin instituirea obligației de executare a hotărârii atacate în casație (și anume: asigurarea protecției creditorului, evitarea exercitării unui recurs dilatoriu, întărirea autorității judecătorilor de fond, reducerea numărului de procese de pe rolul Curții de Casație)²⁷³.

²⁷¹ A se vedea în această privință V. Pătulea, „Sinteză teoretică și de practică judiciară în legătură cu delictul de presă”, în „Dreptul” nr. 12/2005, p. 290 și urm.

²⁷² A se vedea CEDO, decizia din 28 octombrie 1998, în cauza Ad't-Mouhoub contra Franței, paragr. 57, în „Recueil...”, 1998 – VIII.

Fosta Comisie²⁷⁴ a argumentat o atare luare de poziție statuând că sistemul procesual instituit de art. 1009-1 C.civ. francez are în vedere realizarea unei bune administrări a justiției prin aceea că el tinde la asigurarea respectării principiului potrivit căruia recursul în casație, care se limitează doar la examinarea problemelor de drept, este considerat, în materie civilă, o cale extraordinară de atac ce nu are caracter suspensiv. Dar, aplicarea acestui principiu nu este, totuși, automată: sesizat cu cererea de recurs, Primul președinte al Curții de casație franceză se pronunță în urma unei proceduri contradictorii și va dispune retragerea recursului de pe rolul Curții, afară de situația în care el consideră că executarea hotărârii atacate ar fi de natură să producă anumite consecințe excesive pentru cel în cauză. Măsura astfel luată are numai „efect suspensiv de instanță”, până la executarea hotărârii condamnatorii, când recursul va putea fi înscris din nou pe rolul Curții de Casație.

La rândul ei, Curtea a mai subliniat că, totuși, atunci când măsura retragerii recursului în casație se ia la cererea pârâtului din această cale de atac, există riscul unei anumite „privatizări” a justiției²⁷⁵.

Într-o cauză în care reclamantii au invocat faptul că măsura de radiere de pe rol decisă pe temeiul dispozițiilor legale naționale evocate le-a încălcat dreptul la un tribunal, Curtea a subliniat că are a examina dacă aplicarea ei în situația litigioasă respectivă constituie sau nu un obstacol disproporționat în exercitarea dreptului lor la acces la înalta jurisdicție²⁷⁶.

În această cauză Curtea a reținut că măsura încriminată a fost decisă pe considerentul că reclamantii nu au justificat nici o diligență de natură a demonstra voința lor de a executa decizia judecătorilor de fond și nu au invocat nici o situație personală ce ar atrage producerea unor „consecințe excesive”, în caz de executare. Or, Curtea nu a constatat că reclamantii aveau contractate datorii numeroase, starea lor materială precară a fost demonstrată în cursul procedurii și că ordonanța de retragere de pe rol nu era motivată, astfel că ea nu a permis să se constate dacă ei au beneficiat de un examen minuțios a situației lor²⁷⁷.

Curtea a mai considerat că situația materială precară a reclamantilor ar fi putut constitui o „prezumție simplă” de existență a unor „consecințe în mod evident excesive”, ce puteau împiedica executarea hotărârii atacate și că, în orice caz, refuzul menținerii recursului în casație pe rolul instanței supreme trebuia motivat, urmare a unui examen atent și complet a situației reclamantilor.

Față de ansamblul circumstanțelor cauzei, Curtea a ajuns la concluzia – în cauza sus-menționată – că radierea recursurilor reclamantilor de pe rolul Curții de Casație a reprezentat o sancțiune disproporționată prin raportare la scopurile avute în vedere prin adoptarea acelei măsuri (de retragere de pe rol), fiind împiedicat accesul efectiv al reclamantilor la înalta jurisdicție, încălcându-se, astfel, dispozițiile art. 6 alin. 1 din Convenție²⁷⁸.

d) În ceea ce privește garantarea dreptului la un tribunal, în materie penală, Curtea a avut a examina aspecte specifice acestei ramuri de drept.

²⁷³ A se vedea CEDO, decizia din 14 noiembrie 2000, în cauza Annoni di Gussola ș.a. contra Franței, paragr. 50, în „Recueil...”, 2000 – XI.

²⁷⁴ Comis. EDO, raportul din 31 august 1998, nr. 27659/1005, în cauza Ferville contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 469.

²⁷⁵ A se vedea CEDO, decizia din 14 noiembrie 2000, cit. supra., paragr. 52.

²⁷⁶ Ibidem, paragr. 53.

²⁷⁷ Ibidem, paragr. 57.

²⁷⁸ Ibidem, paragr. 57–59.

Un astfel de aspect se referă la „aplicabilitatea prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție în legătură cu recursul în casație, în această materie”.

Potrivit art. 2 alin. 1 din Protocolul nr. 7 la Convenție: „Orice persoană declarată vinovată de o infracțiune de către un tribunal are dreptul să ceară examinarea declarației de vinovăție sau a condamnării de către o jurisdicție superioară. Exercitarea acestui drept, inclusiv motivele pentru care acesta poate fi exercitat, sunt reglementate de lege”.

Deci, prin acest text este consacrat, în materie penală, principiul „dublului grad de jurisdicție”.

În această privință, Curtea a statuat că art. 6 alin. 1 din Convenție nu obligă statele contractante să înființeze curți de apel sau curți de casație, dar dacă asemenea jurisdicții există, acestea trebuie să respecte garanțiile instituite de acest text, mai ales în ceea ce privește „dreptul de acces efectiv la un tribunal”²⁷⁹.

Instanța europeană a mai decis că prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție sunt aplicabile și în cazul „procedurii în casație”, însă modul în care aceste dispoziții ar fi aplicate depinde de particularitățile sale²⁸⁰. În acest sens, Curtea a statuat că trebuie luat în considerare „ansamblul procesului” desfășurat în limitele (condițiile) ordinii juridice ale statului în cauză și avându-se în vedere și rolul Curții de Casație în statul respectiv, acest rol putând conduce, de exemplu, la stabilirea unor condiții mai riguroase pentru admisibilitatea unui „recurs în casație” decât pentru admisibilitatea unui apel²⁸¹. Apoi, avându-se în vedere specificitatea controlului exercitat de o curte de casație asupra hotărârilor instanțelor inferioare, control care, de regulă, este limitat doar la probleme de drept, s-a decis că un formalism mai riguros în materie nu ar fi de natură să pună în discuție dreptul la un tribunal garantat de art. 6 alin. 1 din Convenție²⁸².

Tot în legătură cu recursul în casație în materie penală, instanța europeană a avut a se preocupa și de alte aspecte ale acestei probleme.

Un alt exemplu îl constituie o jurisprudență a Curții de Casație franceze care multă vreme a considerat că potrivit principiilor procesual-penale naționale, un condamnat care nu se supune unui mandat de executare a pedepsei nu poate fi reprezentat de un avocat spre a promova un recurs în casație împotriva hotărârii judecătorești de condamnare decât dacă justifică existența unor circumstanțe care au fost de natură să-l pună în imposibilitate absolută de a se supune în timp util „acțiunii justiției”.

Curtea a decis în această privință că o obligație de a se supune mandatului de executare a pedepsei, drept condiție pentru admisibilitatea recursului în casație este de natură să aducă

²⁷⁹ A se vedea CEDO, decizia din 17 ianuarie 1970 în cauza Delcourt contra Belgia, paragr. 25, în „Recueil...”, 1970, seria A, nr. 11; decizia din 23 octombrie 1996, în cauza Levages Prestations Services contra Franței, paragr. 44, în „Recueil...”, 1996 – V; decizia din 15 februarie 2000, în cauza Garcia Manibardo contra Spaniei, paragr. 39, în „Recueil...”, 2000 – II; ș.a.

²⁸⁰ A se vedea CEDO, decizia din 17 ianuarie 1970, paragr. 26, cit. supra.; decizia din 2 martie 1987, în cauza Monnell și Morris contra Regatului Unit, par. 56, în „Recueil...”, 1987, seria A, nr. 115; decizia din 28 octombrie 1994, în cauza Boner contra Regatului Unit, paragr. 37, în „Recueil...”, 1994, seria A, nr. 300 B și altele.

²⁸¹ A se vedea CEDO, decizia din 23 octombrie 1996, paragr. 45, cit. supra.; decizia din 19 decembrie 1997, paragr. 37, cit. supra.

²⁸² A se vedea CEDO, decizia din 23 octombrie 1996, paragr. 48, cit. supra.; decizia din 14 decembrie 1999, în cauza Khalfaoui contra Franței, paragr. 37, în „Recueil...”, 1999 – IX; decizia din 26 iulie 2002, paragr. 41, apud C. Bîrsan op. cit., p. 463.

atingere însăși substanței dreptului la recurs, prin impunerea unei obligații disproporționate, rupându-se astfel justul echilibru care trebuie să existe, pe de-o parte, între preocuparea legitimă de a se asigura executarea hotărârilor judecătorești, și, pe de altă parte, dreptul la acces la judecătorul de casație și exercitarea dreptului la apărare²⁸³.

Curtea a făcut, în continuare, sublinierea că, într-adevăr, este foarte important controlul final al unei hotărâri de condamnare pe care-l exercită, în materie penală, Curtea de Casație, așa încât sancțiunea decăderii din dreptul de recurs, în condițiile arătate mai sus, apare ca fiind deosebit de severă; prin raportare la necesitatea respectării dreptului la un tribunal, garantat de art. 6 alin. 1 din Convenție²⁸⁴.

Mai mult decât atât, într-o altă cauză, în care guvernul (pentru a justifica necesitatea decăderii din dreptul de a se promova un recurs în casație) a invocat extrema gravitate a faptelor comise de cel condamnat (complicitate la crime împotriva umanității), Curtea a înlăturat acest argument arătând că împrejurarea invocată de guvern nu îl privează pe cel condamnat de garanțiile prevăzute de Convenție.

²⁸³ A se vedea CEDO, decizia din 29 iulie 1998, în cauza Omar contra Franței, par. 40, în „Recueil...”, 1998 – V; decizia din 29 iulie 1998, în cauza Guérin contra Franței, paragr. 43, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 464.

²⁸⁴ A se vedea CEDO, decizia din 14 decembrie 1999, în cauza Khalafoui contra Franței, paragr. 47, cit. supra.

TITLUL III

Dreptul de acces la un tribunal, aspecte speciale

1. Dreptul de a cere executarea hotărârii pronunțate în soluționarea unei contestații în materie civilă. Dreptul la un tribunal semnifică, pe de-o parte, posibilitatea juridică efectivă, a persoanelor de a se adresa unui organ de plină jurisdicție pentru soluționarea unei contestații în materie civilă, dar, pe de altă parte, semnifică și, dreptul persoanei în cauză de a cere executarea hotărârii astfel obținute deoarece altfel, hotărârea dată ar rămâne fără finalitate și atunci garantarea dreptului la un tribunal ar rămâne pur formală, dacă el nu ar fi și realizat. În acest sens, Curtea a decis că „executarea unei hotărâri judecătorești definitive pronunțată de orice jurisdicție competentă are a fi considerată ca făcând parte integrantă din noțiunea de „proces” folosită de art. 6 din Convenție²⁸⁵.

Justificarea unei atari soluții constă în faptul că o protecție efectivă a justițiabilului și restabilirea legalității implică și obligația pentru administrație să execute hotărârea jurisdicției sesizate. Administrația constituie un element al statului de drept interesat de buna funcționare a tuturor componentelor mecanismului statal, deci și de buna administrare a justiției. Instanța europeană a făcut sublinierea, în această privință, că dacă administrația ar omite sau/și numai dacă ar întârzia să execute o hotărâre judecătorească, garanțiile prevăzute de art. 6 din Convenție, de care a beneficiat un justițiabil în faza judiciară a procedurii ar deveni inutile, ar fi anihilate, ceea ce nu ar fi admisibil²⁸⁶.

Un aspect deosebit privește contenciosul administrativ, în țările în care potrivit normelor naționale de competență anularea actelor administrative se realizează extensiv în cadrul unei proceduri până la nivelul celei mai înalte jurisdicții administrative (în Franța, de exemplu, Consiliul de Stat). Persoanele care recurg la această procedură exclusivă sau urmăresc, desigur, numai anularea actelor administrative respective, ci mai ales înlăturarea tuturor efectelor lor, așa încât protecția efectivă a justițiabililor, aflați și în aceste situații juridice, implică aceeași obligație pentru administrație să execute și hotărârile jurisdicțiilor administrative (argumentarea în drept și justificarea acestei obligații fiind aceleași ca și în cazul jurisdicțiilor de drept comun).

Un alt aspect al dreptului de a cere executarea hotărârii are în vedere și situații juridice care rezultă din dreptul statelor contractante ca, în circumstanțe excepționale și în cadrul unei marje de apreciere, să intervină într-o procedură de executare a unei hotărâri judecătorești, prin prelungirea, directă sau indirectă, a termenului de executare. Un exemplu în acest fel, cu care instanța europeană s-a confruntat a fost acela în legătură cu exercitarea atributului de folosință a bunurilor, în speță fiind vorba de prelungirea termenului în care chiriașii ale căror contracte de închiriere și-au încetat efectele trebuiau să pună bunul închiriat la dispoziția proprietarului (în România, în materia prelungirii duratei contractelor de închiriere a locuințelor, această intervenție a statului este o practică cunoscută, Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 40/1999 fiind special emisă

²⁸⁵ A se vedea CEDO, decizia din 19 martie 1997, în cauza Hornsby contra Greciei, în „Recueil...”, 1997 – II, paragr. 40; decizia din mai 2000, în cauza Bourdov contra Rusiei, în „Recueil...”, 2002 – III; decizia din 28 iulie 1999, în cauza Imobiliare Soffi contra Italiei, în „Recuil...”, 1999 – V, paragr. 63; decizia din 6 martie 2003, în cauza Jasiuniene contra Lituaniei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 477.

²⁸⁶ A se vedea soluțiile pronunțate în cauzele indicate la nota de subsol nr. 1.

pentru protecția chiriașilor, potrivit art. 1 din acest normativ statuându-se expres că se prelungesc „de drept” pentru o perioadă de 5 ani, contractele de închiriere a locuințelor).

Din practica judiciară a Curții Europene a Drepturilor Omului am selectat și câteva alte cazuri în care „dreptul la executarea hotărârilor a fost încălcat pe considerente care au fost socotite inadmisibile de instanța europeană.

Astfel, s-a decis, într-o cauză, că au fost încălcate prevederile art. 6 din convenție în cazul în care o hotărâre definitivă nu a fost pusă în executare invocându-se resursele bugetare limită²⁸⁷.

Într-o altă cauză, reclamantul, un avocat care la epoca respectivă era reprezentantul în justiție al unui candidat la președinția Ucrainei la alegerile din anul 1999, în octombrie 1999 a distribuit un anumit număr de exemplare unei false ediții speciale al unui jurnal al Parlamentului care cuprindea o declarație atribuită președintelui acestuia potrivit căruia candidatul la președinție și președinte în funcție Leonid Kuchma a decedat la 1 noiembrie 1999, reclamantul a fost arestat pentru infracțiunea de difuzare de informații false privindu-l pe Leonid Kuchma. La 10 noiembrie 1999, reclamantul a făcut o cerere de punere în libertate în fața tribunalului de district care i-a fost respinsă la 17 noiembrie 1999. La 7 martie 2000, tribunalul de district care nu a declarat nici un element care să-i permită să-l declare vinovat pe reclamant, pentru infracțiunea ce-i fusese imputată (fusese acuzat), a ordonat un supliment de anchetă cu privire la circumstanțele cauzei. În aprilie 2000, totuși, prezidiul tribunalului regional a admis un protest formulat de reclamant contra deciziei din 7 martie 2000 și a retrimis cauza pentru un nou examen jurisdicțional. Reclamantul a fost pus în libertate în iunie 2000. În iulie 2000 Tribunalul de district, care era prezidat de judecătorul care ordonase inițial suplimentul de anchetă cu privire la faptele, l-a condamnat pe reclamant la o pedeapsă de 5 ani de închisoare cu suspendare pentru atingeri aduse dreptului de vot al cetățenilor în scopul de a influența rezultatul alegerilor printr-un comportament fraudulos. Ca urmare a acestei decizii, reclamantul a pierdut, de asemenea, pentru o perioadă de 3 ani și 5 luni dreptul de a exercita profesia de avocat.

Curtea a avut, printre altele de verificat aplicabilitatea art. 6 alin. 1, în cauza sus-menționată, stabilind că „trimiterea cauzei de către tribunalul de district, pentru un supliment de anchetă, se analizează ca o măsură procedurală care implică o nouă determinare a temeiniciei acuzației deduse reclamantului, așa încât erau aplicabile garanțiile prevăzute de art. 6 alin. 1 din Convenție.

În continuare, Curtea a mai făcut următoarele observații:

– în legătură cu independența și imparțialitatea instanțelor: indiciile reclamantului în privința imparțialității judecătorului tribunalului de district pot fi considerate ca fiind obiective ținându-se seama de insuficiența garanțiilor legislative și financiare contra presiunilor care puteau fi exercitate asupra judecătorului investit cu soluționarea cauzei și, în special, prin lipsa unor atari garanții privind riscul de presiuni din partea președintelui tribunalului regional, de natura constrângătoare a instrucțiunilor date de prezidiul tribunalului regional și de redactarea hotărârilor interlocutorii pronunțate în cauză;

– în privința egalității armelor: principiul egalității armelor ar fi trebuit să asigure că protestul depus de Ministerul Public în fața prezidiului tribunalului regional să fi fost comunicat reclamantului și/sau avocatului său, care ar fi trebuit să aibă posibilitatea rezonabilă să-și exprime punctul de vedere în legătură cu acest subiect, înainte ca el să fie examinat de prezidiu;

²⁸⁷ A se vedea CEDO, decizia din 27 septembrie 2005, în cauza AMAT-GLTD și Mebaghishvili contra Georgiei, în „Note d’information nr. 78 sur la jurisprudence de la Cour”, Septembre 2005, p. 9 și 12–13.

– nemotivarea unei decizii judiciare: tribunalele interne s-au comportat deficient întrucât nu au dat un răspuns motivat la chestiunea de a se ști pentru ce tribunalul de district, care la origine nu a decelat nici un element care să fi justificat condamnarea reclamantului pentru infracțiunile de care fusese acuzat, a declarat ulterior că reclamantul este culpabil de atingeri aduse dreptului de vot al cetățenilor;

– starea de drept și securitatea juridică: decizia prezidiului tribunalului regional de a examina, cu tot caracterul său tardiv, cererea de reexaminare a deciziei din 7 martie 2000, cerere cu care fusese sesizat de Ministerul Public, și de a anula decizia respectivă la o lună după adoptarea sa, poate fi considerată ca fiind arbitrară și de natură să influențeze negativ exactitatea procedurii. Ca atare, procedura penală sus-menționată, în întregime este inechitabilă²⁸⁸.

Instanța europeană a decis în această privință că o asemenea intervenție poate fi de natură să împiedice, să invalideze sau să întârzie „în mod excesiv” executarea hotărârilor pronunțate în astfel de cauze și, de asemenea, că prin astfel de intervenții nu se va putea în nici un caz „să repună în discuție fondul cauzelor”²⁸⁹.

O altă precizare importantă a Curții pe terenul executării hotărârilor judecătorești civile, se referă la faptul că art. 6 alin. 1 din Convenție privește „numai deciziile juridice definitive și obligatorii” nu și cele care pot fi supuse unui control al altor instanțe dintr-un sistem național de drept și, eventual infirmate²⁹⁰.

De altfel, într-o altă cauză, Curtea și-a conturat și mai bine ideea statuând că „art. 6 nu constrânge statele contractante de a crea curți de apel sau de casație”. Totuși un stat care prezintă asemenea jurisdicții, trebuie să vegheze asupra modului în care justițiabilii se folosesc de garanțiile fundamentale ale art. 6”²⁹¹.

2. Intervenția puterii legiuitoare prin modificarea normelor procedurale în cursul derulării procedurii poate avea o implicație în ceea ce privește „dreptul la un tribunal” de aceea prezintă interes examinarea practicii instanței europene în legătură cu astfel de situații juridice.

Astfel, într-o cauză, Curtea a considerat că imposibilitatea pentru tribunale de a examina legalitatea unor decizii ale autorității administrative referitoare la drepturi cu caracter civil ale reclamantului, imposibilitate ce a rezultat din modificarea, în cursul desfășurării procedurii, a legislației în domeniul competenței tribunalelor de a examina astfel de cereri, „aduce atingere însăși substanței dreptului la un tribunal”²⁹².

Într-o altă cauză, Curtea a declarat inadmisibil un recurs încadrat de către instanța supremă, datorită modificării legislative referitoare la „valoarea litigiului începând de la care calea de atac

²⁸⁸ A se vedea CEDO, decizia din 6 septembrie 2005, în cauza Salov contra Ucrainei, în „Note d’information nr. 78”, cit. supra, p. 9 și 16–17.

²⁸⁹ A se vedea CEDO, decizia din 28 iulie 1999, în cauza Imobiliare Soffi contra Italiei, cit supra, paragr. 74; CEDO, decizia din 24 aprilie 2003, în cauza Silvester contra Austriei, prin care s-a decis că „o schimbare în situația de fapt poate, în mod excepțional, să justifice neexecutarea unei hotărâri definitive prin care s-a ordonat reîntoarcerea copiilor la reclamant” (în speță era vorba de executarea unei hotărâri de încredințare a unui copil), apud C. Bârsan, op. cit., p. 478.

²⁹⁰ A se vedea CEDO, decizia din 18 aprilie 2002, în cauza Auzounis ș.a. contra Greciei, paragr. 21, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 478.

²⁹¹ A se vedea CEDO, decizia din 17 ianuarie 1970, în cauza Delcourt, paragr. 25, în „Recueil...”, 1970, seria A, nr. 11, p. 14.

²⁹² A se vedea CEDO, decizia din 27 mai 2003, în cauza Crișan contra României, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 478.

respectivă este la îndemâna părții interesate”. Motivarea acestei soluții, în sensul că într-un atare caz nu se aduce vreo atingere substanței dreptului la un tribunal, se întemeiază pe argumentul că, pe de-o parte, soluția adoptată de instanța națională are la bază principiul că normele de procedură sunt de imediată aplicare, ele aplicându-se și procedurilor în curs de derulare, iar, pe de altă parte, modificarea legislativă a urmărit un scop legitim și anume evitarea aglomerării excesive a Curții Supreme naționale²⁹³.

Situația este și mai evidentă în cazurile în care modificarea procedurii jurisdicționale intervine în legătură cu unele cauze aflate în derulare în care însuși statul este parte, întrucât această intervenție poate fi făcută și în scopul de a influența soluția.

În această privință, Curtea a subliniat că „principiul preeminenței dreptului și noțiunea de proces echitabil consacrate de art. 6 se opun oricărei ingerințe a puterii legislative în administrarea justiției, în scopul influențării soluționării judiciare a unui litigiu”²⁹⁴. În acest sens, instanța europeană, soluționând o astfel de cauză, a decis că prin intervenția de o manieră decisivă pentru a orienta în favoarea sa soluția procesului în care era parte, statul a adus atingere drepturilor reclamanților garantate de art. 6 alin. 1 din Convenție²⁹⁵ (în speță, a fost anulată pe cale legislativă o sentință arbitrală ce constată existența unei creanțe pe care reclamanții o aveau împotriva statului).

Printr-o altă decizie similară cu cea de mai sus, Curtea a decis, cu valoare de principiu, că dreptul garantat de art. 6 alin. 1, dreptul la un tribunal, nu ar putea fi înlăturat sau restrâns printr-o decizie a executivului²⁹⁶.

Instanța europeană a făcut și o altă subliniere menționând că nu pot fi ignorate nici riscurile inerente adoptării unei legislații cu caracter retroactiv care ar avea drept efect influențarea soluțiilor unor litigii în care statul este parte, o astfel de situație fiind, de exemplu, cea în care efectul ar consta „în a face procesul de necâștigat pentru cealaltă parte”²⁹⁷.

Păstrându-și totuși o poziție echilibrată, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a căutat să pună în evidență și cealaltă față a problemei și anume că art. 6 nu ar putea fi interpretat în sensul că ar interzice „orice ingerință” a puterilor publice (după părerea noastră termenul de ingerință este folosit în mod greșit, în realitate fiind vorba de o intervenție de ordin legislativ, ingerința având semnificația de amestec abuziv) într-o procedură judiciară pendinte în care statul este parte, în special atunci când procedura de control jurisdicțional nu a atins încă faza unei audieri contradictorii a părților în proces, iar puterile publice aveau motive de interes general imperioase să intervină astfel²⁹⁸.

Instanța europeană nu s-a oprit însă numai la această subliniere cu caracter general, ci a făcut și o expunere explicită a concepției reale cu privire la „rațiunile care ar justifica o atare ingerință (după noi, intervenție) și anume: caracterul nedefinitiv al procedurii jurisdicționale

²⁹³ A se vedea CEDO, decizia din 19 decembrie 1997, în cauza Brulla Gonez de la Torre contra Spaniei, paragr. 34–36, în „Recueil...”, 1997 – VIII.

²⁹⁴ A se vedea CEDO, decizia din 9 decembrie 1994, în cauza Rafféneries grecques Stran et Stratés Andreatis contra Greciei, paragr. 49, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 479.

²⁹⁵ Ibidem, paragr. 49–50.

²⁹⁶ A se vedea CEDO, decizia din 10 iulie 1998, în cauza Tinnelly & Sons Ltd. ș.a. et McElduff ș.a. contra Regatului Unit, în „Recueil...”, 1998 – IV, paragr. 77.

²⁹⁷ A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p. 479.

²⁹⁸ A se vedea CEDO, decizia din 23 octombrie 1997, paragr. 112, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 480, nota 1 de la subsol.

afectate de măsura adoptată de puterile publice în sensul influențării în favoarea lor a soluției procesului și existența unui „motiv de interes general imperios” (or, fiind vorba de un motiv de interes general imperios, în mod evident nu mai avem de-a face cu o ingerință).

Atunci însă când intervenția legiuitorului nu urmărește realizarea unui atare obiectiv, ci are ca scop, de exemplu, soluționarea unor „divergențe jurisprudențiale” privitoare la aplicarea unor norme juridice, divergențe ce constituie, prin natura lor, consecințele inerente unui sistem justițiar constituit dintr-un ansamblu de jurisdicții de fond cu o anumită competență teritorială și cu o instanță supremă de casație ce are ca rol, printre altele, tocmai rezolvarea contradicțiilor jurisprudențiale de fond, intervenția legislativă reprezintă o încălcare a dreptului de acces la un tribunal²⁹⁹.

3. Limitarea dreptului de acces la un tribunal ca urmare a acordării imunității de jurisdicție pentru persoane. Statele contractante pot acorda persoanelor fizice membre ale corpurilor legiuitoare (parlamentarii) și corpului diplomatic, ca și organizațiilor internaționale care-și desfășoară activitatea pe teritoriul altor state „imunitate de jurisdicție”, ceea ce poate constitui, în unele situații, o limitare a dreptului la acces la un tribunal garantat de art. 6 alin. 1 din Convenție. Ca atare, organele jurisdicționale de Convenție s-au preocupat și de acest aspect al „compatibilității imunităților de jurisdicție cu dreptul de acces la un tribunal”.

De fapt, cadrul acestei problematice este mai larg, în această sferă fiind incluse: a) imunitatea de jurisdicție a statelor; b) imunitatea de jurisdicție a organizațiilor internaționale și c) imunitatea de jurisdicție pentru persoanele fizice membre ale corpurilor legiuitoare și diplomatice.

Fiecare dintre aceste trei aspecte ale problematiceii imunității de jurisdicție își are specificitatea sa și ca atare le vom prezenta separat.

Ni se pare însă necesar să avem totuși și o privire generală care credem că ne-o oferă o decizie de principiu a Curții Europene a Drepturilor Omului în această privință. Astfel, Curtea a decis că „a se scoate din competența tribunalelor o serie de acțiuni civile sau a se exonera de răspundere civilă grupuri sau categorii de persoane, nu este conformă principiului preeminenței dreptului într-o societate democratică și nici cu principiul fundamental reglementat implicit de art. 6 alin. 1 din Convenție și anume acela potrivit căruia toate contestațiile civile pot fi deduse spre soluționare unui judecător”³⁰⁰.

Într-un alt caz, pe care-l prezentăm întrucât oferă și amănunte concrete ale situației juridice, în care este aplicată această soluție de principiu, Curtea de apel națională a refuzat angajarea răspunderii organelor de poliție pentru moartea unei persoane, invocând imunitatea absolută recunoscută poliției în cazul acțiunilor civile privitoare la actele sau omisiunile cauzatoare de prejudicii în exercitarea funcției sale de cercetare și reprimare a infracțiunilor.

Instanța europeană a făcut observația că o asemenea modalitate de aplicare a principiului imunității, fără a se cerceta în profunzime existența sau inexistența unor considerații de interes general care să justifice aplicarea lui, este de natură să conducă la acordarea unei imunități generale poliției în cercetarea funcțiilor sale, fără nici un examen prealabil, ceea ce constituie o „restricție nejustificată” a dreptului unei persoane de a obține, pe cale judiciară, o decizie

²⁹⁹ A se vedea CEDO, decizia din 28 octombrie 1999, în cauza Zielénski et Pradal et Gonzales ș.a. contra Franței, paragr. 58–59, în „Recueil...”, 1999 – VII.

³⁰⁰ A se vedea CEDO, decizia din 21 noiembrie 2001, în cauza Al-Adsani contra Regatului Unit, paragr. 47, în „Recueil...”, 2001 – XI; decizia din 21 noiembrie 2001, în cauza Fogarty contra Regatului Unit, paragr. 25, în „Recueil...”, 2001 – XI; decizia din 21 noiembrie 2001, în cauza McElhinney contra Irlandei, paragr. 26, în „Recueil...”, 2001 – XI.

privitoare la temeinicia unei plângeri împotriva consecințelor păgubitoare ale actelor sau omisiunilor poliției; s-ar ajunge, astfel, la încălcarea evidentă a dreptului reclamantului la un tribunal³⁰¹.

Revenim însă la cele trei aspecte menționate mai sus, pentru un examen mai amănunțit al practicii instanței europene în această privință.

a) Dreptul la un tribunal și imunitatea de jurisdicție a statelor. Instanța europeană preocupându-se de acest aspect al problematicii imunității de jurisdicție s-a pronunțat în sensul că (referitor la compatibilitatea dreptului de acces la un tribunal cu imunitate de jurisdicție) imunitatea de jurisdicție a statelor este „un concept de drept internațional” rezultat din principiul *par in parem non habet imperium* (un – judecător – egal nu are putere asupra unui egal al său: Digeste 36, 1, 13, 4, 8, 3; Ulpian și Paulus 4, 8, 4), pe temeiul căruia un stat nu poate fi supus jurisdicției altui stat. În consecință, Curtea a decis că recunoașterea imunității suverane a unui stat, în cadrul unei proceduri civile, urmărește un stat legitim ce constă în respectarea normelor de drept internațional, favorizarea curtoaziei și a bunelor relații între state, grație respectării suveranității altui stat³⁰². Ca atare, nu se poate considera, în regulă generală, ca fiind o „restricție disproporționată” a dreptului de acces la un tribunal, măsurile luate de un stat contractant care reflectă reguli de drept internațional unanim recunoscute în cadrul comunității internaționale în materie de imunități a statelor³⁰³.

În afara soluției de principiu, expusă mai sus, considerăm utilă și prezentarea altor cauze care pun în evidență detalii și nuanțări de natură să întregească concepția instanței europene în această materie. Este vorba de imunitatea statelor în legătură cu litigii având ca sursă: exercitarea torturii; raporturile de muncă și acțiunile sau omisiunile care au avut drept consecință prejudicii corporale.

Referitor la acțiunile formulate pe baza acuzațiilor de tortură, în pofida interzicerii absolute a torturii în dreptul internațional, Curtea a arătat – de principiu – că nu a găsit în instrumentele internaționale, în deciziile jurisdicțiilor internaționale sau în alte documente aflate în posesia sa, vreun argument temeinic de natură să-i permită să ajungă la concluzia că în dreptul internațional un stat nu s-ar bucura de imunitate într-o acțiune civilă în fața instanțelor altui stat, acțiune formulată pe baza acuzațiilor de tortură formulate împotriva agenților statului pârât³⁰⁴.

În consecință, Curtea s-a pronunțat în sensul că în cadrul comunității internaționale este de netăgăduit principiul interzicerii torturii, dar nu este stabilit, în dreptul internațional, un alt principiu, acela potrivit căruia statele nu ar putea invoca imunitatea lor de jurisdicție în cazul unei acțiuni civile în despăgubiri pentru acte de tortură care s-au produs „în afara statului forului”³⁰⁵.

Soluția ni se pare discutabilă, având un caracter pur formal și contrar principiului dreptului fundamental al persoanelor de acces la o instanță obiectivă și imparțială care, în condițiile unui stat care recurge la astfel de practici, nu poate fi, în ultimă instanță, Curtea Europeană a

³⁰¹ A se vedea CEDO, decizia din 28 octombrie 1998, în cauza Ad't-Mouhoub contra Franței, paragr. 150–151, în „Recueil...”, 1998 – VIII.

³⁰² Ibidem, paragr. 54 și, respectiv, paragr. 34 și 35.

³⁰³ Ibidem, paragr. 56 și, respectiv, paragr. 36 și 37.

³⁰⁴ A se vedea CEDO, decizia din 21 noiembrie 2001, cit. supra (nota 14 de la subsol), paragr. 61. (Curtea a făcut precizarea că în precedentele judiciare internaționale se vorbește de caracterul imperativ al interzicerii torturii în dreptul internațional, dar numai în privința angajării răspunderii penale a indivizilor, nu și atunci când în discuție este imunitatea internațională a unui stat).

³⁰⁵ Ibidem, paragr. 66.

Drepturilor Omului. În orice caz, trebuie luată în considerare și o eventuală revizuire a tratatelor internaționale pentru eliminarea lacunei constatate de instanța europeană.

Acțiunile formulate pe baza unor raporturi de muncă. În această privință instanța europeană a constatat că există o tendință în dreptul internațional și comparat „de limitare a imunității statelor în litigiile privitoare la raporturile de muncă”. Problema s-a pus în special în legătură cu o procedură care-și are izvorul într-un raport de muncă în cadrul unei misiuni sau a unei ambasade străine.

S-a constatat că practica internațională nu este unitară în ceea ce privește continuarea aplicabilității sau inaplicabilitatea principiului imunității statelor și, în caz afirmativ (adică a continuării aplicabilității), dacă el este aplicabil ansamblului personalului sau numai membrilor cu grad înalt al misiunii sau ambasadei.

Pronunțându-se în astfel de cauze, Curtea a reținut că, ținând seama de natura misiunilor și ambasadelor, angajarea personalului prezintă aspecte sensibile și confidențiale privitoare la politica diplomatică a unui stat străin și, de aceea, nu se poate afirma o slăbire a principiului imunității de jurisdicție a statelor în privința recrutării personalului, în pofida existenței unei asemenea tendințe³⁰⁶.

Imunitatea statelor în caz de prejudicii corporale rezultate dintr-o acțiune sau omisiune produsă în statul forului. Și în această privință Curtea Europeană a Drepturilor Omului a reținut o anumită orientare a dreptului internațional în sensul limitării imunității de jurisdicție a statelor în astfel de cazuri (așa cum este cazul și în legătură cu raporturile de muncă). Dar, s-a mai reținut și faptul că această practică nu este universală și pare să privească, mai ales, pagubele corporabile „asigurabile”, adică cele rezultate din accidente de circulație obișnuite (nu probleme în legătură cu suveranitatea statelor, cum ar fi, de exemplu, actele comise de un militar pe teritoriul unui alt stat; acestea putând, prin natura lor, să pună probleme sensibile ale relațiilor diplomatice dintre state și ale securității naționale).

În consecință, Curtea a decis că în privința faptelor care privesc sfera centrală a suveranității statelor, în legătură cu ele „imunitatea de jurisdicție a statelor pare a fi necunoscută”, în stadiul actual de dezvoltare a normelor de drept internațional în materie³⁰⁷.

b) Imunitatea de jurisdicție a unei organizații internaționale. Instanța europeană a statuat în sensul că „acordarea unei imunități de jurisdicție unei organizații internaționale care își desfășoară activitatea pe teritoriul statului respectiv urmărește un scop legitim” întrucât imunitatea constituie un mijloc indispensabil pentru buna funcționare a organizației beneficiare. De asemenea, s-a mai făcut observația că acordarea de imunitate de jurisdicție unor organizații internaționale, prin instrumente juridice constitutive ale acestora sau prin acorduri adiționale ulterioare, reprezintă o practică îndelungată în relațiile internaționale, practică ce este întărită de tendința lărgirii și intensificării cooperării internaționale ce se manifestă în toate domeniile vieții sociale contemporane³⁰⁸.

Ținând seamă de scopul legitim al imunității de jurisdicție a organizațiilor internaționale, Curtea a decis, într-o cauză în privința criteriului proporționalității, că acesta nu s-ar putea aplica

³⁰⁶ A se vedea CEDO, decizia din 21 noiembrie 2001, în cauza Fogarty contra Regatului Unit, paragr. 35 și 36, cit. supra.

³⁰⁷ A se vedea CEDO, decizia din 21 noiembrie 2001, în cauza McElhinney contra Regatului Unit, paragr. 38, cit. supra.

³⁰⁸ A se vedea CEDO, decizia din 18 februarie 1999, în cauza Waite et Kennedy contra Germaniei, paragr. 63, în „Recueil...”, 1999 – I.

în așa fel încât să se ajungă la obligarea unei asemenea organizații să apară că pârâtă în fața instanțelor naționale ale statului sediului ei cu privire la condițiile de muncă reglementate de normele sale interne de drept al muncii, întrucât aceasta ar fi de natură să aducă atingere bunei funcționări a organizațiilor internaționale și ar constitui un obstacol al tendinței actuale de lărgire și intensificare a cooperării internaționale³⁰⁹.

c) Imunitatea de jurisdicție acordată parlamentarilor derivă dintr-un principiu de drept public general (recunoscut în toate statele cu regim parlamentar și în statele contractante ale Convenției) potrivit căruia „nici un parlamentar nu poate fi chemat în judecată, fără consimțământul parlamentului, pentru opiniile pe care el le exprimă în exercitarea mandatului său”.

Acest principiu este consacrat și în Constituția României, care, în art. 72, prevede următoarele:

(1) „Deputații și senatorii nu pot fi trași la răspundere juridică pentru voturile sau pentru opiniile politice exprimate în exercitarea mandatului;

(2) Deputații și senatorii pot fi urmăriți și trimiși în judecată penală pentru fapte care nu au legătură cu voturile sau cu opiniile politice exprimate în exercitarea mandatului, dar nu pot fi percheziționați, reținuți sau arestați fără încuviințarea Camerei din care fac parte, după ascultarea lor...”.

Ținând seama de acest regim juridic derogator de la dreptul comun, fosta Comisie a Drepturilor Omului a făcut sublinierea că dispozițiile art. 6 alin. 1 din Convenție care garantează dreptul la un tribunal trebuie interpretate sub rezerva imunității parlamentare recunoscute tradițional, fiind de neconceput ca statele contractante, prin recunoașterea garanțiilor cuprinse în acest text, să fi înțeles să deroge de la un principiu fundamental al regimului parlamentar care este înscris în constituțiile statelor³¹⁰.

Tot fosta Comisie a mai făcut precizarea că imunitatea parlamentară are ca finalitate să permită membrilor corpurilor legiuitoare să participe în mod constructiv la dezbaterile parlamentare și să reprezinte interesele electorilor lor cu privire la probleme de interes public prin formularea în mod liber a ideilor și propunerilor lor, fără riscul de a fi urmăriți în justiție sau de alte autorități statale³¹¹.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat că recunoașterea imunității parlamentare urmărește „și un alt scop legitim” și anume reglementarea raporturilor între puterea legislativă și cea judecătorească, ceea ce ar semnifica faptul că pe de-o parte, ea are în vedere protecția libertății de expresie în Parlament iar, pe de altă parte, menținerea principiului separației puterilor între puterea legislativă și cea judecătorească³¹².

Definirea scopului pentru care a fost instituită imunitatea parlamentară, de unde ar deriva și limitele sale, ni se pare dilatorie pentru considerentul că exprimarea liberă a ideilor ca și confruntările din cadrul dezbaterilor nu ar trebui să aibă loc fără nici o limită rațională sau de moralitate. Parlamentarii sunt aleși și chemați în cel mai înalt for al țărilor lor pentru a desfășura o

³⁰⁹ Ibidem, paragr. 72.

³¹⁰ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 6 februarie 1969, nr. 3374/1967, în cauza X contra Austriei, în „Annuaire de la Commission”, vol. 12, p. 247.

³¹¹ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 17 ianuarie 1996, nr. 25646/1994, în cauza Young contra Irlandei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 485.

³¹² A se vedea CEDO, decizia din 17 decembrie 2002, în cauza A contra Regatului Unit, paragr. 7677, în „Recueil...”, 2002 – X.

activitate de cea mai mare responsabilitate politică și socială – activitatea de legiferare, de elaborare a regulilor după care se vor desfășura toate activitățile din societate: politice, economice, sociale. Această înaltă activitate implică obligatoriu și o ținută corespunzătoare, în afară de competență.

Parlamentarii trebuie, în consecință, să aibă preocupări constructive, și să-și exprime ideile în mod clar, cu argumente pertinente și să-și mențină aceeași linie de conduită și în cadrul dezbaterilor, indiferent de caracterul lor contradictoriu. Depășirea acestor limite riguroase, atât profesionale cât și morale, sunt de natură să aducă grave atingeri activităților de cea mai mare importanță politică și socială care se desfășoară în forul legislativ.

În ceea ce privește cealaltă concepție exprimată de Curte și anume că imunitatea parlamentară ar urmări și un alt scop legitim și anume reglementarea raporturilor între puterea legiuitoare și puterea judecătorească, această idee ni se pare că excede conținutul unei instituții cum este imunitatea parlamentară care nu are nimic comun cu puterea judecătorească, fiind evident vorba de o alăturare forțată a unor instituții care, dimpotrivă, se caracterizează printr-o separație a puterilor. Cu alte cuvinte, nu vedem cum „libertatea de expresie în parlament” este de natură să asigure „menținerea principiului separației puterilor”.

De altfel, în legătură cu regula (principiul) imunității parlamentare, Curtea a fost pusă în situația de a examina această problemă a „proportionalității recunoașterii imunității parlamentare prin raportare la garanțiile prevăzute de art. 6 alin. 1 din Convenție”. Astfel, într-o cauză s-a pus în discuție „caracterul absolut al imunității parlamentare acordate de o legislație națională atât în penal, cât și în civil”. Instanța europeană a reținut că din punct de vedere al compatibilității acestei instituții juridice naționale cu dispozițiile Convenției, cu cât imunitatea parlamentară este mai largă, cu atât rațiunile care o justifică trebuie să fie inferioare, iar atunci când are a fi apreciată proporționalitatea instituirii acesteia, caracterul ei absolut nu este decisiv³¹³.

În completarea acestor hotărâri, Curtea a mai constatat că, practic, totalitatea statelor contractante acordă o formă de imunitate de jurisdicție membrilor organelor legiuitoare naționale și, de asemenea, privilegiu și imunități sunt conferite și membrilor Adunării Parlamentare a Consiliului Europei și celor ai Parlamentului European, astfel încât principiul imunității parlamentare reflectă reguli generale recunoscute în statele părți la Convenție (statele contractante). În esență, acest principiu – statuează Curtea – nu apare că ar impune o „restricție disproporționată” dreptului de acces la un tribunal (drept garantat de art. 6 alin. 1 din Convenție). Imunitatea absolută de care se bucură membrii corpurilor legiuitoare urmărește protejarea intereselor Parlamentului în ansamblul său și nu cele ale intereselor individuale ale parlamentarilor, deoarece, de regulă, imunitatea este recunoscută „numai cu privire la conținutul dezbaterilor parlamentare”. Absența unei legături evidente între activitatea parlamentară și faptele ce eventual ar fi imputate unui membru al Parlamentului „impune o interpretare restrânsă a noțiunii de proporționalitate între scopul urmărit și mijloacele utilizate pentru realizarea lui”. Imunitatea parlamentară nu poate acoperi fapte reprobabile comise de un membru al Parlamentului „în afara activității sale parlamentare”. Așa ajungem la o altă concluzie, aceasta ar însemna „restrângerea, de o manieră incompatibilă cu dispozițiile art. 6 alin. 1 din Convenție, a dreptului de acces la un tribunal al particularilor, de fiecare dată când, de exemplu, un parlamentar

³¹³ A se vedea CEDO, decizia din 17 decembrie 2002, cit. supra, paragr. 78; Comis. EDO, hotărârea din 17 ianuarie 1997, cit. supra, p. 485.

ar face afirmații defăimătoare cu privire la o persoană în afara Parlamentului și fără legătură cu activitatea acestuia”³¹⁴.

4. Renunțarea la dreptul la un tribunal. O problemă cu care a fost confruntată instanța europeană, în legătură cu „dreptul la un tribunal” a fost aceea dacă ar fi posibil să se renunțe la acest drept.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a făcut observația că, în sistemul juridic al statelor contractante, renunțarea la dreptul la un tribunal se întâlnește în mod frecvent în raporturile civile, în special sub forma clauzelor contractuale de arbitraj, iar în materie penală sub forma amenzii convenite amiabil. O asemenea renunțare – statuează Curtea – prezintă avantaje incontestabile pentru cei interesați, cât și pentru o bună administrare a justiției, astfel că în principiu, ea nu este contrară dispozițiilor Convenției³¹⁵.

În sistemul juridic român asemenea modalități de renunțare ca cele de mai sus nu sunt cunoscute, în materie fiind aplicabile principiul disponibilității în materie civilă și principiul oficialității în materie penală (dreptul de dispoziție fiind admisibil doar în cauzele în care urmărirea penală are loc la plângerea prealabilă a părții vătămate sau când prin lege se admite împăcarea părților).

Totuși, Curtea a făcut o subliniere în privința dreptului părții de a renunța la un drept important al său cum este dreptul la un tribunal, arătând că nu trebuie pierdută din vedere importanța deosebită a consacării dreptului la un tribunal într-o societate democratică pentru a se admite, fără nici un control, pe care Curtea este chemată să-l exercite, că o persoană ar putea pierde exercițiul acestui drept prin „simpla convenire a unui aranjament parajudiciar”. În speța respectivă era vorba de o persoană acuzată în materie penală, care a pus în discuție o tranzacție care a avut ca efect stingerea unei acțiuni publice³¹⁶.

³¹⁴ A se vedea CEDO, decizia din 17 decembrie 2002, cit. supra, paragr. 78–83; CEDO, decizia din 30 ianuarie 2003, în cauza Cordova contra Italiei, paragr. 62 și 63, în „Recueil...”, 2003 – I. (În această ultimă speță Curtea a arătat că nu reprezintă o conduită legată de exercițiul funcțiilor parlamentare faptul că, după ce reclamantul a criticat activitatea unui magistrat în cadrul unor dezbateri parlamentare, i-a adresat acestuia, personal, scrisori cu conținut ironic însoțite de obiecte derizorii, un asemenea comportament a fost considerat de instanța europeană că nu reprezintă un act ce ține de activitatea parlamentară, ci constituie o simplă dispută între particulari; de aceea, într-o asemenea ipoteză nu se justifică nerecunoașterea accesului la justiție pentru simplul motiv că disputa incriminată ar fi putut fi de natură politică sau legată de o activitate politică).

³¹⁵ A se vedea CEDO, decizia din 27 februarie 1980, în cauza Deweer contra Belgiei, paragr. 49, în seria A nr. 35.

³¹⁶ A se vedea CEDO, decizia din 27 februarie 1980, cit. supra, M. de Salvia, „Arbitrajul privat în lumina Convenției europene a drepturilor omului”, în „Pandectele române” nr. 4/2002, p. 223 și urm.

TITLUL IV

Dreptul de acces la un tribunal independent și imparțial

Potrivit art. 6 alin. 1 din Convenția europeană a drepturilor omului „orice persoană are dreptul la o judecată echitabilă”, iar printre garanțiile realizării acestei exigențe (care figurează în același text) este prevăzut dreptul persoanei la o „instanță independentă și imparțială, instituită de lege”.

Deci, persoanele au dreptul nu numai la un tribunal, dar însăși acest tribunal, pentru a realiza o judecată echitabilă, trebuie să fie „independent, imparțial și să fie stabilit de lege”.

În legătură cu aceste cerințe (exigențe, garanții) la care se referă art. 6 alin. 1 din Convenție, Curtea Europeană a Drepturilor Omului are o practică constantă, bine cristalizată și sistematizată, care oferă un tablou complet al situațiilor juridice, cu care pot fi confruntate instanțele judecătorești naționale, în legătură cu fiecare dintre cele trei elemente care alcătuiesc structura exigenței exprimate de Convenție în această privință și anume: a) tribunal stabilit de lege; b) tribunal independent și c) tribunal imparțial.

Vom prezenta, în continuare, practica judiciară a Curții Europene a Drepturilor Omului, grupată pe fiecare din aceste elemente.

A) TRIBUNAL STABILIT PRIN LEGE

Una dintre condițiile (exigențele) formulate de art. 6 alin. 1 din Convenție, pentru a se asigura condițiile obiective ale unei judecăți echitabile, este aceea ca tribunalul sesizat cu soluționarea unui litigiu „să fie stabilit de lege”.

În legătură cu această exigență a Convenției, Curtea a motivat-o prin faptul că prin ea se reflectă un „principiu al statului de drept”, inerent sistemului Convenției și protocoalelor sale adiționale, un organ jurisdicțional care nu este organizat în conformitate cu voința legiuitorului fiind lipsit de orice legitimitate, cerută în orice societate democratică. Curtea mai face și altă subliniere și anume că expresia „stabilit de lege”, folosită în art. 6 alin. 1 din Convenție, privește nu numai baza legală a existenței și funcționării tribunalului, ci și compunerea formațiunii de judecată, în fiecare cauză în parte³¹⁷, iar noțiunea de „lege” privește nu numai legislația referitoare la stabilirea și competența organelor judiciare, ci și orice altă dispoziție de drept intern a cărei nerespectare ar fi de natură să conducă la constatarea neregularității participării unui membru al formațiunii (completului) de judecată la soluționarea cauzei, în special normele privind mandatul și incompatibilitatea magistraților³¹⁸.

În literatura juridică, făcându-se referire la noțiunea de „tribunal”, folosită în art. 6 alin. 1 din Convenție, s-a făcut afirmația că în această privință „doctrina Curții” ar fi în sensul că nu ar fi vorba neapărat de un „tribunal în sensul formal al cuvântului”, de o „jurisdicție de tip clasic,

³¹⁷ A se vedea CEDO, decizia din 27 februarie 1996, în cauza Bulut contra Austriei, paragr. 29, în „Recueil...”, 1996 – II; decizia din 4 mai 2000, în cauza Buscarini contra San Marino, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 488.

³¹⁸ A se vedea CEDO, decizia din 22 iunie 2000, în cauza Coëme contra Belgiei, paragr. 114, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 488.

integrată în structurile judiciare ordinare din țară”, ci, dimpotrivă, acesta (tribunalul) trebuie să răspundă unor alte serii de exigențe, dintre care numeroase figurează în textul art. 56 alin. 1³¹⁹.

Această afirmație nu este ilustrată cu soluții, în acest sens, din practica judiciară a Curții Europene a Drepturilor Omului pentru a se putea face o comparație între motivarea în drept a acestor ipotetice decizii cu cele menționate mai sus.

De asemenea, autorul care face această afirmație, nu explică nici el, cum se împacă aceasta cu cerința expresă din textul art. 6 alin. 1 din Convenție, ca „tribunalul să fie stabilit de lege”.

În aceste condiții, desigur, că o asemenea afirmație n-ar putea fi reținută, fiind lipsită de rigoarea științifică necesară.

Referitor la faptul că noțiunea „stabilită de lege” (folosită în art. 6 alin. 1 din Convenție) ar trebui interpretată într-un sens larg (extensiv), adică Convenția nu ar fi avut în vedere numai baza legală a existenței tribunalelor, ci și, orice dispoziție din dreptul intern referitoare la: competență, compunerea instanței, mandatul, incompatibilitatea și recuzarea magistraților etc., care nouă ni se pare că este o interpretare excesivă, textul sus-menționat referindu-se doar la „stabilirea prin lege a tribunalului”, nu și la dispozițiile legale care privesc funcționalitatea acestuia (interpretare restrictivă), există o practică a Curții, pe care o vom reda totuși în continuare, deși credem că ea ar privi alte condiții (garanții) prevăzute de art. 6 alin. 1 din Convenție decât cea privind dreptul la un „tribunal stabilit prin lege”, cum ar fi, de exemplu, nelegalitatea hotărârii pronunțate de instanțele naționale, ca urmare a încălcării prevederilor legale referitoare la competența și funcționarea instanței de judecată (încălcări care se integrează în noțiunea largă de „proces echitabil”).

În mod concret, fosta Comisie a drepturilor omului, dar și Curtea Europeană a Drepturilor Omului au apreciat, respectiv au statuat că instanța europeană este competentă să se pronunțe în legătură cu nerespectarea normelor de drept interne de către tribunal³²⁰.

Ilustrând parcă punctul nostru de vedere, că exigența „unui tribunal stabilit de lege” nu are nici o legătură cu posibilitatea instanței europene de a se pronunța cu privire la nerespectarea normelor de drept interne referitoare la competența și funcționalitatea instanțelor de judecată, Curtea s-a pronunțat în sensul că ea (Curtea) nu poate pune în discuție soluțiile jurisdicțiilor naționale „decât în caz de încălcare flagrantă a dispozițiilor legilor naționale”³²¹. Este adevărat, însă, că instanța europeană a făcut și precizarea că organizarea sistemului judiciar, precum și competența în materie represivă nu pot fi lăsate la aprecierea puterii judecătorești, tocmai pentru că art. 6 alin. 1 impune organizarea unui tribunal „prin lege”³²².

În fapt, în cauza respectivă, Curtea a constatat că potrivit dispozițiilor constituționale din statul respectiv, miniștrii trebuiau judecați de Curtea de Casație și nici o altă dispoziție legală nu prevedea posibilitatea extinderii jurisdicției instanței supreme și la alți inculpați decât miniștrii, așa încât extinderea judecății și a altor persoane de instanță supremă semnifică judecarea acestora de „o instanță care nu este stabilită de lege”, ceea ce reprezintă o încălcare a dispozițiilor art. 6 alin. 1.

³¹⁹ A se vedea M. Voicu, „Protecția europeană a drepturilor omului. Teorie și jurisprudență”, Editura Lumina Lex, București, 2001, p. 99–100.

³²⁰ A se vedea Comis. EDO, raportul din 12 octombrie 1978, nr. 7360/1976, în cauza Zand contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 488; CEDO, decizia din 28 noiembrie 2002, paragr. 114, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 489.

³²¹ A se vedea CEDO, decizia din 22 iunie 2000, paragr. 98, cit. supra.

³²² A se vedea CEDO, decizia din 22 iunie 2000, paragr. 107, cit. supra.

Soluția ni se pare discutabilă pentru că în realitate nu era vorba de o instanță care să nu fi fost stabilită de lege, ci de deferirea persoanelor respective judecării unei instanțe necompetente, ceea ce este altceva decât „o instanță nestabilită prin lege”, Curtea de Casație, din speță, fiind o instanță „stabilită prin lege”.

Faptul că dreptul este o știință socială nu implică și lipsa de precizie, de rigoare în expresii și în folosirea acestora mai ales în epoca noastră, când se impune și informatizarea dreptului, operație care se întemeiază pe matematizarea chiar și a științelor sociale.

B) TRIBUNAL INDEPENDENT

Un al doilea element al exigenței formulate prin art. 6 alin. 1 din Convenție, îl constituie „dreptul la un tribunal independent”.

Instanța europeană a considerat necesar să definească conținutul sintagmei de „tribunal independent”, statuând că trebuie luați în considerare următorii factori: modul de desemnare și durata mandatului membrilor care compun tribunalul; existența unei protecții adecvate împotriva presiunilor exterioare, posibilitatea de a se verifica dacă el prezintă sau nu aparența de independență³²³.

În ceea ce privește aceste trei cerințe, la care se referă Curtea în deciziile sus-menționate, trebuie să facem o remarcă în sensul că toate se subsumează condițiilor (garanțiilor) menite să asigure independența organelor jurisdicționale.

Desigur că cele mai importante garanții de independență a judecătorilor sunt consacrate în chiar Constituția României care statuează că: judecătorii sunt numiți de Președintele României (persoană aleasă prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat, care nu este membru al nici unui partid politic și nu îndeplinește nici o altă funcție publică sau privată); judecătorii sunt inamovibili; promovarea, transferarea și sancționarea judecătorilor sunt de competența Consiliului Superior al Magistraturii; funcția de judecător este incompatibilă cu orice funcție publică sau privată (art. 125 din Constituție).

Practica jurisdicțională a Curții, în legătură cu această cerință (exigență) a „independenței” este mai puțin densă, dar pertinentă.

Vom reda, în continuare, unele dintre deciziile pronunțate de Curte care par a avea o relevanță mai deosebită.

Astfel, în ceea ce privește factorul „aparenței de independență”, instanța europeană a arătat că această sintagmă semnifică încrederea pe care, într-o societate democratică, tribunalele trebuie să o inspire justițiabililor. Or, pentru a se lua în considerare existența unei posibile bănuieli legitime de lipsă de independență a unei jurisdicții, elementul determinant constă în a se ști dacă aprehensiunile celui interesat pot trece ca „obiectiv justificat”³²⁴.

Un astfel de exemplu când s-ar putea aprecia că îndoiala justițiabilului cu privire la independența jurisdicției ar fi, printre altele, și acela când un tribunal ar cuprinde printre membrii săi o persoană care s-ar găsi într-o poziție de subordonare de funcție și de serviciu față de una

³²³ A se vedea CEDO, decizia din 16 decembrie 2003, în cauza Cooper contra Regatului Unit, paragr. 104, apud C. Bârsan, op. cit., p. 490; CEDO, decizia din 22 iunie 1989, în cauza Langborger contra Suediei, paragr. 32, în „Recueil...”, 199, Serie A, nr. 155 și altele.

³²⁴ A se vedea CEDO, decizia din 25 februarie 1997, în cauza Findlay contra Regatului Unit, paragr. 72, în „Recueil...”, 1997 – I; CEDO, decizia din 9 iunie 1998, în cauza Incal contra Turciei, paragr. 71, în „Recueil...”, 1998 – IV.

dintre părți. Într-un astfel de caz Curtea a considerat că se pune în mod grav în discuție încrederea pe care jurisdicțiile trebuie s-o inspire într-o societate democratică.³²⁵

Tot în legătură cu compunerea jurisdicțiilor, Curtea a avut de rezolvat o problemă în legătură cu „jurisdicțiile disciplinare” statuând că este legitimă compunerea acestora din membrii grupului interesat într-o anumită activitate, în măsura în care nu există probe de parțialitate, precum și numirea lor în cadrul unor organe executive proprii, aceste situații neexcluzând a priori independența celor ce compun aceste instanțe. Cauza soluționată de instanța europeană privea unele tribunale ecleziastice din Anglia, în motivarea deciziei luate, în sensul sus-menționat, arătându-se că numirea membrilor acestor tribunale nu justifică, în sine, existența de dubii cu privire la independența lor, cu atât mai mult cu cât membrii care prezidează acele tribunale ecleziastice au o formațiune juridică și funcționează reuniți cu statul permanent³²⁶.

De asemenea, s-a mai decis că art. 6 din Convenție nu interzice, în principiu, ca tribunalele militare să fie competente să judece pe militarii care au comis infracțiuni, urmând a se aprecia, însă, în fiecare cauză, atunci când există temeri justificate, din partea celui judecat, cu privire la independența și imparțialitatea instanței și, mai ales, dacă există garanții suficiente de natură să excludă orice bănuială de lipsă de independență a acestor instanțe speciale³²⁷.

Un exemplu concret, în această privință, ni-l oferă o cauză în care reclamantul a invocat lipsa de independență și imparțialitate a membrilor Curții Marțiale a Armatei Aerului a Marii Britanii.

Rezolvând cauza, Curtea a reținut că membrii ordinari ai Curții Marțiale, care l-au judecat și condamnat pe reclamant, au urmat un curs de formațiune juridică, au primit un document de informare completă cu privire la activitatea lor (document redactat de unitatea administrativă a jurisdicției), iar unul dintre membri este „judge avocate” (persoană civilă cu înaltă calificare juridică desemnată de ministrul justiției, cu rol deosebit în desfășurarea procesului, el fiind responsabil de legalitatea și echitatea procedurii, instrucțiunile sale privitoare la administrarea probelor și la soluționarea problemelor de drept fiind enunțate în public și fiind obligatorii).

Ținând seama de toate cele de mai sus, mai ales de rolul acestui magistrat de carieră, și de faptul că membrii ordinari ai Curții Marțiale trebuie (sunt obligați) să urmeze instrucțiunile acestuia, instanța europeană a considerat că independența acestor membri nu este compromisă de lipsa lor de calificare juridică³²⁸.

Într-o altă speță, similară celei de mai sus, instanța europeană a decis în sens invers (în conformitate cu poziția de principiu adoptată în această privință, de a aprecia, în fiecare caz, în parte, dacă pot sau nu fi reținute obiecțiuni referitoare la independență).

În cauza respectivă era vorba de o jurisdicție specializată a marinei britanice, în cadrul căreia membrul completului de judecată având calitatea de „judge avocate” nu mai este un civil, magistrat de profesie, ci un ofițer de marină în activitate care, atunci când Curtea Marțială nu judecă, își îndeplinește atribuțiile curente de militar, iar „documentul de informare” pe care acesta

³²⁵ A se vedea CEDO, decizia din 22 octombrie 1984, în cauza Sramek contra Austriei, paragr. 42, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 490.

³²⁶ A se vedea fosta Comis. EDO, raportul din 5 aprilie 1994, nr. 21.283/1993, în cauza Tyler contra Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 411.

³²⁷ A se vedea CEDO, decizia din 26 februarie 2002, în cauza Moris contra Regatului Unit, paragr. 104, în „Recueil...”, 2002 – I.

³²⁸ A se vedea CEDO, decizia din 16 decembrie 2003, în cauza Cooper contra Regatului Unit, paragr. 119–123, cit. supra.

îl redactează, în atenția membrilor ordinari ai Curții Marțiale, este sumar și nu tot atât de clar cu cel redactat pentru curțile marțiale din armata aerului.

Ținând seama de aceste diferențe, instanța europeană a ajuns la concluzia că instanțele speciale din marina militară britanică nu conferă garanții suficiente de independență, în sensul cerut de art. 6 din Convenție³²⁹.

Deși instanța europeană s-a bazat în cauzele sus-menționate pe „calificarea juridică” a membrilor jurisdicțiilor ea a decis, în principiu, că, totuși, absența de calificare a membrilor unui tribunal nu este contrară prevederilor art. 6 din Convenție, principiile stabilite în jurisprudența sa, cu privire la independența și imparțialitatea tribunalului, au aceeași valoare atât pentru magistrații care exercită această funcție fără a avea pregătirea juridică specifică, cât și pentru magistrații de profesie³³⁰.

Instanța europeană a avut, de altfel, de soluționat o cauză care i-a oferit ocazia să-și amplifice soluția de principiu menționată mai sus. Astfel, ea a decis că într-un domeniu strict tehnic, cum este cel al eliberării de brevete de invenții, există rațiuni suficiente pentru a se opta ca organul de soluționare a eventualelor diferende în materie să fie distinct de un tribunal de tip clasic integrat în sistemul judiciar național³³¹.

În legătură cu independența tribunalelor, instanța europeană a pronunțat și alte decizii, prin care se aduc precizări pertinente în materie.

Astfel, Curtea a decis că un element al îndeplinirii condiției independenței unui tribunal, în sensul prevederilor art. 6 din Convenție, constă în aceea că, după pronunțarea unei hotărâri care devine definitivă și irevocabilă, deci obligatorie, aceasta să nu mai poată fi modificată de o autoritate nejudiciară, în detrimentul uneia dintre părțile procesului soluționat definitiv³³².

Într-o altă cauză, Curtea a avut prilejul să se pronunțe în legătură cu o altă problemă importantă, statuând că obligația judecătorilor de a se conforma unei jurisprudențe stabilite în secțiile unite ale instanței supreme a unei țări nu contravine caracterului independent al unui tribunal, deoarece reunirea în camere sau secții a unei înalte jurisdicții are ca scop conferirea unei autorități deosebite unor „decizii de principiu” în domenii importante ale activității judiciare, fără ca prin aceasta să se aducă atingere dreptului și îndatoririi instanțelor de rang inferior de a examina „în totală independență” cauzele concrete ce le sunt deduse spre rezolvare³³³.

Problema este delicată și ar merita un studiu mai aprofundat. În acest caz, credem că ar fi de dorit să se vorbească de „autoritatea” deciziilor instanțelor supreme și nu de „obligativitatea” acestora, pentru că soluțiile instanțelor supreme nu au în mod evident un caracter „absolut” (de dogmă) ci pot fi, și ele, reformate, în timp, cerința fiind ca atunci când instanțele de rang inferior

³²⁹ A se vedea CEDO, decizia din 16 decembrie 2003, în cauza Greaves contra Regatului Unit, paragr. 89–90, cit. supra (nota 12).

³³⁰ A se vedea CEDO, decizia din 22 iunie 1989, în cauza Langborger contra Suediei, paragr. 32, cit. supra (nota 7); CEDO, decizia din 25 noiembrie 1993, în cauza Holm contra Suediei, paragr. 30, în „Recueil...”, Serie A, nr. 279-A.

³³¹ A se vedea CEDO, decizia din 20 noiembrie 1995, în cauza British-American Tobago Company Ltd. contra Olandei, paragr. 77, în „Recueil...”, Serie A, nr. 331.

³³² A se vedea CEDO, decizia din 19 aprilie 1994, în cauza Van de Hurk contra Olandei, paragr. 45, în „Recueil...”, Serie A, nr. 208.

³³³ A se vedea CEDO, decizia din 16 iulie 2002, în cauza Ciobanu contra România, paragr. 44, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 493; CEDO, decizia din 22 octombrie 2002, în cauza Curuțiu contra României, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 493.

consideră că aceste soluții nu sunt corespunzătoare și consideră că soluția ar trebui să fie diferită, să-și argumenteze punctul lor de vedere de așa manieră încât să fie convingător, pertinent, invalidând soluția (și argumentarea) instanței supreme. Numai în aceste condiții, s-ar putea vorbi – credem noi – de o adevărată independență a instanțelor de judecată indiferent pe ce treaptă ierarhică s-ar situa acestea.

O altă problemă la fel de delicată ca și cea de mai înainte, în legătură cu care s-a pronunțat instanța europeană, privește întinderea noțiunii de „independență” de care trebuie să se bucure tribunalul, pentru a se putea considera că este îndeplinită condiția (exigența) prevăzută de art. 6 din Convenție.

Curtea a făcut sublinierea, în jurisprudența sa, că prin calitatea de „tribunal independent”, la care se referă art. 6 din Convenție, se înțelege „un organ de plină jurisdicție, care corespunde, printre altele, exigenței independenței față de executiv, ca și față de părți”³³⁴. Iar, fosta Comisie a drepturilor omului a mers chiar și mai departe considerând că independența unui tribunal trebuie să fie asigurată nu numai față de părți și de executiv, dar și față de „puterea legislativă”, impunându-se examinarea statutului care asigură independența fiecărui membru din compunerea tribunalului în discuție³³⁵.

Nefiind în posesia raportului sus-menționat (al fostei Comisii a drepturilor omului din 18 decembrie 1980, și, de altfel, nici a deciziei pronunțate de Curte), ci doar a unui rezumat al raportului respectiv, redat de dl. Corneliu Bîrsan (în lucrarea sa „Convenția europeană a drepturilor omului. Comentariu pe articole”, vol. I), nu putem să ne exprimăm o părere cu privire la această soluție propusă de fosta Comisie a drepturilor omului, ci doar să facem presupunerea că în speța respectivă era vorba de numirea unui magistrat de „puterea legislativă” (Parlament) și că în legătură cu numirea unor persoane care fac parte din compunerea tribunalului se vorbește de o „independență a tribunalului față de puterea legislativă”. Dar, în aceste condiții, nu apare potrivită formularea de principiu că „tribunalul este independent față de puterea legislativă” (așa cum este față de părți și de puterea executivă), pentru că instanțele de judecată nu sunt independente față de legi, dimpotrivă, ele au funcția de a aplica legile.

C) TRIBUNAL IMPARȚIAL

Cea de-a treia componentă a exigenței formulate de art. 6 alin. 1 din Convenție, o constituie „dreptul la un tribunal imparțial”.

Textul art. 6 folosește expresia „instanță independentă și imparțială”, dar cele două noțiuni „independență” și „imparțialitate” nu se suprapun întrucât independența nu presupune neapărat și imparțialitate sfera acesteia din urmă fiind mult mai largă, o instanță putând fi independentă, ceea ce nu înseamnă, automat, că va fi și imparțială.

Acesta este motivul pentru care am considerat că este mai potrivit ca această componentă să fie examinată separat.

³³⁴ A se vedea CEDO, decizia din 22 mai 1998, în cauza Vasilescu contra României, paragr. 41, în „Monitorul oficial al României”, partea I, nr. 637 din 29 decembrie 1999; CEDO, decizia din 13 februarie 2003, în cauza Chevrol contra Franței, paragr. 77, în „Recueil...”, 2003 – III.

³³⁵ A se vedea Comis. EDO, raportul din 18 decembrie 1980, nr. 8603/1979, nr. 8722/1979, nr. 8723/1979 și nr. 8729/1979, în cauza Crociani ș.a. contra Italiei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 439.

Potrivit jurisprudenței instanței europene, imparțialitatea se definește ca fiind absența oricărei prejudecăți (sau idei preconcepute) privitoare la soluția unui proces.

Instanțele de judecată, indiferent de tipul lor și de scara ierarhică pe care sunt plasate, trebuie să se supună acestui „principiu al imparțialității”, inclusiv acele jurisdicții care au în componentă „juriu popular”³³⁶.

Tribunalele se prezumă ca fiind lipsite de prejudecăți sau parțialitate, bineînțeles până la proba contrară.

Revine statelor contractante obligația să-și organizeze sistemul judiciar în așa fel încât să corespundă exigențelor impuse de art. 6 alin. 1 din Convenție, printre care, în primul rând, figurează și cerința imparțialității instanțelor care compun acest sistem³³⁷.

Mai întâi, este cazul a se înfățișa doctrina instanței europene cu privire la conținutul noțiunii de „imparțialitate” la care face referire art. 6 alin. 1 din Convenție.

În această privință, Curtea s-a pronunțat în sensul că noțiunea de „imparțialitate” trebuie luată într-un dublu sens: demersul subiectiv, care înseamnă încercarea de a se determina convingerea personală a unui judecător într-o anumită împrejurare, adică „imparțialitatea subiectivă” și demersul obiectiv prin care se urmărește a se determina dacă judecătorul cauzei oferă garanții suficiente spre a se exclude, în persoana sa, orice bănuială legitimă, adică „imparțialitatea obiectivă” a tribunalului³³⁸.

Instanța europeană a avut în vedere ambele sensuri ale noțiunii de „imparțialitate” atunci când a avut de soluționat cauze în care s-a invocat lipsa de imparțialitate a jurisdicțiilor naționale. În consecință, vom reda, în continuare, unele soluții ale Curții în situații în care s-au adus în discuție fie imparțialitatea subiectivă, fie imparțialitatea obiectivă.

Astfel, într-o cauză în care reclamantul era judecat pentru infracțiuni de furt calificat (de o instanță engleză: Crown Court, formată dintr-un judecător de profesie și un juriu popular), acesta s-a plâns de lipsa de imparțialitate a instanței deoarece, la trei ore a primit din partea juriului o notă prin care se făceau afirmații ce prezentau conotații rasiale în timpul deliberărilor și juriul nu a fost recuzat.

Curtea a decis că pentru a face aplicarea criteriilor de imparțialitate obiectivă faptelor invocate, are a aprecia, mai întâi, și în special, măsurile luate de judecător după primirea notei incriminate și că a constatat, în această privință, că reacția imediată a magistratului a fost aceea de a cere avizul avocaților acuzării și apărării și nu de a ignora pur și simplu nota respectivă. Judecător cu mare experiență, care a urmărit cu mare atenție juriul în timpul procesului, el a fost, fără nici o îndoială, conștient că avea posibilitatea, fie să „concedieze” juriul în acel stadiu al procedurii, fie să ceară juriului „în pretoriu”, să răspundă la întrebarea dacă este capabil să dea un verdict în cauză, bazat numai pe probele de la dosar. Judecătorul nu a ales nici una din aceste două

³³⁶ A se vedea CEDO, decizia din 10 iunie 1996, în cauza Pullar contra Regatului Unit, paragr. 32, în „Recueil...”, 1996 – III.

³³⁷ A se vedea CEDO, decizia din 26 octombrie 1984, în cauza De Cubber contra Belgiei, paragr. 35, în „Recueil...”, 1984, Serie A, nr. 86.

³³⁸ A se vedea CEDO, decizia din 26 octombrie 1984, paragr. 24 (citată mai sus la pct. 21); CEDO, decizia din 1 octombrie 1982, în cauza Piersack contra Belgiei, paragr. 30, în „Recueil...”, 1982, Serie A, nr. 53; CEDO, decizia din 24 mai 1989, în cauza Hauschildt contra Danemaricii, paragr. 46, în „Recueil...”, Serie A, nr. 154; CEDO, decizia din 7 august 1996, în cauza Ferrantelli et Santangelo contra Italiei, paragr. 56, în „Recueil...”, 1996 – III; CEDO, decizia din 1 iunie 1999, în cauza Kiisknem contra Finlandei, în „Recueil...”, 1999 – V, p. 479.

soluții, ceea ce nici nu i-a fost cerut, de altfel, de avocatul apărării, ci a preferat (decis) să rezolve această situație adresând membrilor juriului instrucțiuni complementare, aceasta după ce a obținut și observațiile avocaților. Aceste noi instrucțiuni au fost clare, detaliate și ferme, judecătorul fiind foarte atent în a se asigura de înțelegerea sensului cuvintelor și intervenției sale. În special, judecătorul a căutat tot timpul să însuflă membrilor juriului ideea că îndatorirea lor este aceea de a soluționa cauza numai pe baza probelor de la dosar, fără a se lăsa influențați de nici un alt factor, și invitându-i să se debaraseze de „orice prejudecată, sub orice formă”, (dar fără să utilizeze termenul de „prejudecată rasială”), astfel încât deliberările juriului au continuat fără nici un alt incident.

Având în vedere cele de mai sus, Curtea a apreciat că, procedând în acest fel, judecătorul a neutralizat orice risc de existență a unei prejudecăți rasiale în cadrul deliberărilor juriului, fiind respectată, astfel, condiția „imparțialității obiective”³³⁹.

Într-o altă speță, similară cu cea de mai sus, Curtea a adoptat însă o altă soluție (contrară celei expuse mai înainte), cu o motivare în drept mai subtilă, ceea ce permite o diferențiere nuanțată a problemei.

În fapt, în cauza respectivă, reclamantul s-a plâns de lipsa de imparțialitate a juriului, tot într-un proces penal, deoarece în cursul deliberărilor s-a făcut o glumă cu caracter rasist.

Curtea a constatat că fiind netăgăduit acest fapt, în speță fiind făcute afirmații clare și precise de către membrii juriului chemați să judece o persoană de origine asiatică. În consecință, Curtea a considerat că este vorba de o problemă foarte gravă, dat fiind faptul că în cadrul societăților multiculturale din Europa de azi eradicarea rasismului a devenit o problemă prioritară pentru toate statele contractante (este vorba de statele care au aderat la Convenția europeană a drepturilor omului). Curtea a mai făcut sublinierea că această problemă nu trebuie tratată cu ușurință, pentru că asemenea „glume”, atunci când emană de la un juriu, în cadrul unei proceduri judiciare, au o cu totul o altă coloratură decât dacă ar fi făcute într-un cadru intim și informal. Așa fiind, avertismentele sau instrucțiunile pronunțate de judecătorul de profesie, adresate membrilor juriului popular, oricât de clare, detaliate și energice ar fi fost, nu sunt de natură să modifice imediat opiniile rasiste astfel exprimate, ceea ce semnifică existența unor dubii serioase cu privire la imparțialitatea tribunalului³⁴⁰.

În ceea ce ne privește, considerăm că prima dintre aceste soluții (când s-a apreciat că prin avertismentul și instrucțiunile judecătorului s-a neutralizat orice risc de existență a unei prejudecăți rasiale) este mai apropiată de realitate, iar cea de-a doua soluție, contrară celei dintâi, este excesivă și dilatorie, întrucât se mută dezvoltarea juridică de pe planul strict al problemei de drept, pe plan politic, ori s-a constatat că nu de puține ori infractori versați, recurg la astfel de argumente, în mod abuziv, pentru o scăpa sau măcar a prelungi termenul în care infracțiunile pe care le-au comis trebuie să fie sancționate.

De altfel, însăși instanța europeană, în alte cauze (desigur nu de aceeași natură, dar similare din alte puncte de vedere, în special al necesității de a nu se face aprecieri exagerându-se în privința importanței unor aparențe și rolului efectiv al acestora), a dat dovadă de mai multă rețineră în aprecierile făcute, de mai mult echilibru. Și a făcut acest lucru referindu-se chiar la

³³⁹ A se vedea CEDO, decizia din 25 februarie 1997, în cauza Gregory contra Regatului Unit, paragr. 46, 47, 48 și 67, în „Recueil...”, 1997 – I.

³⁴⁰ A se vedea CEDO, decizia din 9 mai 2000, în cauza Sanour contra Regatului Unit, paragr. 23, 29 și 30, în „Recueil...”, 2000 – V.

modul în care ea trebuie să procedeze atunci când este chemată să facă aprecieri în legătură cu bănuielile de parțialitate invocate de cei ce fac reclamații de acest fel.

Astfel, Curtea a arătat că atribuțiile sale, atunci când are de făcut aprecieri în privința imparțialității obiective a tribunalului, constă în a determina dacă, independent de conduita personală a membrilor tribunalului, unele împrejurări sau fapte ce se pot verifica, autorizează punerea în discuție a imparțialității tribunalului. În această materie, chiar și aparențele au un rol deosebit deoarece, într-o societate democratică, tribunalele trebuie să inspire deplină încredere justițiabililor. De aceea, orice judecător despre care se poate crede că nu ar fi pe deplin imparțial cu privire la judecarea cauzei ce i-a fost repartizată spre soluționare este obligat să se abțină să o examineze. Dar, se face, în continuare, și sublinierea că deși optica (aprehensiunile) celui acuzat cu privire la imparțialitatea judecătorului trebuie luată în considerare, aceasta nu este totuși determinantă. Elementul determinant constă în a se ști dacă aprehensiunile celui interesat pot fi apreciate ca fiind „obiectiv justificate”³⁴¹ (deci nu orice afirmație, glumă etc.). Așadar, deși în privința aprecierii „imparțialității obiective” a judecătorului un rol însemnat (poate chiar decisiv) îl au și aparențele, totuși aparențele în acest domeniu își au limitele lor, chiar instanța europeană adoptând unele decizii în acest sens. De exemplu, într-o cauză Curtea a decis că simplul fapt că un judecător a luat o anumită măsură înaintea procesului nu poate fi considerat întotdeauna că ar justifica în sine o bănuială de imparțialitate. Ceea ce trebuie avut în vedere este întinderea și importanța acestei măsuri. De asemenea, cunoașterea aprofundată a dosarului de către un judecător nu implică nici o prejudecată cu privire la imparțialitatea sa în momentul judecării în fond a cauzei. Tot așa, aprecierea preliminară a datelor disponibile din dosar nu poate semnifica faptul că ar fi de natură să influențeze aprecierea finală. Deci, ceea ce interesează este ca această apreciere să se facă „la momentul luării hotărârii” și să se bazeze pe elementele dosarului și pe dezbaterile din ședința de judecată³⁴².

Un alt exemplu, la fel de edificator ca și cele precedente privește situația magistraților care trec în alte funcții cum ar fi trecerea unui procuror în funcția de judecător și invers.

Astfel de situații, desigur, pot ridica probleme privitoare la imparțialitatea obiectivă pentru că, de exemplu, procurorul care a participat la urmărirea penală poate participa și la judecarea cauzei. Sau un judecător care a ocupat în cadrul Parchetului, o funcție care l-a condus la examinarea unui anumit dosar, în cadrul atribuțiilor sale, se poate afla în situația de a fi repartizat să judece, în această nouă calitate dobândită ulterior, același dosar. În aceste situații și altele de același fel, justițiabilii au tot dreptul să creadă (bănuiască) că nu sunt oferite toate garanțiile de imparțialitate. Dar, instanța europeană face sublinierea că ar fi excesiv să se considere că trebuie înlăturați din completele de judecată foștii magistrați ai parchetului, din indiferent ce cauză pe care o examinează, chiar și atunci când, procurori fiind, nu au avut nici o cunoștință despre ea, adică nu au participat în nici un fel la soluționarea ei în faza de urmărire penală. O asemenea concepție este rigidă și formalistă, o soluție radicală care ar ridica un zid cvasietanș între parchet și judecătorul „de scaun”, ceea ce ar însemna chiar o destabilizare a sistemului judiciar. De aceea, simplul fapt că un judecător a fost cândva membru al Parchetului nu constituie un motiv spre a-l

³⁴¹ A se vedea CEDO, decizia din 28 octombrie 1998, în cauza Castillo Algar contra Spaniei, paragr. 45, în „Recueil...”, 1998 – VIII.

³⁴² A se vedea: CEDO, decizia din 6 iunie 2000, în cauza Morel contra Franței, paragr. 45, în „Recueil...”, 2000 – VI; CEDO, decizia din 24 august 1993, în cauza Nortier contra Olandei, paragr. 33, în „Recueil...”, 1993, Serie A, nr. 267; CEDO, decizia din 22 aprilie 1994, în cauza Saraiva de Carvalho contra Portugaliei, paragr. 35, în „Recueil...”, 1994, Serie A, nr. 286-B.

bănuie de lipsă de imparțialitate într-o cauză determinată³⁴³. Curtea a mers chiar și mai departe și a admis că dacă, de exemplu, un judecător, în cazul instrucției dosarului în faza de urmărire penală (este vorba de judecătorul de instrucție), l-a interogat pe cel trimis în judecată, se creează, desigur, o situație de natură să suscite, în persoana judecătorului respectiv, dubii cu privire la imparțialitatea sa, dar aceste dubii nu pot fi considerate ca obiective „decât prin raportare la circumstanțele cauzei”; faptul că un judecător de primă instanță a avut cunoștință despre dosar înainte de proces, nu justifică, în sine, o bănuială de imparțialitate din partea sa³⁴⁴.

Într-o altă speță, Curtea a decis că împrejurarea că un membru al completului de judecată îl cunoaște personal pe unul dintre martorii audiați într-o cauză nu presupune, în mod necesar, că acel judecător ar avea o prejudecată favorabilă cu privire la mărturia acelei persoane. Trebuie deci analizat în fiecare caz în parte dacă natura și intensitatea legăturii în discuție sunt în măsură să denote o lipsă de imparțialitate din partea instanței de judecată³⁴⁵.

O altă situație o constituie împrejurarea ca un tribunal să aibă aceeași compunere atunci când rejudecă aceeași cauză penală (după judecarea în lipsă a unuia dintre cei trimiși în judecată), Curtea a considerat, în această privință, că dacă ar trebui să se modifice compunerea instanței de fiecare dată când se admite rejudecarea unui condamnat în lipsă, acesta (comandantul respectiv judecat în lipsă) s-ar găsi avantajat în raport cu ceilalți condamnați care au fost prezenți la judecarea procesului lor, pentru că el s-ar afla în situația ca alți magistrați să judece aceeași cauză a doua oară, în aceeași instanță. S-a considerat, mai mult, că această situație ar fi de natură să încetinească înfăptuirea actului de justiție, obligându-se un mai mare număr de judecători să studieze același dosar, ceea ce ar afecta aplicarea principiului respectării „termenului rezonabil” în care trebuie judecată cauza³⁴⁶.

Într-o altă speță, reclamantul a susținut că nu a fost judecat de o instanță imparțială datorită apartenenței judecătorului la francmasonerie cu unii din directorii societății comerciale împotriva căreia el a intentat acțiunea sa civilă.

Instanța europeană a observat, în acest caz, că aceste afirmații ale reclamantului nu au fost dovedite și că, în al doilea rând, nu se poate pronunța în abstracto asupra problemei de a se ști dacă o legătură între judecător și o parte, fondată pe apartenența lor comună la francmasonerie, constituie sau nu o cauză de recuzare magistratului. Dar, din punct de vedere al „imparțialității subiective”, Curtea a observat că reclamantul nu a demonstrat că judecătorul, recunoscut ca francmason, a avut anumite prejudecăți, datorită acestui motiv, cu privire la persoana sa și nici că el ar fi avut legături cu directorii societății pârâte în procesul civil. Cât privește „imparțialitatea obiectivă”, în cauza respectivă, Curtea a arătat că apartenența la francmasonerie „nu este

³⁴³ A se vedea CEDO, deciziile indicate la nota 26 de la subsol (nota de subsol precedentă).

³⁴⁴ A se vedea CEDO, decizia din 22 februarie 1996, în cauza Bulut contra Austriei, p. 33, în „Recueil...”, 1996 – II; CEDO, decizia din 16 februarie 1992, în cauza Sainte Marie contra Franței, paragr. 32, în „Recueil...”, 1992, Serie A, nr. 253-A; CEDO, decizia din 24 august 1993, în cauza Mortier contra Olandei, paragr. 33, în „Recueil...”, 1993, Serie A, nr. 267; CEDO, decizia din 24 februarie 1993, în cauza Fey contra Austriei, paragr. 30, în „Recueil...”, 1993, Serie A, nr. 255-A.

³⁴⁵ A se vedea CEDO, decizia din 10 iunie 1996, în cauza Pullar contra Regatului Unit, paragr. 38, în „Recueil...”, 1996 – III.

³⁴⁶ A se vedea CEDO, decizia din 10 iunie 1996, în cauza Thomann contra Elveției, paragr. 36, în „Recueil...”, 1996 – III.

incompatibilă cu funcția de magistrat”, așa încât nu s-ar putea reține parțialitatea tribunalului, nici pe acest considerent³⁴⁷.

Un alt exemplu de incompatibilitate, de data aceasta clar conturat, l-a constituit, într-o altă speță, împrejurarea că reclamantul a avut o discuție polemică prin presă cu președintele tribunalului care l-a judecat, iar acesta din urmă și-a exprimat public părerea sa negativă în legătură cu cauza reclamantului, înainte de judecarea ei. În acest caz, Curtea a decis fără ezitare că declarațiile președintelui tribunalului au fost de natură să „justifice obiectiv” temerile reclamantului privitoare la imparțialitatea sa³⁴⁸.

Motivându-și în drept decizia pronunțată în acest caz, instanța europeană a făcut sublinierea că, înainte de orice, autorităților judiciare li se impune „o mare discreție” atunci când sunt chemate să judece cauzele cu care au fost învestite... pentru a se garanta astfel imaginea lor de judecători imparțiali. Această discreție impune a nu fi utilizată presa, chiar și pentru a se răspunde la anumite provocări, în numele imperativelor superioare și ale grandorii funcției judiciare³⁴⁹.

Soluțiile instanței europene prezentate mai sus interesează și instanțele judecătorești din România care nu de puține ori, de multe ori în mod abuziv, sunt confruntate cu rezolvarea unor astfel de probleme de incompatibilitate, abținere și recuzare, iar practica judiciară în acest domeniu nu este suficient de bine cristalizată.

Ne vom ocupa – în continuare – și de probleme cu caracter general privind conceptele de „independență” și „imparțialitate”, în legătură cu care instanța europeană a adoptat anumite poziții ce ar fi bine să fie cunoscute, și ele, de juriștii practicieni, spre a fi evitate neînțelegerile, confuziile și, implicit, pronunțarea de hotărâri neunitare.

Astfel, Curtea a constatat că sunt unele particularități ale procedurilor naționale mai ales în materie penală, care sunt de natură să ridice probleme de „imparțialitate obiectivă”, în legătură cu unii membri ai instanțelor de judecată. De exemplu, potrivit normelor de procedură penală din Franța, după terminarea cercetării penale (întreprinsă de judecătorul de instrucție), cel acuzat de comiterea unei crime este trimis în fața Curții cu juri (Cour d’assises), printr-o hotărâre a unei instanțe colegiale (camera de acuzare, în franceză chambre d’accusation). Împotriva hotărârii de trimitere în judecată se poate face recurs la Curtea de Casație. Iar după judecarea procesului în fond (de către Curtea cu juri), condamnatul putând face „recurs în casație” împotriva hotărârii de condamnare.

Într-o cauză de acest gen, reclamantul a invocat nerespectarea prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție (sub aspectul imparțialității instanței), susținând că doi dintre membrii completului de judecată care au participat la judecarea recursului său împotriva hotărârii de trimitere în judecată (adoptată de camera de acuzare) au participat și la judecarea recursului său împotriva hotărârii pronunțate de instanța de fond (prin care reclamantul fusese condamnat la pedeapsa cu închisoarea).

Curtea a admis posibilitatea că o asemenea situație ca cea de mai sus ar putea fi de natură să suscite dubii cu privire la imparțialitatea Curții de Casație (în judecarea recursului în casație), dar a considerat că situația respectivă nu trebuie considerată automat o cauză de incompatibilitate,

³⁴⁷ A se vedea CEDO, decizia din 1 iunie 1999, în cauza Kiiskinen contra Finlandei, în „Recueil...”, 1999 – V, p. 479.

³⁴⁸ A se vedea CEDO, decizia din 16 septembrie 1999, în cauza Buscemi contra Italiei, paragr. 68, în „Recueil...”, 1999 – VI.

³⁴⁹ Ibidem, paragr. 67.

trebuind să se examineze, în cazul concret, dacă asemenea dubii „sunt obiectiv justificate”, răspunsul la această problemă urmând a fi dat „în funcție de circumstanțele cauzei”.

În speța sus-menționată, în mod concret, Curtea a fost chemată să decidă dacă controlul juridic actual exercitat de magistrații care au soluționat recursul formulat împotriva unei hotărâri de trimitere în judecată (de către camera de acuzare) ar putea să aibă prejudecăți, cu ocazia judecării recursului în casare (împotriva hotărârii de condamnare la fond), dată fiind natura și întinderea controlului jurisdicțional exercitat de Curtea de Casație, în rezolvarea recursului în casare.

În această privință, Curtea europeană a reținut că potrivit sistemului judiciar francez, Curtea de Casație (franceză) examinează hotărârea atacată cu recurs în casare, doar sub aspectul „legalității”, nu și sub aspectul faptelor stabilite de judecătorul de fond și concluziile la care acesta a ajuns pe baza faptelor constatate.

De asemenea, s-a mai reținut faptul că, în speță, nu Curtea de Casație a luat decizia să-l trimită în judecată pe reclamant (la Curtea cu juri), ea doar controlând regularitatea instrucțiunii (cercetării) și legalitatea deciziei de trimitere în judecată adoptată de Camera de acuzare. S-a reținut îndeosebi faptul că, Curtea de Casație a controlat dacă împotriva reclamantului existau probe suficiente care-l incriminau, de natură a fundamenta „legal” hotărârea de trimitere în judecată, la instanța competentă.

În consecință, soluționând plângerea reclamantului în legătură cu lipsa de imparțialitate a Curții de Casație care a soluționat recursul în casație (nu recursul împotriva hotărârii Camerei de acuzare, de trimitere în judecată), instanța europeană a decis că faptul de a verifica dacă sunt suficiente probe „incriminatoare” nu înseamnă deloc (în nici o formă), că s-a ignorat „prezumția de nevinovăție” care operează până în momentul condamnării definitive a inculpatului.

Tot așa, examinându-se recursul în casație al reclamantului (împotriva hotărârii de condamnare), Curtea de Casație nu a cercetat decât „regularitatea procedurii” și regularitatea formulată a întrebărilor puse juriului și a răspunsurilor primite; Curtea de Casație, așadar, nu l-a condamnat pe inculpat, acest lucru făcându-l Curtea cu juri.

Așa fiind, instanța europeană a apreciat că, chiar dacă unii membrii ai completului de judecată au participat la două proceduri în același dosar, întrucât în cele două situații ei (judecătorii respectivi) au avut a judeca doar motivarea și legalitatea unor hotărâri de fond, iar problemele puse în discuție (în cazul fiecăruia recurs) au fost diferite (în primul recurs ei examinând legalitatea instrucțiunii, iar în al doilea doar legalitatea hotărârii de condamnare, niciodată ei nefiind chemați să se pronunțe cu privire la temeinicia acuzațiilor), chiar dacă ar fi putut exista bănuieli de lipsă de imparțialitate, în speță nu au existat și rațiuni obiective care să le justifice³⁵⁰.

Un al doilea aspect general al problemei examinate se referă la examinarea, împreună sau separat, de către instanța europeană, a celor două tipuri de condiții (exigențe) formulate de art. 6 din Convenție: independența și imparțialitatea.

În literatura juridică se afirmă că prin art. 6 alin. 1 din Convenție este impusă „distinct” condiția „imparțialității” de cea a „independenței” tribunalului, dar că, uneori, instanța europeană le examinează „împreună”³⁵¹.

³⁵⁰ A se vedea CEDO, decizia din 10 februarie 2004, în cauza Depiets contra Franței, paragr. 36, 40, 41–42, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 500.

³⁵¹ A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p. 501.

De fapt, în textul art. 6 alin. 1 din Convenție, este folosită expresia „instanță independentă și imparțială”, care ar sugera, dimpotrivă, o unitate concepțională, dar aceasta ar fi o dezbatere cu caracter semantic inutilă pentru că, într-adevăr, deși în general lipsa de independență înseamnă, indirect, și lipsa de imparțialitate, tot așa de bine pot exista și situații când instanțe independente pot fi totuși imparțiale. Așa încât, este lipsit de interes dacă, în unele cazuri, instanța europeană examinează cauzele ce-i sunt deduse numai prin prisma uneia sau alteia dintre aceste condiții (exigente).

Totuși nu este lipsit de interes să prezentăm și unele cauze soluționate de instanța europeană care a examinat situații în care cele două condiții (exigente): independență și imparțialitate sunt atât de strâns îmbinate încât a fost necesară examinarea lor împreună.

Într-o astfel de cauză, Curtea a avut a statua asupra independenței și imparțialității unor „instanțe speciale” din Turcia și anume: Curțile de securitate ale statului, competente să judece în special infracțiuni constând în activități teroriste.

Instanța europeană a constatat că aceste instanțe speciale sunt compuse din trei judecători, dintre care doi civili și un ofițer de carieră, din magistratura militară.

Curtea a considerat, de principiu, că independența și imparțialitatea judecătorilor civili (ai acestor instanțe speciale) nu poate fi pusă la îndoială. Iar, cu privire la judecătorii militari, Curtea a reținut, de asemenea, că aceștia au aceeași formare (pregătire) profesională ca și judecătorii civili, se bucură de aceleași garanții constituționale pe durata îndeplinirii funcției, sunt inamovibili și participă „cu titlu individual” la completele de judecată, Constituția prevăzând independența lor și interzicându-se puterilor publice orice imixtiune în activitatea lor jurisdicțională.

Totuși, Curtea a reținut că unele caracteristici ale statutului lor sunt discutabile, prin raportare la exigențele Convenției: ei fiind militari, deci membri ale forțelor armate care depind de executiv, rămânând supuși disciplinei militare și făcând obiectul unor notări în cadrul armatei și desemnați, cu participarea executivului, pe un mandat de 4 ani ce poate fi reînnoit.

Ca atare, cum potrivit jurisprudenței europene în această materie, chiar și aparențele trebuie luate în considerare, Curtea a considerat că reclamantul avea, în speță, temeiuri serioase să presupună că judecătorul militar din completul care l-a judecat s-ar fi putut orienta și după considerații străine fondului cauzei³⁵².

Într-o altă cauză, Curtea a fost chemată să se pronunțe asupra independenței și imparțialității Consiliului de Stat, în situația în care membrii săi participă la judecarea cauzelor de contencios administrativ (Consiliul de Stat fiind jurisdicția supremă în această materie, în statul respectiv), având o dublă calitate: membrii ai unui organ consultativ și membrii ai unui organ jurisdicțional.

De menționat că în unele state contractante, cum sunt: Franța, Italia, Luxemburg, Olanda, printre instituțiile centrale ale statului este și Consiliul de Stat care îndeplinește două categorii de atribuții: una consultativă (prin emiterea de avize cu privire la proiectele de acte normative elaborate de guvern) și o alta jurisdicțională (ca jurisdicția supremă pentru contenciosul administrativ). Or, în aceste condiții, este posibil ca membrii ai Consiliului de Stat să participe atât la avizarea unui anumit proiect de act normativ guvernamental și apoi să facă parte și din completul de judecată chemat să se pronunțe (după ce proiectul a devenit act normativ) într-o acțiune în contencios administrativ prin care a fost atacat actul respectiv.

³⁵² A se vedea CEDO, decizia din 9 iunie 1998, în cauza Incal contra Turcia, paragr. 66 și 67, în „Recueil...”, 1998 – IV; CEDO, decizia din 25 septembrie 2001, în cauza Şahiner contra Turciei, paragr. 46, în „Recueil...”, 2001 – IX.

Instanța europeană, având a se pronunța în legătură cu astfel de cauze, a statuat că asemenea situații, când unii dintre membrii Consiliului de Stat au exercitat succesiv, în legătură cu aceleași acte normative guvernamentale, două funcții – de consiliere și jurisdicțională –, sunt de natură să ridice probleme cu privire la „imparțialitatea structurală a Consiliului de Stat”³⁵³.

Această jurisprudență a fost confirmată și într-o altă cauză, în care, de asemenea, a fost invocată lipsa de independență și imparțialitate a Consiliului de Stat, deoarece această instituție exercită, în același timp, atât funcții consultative, cât și funcții jurisdicționale³⁵⁴.

În consecință, Curtea a trebuit să clarifice dacă noțiunea de „separație a funcției executive de cea judiciară” obligă sau nu statele să se conformeze unor dispoziții constituționale privitoare la limitele admisibile de interacțiune între acestea. Deci, problema esențială de rezolvat, în fiecare cauză, este aceea de a se vedea dacă exigențele Convenției sunt respectate în situații de felul celei relatate mai sus, în privința Consiliului de Stat.

Instanța europeană a reținut, în această privință, că ea este chemată să se pronunțe numai în situația în care secția de contencios administrativ a Consiliului de Stat prezintă o aparență de „independență și imparțialitate obiectivă”, impuse de art. 6 alin. 1 din Convenție. Or, Curtea a constatat, în speța respectivă (este vorba de Consiliul de Stat olandez) că, Consiliul de Stat, în plenul său, a avizat un proiect de act normativ privitor la planificarea infrastructurilor de transport, aviz referitor la regulile procedurale ale procesului decizional în privința amenajării noilor suprastructuri de transport, pe când recursul în contencios administrativ formulat de reclamant și privea actul normativ prin care s-a stabilit traseul unei căi ferate, traseu ce le afecta anumite interese economice. Decizia de stabilire a traseului contestat fusese luată după ce fusese adoptate normele procedurale avizate de Consiliul de Stat, iar, anterior, fuseseră adoptate și de Parlament.

Având de rezolvat această cauză, Curtea a considerat că o atare opinie (aviz) a Consiliului de Stat nu ar putea, în mod rezonabil, să fie interpretată ca exprimând păreri cu privire la problemele decise ulterior de miniștrii responsabili, cu ocazia determinării traseului unei linii ferate, decizie atacată în contencios administrativ de către reclamant și în fața aceluiași Consiliu de Stat, ca instanță jurisdicțională competentă în materie, și nici că ar reprezenta rejudecarea problemelor puse în discuție în cadrul procesului deschis de reclamant.

În aceste condiții, Curtea a decis că temerile reclamantilor cu privire la independența și imparțialitatea secției de contencios administrativ a Consiliului de Stat olandez, nu pot fi reținute ca fiind „justificate obiectiv”, în cazul respectiv nefiind încălcate prevederile, art. 6 alin. 1 din Convenție.

³⁵³ A se vedea CEDO, decizia din 28 septembrie 1995, în cauza Procola contra Luxembourg, paragr. 45, în „Recueil...”, 1995, Serie A, nr. 326.

³⁵⁴ A se vedea CEDO, decizia din 6 mai 2003; în cauza Kleyn ș.a. contra Olandei, paragr. 194.

TITLUL V

Publicitatea procesului

Prin art. 6 alin. 1 din Convenția europeană a drepturilor omului sunt stabilite elementele esențiale ale unui proces echitabil care constituie „garanțiile unei bune justiții”.

În ceea ce privește cerințele pentru ca procesul să fie echitabil acestea sunt de două categorii: cerințe explicite și cerințe implicite.

În categoria cerințelor explicite (prevăzute expres de textul art. 6 alin. 1 din Convenție) intră două cerințe: publicitatea procesului și termenul rezonabil.

1. Prin art. 6 alin. 1 din Convenție este impusă, ca o „condiție distinctă” a unui proces echitabil, publicitatea acestuia „Fiecare persoană are dreptul la judecarea în mod public”.

În această privință Curtea Europeană a Drepturilor Omului are o jurisprudență bine cristalizată și pertinentă care constituie un îndreptar și pentru instanțele judecătorești din România referitor la obligația lor de a respecta principiul publicității care figurează și în Codurile de procedură civilă și penală din țara noastră: art. 121 din Codul de procedură civilă și art. 290 din Codul de procedură penală.

Astfel, potrivit art. 121 din Codul de procedură civilă „Ședințele vor fi publice, afară de cazurile când legea dispune altfel. Instanța poate să dispună ca dezbaterile să se facă în ședință secretă, dacă dezbaterile publice ar putea vătăma ordinea sau moralitatea publică sau pe părți. În acest caz, părțile vor putea fi însoțite, în afară de apărătorii lor, de cel mult două persoane desemnate de ele. Hotărârea se pronunță întotdeauna în ședință publică”.

Potrivit art. 290 din Codul de procedură penală „Ședința de judecată este publică. Minorii sub 16 ani nu pot asista la ședința de judecată. Dacă judecarea în ședință publică ar putea aduce atingere unor interese de stat, moralei, demnității sau vieții intime a unei persoane, instanța, la cererea procurorului, a părților ori din oficiu, poate declara ședință secretă pentru tot cursul sau pentru o anumită parte a judecării cauzei. Declararea ședinței secrete se face în ședință publică, după ascultarea părților și a procurorului când participă la judecată. În timpul cât ședința este secretă nu sunt admiși în sala de ședință decât părțile, reprezentanții acestora, apărătorii și celelalte persoane chemate de instanță în interesul cauzei”.

Vom face o prezentare, rezumativă, a modului cum această instituție a dreptului procesual atât civil, cât și penal este reflectată în literatura juridică și practica judiciară a instanțelor din România și modul cum ea este reflectată în practica judiciară a Curții Europene a Drepturilor Omului, pentru ca juriștii practicieni din România să aibă o viziune de ansamblu asupra orientărilor în această materie atât în țara noastră cât și pe plan comunitar.

a) Un prim aspect pe care este necesar să-l avem în vedere privește întinderea și efectele principiului publicității, aceasta întrucât sistemele legislative și practicile judiciare naționale prezintă o anumită diversitate în această privință, fie că este vorba de „debaterile” propriu-zise ale procesului, fie că acestea se referă la „pronunțarea” hotărârilor judecătorești.

În România, așa cum rezultă din textele invocate mai înainte (art. 121 C.pr.civ. și art. 290 C.pr.pen.), principiul publicității se referă atât la ședința de judecată în ansamblul ei (cu excepția deliberărilor), cât și la pronunțarea hotărârii care întotdeauna trebuie să fie publică (art. 121 alin. 3 C.pr.civ. și art. 310 C.pr.pen.).

Având a se pronunța în legătură cu acest aspect al principiului publicității, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a făcut, mai întâi, o subliniere în legătură cu importanța acestui principiu procesual arătând că art. 6 alin. 1 din Convenție impune, ca o condiție distinctă a unui proces echitabil, publicitatea acestuia, în acest sens trebuind să fie înțeleasă fraza „Fiecare persoană are dreptul la judecarea în mod public”. În consecință, Curtea a statuat că publicitatea procedurilor organelor judiciare la care se referă art. 6 alin. 1 are ca scop protejarea justițiabililor împotriva unei „justiții secrete”, care să nu fie supusă controlului public; ea constituie, în același timp, un mijloc de a prezerva încrederea opiniei publice în instanțele de judecată. Prin transparența pe care o asigură administrării justiției, publicitatea dezbaterilor judiciare ajută la realizarea obiectivului esențial al art. 6 alin. 1: derularea unui proces echitabil în deplină concordanță cu principiile fundamentale ale oricărei societăți democratice³⁵⁵.

Referitor la aspectul particular al problemei diversității sistemelor legislative și practicile judiciare naționale, Curtea s-a pronunțat în sensul că aspectul pur formal al acestei probleme prezintă o importanță secundară. Locul eminent pe care-l ocupă dreptul la un proces echitabil într-o societate democratică a condus întotdeauna Curtea, în exercitarea controlului cu care este investită, să examineze „realitățile” procedurii eventual puse în discuție în fața sa³⁵⁶. În consecință, Curtea a decis că, potrivit jurisprudenței sale bine stabilite, într-o procedură care se derulează în fața primei instanțe (și singurei instanțe), dreptul fiecărei persoane la un proces public, în sensul art. 6 alin. 1, implică „dreptul la o ședință publică”, afară dacă circumstanțe excepționale nu justifică desfășurarea ei „cu ușile închise”³⁵⁷ că, astfel cum este consacrată de textul respectiv, regula publicității judecării poate ceda în fața voinței persoanei interesate, exprimate în sens contrar.

În privința renunțării la dreptul de publicitate a dezbaterilor³⁵⁸, Curtea a făcut și unele precizări și anume: că natura unor drepturi garantate de Convenție exclude facultatea de a renunța la exercițiul lor, după cum altele presupun o asemenea posibilitate, cum este, de exemplu, dreptul la publicitatea dezbaterilor în fața unui tribunal și că renunțarea poate fi expresă sau tacită³⁵⁹, dar trebuie să fie neechivocă și să nu pună în discuție un interes public important³⁶⁰. Desigur că expresia nedeterminată de „interes public important” poate constitui subiect de discuție, întrucât instanța europeană nu-i definește conținutul, nici măcar prin exemplificări care ar fi cel puțin orientative.

Și fosta Comisie a drepturilor omului s-a pronunțat în legătură cu întinderea principiului publicității, prin avize care pot exprima o orientare a instanței europene.

Astfel, s-a apreciat că absența publicității într-o procedură disciplinară privitoare la suspendarea dreptului exercitării profesiei medicale poate fi justificată din moment ce persoana

³⁵⁵ A se vedea CEDO, decizia din 8 decembrie 1983, paragr. 25, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 529; CEDO, decizia din 26 septembrie 1995, paragr. 33, în cauza Diennet contra Franței, în „Recueil...”, 1995, Serie A nr. 325-A.

³⁵⁶ A se vedea CEDO, decizia din 8 decembrie 1983, paragr. 27, cit. supra.

³⁵⁷ A se vedea CEDO, decizia din 11 iulie 2002, paragr. 47, în cauza Göç contra Turcia, în „Recueil...”, 2002-V.

³⁵⁸ A se vedea CEDO, decizia din 10 februarie 1983, paragr. 35, cit. supra.

³⁵⁹ A se vedea CEDO, decizia din 28 mai 1997, paragr. 58, în cauza Panger contra Austria, în „Recueil...”, 1997-III.

³⁶⁰ A se vedea CEDO, decizia din 21 februarie 1990, paragr. 66, în cauza Hilkansson et Stureson contra Suedia, în „Recueil...”, 1990, Seria A nr. 171-A.

interesată „nu a solicitat o asemenea publicitate” (renunțare tacită la drept), așa încât ea nu se poate pretinde victima încălcării dreptului invocat ulterior³⁶¹.

Într-o altă speță, s-a apreciat că nu este încălcat principiul publicității în cazul neasigurării accesului, decât pe bază de permis special la ședința unei curți cu jurați, desfășurată într-o închisoare, avându-se în vedere rațiunile de securitate specifice locurilor de detenție, cât și lecturarea ulterioară, de data aceasta în ședință publică, a dispozițiilor martorilor deținuți³⁶².

b) Referitor la organizarea dezbaterilor judiciare, în condiții de publicitate a procesului, în practica judiciară a instanțelor din România, au fost pronunțate unele soluții care credem că merită a fi prezentate, chiar și cu caracter pur informativ.

Astfel, s-a decis că, deși potrivit legii speciale instanța trebuia să soluționeze pricina în camera de consiliu, cererea a fost totuși judecată în ședință publică, în acest caz hotărârea este lovită de nulitate³⁶³.

Într-o altă speță, s-a decis că întrucât dispozițiile art. 581–582 C.pr.civ. nu prevăd că ordonanța președințială se judecă în camera de consiliu, instanța a nesocotit dispozițiile art. 121 alin. 1 C.pr.civ., deoarece a soluționat cererea în camera de consiliu, încălcând principiul publicității dezbaterilor³⁶⁴.

Contrar deciziei sus-menționate a Curții de Apel Galați, într-o altă speță, s-a decis că prin desfășurarea ședinței în camera de consiliu nu s-a pricinuit părții nici o vătămare care să atragă sancțiunea nulității³⁶⁵.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a făcut sublinierea că principiul publicității procedurilor judiciare „nu este absolut”, autoritățile naționale având posibilitatea de a ține seama de „imperative de eficacitate și de economie”. În consecință, într-o speță, a decis că organizarea sistematică de dezbateri ar putea constitui un obstacol în privința diligenței deosebite cerute în materie de litigii privind securitatea socială, împiedicând, în cele din urmă, respectarea „termenului rezonabil” al procedurii prevăzut în mod expres de art. 6 alin. 1 din Convenție³⁶⁶.

Pe aceeași linie de gândire, Curtea a mai decis că nu s-ar putea susține ca și atunci când, după judecata în fond, în instanța de apel (care este investită cu plenitudine de jurisdicție), art. 6 alin. 1 ar impune întotdeauna o audiență publică, independent de natura problemelor asupra cărora ea are a statua. Astfel, o procedură de autorizare a exercitării unei căi de atac consacrate exclusiv unor probleme de drept nu și de fapt (procedură cunoscută în unele sisteme de drept personal al statelor contractante), poate îndeplini condițiile art. 6 alin. 1 din Convenție, chiar dacă în instanța de apel sau de casație reclamantul nu a avut posibilitatea să se exprime în persoană în fața judecătorilor³⁶⁷.

³⁶¹ A se vedea Comis. EDO, raportul din 2 iulie 1990, nr. B.562/1988, în cauza Guenon contra Franța, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 530.

³⁶² A se vedea Comis. EDO, raportul din 21 octombrie 1993, nr. 17265/1990, în cauza Boragivla contra Elveția, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 531.

³⁶³ A se vedea Curtea de Apel București, S. a IV-a civ., dec. nr. 38/1996, în „Culegere de practică judiciară penală 1993–1998”.

³⁶⁴ A se vedea Curtea de Apel Galați, S. com. și de cont. adm., dec. nr. 714/2002, în „Codul de procedură civilă”, Editura All Beck, București, 2005, p. 224.

³⁶⁵ A se vedea Curtea de Apel București, S. a IV-a civ., dec. nr. 100/2002, în „Codul de procedură civilă”, Editura All Beck, București, 2005, p. 224.

³⁶⁶ A se vedea CEDO, decizia din 24 iunie 1993, paragr. 58, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 531.

c) În ceea ce privește „pronunțarea hotărârilor”, potrivit art. 6 alin. 1 fraza a doua „Hotărârea trebuie să fie pronunțată în mod public”.

Practica judiciară a instanțelor din România este fermă în sensul că nerespectarea acestei cerințe exprese, conținute atât în art. 121 alin. 3 C.pr.civ., cât și în art. 310 C.pr.pen., constituie încălcare a principiului publicității și se pedepsește cu nulitate³⁶⁸.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, constatând că în privința accepțiunii noțiunii de „publicitate” numeroase state contractante folosesc de mult timp, pe lângă lectura cu voce tare, și alte mijloace de a face publice deciziile jurisdicțiilor lor, a decis că nu trebuie să se opteze pentru o interpretare literală în materie de forma „publicității judecătii”, ci trebuie ca această formă să fie apreciată în lumina particularităților procedurii la care se referă și în funcție de scopul și obiectul art. 6 alin. 1 din Convenție³⁶⁹.

În alte spețe, Curtea a fost și mai explicită decizând, de exemplu, că hotărârea dată în recurs, dacă nu a fost citită în audiență publică, ci doar a fost comunicată în scris celui în cauză, scopul urmărit în materie de art. 6 alin. 1 din Convenție a fost atins în cursul procesului considerat în ansamblul său, deci nu au fost încălcate prevederile acestei dispoziții din Convenție³⁷⁰.

d) Privitor la accesul altor persoane în sala de judecată, atunci când instanța a decis ca dezbaterile să se facă în ședință secretă, în legislația procesuală română, Codul de procedură civilă concentrează toate dispozițiile referitoare la publicitate în art. 121 redat mai sus. S-a mai inclus, prin Decretul nr. 52/1969, și textul art. 1441 cu următorul conținut: „În cazurile în care, potrivit prevederilor Codului familiei, instanța de judecată urmează să asculte un copil minor, ascultarea sa se va face în camera de consiliu. Dacă, față de împrejurările cauzei, instanța găsește potrivit, ea va asculta copilul minor fără ca părțile sau alte persoane să fie de față”. În schimb, Codul de procedură penală conține mai multe dispoziții referitoare la „ședințele secrete” (în ceea ce privește participarea altor persoane).

Astfel, potrivit art. 290 alin. 4 C.pr.pen. „În timpul cât ședința este secretă, nu sunt admiși în sala de ședință decât părțile, reprezentanții acestora, apărătorii și celelalte persoane chemate de instanță în interesul cauzei”.

Textul art. 484 alin. 2 C.pr.pen. este oarecum diferit (sau mai explicit) statuând că în cazurile în care este vorba de o infracțiune săvârșită de un minor „La judecarea cauzei se citează, în afară de părți, serviciul de protecție a victimelor și reintegrare socială a infractorilor de la domiciliul minorilor, părinții acestuia, sau, după caz, tutorele, curatorul, persoana în îngrijirea ori supravegherea căreia se află minorul, precum și alte persoane a căror prezență este considerată necesară de către instanță”.

³⁶⁷ A se vedea CEDO, decizia din 29 octombrie 1991, în cauza Jan Lke Andersson contra Suedia, paragr. 27, în „Recueil...”, 1991, Serie A nr. 212-B; CEDO, decizia din 27 martie 1998, în cauza K.D.B. contra Olanda, paragr. 39, în „Recueil...”, 1998-II.

³⁶⁸ A se vedea: Curtea de Apel București, S. a IV-a civ., dec. nr. 2/1996, în „Culegere de practică judiciară civilă 1993–1998”, p. 248; Curtea Supremă de Justiție, S. civ., dec. nr. 832/1999, cit. în „Codul de procedură civilă”, Editura All Beck, București, 2005, p. 226.

³⁶⁹ A se vedea CEDO, decizia din 8 decembrie 1983, în cauza Pretto ș.a. contra Italia, în V. Berger, „Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului”, traducere în limba română, I.R.D.O., 2001, p. 254.

³⁷⁰ A se vedea CEDO, decizia din 8 decembrie 1983, în cauza Axen contra Germania, în V. Berger, op. cit., p. 256–257.

Prin art. 328 C.pr.pen. se mai prevede că atunci „când ședința secretă a fost dispusă pe tot cursul desfășurării procesului, fiecare martor, după ce va fi ascultat, va fi invitat să părăsească sala, dar să rămână la dispoziția instanței în preajma sălii”.

Apoi, „materialele procesuale privitoare la desfășurarea judecării în ședință secretă vor fi păstrate într-o anexă a dosarului cauzei, iar de conținutul său nu vor putea lua cunoștință decât procurorul, părinții și apărătorii lor (art. 294 alin. 2 C.pr.pen.).

În art. 6 alin. 1 fraza a doua din Convenție se prevede că: „...accesul în sala de ședințe poate fi interzis presei și publicului pe întreaga durată a procesului sau a unei părți a acesteia în interesul moralității, al ordinii publice ori al securității naționale într-o societate democratică, atunci când interesele minorilor sau protecția vieții private a părților în proces o impun, sau măsura considerată absolut necesară de către instanțe atunci când, în împrejurări speciale, publicitatea ar fi de natură să aducă atingere intereselor justiției”.

Remarcăm faptul că nu există decât o corelare parțială atât în ceea ce privește dispozițiile cuprinse în Codul de procedură civilă și Codul de procedură penală, din România, pe de-o parte, și între aceste coduri și prevederile art. 6 alin. 1 teza a doua din Convenție, pe de altă parte.

În al doilea rând, trebuie semnalată abundența de noțiuni nedeterminate cum sunt: „ordinea și moralitatea publică” (art. 121 C.pr.civ.); „interese de stat”, „demnitate și viața intimă a persoanei”, (art. 290 C.pr.pen.); „interesul moralității”, „interesul ordinii publice ori al securității naționale”, „interesele minorilor”, „protecția vieții private a părților”, „interesele justiției” (art. 6 alin. 1 fraza a doua din Convenție).

Această tehnică legislativă este, de regulă, folosită atunci când legiuitorul dorește să lase instanțelor de judecată un mai larg câmp de apreciere în ceea ce privește interpretarea unor texte de lege.

Se pare că același sens a fost dat textului art. 6 alin. 1 din Convenție și de Curtea Europeană a Drepturilor Omului atunci când a statuat că nu trebuie ca prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție, referitoare la publicitate, să fie interpretate în mod literal, ci este suficient să se constate dacă scopul urmărit prin textul respectiv a fost realizat și în alte moduri decât citirea cu glas tare a hotărârii în ședință publică.

Totuși, o asemenea orientare nu trebuie absolutizată, Curtea pronunțând și soluții ferme în legătură cu respectarea principiului publicității judecării.

Astfel, s-a decis că și în situația în care procedura de judecată s-ar desfășura în fața unei instanțe specializate, cum este Curtea de disciplină bugetară și financiară (specifică Franței), care ar avea ca obiect „o acuzație în materia penală”, desfășurarea ei „cu ușile închise” reprezintă o încălcare a publicității dezbaterilor, din moment ce nu există nici un motiv din cele enumerate de art. 6 alin. 1 care să justifice o asemenea modalitate de desfășurare a ședinței de judecată, cu atât mai mult cu cât în cauză reclamantul ceruse expres ca audierea să fie făcută în ședință publică³⁷¹.

De asemenea, într-o altă cauză, în cadrul unei proceduri care privea un contencios de drept al familiei, având drept obiect cererea tatălui de a avea legături personale cu fiul său din afara căsătoriei, datorită absenței expertizei psihologice și ținând seama de împrejurarea că instanța de apel nu a examinat apelul reclamantului în ședință publică, Curtea a apreciat că această cale de atac pune probleme de drept, „și de fapt” ce nu puteau fi soluționate satisfăcător pe baza probelor

³⁷¹ A se vedea CEDO, decizia din 26 septembrie 2000, în cauza Guisset contra Franța, în „Recueil...”, 2000-IX, p. 74.

scrise de care dispunea tribunalul, astfel că a considerat că, luată, în ansamblu, procedura în cauză nu a îndeplinit exigențele de echitate și de publicitate prevăzute de art. 6 alin. 1 din Convenție³⁷².

Referitor la minori, instanța europeană a statuat că și în situația în care nu există nici o normă precisă în statele contractante privitoare la vârsta de la care un minor răspunde penal, nu se poate spune a priori că procesul unui copil acuzat de săvârșirea unei fapte penale grave, chiar dacă are numai 11 ani, constituie, în sine, o încălcare a dreptului la un proces echitabil garantat de art. 6 alin. 1. Totuși, Curtea a considerat că este esențial ca un copil aflat într-o asemenea situație să fie tratat, în derularea procesului, în așa fel încât să se țină seama de vârsta lui, capacitățile sale intelectuale și emoționale; ca atare, tribunalul este obligat să ia toate măsurile de natură a facilita înțelegerea procedurii de către „acuzat” și participarea sa la procedură³⁷³ (din rezumatul avut la îndemână nu rezultă dacă s-a pus și problema respectării principiului publicității judecății sau dacă în cauză s-a dispus ședință secretă).

În ceea ce privește România, potrivit art. 99 alin. 1 din Codul penal „Minorul care nu a împlinit vârsta de 14 ani nu răspunde penal”. Deci, nu s-ar putea pune problema publicității judecății, pentru că infractorii minori nici nu sunt trimiși în judecată. Dar, împotriva minorilor infractori pot fi luate măsuri educative printre care și măsura „internării într-un centru de reeducare”.

Această măsură nu va fi luată de instanța de judecată care, de altfel, nici nu va fi sesizată întrucât organul de urmărire penală va da ordonanță de scoatere de sub urmărirea penală (sau chiar de nepunere în mișcare a acțiunii penale) și va sesiza organul administrativ competent să examineze cazul și să ia eventual măsuri de ocrotire și educare.

Întrucât măsura internării într-un centru de reeducare este o măsură privativă de libertate (diferită însă ca natură de pedeapsa închisorii), ea va fi luată în cadrul unei proceduri (chiar dacă aceasta nu are un caracter jurisdicțional) și, ca atare, se pune, și în acest caz, problema respectării principiului publicității acestei proceduri.

Instanța europeană a mai făcut o subliniere în legătură cu infractorii minori și anume că, dat fiind ecoul în mass-media și în public al procesului, acesta (procesul) trebuie să fie condus în așa fel încât să se reducă, în măsura posibilului, intimidarea și inhibarea celui în cauză și, pe de altă parte, dat fiind vârsta și alte particularități ale personalității copilului – acuzat, ca și circumstanțele procedurii penale în curs, se impune „selectarea asistenței” și publicarea unor comunicate judicioase de natură să răspundă interesului general manifestat în jurul procesului³⁷⁴.

În legătură cu „principiul publicității judecății”, părerea noastră este că are, în mare măsură, un caracter pur formal. În literatura juridică se insistă asupra faptului că acest principiu (respectarea sa) constituie o garanție pentru normala desfășurare a judecății și un mijloc eficient pentru realizarea rolului educativ al judecății³⁷⁵. Sau că publicitatea ar reprezenta o garanție a corectitudinii și imparțialității judecătorilor, a independenței acestora³⁷⁶.

³⁷² A se vedea CEDO, decizia din 13 iulie 2000, în cauza Elsholz contra Germania, paragr. 66, în „Recueil...”, 2000-VIII.

³⁷³ A se vedea CEDO, decizia din 16 decembrie 1999, în cauza X. contra Regatului Unit, paragr. 86, în „Recueil...”, 1999-IX.

³⁷⁴ Ibidem paragr. 67.

³⁷⁵ A se vedea V. Dongoroz, „Dispoziții generale”, în „Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român. Partea specială”, vol. VI, de V. Dongoroz, ș.a., Editura Academiei și Editura All Beck, București, 2003, p. 139.

Sunt vorbe frumoase și mari numai că nu reflectă o realitate concretă din sălile de judecată unde, de regulă, sunt prezenți doar împricinații din alte cauze aflate pe rolul instanței din ziua respectivă și, bineînțeles, apărătorii lor, rude, prieteni.

Acest public pestrîț, neinteresat decât de cauza lor, nu au, evident, nici o preocupare de a supraveghea modul de desfășurare a altor procese decât cea care-i privește direct.

Apoi, judecata și dezbaterile nu au loc în cadrul unei singure ședințe de judecată, ci se dau numeroase termene pentru cele mai diverse motive și nimeni nu poate cuprinde ansamblul procesului pentru a putea să aprecieze dacă ele se desfășoară corect sau cel puțin normal.

De asemenea, așa-zisul public participant la procedurile judiciare, în general, nu are nici cele mai elementare cunoștințe juridice pentru a fi în măsură să aprecieze dacă judecata se desfășoară sau nu normal (bineînțeles excepție făcând avocații prezenți în sală, care însă au alte preocupări legate de cauzele clienților lor, decât de modul cum se desfășoară judecata în alte cauze. De altfel, ei nici nu stau în sala de judecată decât strictul necesar pentru asistarea clienților lor, când cauzele acestora ajung la rând).

Chiar și instanța europeană se pare că este conștientă de această latură formală a principiului publicității, pentru că așa cum am arătat mai sus, prezentând unele dintre soluțiile acesteia, în legătură cu respectarea principiului publicității judecătii, a putut menționa în motivarea hotărârii pe care a pronunțat-o că prezintă mai puțin interes (sau un interes secundar) aspectul formal al acestei probleme, întrucât locul eminent pe care-l ocupă dreptul în cadrul unui proces echitabil într-o societate democratică a condus întotdeauna Curtea să examineze „realitățile” procedurii³⁷⁷. Sau că asigurarea controlului puterii judiciare de către public pentru realizarea dreptului la un proces echitabil, poate fi realizat și prin „depunerea la grefă a textului integral al hotărârii pentru ca, astfel, aceasta să fie accesibilă tuturor”, citirea hotărârii în ședință publică, fiind limitată adeseori doar la citirea dispozitivului³⁷⁸.

În concluzie, credem că ar fi timpul să se revizuiască setul de principii referitoare la desfășurarea proceselor civile, penale, administrative și mai ales a principiului oficialității judecătii care are un caracter formal, și să fie înlocuite cu alte modalități (principii) care să garanteze o judecată echitabilă, bazate pe realități corecte nu pe construcții pur teoretice frumoase ca formulare dar rupte de realități.

³⁷⁶ A se vedea R. Martin, „Un autre possible ou est-il interdire de rever?”, în „Revue trimestrielle de droit civil” nr. 3/1994, p. 151.

³⁷⁷ A se vedea CEDO, decizia din 11 iunie 2002, în cauza Göç contra Turcia, cit. supra.

³⁷⁸ A se vedea CEDO, decizia din 8 decembrie 1983, în cauza Anexa contra Germania, cit. supra.

TITLUL VI

Termenul rezonabil

Potrivit art. 6 alin. 1 din Convenția europeană a drepturilor omului „Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil, în mod public și într-un termen rezonabil, a cauzei sale...”.

Într-o primă parte a unui studiu anterior, întreprins în legătură cu practica jurisdicțională a Curții Europene a Drepturilor Omului, ne-am ocupat de cerința (principiul) „publicității judecării”. În această a doua parte a aceluiași studiu, ne vom ocupa de ce-a de-a doua „cerință explicită” și anume „termenul rezonabil” de rezolvare a cauzelor deduse în fața instanțelor judecătorești din statele contractante.

O primă remarcă în această privință se referă la faptul că în reglementările procesual-procedurale civile și penale, nu este consacrată, printr-o regulă explicită (așa cum se face în Convenția europeană a drepturilor omului), obligația instanțelor de judecată de a soluționa cauzele cu care au fost investite „într-un termen rezonabil”, dar există preocupări ale legiuitorului pentru a se accelera aceste proceduri și a nu se târăgăna inutil și nejustificat judecarea cauzelor deduse judecării”.

În consecință, considerăm că este utilă o prezentare a practicii judiciare a instanței europene în legătură cu acest principiu al „celerității procedurilor judiciare”, pentru ca instanțele judecătorești din România să fie informate cu privire la această orientare pe plan european și să i se și conformeze.

În primul rând, Curtea a ținut să facă o subliniere, de principiu, referitoare la importanța faptului, că justiția trebuie să fie administrată fără întârzieri de natură a-i compromite eficacitatea și credibilitatea³⁷⁹, statul fiind responsabil pentru activitatea ansamblului serviciilor sale, inclusiv, așadar, pentru aceea a organelor judiciare³⁸⁰.

De asemenea, Curtea a decis, în repetate rânduri, că dispozițiile art. 6 alin. 1 din Convenție „obligă” statele contractante să-și organizeze sistemul judiciar în așa fel încât acest sistem să răspundă tuturor exigențelor textului sus-menționat, deci inclusiv aceleia de a soluționa orice litigiu „într-un termen rezonabil”³⁸¹, avându-se în vedere, printre altele, și dificultățile generate de diverși factori care pot întârzia procedurile judiciare naționale³⁸² (obstacole care trebuie înlăturate pe cale legislativă).

³⁷⁹ A se vedea CEDO, decizia din 27 octombrie 1994, în cauza Katte Klitsche de la Grange contra Italiei, paragr. 61, în „Recueil...”, 1994, Serie A, nr. 293-B; CEDO, decizia din 13 septembrie 1995, în cauza Vernillo contra Italiei, paragr. 38, în „Recueil...”, 1995, Serie A, nr. 338A.

³⁸⁰ A se vedea CEDO, decizia din 23 octombrie 1999, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 533.

³⁸¹ A se vedea: CEDO, decizia din 6 mai 1981, în cauza Buchholz contra Germaniei, paragr. 51, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 533; CEDO, decizia din 13 iulie 1983, în cauza Zimmermann et Steiner contra Elveției, paragr. 29, în „Recueil...”, 1983, Serie A, nr. 66; CEDO, decizia din 17 decembrie 1996, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 534.

³⁸² A se vedea CEDO, decizia din 24 octombrie 1989, în cauza H. contra Franței, paragr. 58, în „Recueil...”, 1989, Serie A, nr. 162-A.

O altă subliniere făcută de instanța europeană, tot în legătură cu obligația statelor contractante de a-și organiza sistemul judiciar în așa fel încât acesta să fie în măsură să respecte exigențele impuse de art. 6 alin. 1 din Convenție inclusiv soluționarea cauzelor în termen rezonabil, are în vedere și faptul că în timp urgența soluționării unei cauze sau tipuri de cauze crește, iar mijloacele folosite în mod obișnuit se pot dovedi, temporar, insuficiente. Deci, și în astfel de cazuri, statul este obligat să adopte măsuri mai eficace decât cele obișnuite, pentru a se conforma exigențelor impuse de art. 6 din Convenție.

Având în vedere astfel de situații, Curtea a adoptat soluții nuanțate, echilibrate, decizând, de exemplu, că supraîncărcarea temporară a rolului unui tribunal nu angajează răspunderea internațională a statului aflat într-o asemenea situație, dacă acesta adoptă cu promptitudine măsuri de natură să remedieze o asemenea situație, apărând justificată, în astfel de cazuri, chiar stabilirea unei „anumite ordini provizorii în soluționarea cauzelor, întemeiate pe urgența și importanța lor. Curtea a făcut însă și precizarea că atunci când aglomerarea rolului instanțelor de judecată „au devenit curente” nu se mai justifică durată excesivă a procedurilor judiciare³⁸³.

Facem observația că instanța europeană folosește sintagma „durată excesivă”, noțiune nedeterminată, deci cu geometrie variabilă, susceptibilă de interpretări diferite.

Totuși, pentru a da o oarecare orientare în această privință, Curtea a făcut precizarea că aprecierea caracterului rezonabil al duratei unei proceduri judiciare trebuie să fie făcută „în fiecare cauză în parte, în funcție de circumstanțele sale”³⁸⁴, precum și prin raportare la criteriile consacrate în materie de jurisprudența Curții și anume: a) complexitatea cauzei în fapt și în drept; b) comportamentul părților în proces; c) comportamentul autorităților statale competente, care poate include, în anumite situații, și importanța litigiului pentru cei interesați³⁸⁵.

Pentru o detaliere a modului în care instanța europeană a soluționat litigiile de asemenea natură, decizii care pot constitui repere orientative pentru instanțele naționale referitoare la obligația lor de a rezolva cauzele ce sunt deduse în fața lor în termene rezonabile, vom prezenta, în continuare astfel de soluții de speță ale Curții, atât în materie civilă, cât și în materie penală.

TERMENUL REZONABIL ÎN MATERIE CIVILĂ

În procesul civil operează „principiul disponibilității”. În această privință Curtea a decis că dispozițiile Convenției nu împiedică statele contractante să-și fondeze procedura lor civilă pe acest principiu, dar aceasta nu dispensează judecătorul național de îndatorirea pe care o are de a asigura celeritatea ei, impusă de art. 6 alin. 1 fiecărui proces³⁸⁶.

³⁸³ A se vedea CEDO, decizia din 7 iulie 1989, în cauza Union Alimentaria Sanders S.A. contra Spaniei, paragr. 40, în „Recueil...”, 1989, Serie A, nr. 57.

³⁸⁴ A se vedea CEDO, decizia din 30 octombrie 1991, în cauza Wiesinger contra Austriei, paragr. 54, în „Recueil...”, 1991, Serie A, nr. 213.

³⁸⁵ A se vedea CEDO, decizia din 31 martie 1992, în cauza X. contra Franței, paragr. 32, în „Recueil...”, 1992, Serie A, nr. 234-C; CEDO, decizia din 26 august 1994, în cauza Karakaya contra Franței, paragr. 30, în „Recueil...”, 1994, Serie A, nr. 289-B; CEDO, decizia din 10 februarie 1995, în cauza Allenet de Ribemont contra Franței, paragr. 47, în „Recueil...”, 1995, Serie A, nr. 308.

³⁸⁶ A se vedea CEDO, decizia din 25 iunie 1987, în cauza Compano contra Italiei, paragr. 25, în „Recueil...”, 1987, Serie A, nr. 119; CEDO, decizia din 10 iulie 1984, în cauza Guincho contra Portugaliei, paragr. 32, în „Recueil...”, 1984, Serie A, nr. 81; CEDO, decizia din 7 iulie 1989, în

Curtea a mai decis că și partea, la rândul ei, este ținută să aducă la îndeplinire cu diligență actele procesuale ce-i revin, să nu uzeze de manevre dilatorii și să folosească posibilitățile oferite de normele procesuale interne pentru reducerea timpului în care se derulează procedura de judecată, să nu întreprindă demersuri contrare realizării acestui scop³⁸⁷. Curtea a făcut, însă, și o precizare în acest sens, statuând că totuși nu se poate reproșa unui reclamant faptul că în cadrul duratei procedurii judiciare contestate el a „recurs la toate căile de atac de care dispunea în dreptul intern” (uneori autoritățile naționale consideră că acest mod de a proceda al reclamantului ar constitui o manevră dilatorie).

Instanța europeană a făcut și alte precizări cu caracter general în ceea ce privește reperatele în care se încadrează aprecierea referitoare la obligația de rezolvare a cauzelor într-un „termen rezonabil”.

Astfel de precizări au fost făcute în legătură cu „punctul de plecare” și „ansamblul de proceduri în cadrul cărora se derulează soluționarea cauzei”.

Astfel, s-a decis că, în materie civilă, termenul rezonabil, impus de art. 6 alin. 1 din Convenție, are, de regulă, drept „punct de plecare” – dies a quo – ziua în care instanța de fond a fost investită cu soluționarea litigiului³⁸⁸, și acoperă „ansamblul derulării procedurilor în cauză, adică atât cele de la fond cât și, eventual, cele din apel sau din recurs, termenul de desfășurare al procesului durând „până la soluționarea definitivă” a contestației privitoare la dreptul sau obligația în discuție³⁸⁹. Curtea a făcut însă și alte două precizări în această privință și anume: a) termenul rezonabil în procedurile civile poate cuprinde și „durata unor proceduri administrative preliminare”, atunci când posibilitatea sesizării unei jurisdicții (din sistemul judiciar) este condiționată de normele de drept intern, fiind, așadar, obligatorie parcurgerea unei asemenea proceduri³⁹⁰ (în această situație, dies a quo fiind ziua când a fost sesizată autoritatea administrativă competentă); b) termenul rezonabil se întinde și asupra „procedurilor de executare a hotărârilor judecătorești” (în această privință Curtea a decis că executarea unei hotărâri judecătorești trebuie să fie considerată ca parte integrantă din noțiunea de „proces”, în sensul art. 6 alin. 1 din Convenție³⁹¹; dies ad quem este ziua în care au fost finalizate procedurile de executare a hotărârii.

Mai trebuie subliniat faptul că instanța europeană a decis în mod constant că și procedura derulată în fața unei curți constituționale naționale este cuprinsă în durata termenului rezonabil³⁹². În schimb, nu este cuprinsă în durata termenului rezonabil, și procedura desfășurată în cazul unui

cauza Union Alimentario Sanders S.A. contra Spaniei, paragr. 35, în „Recueil...”, 1989, Serie A, nr. 157.

³⁸⁷ A se vedea CEDO, decizia din 7 iulie 1989, paragr. 35, cit. supra.

³⁸⁸ A se vedea CEDO, decizia din 23 aprilie 1984, paragr. 50, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 535; CEDO, decizia din 23 aprilie 1987, în cauza Poiss contra Austriei, paragr. 50, în „Recueil...”, 1987, Serie A, nr. 117.

³⁸⁹ A se vedea CEDO, decizia din 28 iunie 1978, în cauza König contra Germaniei, paragr. 98, în „Recueil...”, 1978, Serie A nr. 27; CEDO, decizia din 21 februarie 1997, în cauza Guillemain contra Franței, paragr. 36, în „Recueil...”, 1997-I.

³⁹⁰ A se vedea CEDO, decizia din 31 martie 1992, paragr. 47, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 536; CEDO, decizia din 26 septembrie 2000, în cauza J. B. contra Franței, paragr. 19, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 536.

³⁹¹ A se vedea CEDO, decizia din 19 martie 1997, paragr. 40, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 536; CEDO, decizia din 8 martie 2001, în cauza Pinto de Oliveira contra Portugaliei, paragr. 31, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 536.

„recurs prejudiciar” care se examinează de Curtea de Justiție a Comunităților Europene deoarece, în acest caz s-ar aduce atingere sistemului instituit prin dispozițiile tratatelor instituționale ale Uniunii Europene³⁹³.

Acest ultim aspect al problemei ni se pare discutabil, încât dacă este instituit un principiu, cu caracter de generalitate, potrivit căruia orice subiect procesual are un drept să-i fie soluționată cauza într-un termen rezonabil, nu vedem pentru ce ar fi sustrate acestei obligații instanțele europene și prin ce s-ar aduce vreo atingere sistemului jurisdicțional comunitar, nefiind suficient de bine justificat acest sistem discriminatoriu.

Curtea a pronunțat și alte soluții referitoare la termenul rezonabil în numeroase cazuri concrete, dintre care vom selecționa câteva care ni se par a fi mai pertinente.

Astfel, în materie de contencios administrativ, într-o speță în care s-a imputat autorităților naționale că nu au luat măsuri corespunzătoare pentru evitarea contaminării cu virusul SIDA, cerându-se despăgubiri pentru prejudiciul suferit, Curtea a reținut că procedura litigioasă prezintă un interes deosebit pentru reclamant, dat fiind caracterul incurabil al bolii și speranța redusă de viață, și, ca atare, în astfel de cauze se impune, din partea autorităților naționale, competente – administrative și judiciare – o „diligență excepțională”, guvernul neputând ignora gravitatea unor astfel de situații³⁹⁴.

De asemenea, s-a mai statuat că o diligență deosebită o impun și procedurile de „indemnizare a victimelor unor accidente de circulație”³⁹⁵ și procedurile referitoare la „litigiile de muncă”³⁹⁶, acestea din urmă incluzând, în optica Curții, și litigiile referitoare la pensii³⁹⁷.

Într-o speță, în materie de litigii de muncă, instanța europeană a decis că atunci când un angajat consideră că i s-a desfăcut sau suspendat contractul de muncă în mod ilegal de către angajatorul său are „un interes personal important” ca să obțină rapid o hotărâre judecătorească cu privire la legalitatea acestei măsuri, ținându-se seama de faptul că, urmare concedierii, angajatul în cauză pierde practic mijloacele sale de subzistență³⁹⁸.

În materia raporturilor de familie, într-o cauză având drept obiect restrângerea dreptului de vizită al părinților privitor la copiii lor plasați într-o instituție publică de ocrotire, s-a statuat că natura interesului în joc pentru reclamant și eventualele consecințe, grave și ireversibile, ale unui asemenea plasament asupra respectării dreptului la viață familială, protejat de art. 8 din

³⁹² A se vedea CEDO, decizia din 29 martie 1989, în cauza Bock contra Germaniei, paragr. 37, în „Recueil...”, 1989, Serie A, nr. 150; CEDO, decizia din 23 iunie 1993, paragr. 35, apud C. Bîrsan; CEDO, decizia din 16 septembrie 1996, paragr. 41, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 536.

³⁹³ A se vedea CEDO, decizia din 26 februarie 1998, paragr. 95, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 536.

³⁹⁴ A se vedea: CEDO, decizia din 31 martie 1992, paragr. 43, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 37; CEDO, decizia din 8 februarie 1996, în cauza A. ș.a. contra Danemaricii, paragr. 78, în „Recueil...”, 1996-I; CEDO, decizia din 29 aprilie 1998, în cauza Henra contra Franței, paragr. 68, în „Recueil...”, 1998-II.

³⁹⁵ A se vedea CEDO, decizia din 23 martie 1994, în cauza Silva Pontes contra Portugaliei, paragr. 39, în „Recueil...”, 1994, Serie A, nr. 286-A.

³⁹⁶ A se vedea: CEDO, decizia din 24 mai 1991, în cauza Califfi contra Italiei, paragr. 17, în „Recueil...”, 1991, Serie A, nr. 206-B; CEDO, decizia din 24 mai 1991, în cauza Vocaturo contra Italiei, paragr. 17, în „Recueil...”, 1991, Serie A, nr. 206-C.

³⁹⁷ A se vedea CEDO, decizia din 28 februarie 1992, în cauza Nibbio contra Italiei, paragr. 18, în „Recueil...”, 1992, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 537.

³⁹⁸ A se vedea CEDO, decizia din 27 iunie 2000, paragr. 45, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 537.

Convenție, impun ca autoritățile naționale implicate, atât administrative cât și judiciare, să acționeze cu o „diligentă excepțională” care să permită garantarea unei derulări neîntârziată a procedurii³⁹⁹.

În cauzele referitoare la „statul și capacitatea persoanelor” Curtea a statuat că importanța litigiului pentru reclamant reprezintă un „criteriu pertinent”, ceea ce impune o diligență deosebită din partea autorităților statale, dat fiind eventualele consecințe negative ale unei durate prelungite a procedurilor privitoare la respectarea dreptului la viață privată și de familie a reclamantului⁴⁰⁰.

În privința procedurilor naționale de expropriere, care pot prezenta o relativă complexitate, mai ales în unele sisteme de drept, ale statelor contractante, în care competența soluționării litigiilor având un atare obiect aparține atât unei „jurisdicții administrative” (dacă este vorba despre regularitatea operațiunilor de expropriere), cât și „jurisdicției judiciare” (atunci când sunt discutate transferul dreptului de proprietate, fixarea indemnizației de expropriere și, în general, toate problemele privitoare la atingerile aduse dreptului de proprietate), s-a pus problema dacă este posibilă „sesizarea simultană a celor două jurisdicții” cu acțiuni care țin de competențele fiecăreia dintre ele? Curtea a statuat că o asemenea situație comportă un anumit „risc de contrarietate de hotărâri”, risc ce poate fi diminuat prin examinarea promptă a acțiunilor în justiție intentate de cei interesați⁴⁰¹.

Examinarea promptă a acțiunilor în justiție intentate de cei interesați este necesară pentru a se verifica competența pentru ca, în caz de încălcare a regulilor în această materie, care sunt imperative, să se procedeze la declinare de competență, altfel hotărârile pronunțate fără a fi luate în considerație competențele, fiind lovite de nulitate absolută.

S-a mai considerat că nu este justificată prelungirea unei proceduri judiciare nici pentru că se desfășoară o „activitate de către un expert”. Aceasta întrucât activitatea experților se desfășoară sub controlul instanței de judecată care trebuie să-i oblige pe aceștia să respecte termenele pe care tot ea le acordă pentru efectuare⁴⁰².

Alte împrejurări cum ar fi: aglomerarea rolului instanțelor naționale⁴⁰³, schimbarea repetată a completelor de judecată⁴⁰⁴; o grevă a avocaților care a durat 8 luni⁴⁰⁵, adoptarea unei reforme a Curții Naționale de Conturi⁴⁰⁶, în vederea raționalizării activității acesteia, nu au fost considerate de instanța europeană ca fiind motive care să justifice

³⁹⁹ A se vedea CEDO, decizia din 19 februarie 1998, în cauza Paulsen-Medalen et Svensson contra Suediei, paragr. 39, în „Recueil...”, 1998-I.

⁴⁰⁰ A se vedea CEDO, decizia din 18 februarie 1999, în cauza Laino contra Italiei, paragr. 18, în „Recueil...”, 1999-I.

⁴⁰¹ A se vedea CEDO, decizia din 2 septembrie 1998, în cauza Guëllemine contra Franței, paragr. 42, în „Recueil...”, 1998-VI.

⁴⁰² A se vedea: CEDO, decizia din 27 februarie 1992, în cauza Ridi contra Italiei, paragr. 17, în „Recueil...”, 1992, Serie A, nr. 229-B; CEDO, decizia din 27 februarie 1992, în cauza Pierazzini contra Italia, paragr. 18, în „Recueil...”, 1992, Serie A, nr. 231-C.

⁴⁰³ A se vedea CEDO, decizia din 23 martie 1994, în cauza Muti contra Italiei, paragr. 15, în „Recueil...”, 1994, Serie A, nr. 281-C; CEDO, decizia din 24 august 1993, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 538.

⁴⁰⁴ A se vedea CEDO, decizia din 23 aprilie 1987, paragr. 58, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 538.

⁴⁰⁵ A se vedea CEDO, decizia din 22 octombrie 1997, în cauza Papageorgion contra Greciei, paragr. 47, în „Recueil...”, 1997-VI.

durata excesivă a procedurilor judiciare. În toate aceste situații, s-a apreciat că autoritățile naționale aveau obligația să ia măsurile corespunzătoare pentru ca procesele să se desfășoare în cadrul „termenului rezonabil”.

TERMENUL REZONABIL ÎN MATERIE PENALĂ

Potrivit art. 6 alin. 1 din Convenție, orice persoană învinuită de săvârșirea unei infracțiuni are dreptul să obțină, într-un termen rezonabil, o „decizie definitivă” cu privire la temeinicia și legalitatea acuzației ce i se aduce. Instanța europeană a făcut sublinierea, de principiu, că scopul acestui text al Convenției este ca persoanele aflate în această situație „să nu rămână multă vreme, nejustificat, sub o asemenea acuzație”⁴⁰⁷.

O altă subliniere cu caracter general făcută de Curte se referă la „criteriile după care se apreciază termenul rezonabil al unei proceduri penale”, statuându-se că acestea sunt similare cu cele referitoare la procedurile din materie civilă adică: complexitatea cauzei, comportamentul reclamantului și comportamentul autorităților competente⁴⁰⁸.

Referitor la determinarea momentului de la care începe calculul acestui termen, instanța europeană a statuat că acest moment este „data la care o persoană este acuzată”, adică data sesizării instanței competente, potrivit dispozițiilor legii naționale sau o „dată anterioară” (data deschiderii unei anchete preliminare, data arestării sau orice altă dată, potrivit normelor procesuale ale statelor contractante). În această privință, Curtea face precizarea că noțiunea de „acuzație penală”, în sensul art. 6 alin. 1 din Convenție, semnifică „notificarea oficială” care emană de la autoritatea competentă; adică a învinuirii de a fi comis o faptă penală, ideea este corelativă și noțiunii de „urmări importante” privitoare la situația învinuitului⁴⁰⁹.

Într-o cauză de speță, având un atare obiect, Curtea a decis că efectuarea unei percheziții, la o dată determinată, reprezintă (sau este echivalentă) cu o atare „notificare oficială”⁴¹⁰.

Cât privește data finalizării procedurii în materie penală, luată în considerare pentru calculul „termenului rezonabil”, Curtea a statuat că aceasta este data rămânerii definitive a hotărârii de condamnare sau de achitare a celui interesat⁴¹¹.

Instanța europeană s-a mai referit și la obligația statelor contractante de a asigura ca în cadrul procedurilor ce se desfășoară în fața jurisdicțiilor penale, justițiabilii să beneficieze de toate garanțiile prevăzute de dispozițiile Convenției care nu impun însă și obligația de a crea curți de apel sau casație. Dar dacă, totuși, statele contractante organizează astfel de jurisdicții, modul de

⁴⁰⁶ A se vedea CEDO, decizia din 23 aprilie 1998, în cauza Fisanotti contra Italiei, paragr. 22, în „Recueil...”, 1998-II; CEDO, decizia din 23 aprilie 1998, în cauza S.R. contra Italiei, paragr. 21, în „Recueil...”, 1998-II.

⁴⁰⁷ A se vedea CEDO, decizia din 27 iunie 1968, paragr. 18, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 538.

⁴⁰⁸ A se vedea CEDO, decizia din 31 martie 1998, paragr. 97, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 539.

⁴⁰⁹ A se vedea CEDO, decizia din 25 mai 1998, în cauza Hozee contra Olandei, paragr. 43, în „Recueil...”, 1998-III.

⁴¹⁰ A se vedea CEDO, decizia din 22 iunie 2000, paragr. 133, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 539.

⁴¹¹ A se vedea CEDO, decizia din 27 iunie 1968, paragr. 18, cit. supra, la pct. 29 de la subsol; CEDO, decizia din 15 iulie 1982, în cauza Eckerle contra Germaniei, paragr. 76, în „Recueil...”, 1982, Serie A, nr. 51.

aplicare a acestor proceduri, în apel și în casație, poate depinde de particularitățile pe care acestea le au, așa încât durata lor va intra în calculul duratei globale a procedurii penale⁴¹².

Curtea a avut în vedere și comportamentul „acuzatului” cerând ca acesta să coopereze activ cu autoritățile judiciare⁴¹³, dar că nu i se va putea imputa prelungirea procedurii de urmărire penală dacă a voit să producă anumite probe de natură să-l discolpe sau pentru că a cerut efectuarea unor investigații suplimentare pertinente, ori pentru că a utilizat toate căile de atac disponibile în legislația națională⁴¹⁴.

Facem sublinierea însă că nu trebuie interpretată mecanic această decizie a instanței europene, pentru că sunt și cazuri când sub acest pretext, inculpații recurg la manevre dilatorii care trebuie sancționate ca atare și nu considerate ca o exercitare a unor drepturi; abuzul de exercitare a unor drepturi procesuale nu poate fi luat în considerare.

Curtea a mai decis că faptul că o persoană se află în detenție este un element ce trebuie luat în considerație pentru a se determina dacă s-a statuat într-un „termen rezonabil” cu privire la temeinicia acuzației formulate împotriva ei⁴¹⁵.

De asemenea, Curtea a mai decis, într-o altă speță, că, în situația urmăririi penale angajată simultan împotriva mai multor coinculpați, dacă procedura a fost accelerată – urmare unei eventuale disjungeri a cauzei, pentru o mai bună administrare a justiției –, numai față de unul sau unii dintre ei, într-o asemenea situație, în orice caz, între interesele unui coinculpat și principiul bunei administrări a justiției, trebuie acordată prioritate acestui din urmă principiu⁴¹⁶.

⁴¹² A se vedea CEDO, decizia din 31 martie 1998, paragr. 93; CEDO, decizia din 26 octombrie 2000, paragr. 22, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 539.

⁴¹³ A se vedea: CEDO, decizia din 25 februarie 1993, în cauza Dobbartin contra Franței, paragr. 43, în „Recueil...”, 1993, Serie A, nr. 256-D.

⁴¹⁴ A se vedea CEDO, decizia din 31 martie 1998, paragr. 99, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 540.

⁴¹⁵ A se vedea CEDO, decizia din 25 noiembrie 1992, în cauza Abdoella contra Olandei, paragr. 24, în „Recueil...”, 1992, Serie A, nr. 248-A.

⁴¹⁶ A se vedea CEDO, decizia din 27 iunie 1968, paragr. 21, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 540.

TITLUL VII

Egalitatea armelor

Toate garanțiile instituite de art. 6 din Convenția europeană a drepturilor omului și a libertăților fundamentale, așa cum sunt cele cu caracter general prevăzute în primul paragraf al acestui text, ca și cele instituite special numai pentru procesul penal cuprinse în celelalte paragrafe ale sale, au drept scop „asigurarea respectării dreptului la un proces echitabil pentru orice justițiabil”, acest drept la un proces echitabil constituind expresia principiului „preeminenței dreptului”.

Într-o formulare de sinteză, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a arătat că prin art. 6 paragr. 1, combinat cu paragr. 3 din același articol, au fost stabilite elementele esențiale ale unui proces echitabil, dar noțiunea însăși de „proces echitabil” a cunoscut, în timp, o evoluție notabilă în jurisprudența sa, marcată, în special, de importanța atribuită aparențelor și de sensibilizarea crescândă a opiniei publice cu privire la garanțiile unei bune justiții⁴¹⁷.

Cerințele (condițiile) care conturează conținutul desfășurării unui proces echitabil sunt prevăzute expres în art. 6 al Convenției și anume: publicitatea dezbaterilor și termenul rezonabil (pe care le-am prezentat în sinteze anterioare), dar din jurisprudența instanței europene pot fi sintetizate și alte principii care se circumscriu și ele aceleiași noțiuni de „proces echitabil”, fără ca ele să se regăsească în terminis în textul art. 6 din Convenție. Aceste principii ar fi: „egalitatea armelor”; „respectarea contradictorialității” (mai ales în administrarea probelor); „motivarea deciziilor” și „dreptul unui acuzat de a păstra tăcerea și de a nu contribui la propria sa incriminare”.

În consecință, întrucât ne-am referit în alte sinteze anterioare, pe această temă, la cerințele exprimate expres în art. 6 din Convenție (publicitatea dezbaterilor și termenul rezonabil), printr-o suită de alte sinteze vom face o prezentare a fiecăreia dintre „cerințele (condițiile) implicite” de natură să garanteze desfășurarea echitabilă a procedurilor unui proces, începând cu principiul „egalității armelor”.

Facem însă sublinierea că nu există o graniță precis trasată între aceste „principii implicite” care sunt înglobate de instanța europeană, uneori amalgamate, în noțiunea largă de „proces echitabil”.

1. Așadar, în ce constă (care este conținutul substanțial) principiul „egalității armelor”?

Așa cum rezultă din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, principiul „egalității armelor” semnifică tratarea egală a părților pe toată durata desfășurării procedurilor în fața instanțelor de judecată, fără ca vreuna dintre ele să fie avantajată în raport cu cealaltă sau celelalte părți din proces. Acest principiu, de fapt, constituie numai un element component al noțiunii mai largi de „proces echitabil”, una dintre garanțiile privitoare la desfășurarea corectă a procesului judiciar prin care se vizează realizarea unui „just echilibru” între părțile litigante (atât în procesele civile, cât și în cele penale, așa încât părțile litigante să aibă posibilitatea de a-și

⁴¹⁷ A se vedea CEDO, decizia din 30 octombrie 1991, în cauza Rarges contra Belgiei, paragr. 24, în „Recueil...”, 1991, Seria A, nr. 214-B.

susține punctul de vedere de o așa manieră încât să nu fie puse într-o situație de net dezavantaj una față de alta)⁴¹⁸.

2. Principiul egalității armelor – așa cum se subliniază în deciziile Curții – privește numai „modul în care instanțele de judecată trebuie să trateze părțile litigante”, ca „adversare” în procesul pe care ele (instanțele de judecată) trebuie să-l soluționeze, nu și „raporturile dintre părți și instanțele de judecată”. O exemplificare menită să clarifice acest aspect al aplicabilității principiului egalității armelor ne este oferită de o decizie a Curții confruntată cu o situație juridică rezultând din aceea că un tribunal cantonal nu a comunicat observațiile sale cu privire la o cale de atac promovată de una dintre părți în fața tribunalului federal (așa cum avea obligația să o facă potrivit legislației naționale) nici reclamantului nici pârâtului. În această cauză dedusă în fața instanței europene, pentru motivul sus-menționat, Curtea a decis că tribunalul cantonal, jurisdicție independentă, nu poate fi considerat „adversarul” vreuneia dintre părțile litigante, așa încât necomunicarea nu semnifică încălcarea principiului „egalității armelor”⁴¹⁹.

Soluția ar părea discutabilă la prima vedere deoarece instanța națională nu a asigurat totuși părților litigante posibilitatea de a-și exercita deplin toate mijloacele de combatere judiciară „ca adversare”. Se consideră a fi doar o aparență deoarece în realitate este vorba de o altă încălcare comisă de instanța de judecată și anume încălcarea dreptului părților la dezbaterea contradictorie a probelor administrate în cauză (o altă garanție implicită pentru asigurarea desfășurării procedurii în condiții echitabile).

De altfel, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a și făcut o atare distincție, decizând (subliniind) că „dreptul la o procedură contradictorie” implică, în esență, posibilitatea pentru părțile litigante, din procesele penale, civile sau disciplinare, să ia cunoștință de toate „piesele și observațiile” prezentate judecătorului, chiar și cele care ar proveni de la un magistrat independent, de natură să-i influențeze decizia, și a le discuta⁴²⁰.

Deși utilă această diferențiere, întrucât sunt puse în evidență diversele moduri în care instanțele de judecată pot pune părțile litigante în situația de a nu-și putea desfășura deplin toate posibilitățile și să recurgă la toate mijloacele procesuale și procedurale care le stau la îndemână pentru a-și susține punctele lor de vedere, există și primejdia ca asemenea situații juridice să fie deduse în fața instanței europene, invocându-se un temei juridic greșit „egalitatea armelor”, în loc de „principiul contradictorialității”, iar Curtea să respingă plângerea, lăsând nerezolvată încălcarea comisă totuși de instanța națională și anume a „principiului contradictorialității”, fiind nevoie de o altă sesizare.

Poate că ar fi fost mai bine să se considere că toate aspectele particulare ale principiului „egalității armelor” trebuie tratate global, în concepția noastră chiar și încălcarea principiului

⁴¹⁸ A se vedea CEDO, decizia din 22 februarie 1996, în cauza Bulut contra Austria, paragr. 47, în „Recueil...”, 1996-II; CEDO, decizia din 23 octombrie 1996, în cauza Ankerl contra Elveției, paragr. 38, în „Recueil...”, 1996-V; CEDO, decizia din 18 februarie 1997, în cauza Nideröst-Huber contra Elveției, paragr. 23, în „Recueil...”, 1997-I; CEDO, decizia din 7 iunie 2001, în cauza Kress contra Franței, paragr. 72, în „Recueil...”, IV. CEDO, decizia din 27 octombrie 1993, în cauza Dombo Beheer B.V. contra Olandei, paragr. 33, în „Recueil...”, 1993 A, 276.

⁴¹⁹ A se vedea CEDO, decizia din 18 februarie 1997, în cauza Nideröst-Huber contra Elveției, cit. supra, paragr. 23.

⁴²⁰ A se vedea CEDO, decizia din 27 martie 1998, în cauza J.J. contra Olandei, paragr. 43, în „Recueil...”, 1998-II; CEDO, decizia din 6 iunie 2000, în cauza Morel contra Franței, paragr. 27, în „Recueil...”, 2000-VI.

contradictorialității putând fi uneori considerată ca o modalitate de tratare inadecvată a părților contractante privite ca „adversare”. Astfel, în speță una dintre părțile litigante a exercitat o cale de atac, iar instanța de judecată a făcut unele observații cu privire la această cale de atac, pe care nu le-a comunicat părților litigante așa cum avea obligația legală să o facă. Or, în aceste condiții, partea adversă (cea care nu a exercitat calea de atac) a fost pusă în inferioritate pentru că nu i s-a dat posibilitatea să-și expună punctul ei de vedere cu privire la calea de atac, instanța de control judiciar luând cunoștință doar de calea de atac exercitată de cealaltă parte litigantă și de observațiile instanței de judecată cu privire la această cale de atac, nu și de replica și mai ales motivarea în drept pe care ar fi putut-o formula partea litigantă adversă.

3. Un alt aspect de încălcare a principiului egalității armelor se referă la neconcordanțe de ordin legislativ care ar putea pune părțile litigante în situații de inegalitate. Astfel, într-o speță, referitoare la infracțiunea de defăimare, reclamantul a susținut că s-a încălcat principiul egalității armelor deoarece el, ca persoană care a intentat acțiunea, nu a dispus decât de 5 zile pentru a depune cererile de probă, pe când cel pe care l-a chemat în judecată, în calitate de inculpat, a avut la dispoziție 10 zile pentru a-și depune cererile sale de probă pentru a demonstra netemeinicia în ceea ce privește faptele defăimătoare. Această sesizare a fost considerată neîntemeiată de fosta Comisie EDO⁴²¹, nefiind încălcat principiul egalității armelor. Motivarea în drept a fost aceea că era în interesul reclamantului să obțină o hotărâre rapidă, iar, pe de altă parte, el a fost acela care a avut inițiativa acțiunii și deci a avut tot timpul necesar la dispoziție pentru a propune probe prin care să-și dovedească temeinicia afirmațiilor din acțiunea sa. Deci, reclamantul a avut posibilitatea să-și dezvolte argumentele și să propună probe în condiții care nu-l dezavantajează semnificativ în raport cu „partea adversă”.

4. Într-o altă speță, reclamantul a susținut că a fost încălcat principiul egalității armelor deoarece nu i s-au comunicat observațiile unor organe care, inițial, i-au respins pretențiile, observații care fuseseră totuși comunicate în două instanțe de recurs. Și această sesizare a fost considerată ca neîntemeiată de fosta Comisie EDO⁴²², pe motivul că observațiile în discuție erau reproduse, în esență, în decizia instanței care a judecat primul recurs și nu au putut fi discutate în cadrul celui de-al doilea recurs, iar observațiile ulterioare nu au făcut decât să reia, în esență, pe cele anterioare, care fuseseră deja contestate de partea litigantă reclamantă, așa încât procedura poate fi apreciată ca fiind echitabilă, nefiind încălcat principiul egalității armelor.

5. În legătură cu aceeași problemă a necomunicării părților a unor acte judiciare, instanța europeană a adoptat și soluții pozitive, admitând că în acest mod s-a creat un dezechilibru procesual între părți. Astfel, într-un proces penal, un raport al poliției care-l privea pe inculpat, a fost transmis numai procurorului nu și apărării, situație apreciată de Curte ca fiind inechitabilă⁴²³.

6. Sunt însă și situații juridice mult mai complexe care ridică asemenea probleme de încălcare a principiului „egalității armelor”.

Un exemplu pertinent în această privință îl constituie o cauză dedusă în fața Curții care se referea la următoarea situație juridică: un cetățean spaniol, om de afaceri, și alte persoane posedau

⁴²¹ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 30 iunie 1997, nr. 32218/1996, în cauza Baril contra Franței, apud C. Bîrsan, op.cit, p. 508.

⁴²² A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 21 octombrie 1996, nr. 22377/1993, în cauza X. contra Finlandei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 508.

⁴²³ A se vedea CEDO, decizia din 27 aprilie 2000, în cauza Kuopila contra Finlandei, paragr. 38, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 509.

100% din acțiunile societății-mamă a unui grup de societăți cuprinzând mai multe sute de întreprinderi la care societatea-mamă deținea o participare variabilă.

Printr-un decret-lege din 1983 (devenit ulterior lege) Guvernul spaniol a expropriat pentru cauză de utilitate publică și a luat în posesie imediată totalitatea acțiunilor care compuneau capitalul social al societăților din grupul respectiv, inclusiv cele ale societății-mamă.

Acționarii au angajat proceduri (ulterior conexate) în fața jurisdicțiilor civile prin care invocau nelegalitatea exproprierii solicitând restituirea acțiunilor.

Acționarii au mai solicitat primei instanțe să supună atenției Tribunalului Constituțional problema dacă legea de expropriere este conformă Constituției spaniole.

Tribunalul de primă instanță a admis această cerere și a trimis dosarul la Tribunalul Constituțional pentru ca acesta să examineze dacă art. 1 și art. 2 al legii sunt compatibile cu garantarea constituțională a dreptului la o protecție juridică efectivă.

Tribunalul Constituțional a tranșat chestiunea apreciind că textele respective sunt compatibile cu prevederile constituționale invocate.

Înainte de pronunțare, însă, Tribunalul Constituțional a primit observații scrise de la Ministerul Public și ale avocatului statului.

După primirea hotărârii de la Tribunalul Constituțional, prima instanță a respins cererea de restituire a acțiunilor formulată de acționari, recursul fiind de asemenea respins.

Reclamanții s-au adresat instanței europene care, confruntată cu problema caracterului echitabil al procedurii din fața Tribunalului Constituțional, a reținut că, în principiu, prevederile art. 6 alin. 1 din Convenție nu sunt aplicabile procedurilor desfășurate în fața Tribunalului Constituțional deoarece sarcina acestuia nu este aceea de a statua asupra drepturilor sau intereselor individului, ci doar de a veghea respectarea Constituției de către puterea legislativă, executivă și judecătorească. Dar, Curtea a subliniat și legătura strânsă, în speța examinată, dintre procedurile civile principale și chestiunile de neconstituționalitate a legii de expropriere care ar fi putut aduce pe judecătorii civili în situația de a admite pretențiile reclamanților. Curtea a mai atras atenția asupra faptului că ridicând chestiunile sus-menționate, petiționarii au utilizat unicul mijloc disponibil în dreptul spaniol pentru a se plânge de o atingere adusă dreptului lor de proprietate, recursul „amparo” nefiind posibil în domeniul art. 33 din Constituția spaniolă. În consecință Curtea a tras concluzia aplicabilității art. 6 paragr. 1 din Convenție⁴²⁴.

Rezolvând cauza, instanța europeană a examinat revendicarea în lumina ansamblului prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție, înglobând principiul egalității armelor în dreptul fundamental al „caracterului contradictoriu” al procedurii, care implică și dreptul de a lua cunoștință de observațiile sau actele depuse de cealaltă parte și de a le discuta.

Curtea a ținut seama de faptul că procedurile constituționale prezintă caracteristici proprii dar a avut în vedere și specificitatea normei de aplicat și importanța deciziei Tribunalului Constituțional pentru sistemul juridic în vigoare. De asemenea, că aceste proceduri urmăresc să permită unui organ unic de a statua asupra unui mare număr de cauze afectând subiecte foarte diverse. Totuși, subliniază Curtea, se poate întâmpla ca aceste proceduri (ale controlului de constituționalitate) să aibă legătură (ca în cazul în speță) cu o lege care privește direct un cerc restrâns de persoane. Dacă într-un asemenea caz chestiunea constituționalității legii este deferită Tribunalului Constituțional în cadrul unei proceduri referitoare la un drept cu caracter civil și la care sunt părți persoane din acest cerc, trebuie, în principiu, să li se garanteze un acces liber la

⁴²⁴ A se vedea CEDO, decizia din 23 iunie 1993 (plenul Curții) în cauza Ruiz-Mateos contra Spaniei, paragr. 5, în „Recueil...”, 1993, seria A, nr. 262.

observațiile celorlalte părți și o adevărată posibilitate de a le comenta. În speța ce i-a fost supusă, Curtea a considerat că nu există nici o rațiune pentru a se îndepărta de la regula sus-menționată. Dimpotrivă, Curtea a apreciat ca fiind artificială disocierea rolului puterii executive (răspunzătoare pentru expropriere) de cel al Direcției Generale a Patrimoniului (beneficiara măsurii), ca și identificarea unei diferențe reale între interesele acestora. Apoi, posibilitatea pentru Tribunalul Constituțional de a studia argumentele adresate de reclamant jurisdicțiilor civile în favoarea sesizării sale nu era suficientă. Avocatul statului, reprezentând guvernul, a supus atenției Tribunalului Constituțional observații la care petiționarii (acționarii) nu au avut prilejul să răspundă (aceasta în timp ce avocatul statului a cunoscut dinainte argumentele lor și a putut să le discute, fără a putea fi contrazis de reclamanți).

Acesta este raționamentul (motivarea în drept) a instanței europene în temeiul căruia a constatat că, în speța sus-menționată, a existat încălcarea prevederilor art. 6 alin. 1 din Convenție.

Într-o altă speță, cam de același gen cu cea precedentă, statul grec a încheiat, la 22 iulie 1972, un contract cu dl. Andreadis, în conformitate cu care acesta din urmă se obliga să construiască și să exploateze o rafinărie de petrol, prin intermediul unei societăți care urma să fie creată în acest scop, statul grec asumându-și obligația de a achiziționa terenul pentru instalarea rafinării. Acest contract a fost ratificat prin decret publicat în „Jurnalul Oficial”.

Statul grec nu a reușit să se achite de obligația pe care și-a asumat-o, așa încât, la 14 octombrie 1977, guvernul a pus capăt contractului sus-menționat în baza Legii nr. 141/1975 referitoare la rezilierea contractelor favorizatoare a unor persoane încheiate în timpul regimului militar.

Societatea însărcinată cu constituirea rafinării a sesizat Tribunalul de mare instanță de la Atena cu o acțiune prin care cerea să-i fie restituite de statul grec o sursă reprezentând cheltuielile angajate de aceasta până la data rezilierii.

Acțiunea a fost admisă, însă statul grec a atacat hotărârea pe motiv că „clauza compromisorie” din contract a fost anulată și în consecință și sentința pronunțată în cauză este lovită de nulitate.

Recursurile statului grec au fost respinse ca neîntemeiate.

În timp ce cauza se afla pendinte în fața Curții de Casație, iar judecătorul raportor trimisese deja părților avizul său favorabil petiționarilor (societatea constructoare și cocontractantul statului grec), Parlamentul a adoptat Legea nr. 1701/1987 prin care se prevedea că toate clauzele din contractele de favorizare a unor persoane, inclusiv clauzele compromisorii, încheiate în timpul regimului militar sunt abrogate și orice sentință arbitrală este nulă, iar pretențiile rezultând din rezilierea acestor contracte sunt prescrise.

Curtea de Casație reunită în plen a statuat în 1990 că Legea nr. 1701/1987 este constituțională, iar apoi, printr-o hotărâre a primului complet al Curții s-a casat hotărârea prin care s-a dat câștig de cauză reclamanților.

În aceste condiții, petiționarii s-au adresat fostei Comisii EDO, invocând art. 6 paragr. 1 din Convenție și art. 1 din Protocolul nr. 1, pretinzând că nu au beneficiat de un proces echitabil și au suferit o atingere a dreptului lor de proprietate.

Având de rezolvat o atare situație juridică, instanța europeană a considerat că un element decisiv al cauzei constă în procedura referitoare la valabilitatea clauzei compromisorii posterioară intrării în vigoare a Legii nr. 1701/1987, întrucât prin adoptarea acestei legi s-a adus o modificare a procedurii care până la acest moment era defavorabilă statului grec.

Grecia, care a redevenit membru al Consiliului Europei la 28 noiembrie 1974, și a ratificat Convenția europeană a drepturilor omului, s-a angajat să respecte principiul „preeminenței dreptului” care-și găsește aplicare, între altele, și în art. 6 paragr. 1 al Convenției.

În ceea ce privește diferendele în care sunt opuse interese cu caracter privat, un element inerent dreptului la un proces echitabil, implică obligația de a oferi fiecărei părți o posibilitate rezonabilă de a-și prezenta cauza în condiții care să nu o plaseze într-o situație de dezavantaj în comparație cu adversarul său.

În speța ce i-a fost dedusă, Curtea a ținut seamă atât de calendarul, cât și de modalitățile de adoptare a Legii nr. 1701/1987, constatând că intervenția legislativului a avut loc într-un moment în care procedura la care statul era parte se afla pe rolul instanței de judecată. Or, principiul preeminenței dreptului și noțiunea de proces echitabil se opun oricărei ingerințe a puterii legislative în administrarea justiției în scopul de a influența deznodământul judiciar al unui litigiu așa încât, intervenind decisiv pentru orientarea în favoarea sa a soluționării – iminente – a procedurii la care era parte, statul grec a adus atingere drepturilor petiționarilor garantate de art. 6 paragr. 1 din Convenție, acest articol fiind, așadar, încălcat⁴²⁵.

7. Cu referire specială la procesul penal, instanța europeană a pus în evidență, în cadrul jurisprudenței sale, legătura dintre „legalitatea dreptului procesual-penal” și principiul „egalității armelor”. S-a făcut sublinierea că principiul „legalității procesual-penale” este un principiu general aflat în concordanță cu principiul „legalității dreptului penal material substanțial”.

Acest principiu impune anumite exigențe privitoare la derularea procedurii penale, cu scopul de a se asigura garantarea unui proces echitabil care implică și respectarea principiului (regulii) „egalității armelor”, netrebuind pierdut din vedere că reglementările procesual-penale în ansamblul lor urmăresc, în primul rând, să-i protejeze pe cei acuzați (învinuiți) de săvârșirea unei fapte penale de „orice fel de abuzuri de putere” din partea organelor de urmărire, apărarea fiind cea mai susceptibilă (vulnerabilă) să sufere de lacunele și impreciziile reglementărilor procesual-penale⁴²⁶.

Curtea a făcut și precizările că principiul egalității armelor se aplică „oricărei proceduri” fie ea contencioasă sau grațioasă⁴²⁷, și că ea nu are ca misiune să se pronunțe asupra fondului procesului. În legătură cu această din urmă exercitare, într-o cauză în care reclamantul a invocat încălcarea principiului egalității armelor prin luarea în considerare de către tribunalul național a unu aviz depus de un organ administrativ, arătând că acesta îi era defavorabil, Curtea a arătat că această problemă trebuia să fi fost soluționată în cadrul procedurii interne, pe baza probelor propuse și administrate și prin aplicarea normelor naționale pertinente, sarcina Curții fiind doar aceea de a determina dacă procedura contestată, în ansamblul ei, a fost echitabilă în sensul prevederilor art. 6 paragr. 1 din Convenție, adică s-a luat în considerare toate circumstanțele cauzei, inclusiv natura litigiului și caracterul procedurii potrivit cu care a fost soluționată cauza, modul în care probele au fost evaluate și dacă această procedură i-a dat reclamantului posibilitatea să-și susțină cauza în condiții care să nu fie de natură a-l plasa într-o situație net dezavantajoasă față de adversar. Or, în speța dedusă în fața instanței europene s-a constatat că instanța națională i-a dat reclamantului posibilitatea reală și serioasă de a-și prezenta propriile observații cu privire la

⁴²⁵ A se vedea CEDO, decizia din 9 decembrie 1994, în cauza Rafinăriile Grecești Stran și Stratis Andreadis contra Greciei, paragr. 5, în „Recueil...”, 1994, Seria A nr. 301-B.

⁴²⁶ A se vedea CEDO, decizia din 26 iunie 2000, paragr. 102, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 510.

⁴²⁷ A se vedea CEDO, decizia din 5 octombrie 2000, în cauza APEH Üldözö Heieinek Szövetsége ș.a. contra Ungariei, paragr. 40, în „Recueil...”, 2000-X.

conținutul avizului contestat, dar acesta nu a făcut uz de această posibilitate ce i s-a oferit. Așa încât, reclamantul nu mai poate pretinde în fața Curții încălcarea principiului egalității armelor⁴²⁸.

Într-o altă cauză, instanța europeană a avut de soluționat plângerea mai multor ziariști care au fost condamnați pentru criticile pe care le-au adus unor magistrați, invocând crearea unei „inegalități procesuale” între magistrații care erau parte în cauză și cunoșteau foarte bine dosarul și ei (ziariștii) care au avut la dispoziție surse limitate de informație, fiind nevoiți să „recompună adevărul”.

Curtea a reținut faptul că, pentru a nega orice fundamentare a susținerilor jurnaliștilor, magistrații în cauză s-au referit exact la conținutul dosarului pe care ei însăși l-au instrumentat și la hotărârile pe care le-au adoptat. Emanând de la judecătoria instanței supreme și de la avocatul general de pe lângă aceasta, afirmațiile magistraților au beneficiat de un asemenea credit, încât aceste afirmații nu puteau fi combătute temeinic în justiție, din moment ce jurnaliștilor nu li s-a permis să depună măcar câteva piese sau mărturii pertinente. În aceste condiții, Curtea a conchis că în cauza respectivă a fost încălcat principiul egalității armelor⁴²⁹.

Neavând la dispoziție decât un extras din hotărârea sus-menționată, considerăm că asemenea motivări cu caracter general, fără referiri la aspecte concrete a modurilor în care, în cadrul procedurilor, ziariștii au fost puși într-o situație de „inegalitate procesuală” nu sunt nici pertinente și nici convingătoare, cunoscându-se bine că unii ziariști își exercită abuziv drepturile și încalcă regulile de deontologie profesională, pentru că nu este permis unor ziariști să facă afirmații cu privire la activitatea profesională a magistraților în condițiile în care ziariștii nu au calificarea și experiența într-un domeniu sensibil cum este aplicarea legilor de către instanțele de judecată fără să consulte experții (specialiști) în materiile respective, pentru că și magistrații au dreptul să fie protejați fiind vorba de imaginea celei de-a treia puteri în stat, alături de puterea legiuitoare și puterea executivă⁴³⁰.

Pentru a fi obiectivi însă, trebuie să constatăm că, în alte hotărâri ale instanței europene, s-a decis că, în sistemele judiciare ale statelor contractante care recunosc posibilitatea procurorului general, a avocatului general de pe lângă Curtea de Casație sau a Comisarului guvernului (în cazul Consiliului de Stat ca înaltă jurisdicție administrativă) de a participa la deliberarea acestor jurisdicții, precum și comunicarea concluziilor judecătorului raportor numai avocatului general, nu și avocaților părților, sau necomunicarea prealabilă avocaților părților a concluziilor avocatului general sau ale procurorului general, la care aceștia (avocații părților) nu au putut răspunde, reprezintă o încălcare a dreptului la un proces echitabil sub aspectul respectării principiului egalității armelor și acela al asigurării contradictorialității dezbaterilor⁴³¹.

⁴²⁸ A se vedea CEDO, decizia din 19 decembrie 1997, paragr. 54–54, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 511.

⁴²⁹ A se vedea CEDO, decizia din 24 februarie 1997, în cauza De Haes și Gijssels contra Belgiei, paragr. 4, în „Recueil...”, 1997-I.

⁴³⁰ A se vedea, în această privință, analiza critică făcută pe larg în articolul semnat de V. Pătulea, Sinteză teoretică și de practică judiciară în legătură cu delictele de presă, în „Dreptul” nr. 12/2005, p. 290 și urm.

⁴³¹ A se vedea CEDO, decizia din 20 februarie 1996, în cauza Lobo Machado contra Portugaliei, paragr. 31–32, în „Recueil...”, 1996-I; CEDO, decizia din 20 februarie 1996, în cauza Vermeulen contra Belgiei, paragr. 33–34, în „Recueil...”, 1996-I; CEDO, decizia din 7 iunie 2001, în cauza Kress contra Franței, paragr. 83–85, în „Recueil...”, 2001-VI; CEDO, decizia din 31 martie 1998, în cauza Reinhardt și Slimane-Kad’ d contra Franței, paragr. 106, în „Recueil...”, 1998-II.

Desigur că există libertatea presei, deci și posibilitatea de criticare sau semnalare a unor greșeli sau abuzuri din partea magistraților, dar această activitate trebuie desfășurată cu grijă, seriozitate și o documentare de calitate, adică la un nivel cu adevărat profesional.

TITLUL VIII

Principiul contradictorialității

Contradictorialitatea este un principiu fundamental atât al dreptului procesual civil, cât și al dreptului procesual penal, în sensul că în temeiul principiului contradictorialității părțile pot să formuleze cereri, să propună și să administreze probe și să pună concluzii cu privire la toate problemele de fapt și de drept de care depinde corecta soluționare a procesului. Deci, contradictorialitatea îngăduie părților în litigiu să participe în mod activ la prezentarea, argumentarea și dovedirea drepturilor sau apărărilor lor în cursul desfășurării procesului (civil sau penal) având dreptul de a discuta și combate susținerile făcute de fiecare dintre ele, precum și de a-și expune punctul de vedere asupra motivelor instanței în scopul stabilirii adevărului și al pronunțării unei hotărâri legale și temeinice⁴³².

Așadar, așa cum se subliniază în literatura juridică⁴³³, contradictorialitatea reprezintă motorul instanței. Procesul evoluează prin intermediul contradictorialității, prin intermediul unor contradicții succesive, până la hotărârea care va înlătura contradicția. Contradictorialitatea opune, dar și unește părțile în proces, deoarece niciuna dintre părți nu poate face nimic în instanță decât sub privirile celeilalte.

În literatura juridică se face și o altă subliniere importantă și anume că judecătorul, ca actor în cadrul procesului și nu ca mediator al sintezei, cel care înlătură contradicția dintre părți prin pronunțarea hotărârii se supune și el principiului contradictorialității, în sensul că aspectele de fapt și de drept pe care le ridică din oficiu trebuie să le pună în discuția contradictorie a părților, deoarece altfel nu se poate baza pe ele la pronunțarea hotărârii. Deci, contradictorialitatea, în această relație triunghiulară pe care o constituie procesul, guvernează atât comportamentul părților, cât și pe cel al judecătorului⁴³⁴. În legislația română nu există un text prin care să se prevadă acest lucru în mod ferm și explicit, dar în doctrina și practica judiciară română se admite că principiul contradictorialității îl vizează și pe judecător⁴³⁵.

În ceea ce privește principiul contradictorialității însuși, această cerință procesuală nu este exprimată, în legislația procesual-civilă într-o formă directă, dar se deduce din numeroase dispoziții legale (art. 85, art. 107, art. 112, art. 114, art. 115, art. 128, art. 129 C.pr.civ.). În schimb, în Codul de procedură penală acest principiu este exprimat direct în art. 289.

Nici în Convenția europeană a drepturilor omului și a libertăților fundamentale nu este exprimat în mod direct acest principiu, el figurând – alături de egalitatea armelor, motivarea hotărârilor și dreptul acuzatului de a păstra tăcerea și de a nu se autoincrimina – printre garanțiile implicite ale desfășurării echitabile a procesului.

⁴³² A se vedea Al. Velescu, „Contradictorialitatea – principiu fundamental al dreptului procesual civil”, în „Revista română de drept” nr. 7/1970, p. 21.

⁴³³ A se vedea R. Martin, „Théorie générale du proces (Droit processuel)”, E.J.T., Semur-en-Auxois, 1983, p. 170–171.

⁴³⁴ A se vedea F. Terré, „Introduction générale au droit”, Paris, 1991, p. 499.

⁴³⁵ A se vedea: Al. Velescu, op. cit., p. 24–31; Trib. Jud. Cluj, dec. civ. nr. 795/1989, în „Dreptul” nr. 5/1990, p. 69–70.

Într-o formulare de sinteză Curtea Europeană a Drepturilor Omului a subliniat că dreptul la o procedură contradictorie implică, în esență, posibilitatea pentru părțile unui proces penal, civil sau disciplinar de a lua cunoștință de toate piesele și observațiile prezentate judecătorului, chiar și cele care ar proveni de la un magistrat independent, de natură să-i influențeze decizia, și de a le discuta⁴³⁶. Iar, într-o altă hotărâre s-a făcut chiar și o afirmație general valabilă, statuându-se că principiul contradictorialității reprezintă „una din principalele garanții ale unei proceduri judiciare”⁴³⁷.

Curtea a pronunțat o serie de decizii prin care sunt aduse clarificări importante – cu caracter general – pentru juriștii practicieni, dar și pentru părțile litigante, cu privire la garanțiile ce trebuie să le fie asigurate pentru a beneficia de un proces echitabil.

Astfel, referindu-se la legislațiile naționale, instanța europeană a făcut precizarea că respectarea acestei exigențe (contradictorialitatea) poate fi realizată în diferite moduri, ceea ce se cere însă este ca metoda respectivă să garanteze că „partea adversă” este înștiințată de depunerea observațiilor și să aibă posibilitatea să le comenteze⁴³⁸. În plus, în procesul penal autoritățile de urmărire să comunice apărării toate probele pertinente aflate în posesia lor atât cele care acuză, cât și cele care înlătură acuzația adusă celui urmărit⁴³⁹. În legătură cu această din urmă exigență s-a mai făcut și precizarea că „posibilitatea indirectă și pur ipotetică, pentru cel învinuit sau inculpat, de a discuta argumentele acuzaării inserate în textul unei decizii judiciare nu poate fi admisă ca echivalent valabil al dreptului acestuia de a le combate în mod direct⁴⁴⁰.

Remarcăm faptul că o atare soluție cu caracter foarte general poate constitui și o sursă pentru exercitarea abuzivă a drepturilor procesuale, așa încât trebuie analizate cu toată atenția fiecare caz concret în parte pentru a nu se ajunge într-o altă extremă – a abuzului – facilitat de o soluție de principiu care poate fi valabilă, dar poate prilejui și soluții de protecție exagerate, depășindu-se scopul pentru care a fost instituită garanția procesuală.

Prin alte decizii s-a pus în evidență și faptul că principiul contradictorialității nu privește numai părțile între ele, ci și Ministerul Public și chiar o jurisdicție independentă participantă, potrivit normelor naționale, la o fază superioară a procesului cum a fost cazul (în speța soluționată de instanța europeană) instanței de fond – în sistemul procesual elvețian – care întocmește un raport transmis Tribunalului Federal, în caz de recurs declarat numai de către reclamant⁴⁴¹.

⁴³⁶ A se vedea CEDO, decizia din 27 martie 1998, „în cauza J.J. contra Olandei, paragr. 43, în „Recueil...”, 1998-II; CEDO, decizia din 6 iunie 2000, în cauza Morel contra Franței, paragr. 27, în „Recueil...”, 2000-VI.

⁴³⁷ A se vedea CEDO, decizia din 19 decembrie 1989, în cauza Kamasinski contra Austriei, paragr. 102, în „Recueil...”, 1989, Serie A, nr. 168.

⁴³⁸ A se vedea CEDO, decizia din 29 august 1991, în cauza Brandstetter contra Austriei, paragr. 67, în „Recueil...”, 1991, Seria A, nr. 211.

⁴³⁹ A se vedea CEDO, decizia din 16 februarie 2000, în cauza Fitt contra Regatului Unit, paragr. 44, în „Recueil...”, 2000-II.

⁴⁴⁰ A se vedea CEDO, decizia din 28 august 1991, p. 68, cit. supra, la nota 7 de la subsol.

⁴⁴¹ A se vedea CEDO, decizia din 18 februarie 1997, în cauza Nideröst-Huber contra Elveției, paragr. 23, în „Recueil...”, 1997-I.

În literatura juridică⁴⁴² se atrage însă atenția că instanța nu este îndreptățită, în temeiul principiului contradictorialității, să introducă terți în proces, acest drept avându-l doar părțile în proces (instanța nefiind parte în proces deși este obligată să aibă un rol activ).

Instanța europeană a fost confruntată și cu o altă problemă, referitoare la necesitatea distincției care trebuie făcută între „principiul contradictorialității” și „principiul egalității armelor” (ambele rezultând din garanția cu caracter mai general a dreptului la un proces echitabil). Astfel, ea a decis că trebuie făcută această distincție atunci când este vorba de „obligația de comunicare a pieselor dosarului”: dacă absența comunicării unei piese se raportează numai la una dintre ele, în timp ce cealaltă parte a cunoscut-o, Curtea examinează situația astfel creată „prin prisma principiului egalității armelor” (care impune tratarea egală a părților în ceea ce privește luarea la cunoștință despre toate piesele de la dosar, de natură a conduce la soluția pe care o va pronunța tribunalul). Dacă, dimpotrivă, amândouă părțile au fost private, în aceeași măsură, de posibilitatea de a lua cunoștință de conținutul unei informații utile produse judecătorului fără ca ele să fie în măsură să le discute (a se vedea cazul raportului instanței de fond făcut către instanța de recurs, în procedura elvețiană), această situație are a fi discutată pe terenul principiului contradictorialității, cu exigențele sale proprii. Dezechilibrul în comunicarea informațiilor utile și pertinente cauzei este sancționat pe baza principiului egalității armelor, pe când necomunicarea unor asemenea informații ambelor părți este privită ca o încălcare a principiului contradictorialității, chiar dacă, în unele cauze, această distincție nu ar apărea întotdeauna cu aceeași claritate⁴⁴³.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a făcut și aplicări în cazuri concrete, referitoare la aspecte diverse, printre care: prezența personală a inculpatului la judecată; modul de prezentare și discutare a probelor în instanță, ivirea martorilor anonimi și a agenților provocatori; probe nedivulgate; poziția procesuală a procurorului general, a avocatului general și a comisariatului guvernului.

Prezența la dezbateri a celui trimis în judecată. Prezența la dezbateri a celui trimis în judecată, mai ales în procesul penal, este un element esențial al asigurării respectării principiului contradictorialității. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a făcut sublinierea, în jurisprudența sa constantă, necesității asigurării posibilității „acuzatului” de a participa la ședința de judecată, această necesitate rezultând din obiectul și scopul dispozițiilor cuprinse în art. 6 al Convenției europene a drepturilor omului și libertăților fundamentale (prin art. 6 paragr. 3 lit. c, d și e prevăzându-se: dreptul oricărui acuzat de a se apăra el însuși; de a interoga sau de a face să fie interogați martorii; de a fi asistat gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba utilizată în ședința de judecată, toate acestea – după cum arată instanța europeană – nefiind de conceput fără prezența sa)⁴⁴⁴. Instanța europeană a mai făcut sublinierea că prezența „acuzatului”

⁴⁴² A se vedea V. M. Ciobanu, „Tratat teoretic și practic de procedură civilă”, vol. I, Teoria generală, Editura Național, București, 1996, p. 126.

⁴⁴³ A se vedea CEDO, decizia din 18 februarie 1997, cit. supra; CEDO, decizia din 22 februarie 1996, în cauza Bulut contra Austriei, paragr. 47, în „Recueil...”, 1996-II; CEDO, decizia din 22 iunie 2000, în cauza Coeme contra Belgiei, paragr. 102, în „Recueil...”, 2000-VII; CEDO, decizia din 25 martie 1998, în cauza Belziuk contra Poloniei, paragr. 105, în „Recueil...”, 1998-II. A se vedea și Fr. Sudre, *La Convention européenne des droits de l’homme*, Paris, 1997, p. 329.

⁴⁴⁴ A se vedea exemplificativ CEDO, decizia din 12 octombrie 1992, în cauza T. contra Italiei, paragr. 26, în „Recueil...”, Serie A. nr. 245-C; CEDO, decizia din 25 noiembrie 1997, în cauza Zana contra Turciei, paragr. 68, în „Recueil...”, 1997-VII și altele.

(inculpatului) în instanța de judecată este foarte importantă (chiar capitală) nu numai pentru respectarea dreptului acuzatului de a fi ascultat, dar și datorită necesității de a fi controlată exactitatea afirmațiilor sale, de a le confrunța cu cele ale eventualei victime ale cărei interese trebuie protejate, precum și cu declarațiile martorilor. Se mai atrage atenția și asupra faptului că tocmai din aceste motive legiuitorul a prevăzut (sau ar trebui să prevadă) măsuri care să „descurajeze” lipsa nejustificată a participanților la procesul penal, inclusiv și mai ales a acuzatului⁴⁴⁵.

În situația în care absența acuzatului la proces se datorează sustragerii acestuia de la judecată, s-a pus problema în ce măsură posibilitatea judecării acestuia în lipsă corespunde exigențelor art. 6 din Convenție.

Instanța europeană s-a pronunțat în o atare situație, statuând că acuzatul „din propria sa voință și neechivoc” a renunțat la dreptul de a fi ascultat de către instanța de judecată și la dreptul de a se apăra în proces⁴⁴⁶. Dar, în același timp, Curtea a mai decis că o procedură penală (națională) care se desfășoară în absența celui trimis în judecată (datorită sustragerii acestuia) nu este în principiu incompatibilă cu dispozițiile Convenției, dacă el are posibilitatea să obțină ulterior ca o jurisdicție să statueze din nou, după ce l-a ascultat, cu privire la temeinicia acuzațiilor ce i se aduc, în fapt și în drept.

Curtea, sesizând caracterul contradictoriu al acestui raționament (rezultat din impunerea exigenței ca totuși să existe posibilitatea unei jurisdicții care, ulterior judecării în lipsă, să-l asculte pe acuzat, în timp ce se consideră că acesta a renunțat la acest drept) și-a nuanțat poziția subliniind că, oricum, o asemenea renunțare, pentru a putea fi apreciată prin raportare la dispozițiile Convenției, trebuie ca acest comportament al acuzatului să fie stabilit „neechivoc” și să fie însoțită de un minim de garanții corespunzătoare gravității ei⁴⁴⁷, făcându-se observația că statele contractante au la dispoziție o mare libertate în alegerea mijloacelor procedurale de natură să permită sistemului judiciar să răspundă exigențelor art. 6 din Convenție. Iar, sarcina Curții nu constă în a indica asemenea mijloace, ea trebuind numai să cerceteze dacă rezultatul urmărit de Convenție este realizat, pentru aceasta fiind necesar și ca dispozițiile cuprinse în normele interne „să fie efective” și să-l oblige pe acuzat să probeze că el nu a voit să se sustragă justiției sau că absența sa s-ar datora unei cauze de forță majoră⁴⁴⁸.

Așadar, rezultă din jurisprudența Curții că nu se poate trage concluzia că acuzatul s-a sustras judecării și, implicit, prin aceasta, a renunțat la dreptul său de a fi prezent personal în fața instanței și de a se apăra, decât în condițiile unei verificări riguroase în privința motivelor reale ale lipsei de la judecată și existența unei căi procedurale pe calea căreia acuzatul judecat în lipsă să aibă posibilitatea de a fi ascultat atât cu privire la motivele absenței, cât și cu privire la temeinicia acuzațiilor care i se aduc, în fapt și în drept.

Admisibilitatea, administrarea și relevanța probelor. Instanța europeană s-a pronunțat în mod constant în sensul că „admisibilitatea, administrarea și relevanța probelor reprezintă probleme care au a fi reglementate de normele de drept interne, aprecierea lor aparținând

⁴⁴⁵ A se vedea CEDO, decizia din 23 noiembrie 1993, în cauza Constantinescu contra României, paragr. 55, în „Recueil...”, 2000-VIII.

⁴⁴⁶ A se vedea fosta Comisie EDO, hotărârea din 25 mai 1998, în cauza Mihaies contra Franței, apud C. Bîrsan, op.cit, p. 515.

⁴⁴⁷ A se vedea CEDO, decizia din 23 noiembrie 1993, cit. supra, paragr. 31.

⁴⁴⁸ A se vedea CEDO, decizia din 12 februarie 1985, în cauza Collozza și Rubinat contra Italiei, paragr. 30, în „Recueil...”, 1985, Serie A nr. 89.

instanțelor naționale, misiunea încredințată Curții Europene a Drepturilor Omului (prin Convenția europeană a drepturilor omului) constând doar în a se pronunța asupra modului în care au procedat instanțele naționale în această privință, adică – de exemplu – dacă au admis în mod justificat ca probe anumite mărturii și dacă procedura în cauză, în ansamblul ei, inclusiv în privința administrării probelor, a avut un caracter echitabil”⁴⁴⁹.

Curtea a făcut și o altă precizare în această privință subliniind că nici o dispoziție din Convenția europeană a drepturilor omului nu reglementează regimul probelor. Așa încât, nu se poate exclude, de principiu și în abstracto, admisibilitatea unei probe care a fost utilizată fără respectarea dispozițiilor normelor naționale în materie, revenind jurisdicțiilor interne sarcina de a aprecia elementele de probă obținute și relevanța acestora. Curtea Europeană a Drepturilor Omului are însă competența să cerceteze procedura în ansamblul ei, inclusiv cu privire la modul de administrare a probelor, spre a verifica dacă au fost sau nu respectate garanțiile instituite prin art. 6 din Convenție⁴⁵⁰.

În afara soluțiilor cu caracter general, orientativ, instanța europeană a pronunțat și hotărâri punctuale, privind rezolvarea unor probleme concrete. Astfel, de exemplu, s-a decis că în procesul penal elementele de probă trebuie produse, de regulă, în fața acuzatului (în prezența acestuia) și în ședință publică, în vederea respectării principiului contradictorialității. Dar, în situații particulare, când acest lucru este imposibil, utilizarea în instanță a unei declarații obținute în faza de urmărire penală nu este incompatibilă cu dispozițiile art. 6 din Convenție, sub rezerva însă a respectării dreptului la apărare, principiu care impune să i se dea „acuzatului” posibilitatea „adecvată și suficientă” să conteste acea declarație care-l incriminează și acesta să fi putut să interogheze pe cel care a făcut mărturia, în momentul depunerii acesteia sau la un moment ulterior⁴⁵¹.

Într-o altă speță, și pe aceeași linie, s-a făcut sublinierea că nu există nici o problemă în situația în care judecătorul de instrucție a ascultat doi martori în absența avocatului reclamantului, dacă în cursul procedurii de apel subsecvente, acei doi martori au fost audiați, de data aceasta în prezența avocatului reclamantului⁴⁵².

Cu privire la mijlocul de probațiune al expertizei, Curtea s-a pronunțat în sensul că respectarea principiului contradictorialității, precum și a celorlalte exigențe pentru asigurarea unui proces echitabil, privesc toate dezbaterele care au loc în fața unui tribunal (instanță de judecată) așa încât și atunci când instanța desemnează un expert, părților trebuie să li se asigure facultatea de a asista la discuțiile pe care le conduce expertul sau de a li se comunica piesele pe care acesta le folosește. Esențial este faptul ca părțile să participe, în modalități adecvate, la procedura

⁴⁴⁹ A se vedea CEDO, decizia din 19 februarie 1991, în cauza Isgrò contra Italiei, paragr. 31, în „Recueil...”, 1991, Serie A, nr. 194-A; CEDO, decizia din 7 iunie 1998, în cauza Teixeira de Castro contra Portugaliei, paragr. 34, în „Recueil...”, 1998-IV și altele.

⁴⁵⁰ A se vedea CEDO, decizia din 18 martie 1997, în cauza Mantovanelli contra Franței, paragr. 34, în „Recueil...”, 1997-II; CEDO, decizia din 25 martie 1999, în cauza Pélissier contra Franței, paragr. 45, în „Recueil...”, 1999-II.

⁴⁵¹ A se vedea: CEDO, decizia din 15 iunie 1992, în cauza Lüdi contra Elveției, paragr. 47, în „Recueil...”, 1992-II, Serie A, nr. 238; CEDO, decizia din 19 decembrie 1990, în cauza Delta contra Franței, paragr. 78, în „Recueil...”, 1990, Serie A, nr. 191-A și altele.

⁴⁵² A se vedea CEDO, decizia din 26 martie 1996, în cauza Doorson contra Olandei, paragr. 68, în „Recueil...”, 1996-II.

contradictorie care se desfășoară în fața instanței, de exemplu prin „discutarea conținutului raportului de expertiză”⁴⁵³.

S-a mai statuat că în măsura în care un document litigios utilizat de instanța națională nu a fost determinant pentru stabilirea vinovăției reclamantului, nu se poate spune că procedura în ansamblul ei a fost inechitabilă⁴⁵⁴.

De asemenea, s-a făcut și sublinierea că necomunicarea, într-un proces civil, al punctului de vedere al instanței de fond cu privire la o cale de atac exercitată de una dintre părțile litigante (procedură cunoscută în mai multe țări contractante) reprezintă totuși o încălcare a principiului contradictorialității, indiferent de faptul că o asemenea practică nu ar urmări decât accelerarea procedurii de judecată, iar observațiile respective nu conțin nici un element nou față de hotărârea atacată.

Precizări importante au fost făcute și în privința „martorilor anonimi”. În cadrul procedurilor penale, din diferite rațiuni (de regulă pentru protejarea acestora), sunt utilizați „martori anonimi” (sau „sub acoperire”). Aceștia pot fi folosiți de organele de anchetă, în faza de urmărire penală, cât și în faza de judecată.

Convenția europeană a drepturilor omului nu conține dispoziții care să împiedice folosirea, de către organele de urmărire penală, a anumitor surse de informare printre care și cea oferită de martorii anonimi. Dar, folosirea ulterioară a declarațiilor anonime, ca probe suficiente pentru a justifica o condamnare, ridică probleme, instanța europeană decizând că utilizarea unor asemenea depoziții, pentru a se motiva în fapt o hotărâre de condamnare este – în principiu – incompatibilă, în orice circumstanțe, cu dispozițiile Convenției⁴⁵⁵.

Nuanțând însă soluția de principiu sus-menționată Curtea a venit și cu precizarea că o condamnare nu poate fi, într-adevăr, fundamentată numai sau într-o măsură determinantă pe declarații anonime, deoarece menținerea anonimului confruntă apărarea cu multe dificultăți și, deci, în mod obișnuit, asemenea declarații nu ar trebui să fie folosite într-un proces penal. Dar, este totuși posibil să se ajungă la concluzia că nu sunt încălcate dispozițiile art. 6 din Convenție, dacă, într-o asemenea situație, se poate stabili că procedura urmată de autoritățile judiciare au compensat, în mod suficient, obstacolele de care s-a lovit apărarea⁴⁵⁶.

Mergându-se și mai departe cu precizările, Curtea a mai făcut sublinierea că dacă, într-adevăr, totdeauna este preferabil ca acuzatul să asiste la ascultarea martorilor, nu este exclusă nici situația în care să se poată aprecia – cu cea mai mare atenție – de către instanțele naționale că interesele acuzatului „sunt mai puțin importante decât cele ale garantării securității martorilor”⁴⁵⁷.

În orice caz, se atrage atenția că este necesară tratarea cu extremă prudență a declarațiilor obținute în condiții în care drepturile apărării nu au putut fi garantate în condiții obișnuite, normale impuse de Convenție⁴⁵⁸ și că ar fi de dorit ca martorii să identifice „în mod direct” o

⁴⁵³ A se vedea CEDO, decizia din 18 martie 1997, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 517.

⁴⁵⁴ A se vedea CEDO, decizia din 18 februarie 1997, în cauza Niderröst-Huber contra Elveției, paragr. 28–30, în „Recueil...”, 1997-I.

⁴⁵⁵ A se vedea CEDO, decizia din 20 noiembrie 1989, în cauza Kostovski contra Olandei, paragr. 44, în „Recueil...”, 1989, Serie A, nr. 166; CEDO, decizia din 23 aprilie 1997, în cauza Van Mechelen și alții contra Olandei, paragr. 52, în „Recueil...”, 1997-III.

⁴⁵⁶ A se vedea CEDO, decizia din 23 martie 1997, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 598.

⁴⁵⁷ A se vedea CEDO, decizia din 26 martie 1996, în cauza Doorson contra Olandei, paragr. 72 și 74, cit. supra.

⁴⁵⁸ A se vedea CEDO, decizia din 26 martie 1996, paragr. 76, cit. supra.

persoană bănuită de săvârșirea unei infracțiuni și să fie evitate situațiile în care ar exista cea mai mică îndoială cu privire la identitatea ei⁴⁵⁹.

O situație mai deosebită există atunci când condamnarea a avut loc pe baza unor declarații ale unor polițiști „Agenți infiltrați” într-o anumită activitate infracțională desfășurată de persoanele trimise în judecată, aceste declarații fiind făcute în fața judecătorului, dar martorii rămânând anonimi, ei nefiind ascultați în public și nici în prezența acuzatului. În astfel de cazuri, Curtea a decis că interesele unor asemenea martori, ca și ale familiilor lor, trebuie protejate fiind vorba de persoane care aparțin forțelor de poliție ale statului, dar situația lor este diferită de cea a martorilor dezinteresați sau de aceea a victimei. Această categorie de martori sunt, într-adevăr, subordonați (au o îndatorire generală de subordonare) față de autoritățile executive statale, de obicei fiind în legătură cu Ministerul Public. Ca atare, mărturia lor, în condițiile arătate, are a fi luată în considerare „în situații excepționale”, întrucât prin natura lucrurilor, printre îndatoririle lor (în calitate de polițiști, investiți cu puterea de a aresta o persoană) figurând și aceea de a depune mărturie în instanță⁴⁶⁰. Dar, cu condiția ca drepturile apărării să fie respectate, poate fi legitim, ca autoritățile de poliție să dorească păstrarea anonimatului unui agent folosit pentru activități secrete, în scopul asigurării securității lui și a familiei sale și, de asemenea pentru a nu se compromite folosirea sa în operații viitoare⁴⁶¹.

Și mai delicată este situația în cazul „agenților provocatori”. Într-o astfel de speță, acuzatul a invocat faptul că nu a beneficiat de un proces echitabil deoarece el a fost incitat de polițiști îmbrăcați în civil să comită infracțiunea pentru care a fost condamnat (trafic de droguri), el având un cazier curat, și că nu ar fi comis niciodată această infracțiune fără intervenția agenților provocatori.

În cauza respectivă, reprezentantul Guvernului a susținut că utilizarea unor metode speciale de investigație este admisă în cea mai mare parte a statelor membre ale Uniunii Europene, în special în lupta împotriva traficului de stupefiante, iar, în speță, nu a fost vorba de folosirea unor agenții provocatori, pentru că cei doi polițiști nu au determinat o „intenție criminală”, ci s-au folosit de „intenția infracțională” pe care acuzatul o avea deja. De asemenea, s-a mai susținut că acuzatul a avut în timpul procedurii posibilitatea de a-i interoga pe cei doi polițiști, iar instanțele de judecată nu și-au fundamentat hotărârile numai pe intervențiile polițiștilor, ci și pe alte mijloace de probă.

Examinând cauza, Curtea a reținut faptul că reprezentantul Guvernului nu a susținut că intervenția polițiștilor s-a plasat în cadrul unei operațiuni împotriva traficului de droguri care să fi fost ordonată de vreun magistrat (cum este cazul agenților sub acoperire).

Apoi, din actele aflate la dosar nu reiese că au existat rațiuni pentru care acuzatul să fie bănuit că este un traficant de droguri, iar în cazierul său nu figura vreo informație că ar fi săvârșit vreo infracțiune și nici nu a fost deschisă vreo anchetă preliminară (acte premergătoare). Mai mult, la domiciliul acuzatului nu au fost găsite droguri, el procurându-le de la un terț care, la rândul lui, le-a obținut de la o altă persoană, iar cei doi polițiști nu s-au limitat doar la a cerceta activitatea infracțională a acuzatului, ci l-au incitat să comită infracțiunea pentru care a fost condamnat.

În sfârșit, instanțele de judecată naționale l-au condamnat pe inculpat bazându-se, în esență, pe declarația celor doi agenți de poliție.

⁴⁵⁹ A se vedea CEDO, decizia din 26 martie 1996, p. 75, cit. supra.

⁴⁶⁰ A se vedea CEDO, decizia din 30 octombrie 1997, paragr. 56, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 519.

⁴⁶¹ A se vedea CEDO, decizia din 30 octombrie 1997, paragr. 57, cit. supra..

În aceste condiții, Curtea a ajuns la concluzia că activitatea celor doi polițiști a depășit o activitate desfășurată de „agenți infiltrați”, ei provocând infracțiunea și nimic neindicând faptul că, fără intervenția lor, această infracțiune ar fi fost comisă. Or, această intervenție a polițiștilor, și folosirea sa în procedura litigioasă l-au lipsit, chiar de la început, pe acuzat, să aibă parte de un proces echitabil⁴⁶².

Într-o altă speță, pe care a avut-o de rezolvat instanța europeană, a fost vorba de mărturia unui coinalpat care a cooperat cu organele de anchetă beneficiind astfel de o reducere a pedepsei sale (repentis – pocăiți).

În fapt, un inculpat pentru participare la o organizație criminală de trafic de droguri a fost condamnat pe baza declarației unui alt coinalpat (care a participat la expedierea drogurilor cu un vapor), coinalpat care a încheiat cu Ministerul Public un acord în temeiul căruia a primit o recomandare pentru o „grațiere parțială” în schimbul declarației sincere privitoare la rolul celui alt coinalpat în traficul de droguri.

Inculpatul condamnat pe baza declarațiilor celui alt coinalpat, în condițiile sus-menționate s-a plâns la instanța europeană de inechitatea procedurii judiciare la care a fost supus invocând faptul că, în apel, a cerut să fie depuse la dosarul cauzei documentele privitoare la procedura în cadrul căreia martorul (a cărui mărturie a fost folosită împotriva sa), a fost el însuși condamnat, precum și cele privitoare la argumentul pe care martorul respectiv l-a încheiat cu Ministrul Public, cerere care i-a fost respinsă pe considerentul că deși curtea de apel a recunoscut că procedura respectivă prezenta unele lacune procedurale, totuși s-a considerat că aceste lacune nu au fost de natură să aducă atingere dreptului acuzatului la un proces echitabil⁴⁶³.

Într-o situație similară, fosta Comisie a Drepturilor Omului, a considerat că o condamnare întemeiată în special pe mărturiile ale unor coinalpați care au acceptat să coopereze cu organele de anchetă, beneficiind astfel de o reducere a pedepselor ce le-au fost aplicate, „nu este contrară echității unui proces”, în măsura în care aceste mărturii au fost discutate în contradictoriu și au existat și alte elemente de probă luate în considerare de instanța de judecată atunci când și-a motivat decizia de condamnare, și mai ales atunci când judecătorul nu și-a întemeiat soluția de condamnare pe probe indirecte sau pe hotărâri anterioare care-l priveau pe acuzat⁴⁶⁴.

O altă situație ivită în practică și dedusă în fața instanței europene se referă la „necomunicarea, pentru rațiuni de interes public, a unor probe, apărătorului acuzatului, probe care erau însă cunoscute judecătorului”.

În această privință, Curtea s-a pronunțat în sensul că ea nu este chemată să stabilească dacă un asemenea procedeu era sau nu absolut necesar, această sarcină revenind, în principiu, jurisdicțiilor interne care sunt îndrituite să facă aprecieri a probelor produse în fața lor. În orice caz, dacă, în cauzele respective, probele nu au fost aduse la cunoștința apărătorilor, Curtea nu este în măsură să pună în balanță „interesul public” (exprimat prin nedivulgarea probelor) și „interesul acuzatului” (ca acestea să-i fie comunicate). Curtea nu are a examina decât dacă în procesul decizional au fost respectate, în măsura posibilului, exigențele contradictorialității și egalității armelor și, de asemenea, dacă drepturile acuzatului au fost protejate. În consecință, într-o cauză de

⁴⁶² A se vedea CEDO, decizia din 19 iunie 1998, în cauza Benavides Cevallos contra Ecuador, paragr. 37–39, în „Recueil...”, 1998-IV.

⁴⁶³ A se vedea CEDO, decizia din 25 mai 2004, în cauza Cornelis contra Olandei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 521.

⁴⁶⁴ A se vedea: Comis. EDO, hotărârea din 21 octombrie 1993, nr. 17265/1990, în cauza Baragiola contra Elveției, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 522.

acest gen, Curtea a decis că „dreptul la divulgarea unor probe pertinente nu este absolut”, în cazuri concrete putând exista interese concurente (cum ar fi, de exemplu: securitatea națională, protejarea unor martori de eventuale represalii, păstrarea secretă a unor metode ale poliției de cercetare a unor infracțiuni) „care pot fi puse în balanță cu drepturile acuzatului”. Așadar, rămân legitime, prin raportare la dispozițiile art. 6 paragr. 1 din Convenție, numai măsurile restrictive ale drepturilor apărării „absolut necesare”, iar garantarea dreptului acuzatului la un proces echitabil în această situație se realizează prin „compensarea” limitărilor aduse acestui drept (în situațiile sus-indicate) cu alte măsuri procedurale adecvate luate de autoritățile judiciare⁴⁶⁵.

⁴⁶⁵ A se vedea CEDO, decizia din 16 februarie 2000, în cauza Fitt contra Regatului Unit, paragr. 46, în „Recueil...”, 2000-II; CEDO, decizia din 16 februarie 2000, în cauza Rowe și Doris, contra Regatului Unit, paragr. 61, în „Recueil...”, 2000-II.

TITLUL IX

Motivarea hotărârilor și dreptul la tăcere al acuzatului

În vederea desfășurării echitabile atât a procesului civil, cât și a procesului penal, prin art. 6 alin. 1 din Convenția europeană a drepturilor omului și libertăților fundamentale sunt prevăzute expres (și explicit) condițiile în care trebuie să se desfășoare un proces echitabil și anume: „publicitatea dezbaterilor” și „termenul rezonabil”. Dar, din jurisprudența instanței europene au rezultat sintetizări și ale altor principii care se circumscriu, și ele, aceleiași noțiuni „de proces echitabil”, fără însă ca aceste principii să fie exprimate expres în textul art. 6 alin. 1 din Convenție. Acestea reprezintă „cerințe implicite” în categoria cărora sunt incluse: „egalitatea armelor”; „contradictorialitatea”; „motivarea deciziilor” și „dreptul acuzatului de a păstra tăcerea și a nu contribui la propria sa incriminare”.

Prin această sinteză ne vom ocupa, așadar, de cerințele implicite: „motivarea deciziilor” și „dreptul acuzatului de a păstra tăcerea”.

a) Motivarea hotărârilor. Hotărârea este actul prin care se finalizează procesul, ea reprezentând opera judecătorului al cărei conținut este rodul raționamentului prin care acesta supune o speță determinată regulii generale de drept. Evoluția acestui raționament reprezintă „motivarea hotărârii”.

Motivarea hotărârii este necesară pentru a o face înțeleasă și acceptată de părțile litigante, dar și pentru a permite, când este cazul, instanțelor superioare să verifice dacă nu există lacune sau contradicții în raționamentul judecătorilor.

Referindu-se la „obligația instanțelor de judecată de a-și motiva deciziile lor”, Curtea a statuat că art. 6 din Convenție obligă, într-adevăr, instanțele să-și motiveze hotărârile lor, dar această obligație nu trebuie înțeleasă în sensul că ele trebuie să răspundă în mod detaliat la fiecare argument al părților procesului. Întinderea obligației de motivare a deciziilor variază în funcție de natura acestora. Este necesar să se țină seama, în special, de diversitatea capetelor de cerere ale acțiunilor și de motivele formulate în căile de atac exercitate de părți, de diferențele existente între statele contractante cu privire la izvoarele dreptului (dispoziții legale, cutume, concepții doctrinale), de diferențele privitoare la prezentarea și redactarea hotărârilor judecătorești⁴⁶⁶.

Curtea mai insistă și asupra faptului că judecătorii trebuie să indice „cu suficientă claritate” motivele pe care-și întemeiază deciziile pentru că numai astfel, de exemplu, un acuzat poate exercita căile de atac prevăzute de legislația națională⁴⁶⁷.

La rândul său, fosta Comisie a Drepturilor Omului a considerat că art. 6 paragr. 1 din Convenție nu impune motivarea în detaliu a unei decizii prin care o instanță de recurs, întemeindu-se pe dispoziții legale specifice, respinge recursul declarat împotriva sentinței pronunțate de o instanță inferioară „ca fiind lipsit de șanse de succes”⁴⁶⁸.

⁴⁶⁶ A se vedea CEDO, decizia din 9 decembrie 1994, în cauza Ruiz Torija contra Spaniei, paragr. 29, în „Recueil...”, 1994, Serie A nr. 303-A; decizia din 19 decembrie 1997, în cauza Helle contra Finlandei, paragr. 55, în „Recueil...”, 1997-VIII; decizia din 21 ianuarie 1999, în cauza Garcia Ruiz contra Spaniei, paragr. 26, în „Recueil...”, 1999-I.

⁴⁶⁷ A se vedea CEDO, decizia din 16 decembrie 1992, în cauza Hadjanastassion contra Greciei, paragr. 33, în „Recueil...”, 1992, Serie A nr. 252.

Deci, trebuie subliniată această orientare a instanței europene în sensul că pentru îndeplinirea misiunii lor „naturale” de a tranșa un litigiu, instanțele de judecată au nevoie să obțină „cooperarea părților care, în măsura posibilului, sunt ținute să-și expună pretențiile în mod clar, neambiguu și rezonabil structurate”. Iar, din moment ce art. 6 din Convenție obligă jurisdicțiile doar la obligația de a-și motiva deciziile, nu și de a răspunde la fiecare argument avansat de părți, prin faptul că instanța – din căile de atac – nu a răspuns la un simplu argument care nici nu a influențat soluția litigiului, această instanță nu poate fi considerată că a adoptat o decizie nemotivată⁴⁶⁹.

Câteva exemple de spețe, pe care le vom prezenta mai detaliat vor pune și mai bine în evidență această orientare a instanței europene.

Astfel, într-o cauză, petiționarul a prezentat primei instanțe un motiv de apărare dedus din intervenirea prescripției acțiunii în evacuare. Acest motiv era formulat clar și precis și era deja întărit prin probe. Fără să fie competentă să examineze temeinicia sa, Curtea a constatat că motivul era cel puțin pertinent. Din moment ce chestiunea prescripției acțiunii ținea de o categorie juridică distinctă de cea a cauzei rezilierii contractului de închiriere (petiționarul pledase în fața tribunalului de primă instanță respingerea acțiunii în evacuare și obținând câștig de cauză nu putea să atace decizia nici pe cale principală, nici prin „aderare” la apelul deja introdus), faptul că „Audiencia Provincial” nu s-a exprimat în privința sa poate fi interpretat ca o respingere implicită. Deci, motivul respectiv merită un răspuns specific și explicit. În lipsa acestui răspuns și ținându-se seama de incidența decisivă a prescripției, Curtea a considerat că, în speță, a existat încălcarea art. 6 paragr. 1 din Convenție⁴⁷⁰.

Fosta Comisie a Drepturilor Omului a considerat că absența motivării unei hotărâri judecătorești poate impieta asupra dreptului la un proces echitabil, mai ales atunci când decizia nemotivată este susceptibilă de a fi atacată pe fond la o instanță superioară; întinderea motivării însă depinde de circumstanțele fiecărei cauze⁴⁷¹, nefiind, de exemplu, inechitabilă o procedură desfășurată în fața unei curți cu jurați care răspund prin „da” sau „nu” întrebărilor precise ale președintelui Curții, judecător de profesie; aceste întrebări formează „schema pe care se bazează decizia juriului” și pot fi puse atât la cererea acuzării, cât și la cererea apărării⁴⁷².

De asemenea, instanța europeană a mai făcut precizarea că se poate considera că prin confirmarea unei decizii a unui consiliu al funcției publice – care, potrivit reglementărilor naționale, a acționat ca organ de jurisdicție de prima instanță –, decizie care menționa faptele, dispozițiile legale pertinente și concluziile sale, Curtea Supremă Administrativă națională (a Finlandei) a admis „motivarea acesteia”, fără ca ea, ca instanță de ultim grad de jurisdicție, să mai fie obligată să o reia⁴⁷³.

⁴⁶⁸ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 25 februarie 1995, în cauza Rebai ș.a., contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 526.

⁴⁶⁹ A se vedea CEDO, decizia din 28 martie 2000, în cauza Janquie et Ledun contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 527.

⁴⁷⁰ A se vedea CEDO, decizia din 9 decembrie 1994, în cauza Ruiz Torija contra Spaniei, cit. supra..

⁴⁷¹ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 30 martie 1992, nr. 15957/1990, în cauza X. contra Belgiei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 525.

⁴⁷² Ibidem.

⁴⁷³ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 3 decembrie 1996, nr. 24949/1994, în cauza Konttinen contra Finlandei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 526.

De asemenea, s-a mai decis că noțiunea de „proces echitabil” impune ca o jurisdicție internă care nu și-a motivat decât sumar decizia sa – fie pentru că a încorporat motivarea unei instanțe inferioare, fie că a înțeles să procedeze în alt mod – să „examineze efectiv” problemele esențiale care-i sunt supuse aprecierii sale, nu să se mulțumească doar să aprobe pur și simplu concluziile instanței inferioare. Această cerință se impune cu atât mai mult în situațiile în care o parte nu a putut să-și prezinte concluziile oral în procedura internă⁴⁷⁴.

Dar, în general, Curtea a admis că încorporarea în hotărârea instanței administrative supreme naționale, a motivelor care au fundamentat soluția instanței de fond „semnifică în mod clar însușirea de către instanța supremă a acestor motive” și, întrucât reclamantul nu ar prezenta nici un element nou de probă, de natură să modifice soluția instanței inferioare, dreptul reclamantului la un proces echitabil nu este încălcat⁴⁷⁵.

Într-o altă speță, Curtea a reținut că Tribunalul Federal al Asigurărilor a reluat integral în considerare ipoteza reținută de Comisia de recurs, referitoare la încetarea activității femeilor devenite mame; Tribunalul Federal al Asigurărilor nu a încercat însă să pună în discuție el însuși temeinicia acestuia, evaluând argumentele opuse. Ipoteza în chestiune constituia unica bază a motivației adoptate, îmbrăcând astfel un caracter decisiv, și introducea o diferență de tratament fondată exclusiv pe sex. Or, progresul către egalitatea sexelor reprezintă un scop important al Statelor membre ale Consiliului Europei și numai considerente foarte puternice pot conduce la aprecierea că o asemenea diferență de tratament este compatibilă cu Convenția. Așa încât, Curtea a considerat că în lipsa unei justificări obiective și rezonabile, în cauză a existat încălcarea art. 14 combinat cu art. 6 paragr. 1 din Convenție⁴⁷⁶.

b) Dreptul de a păstra tăcerea și de a nu se autoincrimina. Potrivit art. 17 pct. 3 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (care formează, împreună cu alte pacte: Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale și Protocolul opțional la Pactul internațional privind drepturile civile și politice, precum și cu „Declarația Universală a Drepturilor Omului”, așa-zisa „Cartă a drepturilor omului – The International Bill of Human Rights), orice persoană acuzată de comiterea unei infracțiuni penale are „dreptul să nu fie silită să mărturisească împotriva ei însăși sau să se recunoască vinovată”.

Convenția europeană a drepturilor omului nu menționează expres drepturile celui acuzat de a păstra tăcerea cu privire la faptele ce-i sunt imputate și de a nu contribui la propria sa incriminare. Dar, Curtea a decis în mod constant că, deși art. 6 al Convenției nu se referă expres și explicit la aceste drepturi, ele reprezintă totuși „norme general recunoscute aflate în centrul noțiunii de proces echitabil” (deci o cerință implicită).

Rațiunea recunoașterii lor constă – subliniază Curtea –, în special în necesitatea protejării persoanei acuzate de comiterea unei infracțiuni de exercitarea unor presiuni din partea autorităților de urmărire penală, spre a se evita erorile judiciare și a se permite atingerea scopurilor art. 6 din Convenție. În consecință, instanța europeană a decis că dreptul de a nu contribui la propria

⁴⁷⁴ A se vedea CEDO, decizia din 19 decembrie 1997, în cauza Helle contra Finlandei, paragr. 59–60, cit. supra.

⁴⁷⁵ A se vedea CEDO, decizia din 19 aprilie 1997, în cauza Van den Hurk contra Olandei, par. 61, în „Recueil...”, 1997, Serie A nr. 288; decizia din 9 martie 1999, în cauza Immeubles Groupe Kossier contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 527; decizia din 10 decembrie 2002, în cauza Latournerie contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 527.

⁴⁷⁶ A se vedea CEDO, decizia din 24 iunie 1993, în cauza Schuler-Zgragegen contra Elveției, paragr. 6, în „Recueil...”, 1993, Seria A nr. 263.

incriminare presupune că, într-o cauză penală, ipotetic acuzația încearcă să-și întemeieze argumentele sale fără a recurge la elemente de probă obținute prin constrângere sau presiuni, în disprețul voinței acuzatului. Acest drept este strâns legat de „prezumția de nevinovăție”, înscrisă în art. 6 paragr. 2 din Convenție⁴⁷⁷.

Nici în legislația României nu sunt consacrate expres și explicit „dreptul la tăcere” și „dreptul de a nu se incrimina”. În literatura juridică⁴⁷⁸ însă se consideră că aceste drepturi se pot deduce atât din prevederile Constituției României (art. 20 pct. 1 combinat cu art. 14 pct. 3 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice – ratificat de România prin Decretul nr. 212/1974; art. 24, art. 28, art. 29 și art. 30), cât și din Codul de procedură penală (art. 6, art. 66 și art. 325 alin. 2).

Așadar, „dreptul la tăcere” și „dreptul de a nu se autoincrimina” sunt o creație a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, aceste drepturi nefiind consacrate expres și explicit nici de legiuitorul român, nici de legiuitorul comunitar.

Instanța europeană a formulat, prin hotărârile pe care le-a pronunțat pe această temă, o serie de cerințe și aprecieri în legătură cu „dreptul la tăcere” și „dreptul de a nu se autoincrimina” pe care le-a raportat la conținutul mai larg al „dreptului la un proces echitabil”.

Vom face, în continuare, o prezentare selectivă a celor mai pertinente decizii pronunțate de Curte în legătură cu aceste două drepturi ale acuzatului.

Referindu-se la aceste drepturi, Curtea a făcut sublinierea cu caracter general că acestea sunt recunoscute de standardele internaționale care le leagă de conținutul „procedurii echitabile”, scopul lor fiind asigurarea protejării acuzatului de acțiunile necorespunzătoare ale autorităților și, astfel, să se evite erorile judiciare. Dreptul la tăcere și dreptul de a nu se autoincrimina vizează, în primul rând, respectarea voinței persoanei acuzate de a păstra tăcerea ceea ce presupune ca, în cauzele penale, acuzarea să facă dovada împotriva acuzatului, fără a obține probe prin metode coercitive sau opresive împotriva voinței acuzatului⁴⁷⁹.

Dar, instanța europeană a mai făcut o importantă precizare și anume că, pe de-o parte, este în mod evident incompatibil cu exigențele Convenției ca o condamnare să fie întemeiată exclusiv sau în mod esențial pe tăcerea acuzatului, pe refuzul său de a răspunde la întrebări sau de a depune mărturie în instanță, însă, pe de altă parte, este tot atât de evident că aceste interdicții (exigențe) nu ar putea împiedica să se țină totuși seama de tăcerea celui interesat, în situații ce reclamă o explicație din partea sa, pentru a se putea aprecia forța de convingere a elementelor dosarului care-l acuză.

Curtea face sublinierea că nu există o linie de demarcație netă între aceste două situații și, ca atare, „dreptul de a păstra tăcerea” nu trebuie considerat ca fiind absolut, așa încât nu s-ar putea spune că decizia acuzatului de a păstra tăcerea ar fi lipsită de orice semnificație, atunci când judecătorul de fond va aprecia probele în acuzarea acestuia. Într-adevăr, dacă normele

⁴⁷⁷ A se vedea CEDO, decizia din 8 februarie 1996, în cauza John Murray contra Regatului Unit, paragr. 45, în „Recueil...”, 1996-I; decizia din 17 decembrie 1996, în cauza Saunders contra Regatului Unit, paragr. 68, în „Recueil...”, 1996-VI; decizia din 20 octombrie 1997, în cauza Serves contra Franței, paragr. 46, în „Recueil...”, 1997-VI; decizia din 21 decembrie 2000, în cauza Heaney et McGuinness contra Irlandei, paragr. 40, în „Recueil...”, 2000-XII.

⁴⁷⁸ A se vedea V. Dabu, A.-M. Gușan, „Dreptul la tăcere, drept fundamental”, în „Dreptul” nr. 9/2003, p. 130.

⁴⁷⁹ A se vedea CEDO, decizia din 17 decembrie 1996, în cauza Saunders contra Regatului Unit, cit. supra.

internaționale recunosc acuzatului dreptul de a tăcea și de a nu se autoincrimina, ele nu prevăd nimic referitor la consecințele unei asemenea situații – în ceea ce privește soluția procesului. De aceea, Curtea a considerat că, pentru a arăta în ce măsură deducerea unor concluzii defavorabile acuzatului din tăcerea sa încalcă dispozițiile art. 6 din Convenție, trebuie ținut seama de ansamblul circumstanțelor cauzei prin luarea în considerare a situațiilor în care se poate proceda la deducții cărora jurisdicțiile naționale sunt îndreptățite să le acorde o anumită importanță, prin aprecierea elementelor de probă și a eventualelor constrângeri inerente unei asemenea situații⁴⁸⁰.

S-a atras însă atenția că posibilitatea de a trage concluzii defavorabile din tăcerea unui acuzat trebuie în mod necesar să fie „limitată” și se dă și explicația pentru o asemenea restricție arătându-se că dacă în cea mai mare parte a cazurilor apare firesc faptul că o persoană inocentă este dispusă să coopereze cu organele de urmărire penală și să explice că nu a participat la comiterea infracțiunii de care este învinuit, un acuzat poate totuși, într-o situație concretă, să aibă suficiente motive să nu dorească o asemenea cooperare. În special, o persoană inocentă are latitudinea să păstreze tăcerea până ce va fi în măsură să consulte un avocat. De aceea, Curtea a statuat că se impune o prudență deosebită atunci când se dă importanță faptului că o persoană care se găsește în stare de arest – fiind învinuită de comiterea unei infracțiuni grave, și fiind privată, în primele 24 de ore ale interogatoriului ei, de dreptul de a consulta un avocat – păstrează tăcerea asupra faptelor ce-i sunt imputate. Necesitatea menținerii prudenței nu dispăre nici atunci când persoana în cauză a fost autorizată să-și vadă avocatul, dar continuă să refuze să răspundă la întrebări. Aceasta, întrucât nu se poate exclude ca persistența tăcerii acuzatului să se întemeieze, de exemplu, pe sfaturile date, în acest sens, cu bună-credință, de avocatul său⁴⁸¹.

Dar, chiar și prudența de care trebuie să dea dovadă organele judiciare atunci când trag concluzii defavorabile pentru cel acuzat din tăcerea pe care acesta o păstrează nu trebuie împinsă până la absurd, întrucât există anumite limite raționale și în această privință. De aceea, instanța europeană a decis că dreptul de a păstra tăcerea și de a nu se autoincrimina, nu poate fi extins (în cadrul unei proceduri penale) și la date care se pot obține de la acuzat prin recurgerea la puteri cu caracter coercitiv, date care există independent de voința celui suspectat de comiterea unei infracțiuni, cum ar fi: ridicarea de documente pe temeiul unui mandat de percheziție, prelevarea unor probe biologice sau a unor țesuturi corporale în scopul unei analize ADN⁴⁸².

⁴⁸⁰ A se vedea CEDO, decizia din 8 februarie 1996, în cauza John Murray contra Regatului Unit, paragr. 47, cit. supra.

⁴⁸¹ A se vedea CEDO, decizia din 6 iunie 2000, în cauza Averill contra Regatului Unit, paragr. 49, în „Recueil...”, 2000-VI.

⁴⁸² A se vedea CEDO, decizia din 15 iunie 1999, în cauza Tiradv Ortiz et Lozano Martin contra Spaniei, în „Recueil...”, 1999-V, p. 570; Comis. EDO, hotărârea din 5 septembrie 1989, nr. 15135/1989 și nr. 15137/1989, în cauza P.R. et H. contra Austriei și hotărârea din 17 mai 1995, nr. 23816/1994, în cauza Toro Tolmos contra Spaniei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 529.

TITLUL X

Prezumția de nevinovăție

În art. 6 paragr. 1 din Convenția europeană a drepturilor omului și a libertăților fundamentale sunt formulate garanții pentru desfășurarea corectă și echitabilă a tuturor procedurilor judiciare, civile sau penale, aceste garanții impunând derularea acestor proceduri în așa fel încât să fie atins obiectul și scopul pentru care ele au fost prevăzute în Convenție: realizarea unui proces echitabil.

S-a simțit însă nevoia să se prevadă și „garanții specifice în materie penală”, motiv pentru care, pe de o parte, s-a prevăzut, în art. 6 paragr. 2 al Convenției, garanția „prezumției de nevinovăție”, iar, pe de altă parte, în art. 6 paragr. 3 din Convenție s-au instituit și unele drepturi cum sunt: informarea în termen cât mai scurt despre natura acuzației; asigurarea timpului necesar formulării apărării; asigurarea apărării singur sau prin apărător ales ori desemnat din oficiu; interogarea atât a martorilor în apărare, cât și a celor în acuzare; dreptul la interpret, în mod gratuit.

Vom face o expunere selectivă a soluțiilor adoptate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului care se referă la fiecare dintre aceste garanții specifice în cadrul procesului penal.

În această primă sinteză vom face prezentarea soluțiilor instanței europene care se referă la garanția (principiul) „prezumției de nevinovăție”.

După cum se știe „prezumția de nevinovăție” este un principiu potrivit căruia învinuitul sau inculpatul nu este obligat să probeze nevinovăția sa. Dacă există probe de vinovăție, învinuitul sau inculpatul are dreptul să probeze lipsa lor de temeinicie (art. 66 din Codul de procedură penală).

În literatura juridică⁴⁸³ se face sublinierea că dreptul unei persoane, căreia i se reproșează săvârșirea unei fapte penale, de a fi considerată nevinovată până la condamnarea sa printr-o hotărâre judecătorească definitivă, constituie unul dintre principiile fundamentale ale dreptului penal modern.

Formularea din art. 6 paragr. 2 din Convenție este următoarea: „Orice persoană acuzată de o infracțiune este prezumată nevinovată până ce vinovăția va fi legal stabilită”.

Textul sus-menționat are un înalt grad de abstractizare așa încât a fost nevoie de intervenția Curții Europene a Drepturilor Omului care, prin jurisprudența sa, a adus precizări importante pentru conturarea cadrului de aplicare al principiului „prezumției de nevinovăție” în procesul penal.

Această contribuție (operă) a instanței europene reprezintă o punere în evidență a unor reguli (principii) procesuale referitoare atât la obligațiile organelor judiciare în această privință și modalitățile de aplicare, cât și la precizarea expresiei „vinovăție legal stabilită” (folosită de legiuitorul comunitar).

Mai întâi, Curtea face precizarea cu caracter general că prevederile Convenției trebuie interpretate în așa fel încât să garanteze drepturi concrete și efective, nu teoretice și iluzorii, acest principiu aplicându-se și în privința „prezumției de nevinovăție”⁴⁸⁴.

⁴⁸³ A se vedea Fr. Sudre, *Droit européen international des droits de l’homme*, Presses Universitaires de France, Paris, 2003, p. 345.

S-a mai făcut sublinierea la fel de generală că instanțele de judecată nu trebuie să pornească de la ideea preconcepută că cel trimis în judecată chiar a comis actul incriminat, sarcina probei revenind acuzării, iar situația îndoielnică profitând celui acuzat (in dubio pro reo). În plus „acuzarea” este cea care trebuie să-i indice persoanei acuzate faptele ce i se impută acesteia, pentru ca, astfel, aceasta să fie în măsură să-și pregătească apărarea; acuzarea are obligația să ofere (producă) suficiente probe care să fundamenteze o eventuală declarație de culpabilitate⁴⁸⁵.

Alte clarificări importante au fost aduse în legătură cu „domeniul de aplicare” al principiului prezumției de nevinovăție, instanța europeană statuând că prezumția de nevinovăție, instituită prin art. 6 paragr. 2 din Convenție, „nu privește numai procesul penal în sens strict”, ci are o aplicare mai largă într-un dublu sens: pe de o parte, această garanție se aplică „materiei penale” în înțelesul Convenției, ceea ce înseamnă că ea este aplicabilă ori de câte ori fapta imputată unei persoane „are o conotație penală” (de aceea, ea se aplică, de exemplu, unei proceduri privitoare la fraudă fiscală⁴⁸⁶ sau materia sancțiunilor administrative⁴⁸⁷), iar, pe de altă parte, într-o jurisprudență constantă, s-a decis că dispozițiile art. 6 paragr. 2 din Convenție impun ca orice reprezentant al statului, în primul rând magistratul investit cu efectuarea anchetei, dar și alți reprezentanți ai puterilor publice, să se abțină de a „declara public” faptul că cel pus sub urmărire penală sau trimis în judecată este vinovat de săvârșirea infracțiunii ce i se impută, „înainte ca vinovăția acesteia să fi fost stabilită printr-o hotărâre judecătorească definitivă”⁴⁸⁸.

Așadar, expresia „vinovăție legal stabilită” folosită de legiuitorul comunitar (în art. 6 paragr. 2 din Convenție) înseamnă „vinovăție stabilită printr-o hotărâre judecătorească definitivă”, așa încât, până la rămânerea definitivă a hotărârii de condamnare, acuzatul (învinuit, inculpat) beneficiază de prezumția de nevinovăție și de toate garanțiile pe care le implică acest statut.

În legătură cu ambele precizări făcute de instanța europeană (domeniul de aplicabilitate al prezumției de nevinovăție și conținutul noțiunii de „vinovăție legal stabilită”) sunt necesare explicații și sublinieri suplimentare.

A) În ceea ce privește conținutul noțiunii „acuzăție în materie penală”, raportat la domeniul de aplicare a prezumției de nevinovăție, implicit conținutul noțiunii „materie penală”, trebuie

⁴⁸⁴ A se vedea CEDO, decizia din 10 februarie 1995, în cauza *Allenet de Ribemont* contra Franței, paragr. 35, în „Recueil...”, 1995, Serie A, nr. 308.

⁴⁸⁵ A se vedea CEDO, decizia din 6 decembrie 1988, în cauza *Barberr, Messegué et Jabardo* contra Spaniei, paragr. 77, în „Recueil...”, 1988, Serie A, nr. 146.

⁴⁸⁶ A se vedea CEDO, decizia din 22 septembrie 1994, în cauza *Heinrich* contra Franței, paragr. 64, în „Recueil...”, 1994, Serie A, nr. 296-A.

⁴⁸⁷ A se vedea CEDO, decizia din 25 august 1987, în cauza *Luiz* contra Austriei, paragr. 57, în „Recueil...”, 1987, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 543 (se face însă observația că fosta Comisie a drepturilor omului, prin hotărârea din 7 decembrie 1990, a considerat că garanția nu se aplică în ipoteza unor „contravenții minore”, când este prevăzută de lege o cale de atac împotriva deciziei administrative care a aplicat contravenția).

⁴⁸⁸ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 5 decembrie 1989, nr. 15776/1989, în cauza X. contra Austriei; hotărârea din 6 martie 1991, nr. 13251/1987, în cauza *Berns, Evert* contra Luxembourg; hotărârea din 21 octombrie 1993, nr. 17265/1990, în cauza *Bragiola* contra Elveției, toate apud C. Bîrsan, op. cit., p. 544; CEDO, decizia din 10 februarie 1995, paragr. 36–37, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 544.

remarcat faptul că art. 6 paragr. 1 din Convenție nu definește noțiunea de „acuzatie în materie penală”, deci nici noțiunea de „materie penală”, așa încât a fost necesară intervenția Curții care a complinit această lacună.

Vom vedea că noțiunile „acuzatie în materie penală” și „materie penală” sunt legate (chiar se suprapun), formând un concept care trebuie analizat în ansamblul său.

Deci, care au fost criteriile jurisprudențiale comunitare (jurisprudenței instanței europene) pentru determinarea noțiunii de „acuzatie în materie penală” (care include și noțiunea „materie penală”)?

Inițial, instanța europeană a încercat să dea o definiție oarecum formală acestei noțiuni, arătând că „acuzatia în materie penală” reprezintă „notificarea oficială, care emană de la o autoritate competentă, a faptului că unei persoane i se impută săvârșirea unei fapte penale”, ceea ce înseamnă producerea unor consecințe importante privitoare la persoana respectivă⁴⁸⁹.

Ulterior, instanța europeană a delimitat cu mai mare precizie criteriile potrivit cărora o faptă imputată unei persoane constituie „o acuzatie în materie penală”, așa încât s-a decis că pentru a se determina „caracterul penal” al unei fapte, în sensul convenției, trebuie, mai întâi, să se știe dacă textul legal ce o definește este sau nu cuprins în „dreptul penal”, potrivit tehnicii juridice a statului în cauză, urmând ca apoi să se examineze, prin raportare la obiectul și scopul art. 6 din Convenție, și cu luarea în considerare a sensului comun al termenilor utilizați în sistemul național de drept respectiv, natura infracțiunii comise, precum și natura și gravitatea sancțiunii pe care o riscă persoana în cauză⁴⁹⁰.

În jurisprudența sa, Curtea a stabilit trei criterii de determinare: a) calificarea faptei ca infracțiune în legea națională; b) natura infracțiunii; c) natura și gravitatea sancțiunii ce urmează a fi aplicată autorului⁴⁹¹.

Mergând și mai departe pe această linie, instanța europeană a făcut și alte precizări, referindu-se chiar și la „materia penală”, considerată separat de noțiunea „acuzatie în materie penală”. Astfel, s-a decis că într-o societate democratică atașată principiului preemțiunii dreptului, „materia penală” cuprinde (implică) privațiunile de libertate susceptibile a fi aplicate cu titlu represiv, fiind exceptate „cele care prin natura, durata și modalitățile lor de executare nu sunt de natură să cauzeze un prejudiciu important celor cărora le sunt aplicate”. O atare soluție este impusă, în concepția instanței europene, de gravitatea mizei în discuție, de tradițiile în materie ale statelor contractante și de valoarea deosebită pe care Convenția o atribuie „respectării libertății fizice a persoanei”⁴⁹².

⁴⁸⁹ A se vedea CEDO, decizia din 27 februarie 1980, în cauza Deweer contra Belgiei, paragr. 44, în „Recueil...”, 1980, Serie A, nr. 35; decizia din 26 martie 1982, în cauza Adolf contra Austriei, paragr. 30, în „Recueil...”, 1982, Serie A, nr. 49.

⁴⁹⁰ A se vedea CEDO, decizia din 2 septembrie 1998, în cauza Kadubec contra Slovaciei, paragr. 50, în „Recueil...”, 1998-VI; decizia din 2 septembrie 1989, în cauza Lanko contra Slovaciei, paragr. 56, în „Recueil...”, 1989-VI.

⁴⁹¹ A se vedea CEDO, decizia din 23 octombrie 1995, în cauza Schmutzner contra Austriei, paragr. 27, în „Recueil...”, 1995, Serie A, nr. 328-A; cauza Umlauf contra Austriei, paragr. 30, Serie A, nr. 328-B; cauza Gradinger contra Austriei, paragr. 35, Serie A, nr. 328-C; cauza Pramstaller contra Austriei, paragr. 32, Serie A, nr. 329-A.

⁴⁹² A se vedea CEDO, decizia din 8 iunie 1976, în cauza Engel ș.a., contra Olandei, paragr. 82, în „Recueil...”, 1976, Serie A, nr. 22.

Dar, dacă aceasta este poziția de principiu a instanței europene, Curtea nu a putut să ignore nici tendința de dezincriminare a unor fapte, tendință care se manifestă în diferite forme în statele membre ale Consiliului European, scopul urmărit fiind acela al descongestionării autorităților judiciare de fapte antisociale de mai mică importanță, infracțiuni ușoare, în special în domeniul circulației rutiere, care nu denotă un comportament atât de reprobabil specific faptelor penale propriu-zise. Reținându-se faptul că un stat contractant poate găsi rațiuni suficiente de convingătoare pentru a introduce un sistem de sancționare prin care organele jurisdicționale să fie descărcate de obligația de a examina și sancționa cele mai multe din acest fel de fapte, instanța europeană a considerat că încredințarea acestei misiuni, pentru astfel de infracțiuni, autorităților administrative, nu contravine dispozițiilor Convenției, în măsura în care persoana interesată poate sesiza o instanță de judecată cu o plângere împotriva deciziei luate, contra sa de un organ administrativ, întrucât astfel sunt oferite toate garanțiile prevăzute de art. 6 din Convenție⁴⁹³.

Ca atare, s-au pronunțat o serie de decizii, prin care instanța europeană ține seamă de astfel de situații la care ne-am referit mai sus, printre care și procedurile în cadrul cărora sunt aplicate „sancțiuni disciplinare sau administrative”⁴⁹⁴.

Problema este delicată pentru că prin interpretarea extensivă a noțiunii de „materie penală” se poate foarte ușor depăși sfera „dreptului penal” și s-ar crea confuzie în privința domeniului de aplicabilitate al „prezumției de nevinovăție”, instituită prin art. 6 paragr. 2 din Convenție.

De aceea, socotim necesară o examinare atentă a soluțiilor pronunțate de Curte în legătură cu noțiunea de „acuzatii în materie penală”. Aceasta, întrucât principiile expuse mai sus au cunoscut aplicații jurisprudențiale dintre cele mai diverse, care ni se par a fi, uneori, și neconcordante.

De regulă, Curtea a statuat în sensul că sancțiunile disciplinare au ca scop respectarea de către membrii unor grupuri determinate de particulari a unor reguli de comportament ce le sunt proprii⁴⁹⁵. Iar, în cazuri concrete, s-a decis că: o procedură prin care un tribunal a decis deținerea unei persoane o perioadă foarte scurtă de timp, persoană ce a refuzat, din motive de conștiință, satisfacerea serviciului militar, până a acceptat să efectueze muncă în folos social în locul acestei obligații⁴⁹⁶; un litigiu privitor la aplicarea dispozițiilor unei legi naționale de amnistiere a unor fapte penale⁴⁹⁷; o procedură prin care un deținut condamnat la o pedeapsă grea a fost sancționat disciplinar⁴⁹⁸; o procedură de limitare, pe cale administrativă, a activității unei societăți de

⁴⁹³ A se vedea CEDO, decizia din 25 august 1987, în cauza Lutz contra Germaniei, paragr. 57, în „Recueil...”, 1987, Serie A, nr. 123.

⁴⁹⁴ A se vedea: Comis. EDO, hotărârea din 10 octombrie 1986, nr. 11691/1985, în cauza Pelle contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 447; CEDO, decizia din 25 august 1987, în cauza Luitz contra Austriei, paragr. 57, cit. supra.

⁴⁹⁵ A se vedea CEDO, decizia din 25 mai 1990, în cauza Autronic AG contra Elveției, paragr. 33, în „Recueil...”, 1990, Serie A, nr. 178.

⁴⁹⁶ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 14 octombrie 1985, nr. 11338/1985, în cauza Johansen contra Norvegiei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 447.

⁴⁹⁷ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 11 martie 1985, nr. 10733/1984, în cauza Asociația de Aviadores contra Spaniei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 447.

⁴⁹⁸ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 10 octombrie 1986, nr. 11691/1985, în cauza Pelle contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 447.

asigurare al cărei administrator este reclamantul⁴⁹⁹; o procedură disciplinară în urma căreia un ofițer este sancționat cu „trecerea în rezervă din cadrele armatei”, pentru atingerea adusă onoarei acesteia și desfășurarea de activități incompatibile cu serviciul militar⁵⁰⁰, toate acestea nu poartă asupra unor „acuzatii în materie penală”.

Pe de altă parte însă fosta Comisie a Drepturilor Omului a considerat că: procedura disciplinară în care un farmacist a fost condamnat la o amendă pentru încălcarea deontologiei profesionale⁵⁰¹; o acțiune penală în defăimare, a cărei urmărire începe numai la plângerea prealabilă a victimei, deci a unui particular⁵⁰²; o procedură disciplinară în cadrul căreia un avocat a fost condamnat la o amendă pentru neîndeplinirea obligațiilor profesionale⁵⁰³; internarea unui inculpat pe temeiurile dispozițiilor legii naționale de „apărare socială”, prin decizie a instanței judecătorești⁵⁰⁴; procedura privitoare la nerespectarea normelor privind staționarea vehiculelor, chiar dacă fapta a fost depenalizată în dreptul intern, dat fiind caracterul acestor norme și a scopului atât preventiv, cât și represiv al sancțiunii aplicate⁵⁰⁵; toate acestea reprezintă „acuzatii în materie penală”, în sensul Convenției.

Mai trebuie menționate și alte soluții în legătură cu această problemă de drept (încadrarea în noțiunea de „acuzatie în materie penală”) care se întâlnește frecvent în statele contractante și anume: sancțiunile pecuniare aplicate avocaților pentru atingeri aduse bunei desfășurări a procedurilor judiciare; sancțiunile pecuniare pentru efectuarea de lucrări de amenajare a locuinței fără autorizația necesară; taxele și amenzile aplicate de organele fiscale.

Cu privire la sancțiunile pecuniare aplicate avocaților pentru atingeri aduse bunei desfășurări a procedurilor judiciare, Curtea a considerat că normele legale prin care instanța de judecată este abilitată „să reprime comportamentele deplasate din pretoriu”, cât și sancțiunile respective derivă din puterea inerentă oricărei jurisdicții de a asigura derularea „corectă și disciplinată” a procedurilor judiciare. De aceea, astfel de măsuri ordonate de instanța de judecată se apropie mai degrabă de „exercitarea unor prerogative disciplinare”, decât de aplicarea unor pedepse penale⁵⁰⁶. Însă de reținut că instanța europeană a admis, în această materie, dreptul statelor contractante de a cuprinde în normele lor penale tot ceea ce constituie (în concepția și

⁴⁹⁹ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 17 iulie 1980, nr. 7598/1776, în cauza Kaplan contra Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 4147.

⁵⁰⁰ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 10 iulie 1981, nr. 9208/1900, în cauza Saraiva de Carvalho contra Portugaliei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 447.

⁵⁰¹ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 5 mai 1985, nr. 10059/1982, în cauza X. contra Germaniei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 449.

⁵⁰² A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 11 decembrie 1981, nr. 8803/1979, în cauza Lingens, Leitgeb contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 449.

⁵⁰³ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 2 aprilie 1990, nr. 14217/1998, în cauza X. contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 447.

⁵⁰⁴ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 25 mai 1991, nr. 13157/1987, în cauza Callens contra Belgiei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 449.

⁵⁰⁵ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 14 septembrie 1998, nr. 24.989/1994, în cauza Petersen contra Danemarcei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 449.

⁵⁰⁶ A se vedea CEDO, decizia din 22 februarie 1996, în cauza Putz contra Austriei, paragr. 33, în „Recueil...”, 1996-I.

tradițiile lor) fapte de conduită reprobabilă considerate ca fiind mai grave și, ca atare, sancționate în mod corespunzător⁵⁰⁷.

Referitor la sancțiunile pecuniare pentru executarea de lucrări de construcții fără autorizație, Curtea a reținut că obligativitatea obținerii unei autorizații administrative pentru efectuarea unor astfel de lucrări trebuie analizată pe terenul prerogativei folosirii bunurilor și urmărește un scop legitim și anume „realizarea unei politici de urbanism echilibrat”. Deci, sancționarea nerespectării unei asemenea exigențe „nu poate constitui o măsură punitivă și represivă”⁵⁰⁸. Iar, în ceea ce privește „severitatea sancțiunii”, Curtea a constatat că, pe de o parte, amenda respectivă nu poate în niciun caz să fie înlocuită cu o pedeapsă privativă de libertate în caz de neplată, ceea ce o deosebește net de cauze similare în care s-a decis că sunt aplicabile dispozițiile art. 6 paragr. 1 din Convenție, sub aspect penal⁵⁰⁹, iar, pe de altă parte, chiar dacă amenda aplicată a constat într-o sumă importantă de bani, contrar situației reținute în alte cauze⁵¹⁰, în speța în discuție nu plana amenințarea asupra reclamantului cu declanșarea urmării penale împotriva sa în caz de neplată a amenzii. În consecință, ansamblul elementelor cauzei nu au fost de natură să conducă la concluzia că reclamantul a făcut obiectul unei „acuzatii în materie penală”, în sensul Convenției.

În privința taxelor și amenzilor în materie fiscală, Curtea a decis, cu valoare de principiu, după unele ezitări, că, în anumite condiții, procedurile jurisdicționale privitoare la taxe și amenzi fiscale „pot constitui acuzații în materie penală” intrând, astfel, în domeniul de aplicare – sub aspect penal – al art. 6 paragr. 1 din Convenție⁵¹¹.

Instanța europeană a făcut și alte precizări în această privință de natură să clarifice și mai bine orientarea sa în materie.

În primul rând, Curtea a arătat că un stat contractant trebuie să aibă libertatea de a încredința organelor sale fiscale misiunea de a urmări și reprima fraudele fiscale, chiar dacă sancțiunile aplicabile în acest domeniu pot fi foarte grele. Un asemenea sistem nu contravine dispozițiilor art. 6 din Convenție câtă vreme contribuabilul în cauză poate contesta deciziile luate pe acest teren împotriva sa, în fața unui tribunal care îndeplinește toate garanțiile prevăzute de textul sus-menționat⁵¹².

⁵⁰⁷ A se vedea CEDO, decizia din 23 martie 1994, în cauza Ravensborg contra Suediei, paragr. 36, în „Recueil...”, 1994, Seria A, nr. 283-B.

⁵⁰⁸ A se vedea CEDO, decizia din 19 ianuarie 2001, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 450.

⁵⁰⁹ A se vedea CEDO, decizia din 24 septembrie 1997, în cauza Garyfallou AEBE contra Greciei, paragr. 34, în „Recueil...”, 1997-V; decizia din 14 noiembrie 2000, în cauza T. contra Austriei, paragr. 67, în „Recueil...”, 2000-XI (în această cauză, Curtea a decis că avându-se în vedere caracterul punitiv și quantumul mare al sancțiunii pecuniare în discuție, precum și posibilitatea convertirii ei în pedeapsa cu închisoarea fără audiere în ședință publică, miza pentru reclamant era suficient de importantă pentru ca fapta în cauză să poată fi calificată ca fiind „penală”, în sensul art. 6 alin. 1 din Convenție).

⁵¹⁰ A se vedea CEDO, decizia din 27 februarie 1980, în cauza Deweer contra Belgiei, paragr. 45, cit. supra, decizia din 27 februarie 1992, în cauza Société Stenuit contra Franței, paragr. 62, în „Recueil...”, 1992, Serie A, nr. 232-A.

⁵¹¹ A se vedea CEDO, decizia din 24 februarie 1994, în cauza Bendenoun contra Franței, în „Recueil...”, 1994, Serie A, nr. 284.

⁵¹² Ibidem, paragr. 46.

În al doilea rând, Curtea a stabilit și criteriile potrivit cărora o sancțiune fiscală poate fi asimilată cu o „acuzatie în materie penală”, în sensul art. 6 paragr. 1 din Convenție, și anume: a) faptele incriminate trebuie să fie prevăzute într-o „lege generală în materie de impozite” – Cod fiscal, lege organică etc. – aplicabilă tuturor persoanelor fizice și juridice, în calitatea lor de contribuabili, și nu unor grupuri determinate de persoane care au un statut special (lege generală care impune contribuabililor un anumit comportament care, în caz de abatere, atrage aplicarea unei sancțiuni, de regulă sub forma unor majorări de impozite sau sub forma unor amenzi fiscale); b) majorările de impozit aplicate „să nu aibă ca scop repararea unui prejudiciu”; ele trebuie să urmărească „pedepsirea persoanei vinovate”, pentru a se împiedica repetarea unor asemenea fapte (adică să aibă un caracter sancționator și nu unul reparator); c) baza legală a acestor sancțiuni să fie dată de norma generală „cu scop preventiv și represiv”, specific oricărei norme penale; d) majorările aplicate să aibă „o amploare considerabilă”, iar în caz de neplată „să fie de natură să-l expună”, eventual, pe cel în cauză, urmării penale și transformării lor în pedeapsa închisorii; e) criteriile sus-menționate trebuie să fie îndeplinite „cumulativ”, niciunul dintre ele – luate separat – nefiind „decisiv”, dar însumate și combinate fiind de natură să confere „acuzatiei în materie fiscală” un „caracter penal”, așa încât – potrivit Curții – procedurile al căror obiect îl formează intră în domeniul de aplicabilitate al art. 6 paragr. 1 din Convenție⁵¹³.

Prezentarea mai pe larg a jurisprudenței instanței europene referitoare la domeniul de aplicare al dispozițiilor art. 6 paragr. 1 din Convenție (acuzatie în materie penală), deși obiectul studiului nostru îl constituie aplicabilitatea dispozițiilor art. 6 paragr. 2 din Convenție (prezumția de nevinovăție), am considerat că este necesară, dată fiind soluția Curții Europene a Drepturilor Omului potrivit căreia dispozițiile art. 6 paragr. 2 din Convenție, prin care este instituită „prezumția de nevinovăție”, privește „nu numai procesul penal, în sens strict”, ci și în cazurile în care fapta imputabilă unei persoane „are o conotație penală”⁵¹⁴, decizându-se că de aceea textul se aplică, de exemplu, și în cazul unei proceduri fiscale sau în materie de sancțiuni administrative⁵¹⁵.

Această suprapunere de planuri, prin asimilare, ni se pare a fi generatoare de soluții ezitante, chiar îndoielnice și, în general, de neuniformitate.

Prezumția de nevinovăție este o instituție specifică dreptului penal și, în consecință, după părerea noastră, extinderea sa și în alte domenii ale dreptului, prin asimilare, nu o considerăm, din acest unghi de vedere, a fi corespunzătoare.

B) În ceea ce privește conținutul expresiei „vinovăție legal stabilită” folosită în art. 6 paragr. 2 din Convenție, Curtea s-a pronunțat, în mod indirect, prin decizii care vizau obligativitatea reprezentanților statului, în special a magistraților investiți cu anchetarea cazurilor, dar și a altor reprezentanți ai puterilor publice, de a se abține de la a declara public faptul că cel pus sub urmărire penală sau chiar trimis în judecată este vinovat de săvârșirea infracțiunii care i se impută. Într-o astfel de decizie, în finalul său, se face și precizarea că această obligație de abținere privește intervalul de timp „înainte ca vinovăția acestuia să fi fost stabilită printr-o hotărâre judecătorească definitivă”⁵¹⁶.

Așadar, expresia „vinovăție legal stabilită” înseamnă „vinovăție stabilită printr-o hotărâre judecătorească definitivă”. Deci, până la rămânerea definitivă a hotărârii de condamnare, acuzatul

⁵¹³ Ibidem, paragr. 47.

⁵¹⁴ A se vedea CEDO, decizia din 22 august 1984, în cauza Lutz contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 543.

⁵¹⁵ Ibidem.

⁵¹⁶ A se vedea hotărârile fostei Comis. EDO ca și a CEDO, citate anterior, la pct. 6 de la subsol.

(învinuit sau inculpat, chiar condamnat în primă instanță, dar aflat în exercitarea căilor de atac) beneficiază de prezumția legală de nevinovăție și de toate garanțiile pe care le implică acest statut.

Făcând precizări în această privință, instanța europeană subliniază faptul că principiul prezumției de nevinovăție are drept obiectiv protejarea persoanei învinuite de săvârșirea unei fapte penale împotriva unui „verdict de culpabilitate ce nu este stabilit legal”⁵¹⁷ și că el privește ansamblul procedurii penale litigioase, aici fiind inclus și modul de administrare a probelor (el fiind încălcat, de exemplu, în cazul în care expertul desemnat să facă aprecieri de specialitate s-ar pronunța cu privire la vinovăția inculpatului⁵¹⁸).

Curtea a mers chiar și mai departe și a decis că și în motivarea unei hotărâri judecătorești prezumția de nevinovăție „poate fi încălcată indirect”, fiind suficient ca hotărârea să conțină o motivare care lasă să se înțeleagă faptul că judecătorul consideră că cel trimis în judecată este vinovat, adică „fără să fie stabilită legal vinovăția unei persoane trimise în judecată”⁵¹⁹.

Această soluție ni se pare discutabilă pentru că nu ar fi vorba de încălcarea prezumției de nevinovăție, ci de nelegalitatea sau netemeinicia hotărârii de condamnare, în măsura în care probele administrate în cauză nu au fost de natură să fundamenteze hotărârea de condamnare; o hotărâre judecătorească de condamnare nu este un act jurisdicțional în care se exprimă doar bănuiala sau convingerea judecătorului nebazată pe nimic. Or, hotărârile nelegale și netemeinice sunt corectate în cadrul căilor de atac.

De altfel, Curtea a făcut o mențiune în sensul că interdicția (de a se referi la vinovăția inculpatului înainte de a se pronunța o hotărâre definitivă), privește și pe procuror, mai ales când acesta exercită o funcție cvasijudiciară, anume în situația în care dispune cu privire la rezolvarea unei cereri de încetare a urmăririi penale în cazul instrucției preparatorii, când el exercită un control relativ în materie procedurală⁵²⁰. De exemplu, fosta Comisie a Drepturilor Omului a hotărât că, acordând un interviu televizat, autoritățile judiciare pot să declare că a fost deschisă o procedură penală împotriva unei persoane determinate, dar datorită riscului unor posibile exagerări și neînțelegeri în rândurile publicului, ele nu trebuie să spună nimic de natură a da de gândit că acea persoană ar fi vinovată⁵²¹.

În această privință, instanța europeană a făcut și alte precizări cu caracter mai general. Astfel, s-a făcut sublinierea importantă că art. 6 paragr. 2 din Convenție nu poate fi invocat pentru a împiedica autoritățile să informeze publicul (credem că și presa) cu privire la anchete penale în curs; textul impune doar ca ele să procedeze cu toată grija și rezerva comandate de respectarea prezumției de nevinovăție⁵²², o importanță deosebită având „alegerea termenilor” prin care agenții

⁵¹⁷ A se vedea CEDO, decizia din 25 august 1987, în cauza Nölkenbockhoff contra Germaniei, paragr. 33, în „Recueil...”, 1987, Serie A, nr. 123.

⁵¹⁸ A se vedea CEDO, decizia din 23 aprilie 1998, în cauza Bernard contra Franței, paragr. 38–39, în „Recueil...”, 1998-II.

⁵¹⁹ A se vedea CEDO, decizia din 25 martie 1983, în cauza Minelli contra Elveției, paragr. 37, în „Recueil...”, 1983, Serie A, nr. 62.

⁵²⁰ A se vedea CEDO, decizia din 10 octombrie 2000, în cauza Dakaras contra Lituaniei, paragr. 42, în „Recueil...”, 2000-IX.

⁵²¹ A se vedea Comis. EDO, hotărârea din 17 decembrie 1981, nr. 8361/1978, în cauza X. contra Olandei, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 544.

⁵²² A se vedea CEDO, decizia din 10 februarie 1995, paragr. 38, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 544.

statului (dar mai ales ziariștii) formulează declarațiile, înainte ca o persoană să fie judecată și recunoscută vinovată de săvârșirea unei infracțiuni⁵²³.

O speță de asemenea natură este ilustrativă pentru orientarea instanței europene în această privință. În cauză, declarațiile incriminate de reclamant (inculpatul în cauza respectivă) au fost făcute la adresa sa de procurorul general al republicii și de președintele Parlamentului, în afara cadrului procedurii penale ce fusese deschisă împotriva sa, și anume în cadrul unor întâlniri cu reprezentanții presei naționale.

Curtea a admis că, din moment ce la epoca faptelor reclamantul era om politic de prim plan, înalți reprezentanți ai statului – procurorul general și președintele Parlamentului – aveau obligația să informeze publicul cu privire la învinuirile aduse reclamantului și la procedura penală declanșată împotriva sa, dar nu a primit argumentul guvernului în sensul că aceste persoane puteau utiliza vocabularul pe care ele l-au dorit, fără nici o restricție. De asemenea, Curtea a constatat că declarațiile respective au fost făcute la câteva zile de la reținerea reclamantului. Or, este foarte important ca, într-un stadiu incipient al anchetei, înainte chiar de declanșarea urmăririi penale împotriva reclamantului, adică în faza cercetărilor prealabile, să nu fie formulate declarații publice ce ar putea fi interpretate în sensul considerării unor înalți funcționari ca fiind vinovați de comiterea unor fapte penale⁵²⁴.

Data fiind importanța și caracterul ilustrativ al acestei spețe, merită a fi prezentată mai pe larg.

Reclamantul a pus în discuție două declarații ale procurorului general: prima dată în ziua în care s-a cerut autorizarea Parlamentului pentru începerea urmăririi penale, când s-a făcut afirmația că există „suficiente probe serioase ale vinovăției sale”, și a doua, dată două zile mai târziu, prilej cu care s-a calificat fapta imputată reclamantului ca fiind „tentativă de escrocherie”.

Dacă pentru instanța europeană aceste declarații, în special prima, care se referea explicit la vinovăția reclamantului, au „suscitat unele preocupări”, ea a admis totuși că ele reprezentau o modalitate pentru procurorul general de a afirma că existau probe suficiente pentru a se susține culpabilitatea reclamantului în fața unui tribunal și a justifica, astfel, cererea adresată Parlamentului pentru autorizarea începerii urmăririi penale⁵²⁵.

În schimb, declarațiile președintelui Parlamentului, în sensul că pentru el nu există nicio îndoială că reclamantul a acceptat o sumă de bani ca mită, că a primit acești bani „în schimbul unor servicii ilegale” pe care trebuia să le presteze față de un terț și că este o persoană „coruptă”, au fost calificate de Curte ca „preocupante”.

Faptele constitutive ale infracțiunii comise de reclamant, calificate ulterior de procuror și instanța de judecată ca „tentative de escrocherie”, au fost interpretate frecvent de mass-media și de public, înainte de condamnarea inculpatului, ca reprezentând „fapte de corupție”; această remarcă putea fi interpretată în sensul confirmării de către președintele Parlamentului că reclamantul a comis într-adevăr infracțiunea de care era acuzat. Curtea a ajuns la concluzia că, fiind vorba de declarații ale unui înalt reprezentant al statului (președintele Parlamentului), ele au avut ca efect incitarea publicului la a crede că reclamantul este vinovat, prejudiciindu-se (influențându-se) astfel aprecierile care abia urmau a fi făcute de către autoritățile judiciare competente, cu

⁵²³ A se vedea CEDO, decizia din 10 octombrie 2000, în cauza *Daktaras* contra Lituaniei, paragr. 41, cit. supra.

⁵²⁴ A se vedea CEDO, decizia din 26 martie 2002, paragr. 50–52, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 554.

⁵²⁵ *Ibidem*, paragr. 52

încălcarea prezumției de nevinovăție de care beneficia reclamantul, care opera până la pronunțarea unei hotărâri definitive de condamnare⁵²⁶.

Curtea a mai făcut și o altă precizare, și anume că și „o declarație făcută sub formă interogativă sau dubitativă” este supusă domeniului de aplicare a art. 6 paragr. 2 din Convenție pentru că, în caz contrar, dreptul la prezumția de nevinovăție recunoscut de acest text „nu ar mai avea caracter efectiv”. Ceea ce interesează în aplicarea textului respectiv este „sensul real al declarației și nu forma sa literală”⁵²⁷. Astfel, într-o speță, Curtea a considerat că o declarație făcută presei de către judecătorul ce examina o cauză în fond, în sensul că el nu știe încă „dacă hotărârea ce o pronunță va conduce la condamnare sau la achitarea parțială” a reclamantului (inculpat în cauza respectivă) arată în mod clar că judecătorul era deja convins de culpabilitatea acestuia, cel puțin cu privire la unele dintre capetele de acuzare, și că el excludea posibilitatea ca reclamantul să fie declarat complet nevinovat, ceea ce semnifică o încălcare a prezumției de nevinovăție, ca și faptul de a fi atras atenția ziariștilor și cititorilor ziarelor asupra unuia dintre capetele de acuzare cu privire la care el a afirmat că atitudinea reclamantului pare „de neînțeles și illogică”⁵²⁸.

Într-o altă speță, în care reclamantul a invocat de asemenea încălcarea prezumției de nevinovăție de către procurorul care l-a declarat vinovat de comiterea faptelor penale pentru care a fost trimis în judecată, Curtea a constatat că declarațiile respective ale procurorului „nu au fost făcute într-un context situat în afara procedurii penale”, ci în „cadrul unei decizii judiciare motivate”, intervenită într-un stadiu preliminar al procedurii în fața instanței, anume printr-o decizie a procurorului însărcinat cu efectuarea urmăririi penale de respingere a cererii reclamantului (învinuitului, inculpatului în cauza respectivă) de scoatere de sub urmărire penală. Ca atare, Curtea, în decizia pe care a pronunțat-o în cauză, a reținut că procurorul, afirmând în decizia sa că „a fost stabilită culpabilitatea reclamantului prin elementele dosarului”, a utilizat aceiași termeni ca și reclamantul în cererea sa de scoatere de sub urmărirea penală, în care a afirmat că „nu s-a stabilit culpabilitatea sa pe baza elementelor dosarului”. Chiar dacă folosirea termenului „stabilit” nu este cea mai potrivită exprimare – subliniază Curtea –, avându-se în vedere contextul în care acest termen a fost utilizat și că atât reclamantul, cât și pârâtul (procurorul) nu se refereau la împrajurarea că se putea afirma „stabilirea” culpabilității reclamantului, problemă asupra căreia procurorul nu avea a se pronunța, ci la împrajurarea că dosarul conținea suficiente probe în sensul culpabilizării sale, care să justifice trimiterea lui în judecată, aceasta nu înseamnă o încălcare a prezumției de nevinovăție⁵²⁹.

Soluțiile arătate mai înainte sunt importante din punct de vedere principial, pentru că nu se poate concepe ca prin invocarea abuzivă sau doar exagerată a încălcării prezumției de nevinovăție să se ajungă la blocarea activității judiciare prin împiedicarea procurorului de a trimite în judecată pe cei care comit fapte prevăzute de legea penală sau a judecătorului fondului de a-l condamna pe inculpat, sub pretextul că până la rămânerea definitivă a hotărârii de condamnare (adică până la epuizarea căilor de atac) aceștia beneficiază de prezumția de nevinovăție. Și, din păcate, așa cum rezultă din deciziile sus-menționate ale instanței europene, asemenea situații există și ele trebuie rezolvate corect și rațional, ceea ce implică și nestânjenirea cursului normal al procedurilor judiciare.

⁵²⁶ Ibidem, paragr. 53.

⁵²⁷ A se vedea CEDO, decizia din 28 noiembrie 2002, paragr. 126, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 546.

⁵²⁸ Ibidem, paragr. 127.

⁵²⁹ A se vedea CEDO, decizia din 10 octombrie 2000, în cauza *Daktaras* contra Lituaniei, paragr. 44, cit. supra.

Instituirea „prezumției de nevinovăție” nu are și nici nu putea avea drept scop obstacolarea cursului justiției, ci doar de a oferi garanții celor acuzați în penal că vor beneficia de un proces echitabil, ceea ce nu înseamnă nicidecum că aceștia vor beneficia de vreo imunitate în desfășurarea procedurilor judiciare în ceea ce-i privește.

Firește, pot și chiar există situații de erori judiciare sau chiar abuzuri judiciare, dar pentru rezolvarea unor astfel de situații există alte căi de protecție și reparare decât calea prezumției de nevinovăție. De altfel, prezumția de nevinovăție nici nu are un caracter absolut, ci poate fi răsturnată atunci când autoritățile statale competente (organele judiciare) fac dovada că persoanele în cauză au comis fapte penale și sunt răspunzătoare în fața societății și față de cei vătămați. Or, tocmai aceasta este misiunea acestor organe, iar pentru a se asigura că asemenea activități vor avea un caracter corect și echitabil au fost instituite proceduri judiciare riguroase, cu toate garanțiile necesare, asemenea proceduri neputând fi obstacolate prin invocarea unei prezumții care poate fi răsturnată prin aceste proceduri.

Sunt însă și situații într-adevăr discutabile sau care, cel puțin, necesită unele explicații (clarificări) suplimentare. Astfel, în unele cazuri, magistrații (judecători și procurori) dau interviuri presei scrise sau audiovizuale în care își exprimă părerile și chiar convingerile lor în legătură cu culpabilitatea persoanelor trimise în judecată sau aflate în curs de judecată. Astfel de situații sunt sancționate de legiuitor, în acest caz fiind reglementate instituțiile abținerii și recuzării. Deci, acești magistrați, nemaiparticipând la procesul de judecată, s-ar părea că nu ar mai avea nicio legătură cu „prezumția de nevinovăție”. Realitatea este însă că acești magistrați care se bucură de autoritatea funcției pe care o îndeplinesc și au și capacitatea profesională pe care se fundamentează autoritatea lor pot prin afirmațiile pe care le fac și eventual le și demonstrează sub aspect probator, chiar dacă în afara procedurilor legale, să influențeze atât pozitiv, dar mai ales negativ activitatea de judecată desfășurată în continuare de colegii lor și aceasta ar însemna, indirect, o atingere adusă prezumției de nevinovăție, cel puțin teoretic, pentru că, așa cum am arătat mai înainte, există căile de atac ierarhice prin care ar putea fi corectate și chiar neutralizate astfel de influențe.

S-ar mai putea pune și întrebarea de ce ar exista o diferențiere de tratament juridic între astfel de situații și cele în care magistrații s-ar pronunța în același fel, dar în cadrul procedurilor legal instituite? Nu există, în ambele cazuri, căile legale (nu identice, dar similare) de corectare a unor păreri sau convingeri greșite (recuzarea și căile de atac ordinare)? Desigur însă că situația ar fi cu totul diferită, dacă magistrații ar recurge în mod evident abuziv la alte căi, decât cele legal instituite, pentru a se pronunța cu privire la culpabilitatea celor trimiși în judecată. Pentru astfel de situații există răspunderea penală sau civilă delictuală, precum și o răspundere disciplinară.

În orice caz, recomandabil ar fi ca magistrații să se abțină de la comentarii, interviuri, conferințe de presă etc. în legătură cu dosarele pe care le au spre rezolvare, explicându-le celor interesați de a obține informații despre mersul anchetei că le vor obține în momentul în care se va întocmi actul de trimitere în judecată sau, atunci când cauza se află în curs de judecată, prin participarea la ședințele de judecată care sunt publice.

Problema este și mai delicată în cazul ziarștilor (a tuturor oamenilor de presă scrisă și audiovizuală), pe care Curtea Europeană a Drepturilor Omului i-a caracterizat, în mod plastic, ca fiind „câinii de pază într-o societate democratică”⁵³⁰.

⁵³⁰ A se vedea, de exemplu, CEDO, decizia din 27 mai 1996, în cauza Goodwin contra Regatului Unit, în „Recueil...”, 1996-II.

Această problemă am abordat-o pe larg anterior⁵³¹, așa încât nu vom relua cele spuse cu acea ocazie. De reținut însă concluzia că trebuie făcută o delimitare clară între ceea ce este permis și ceea ce nu este admis în desfășurarea activității de ziarist, activitate care, și ea, întocmai ca orice activitate a organelor publice sau de interes public, trebuie responsabilizată, ziaristii având obligația să se preocupe cu toată atenția de nocivitatea informațiilor pe care le difuzează publicului fără a le verifica, consultând și specialiști în materie. Pentru amănunte (detalii) tragem la articolul pe care l-am indicat la nota 49 de la subsol.

În partea finală a studiului nostru ne vom ocupa și de efectele încălcării prezumției de nevinovăție, respectiv: indemnizarea victimei și rambursarea cheltuielilor de judecată.

Indemnizarea victimei. Instanța europeană, care a fost confruntată cu rezolvarea acestei probleme, a statuat în sensul că textul art. 6 paragr. 2 din Convenție consacră o regulă generală potrivit căreia nu este admisibil să fie invocată nici cea mai mică bănuială în legătură cu nevinovăția unui acuzat după ce a fost pronunțată o achitare printr-o hotărâre judecătorească definitivă. De aceea, ea a considerat că o instanță care, după achitarea reclamantului (inculpat în cauza penală respectivă) pentru infracțiunea de violențe sexuale comise asupra fiicei sale, printr-o altă hotărâre, ce avea ca obiect o cerere de indemnizare a victimei, a reținut că „avându-se în vedere ansamblul cauzei... nu s-a demonstrat, după criteriile celei mai mari probabilități, că reclamantul nu a avut raporturi sexuale cu fiica sa”, în felul acesta instanța decizând ca „probabilă” împrejurarea că el ar fi exercitat totuși violențe sexuale asupra acesteia. Acest raționament a fost analizat de Curte ca fiind în mod clar o expresie a unor îndoieli asupra nevinovăției reclamantului în privința faptei pentru care a fost achitat, fiind deci încălcată prezumția de nevinovăție a acestuia⁵³².

Credem că, în speță, era vorba de încălcarea principiului „autorității lucrului judecat” și nu a prezumției de nevinovăție care, după cum am arătat mai sus, poate fi răsturnată în cadrul procedurilor judiciare referitoare la trimiterea în judecată și judecarea cauzelor penale.

Alta este situația în cazul în care victima faptei penale, pentru care reclamantul acuzat (inculpatul din cauza penală) a fost achitat, se adresează totuși instanței de judecată pe baza unei „acțiuni în răspundere civilă delictuală”, iar instanța nu pune în discuție „vinovăția penală a fostului acuzat”, ci plasează discuția pe terenul „vinovăției civile”. Pentru Curte, împrejurarea că fapta care a prilejuit o cerere de indemnizare pe temeiul răspunderii civile delictuale a fost considerată că întrunește elementele obiective ale unei fapte penale nu reprezintă un motiv suficient spre a se considera că persoana căreia i se cere angajarea răspunderii delictuale într-o cauză civilă este „acuzată de comiterea unei infracțiuni”. Folosirea unor elemente de probă produse în procesul penal (în care s-a pronunțat achitarea), pentru a se determina consecințele faptei sale în procesul civil, nu justifică nici ea o asemenea concluzie. Dacă s-ar considera altfel, aceasta ar însemna că art. 6 paragr. 2 din Convenție ar conferi achitării penale efectul privării victimei de dreptul de a pretinde reparație pe temeiul răspunderii civile delictuale, ceea ce ar constitui o limitare arbitrară și disproporționată a dreptului victimei (de această dată) la un tribunal, conferit de art. 6 paragr. 1 din Convenție. Și invers, o persoană declarată nevinovată de săvârșirea unei fapte penale, dar a cărei responsabilitate ar putea fi reținută pe temeiul unor probe administrate în procesul penal, dar putând fi folosite și în procesul civil, ar beneficia – prin

⁵³¹ A se vedea V. Pătulea, „Sinteză teoretică și de practică judiciară în legătură cu delictele de presă”, în „Dreptul” nr. 12/2005, p. 290 și urm.

⁵³² A se vedea CEDO, decizia din 21 martie 2000, în cauza Rushiti contra Austriei, paragr. 31, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 548.

invocarea prezumției de nevinovăție garantate de art. 6 paragr. 2 din Convenție – de un „avantaj” care ar consta în absolvirea sa de responsabilitate pentru faptele sale ilicite cu caracter civil. O interpretare atât de extensivă a prevederilor art. 6 din Convenție nu se regăsește nici în termenii acesteia și nici nu are convergență cu vreunul dintre sistemele de drept ale statelor contractante. Dimpotrivă, într-un număr important de state membre ale Consiliului European, o persoană achitată de săvârșirea unor fapte cu caracter penal poate fi recunoscută responsabilă pe planul dreptului civil de consecințele săvârșirii lor⁵³³.

În consecință, instanța europeană a decis în mai multe rânduri, în mod constant, că după achitarea unei persoane pronunțată în cadrul unei proceduri penale, răspunderea sa nu mai poate fi pusă în discuție în cadrul aceleiași sau pe baza aceleiași proceduri pentru repararea prejudiciilor cauzate, dar aceasta nu poate împiedica – pe baza unor cerințe de probă mai puțin stricte – angajarea răspunderii civile delictuale a acestei persoane, constând în obligarea la repararea prejudiciului cauzat prin aceeași faptă⁵³⁴.

Rambursarea cheltuielilor de judecată. În practica judiciară s-a pus și problema dacă dispozițiile art. 6 paragr. 2 din Convenție privitoare la „prezumția de nevinovăție” conferă celui „acuzat în penal” și un drept la rambursarea cheltuielilor sale de judecată, în ipoteza achitării, încetării urmăririi penale sau scoaterii sale de sub urmărire penală.

Problema se poate pune atât în situația în care acțiunea penală este pusă în mișcare ca urmare a unor sesizări (sau plângeri) ale persoanelor vătămate (fizice sau juridice), cât și în cazul în care urmărirea penală este pornită din oficiu.

Într-o speță⁵³⁵ având un atare obiect, Curtea a considerat că dispozițiile art. 6 paragr. 2, și nici o altă dispoziție a Convenției nu conferă „acuzatului” un drept la rambursarea cheltuielilor sale în ipoteza încetării urmăririi penale angajate împotriva sa. Totuși, o decizie prin care – după încetarea urmăririi penale – s-ar refuza unui acuzat rambursarea cheltuielilor de judecată... poate ridica o problemă din perspectiva art. 6 paragr. 2 din Convenție, dacă motivele indisociabile ale dispozitivului echivalează în substanță cu o constatare a vinovăției, fără ca aceasta să fi fost stabilită legal (în prealabil) și îndeosebi fără ca cel interesat să aibă ocazia să-și exercite drepturile de apărare.

În fapt, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a avut de rezolvat trei cazuri având același obiect, refuzul acordării cheltuielilor de judecată.

În primul caz, Tribunalul Cantonal din Heilbrom a declarat încetarea, prin prescripție, a urmăririi deschise contra dlui U.L. pentru „contravenție administrativă” la Codul rutier; tribunalul a refuzat însă să impună Trezoreriei plata cheltuielilor la care contravenientul s-a expus, cu motivarea că „dacă s-ar fi judecat cauza, cel interesat ar fi fost foarte probabil condamnat pentru încălcarea dispozițiilor din regulamentul privind Circulația rutieră”.

Recursul dlui U.L. a fost respins considerându-se că tribunalul cantonal a avut dreptate să lase cheltuielile judiciare în sarcina celui implicat (urmărit), pentru că „fără obstacolul procedural al prescripției acesta ar fi fost, aproape sigur, condamnat”.

⁵³³ A se vedea CEDO, decizia din 1 februarie 2003, în cauza Y. contra Norvegiei, paragr. 41, în „Recueil...”, 2003-II.

⁵³⁴ A se vedea, de exemplu Comis. EDO, hotărârea din 6 octombrie 1982, nr. 9295/1981, în cauza X. contra Austriei; decizia din 7 octombrie 1987, nr. 11882/1985, în cauza C. contra Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., p. 549.

⁵³⁵ A se vedea CEDO, decizia din 25 august 1987, în cauza Nölkenbockhoff contra Germaniei, paragr. 59, în „Recueil...”, 1987, Serie A, nr. 123.

La rândul său, Curtea Constituțională federală s-a pronunțat în același sens statuând că „decizia asupra cheltuielilor... nu constată vinovăția celui interesat”; prin această decizie, Curtea Constituțională s-a raliat pur și simplu la „bănuiala care apasă asupra contravenientului”.

În al doilea caz, Tribunalul Regional din Helibronn a încetat urmărirea contra lui J.E. (pentru extorcare de fonduri) pe considerentul că pedeapsa previzibilă pentru fapta pentru care era urmărit era nesemnificativă în comparație cu cea care fusese deja aplicată învinuitului într-o altă cauză. Totodată, tribunalul a refuzat să impute Trezoreriei cheltuielile efectuate de învinuit. Motivarea acestei soluții a fost următoarea: „dacă procesul este considerat așa cum s-a desfășurat până aici, circumstanțele care invalidează prezumția de nevinovăție predomină într-atât încât o condamnare este, în mod clar, mai probabilă decât o achitare”.

Apelul lui J.E. a fost respins ca inadmisibil.

În al treilea caz, inculpatul N. a fost condamnat, în primă instanță, pentru comiterea infracțiunii de abuz de încredere și de escrocherie. Condamnatul moare mai înainte de a se pronunța decizia asupra recursului său în casație. Tribunalul Regional din Essen a respins cererea văduvei prin care aceasta solicita imputarea către Trezorerie a cheltuielilor făcute de defunct. Motivarea acestei soluții a fost următoarea: „dacă procedura ar fi putut continua, se putea crede aproape sigur în condamnarea sau menținerea condamnării celui în cauză”.

Apelul văduvei a fost respins cu următoarea motivare: „aprecierea soluției probabile a procesului conduce la concluzia că, dacă s-ar fi continuat judecata până la o decizie definitivă, rezultatul ar fi fost aproape sigur menținerea condamnării”.

Curtea Constituțională federală a statuat și ea în același sens, făcând observația că „prognosticând rezultatul eventual al procedurii, deciziile atacate nu au constatat o vinovăție, ci numai persistența unei bănuieli”.

Având a rezolva plângerile făcute împotriva soluțiilor sus-menționate, instanța europeană a subliniat că dacă termenii folosiți de instanțele respective pot să pară sau chiar sunt ambigui și prea puțin satisfăcători, ei descriu totuși o „simplă stare de suspiciune” și nu conțin o „constatare de vinovăție” (teza Curții Constituționale Federale Germane). Apoi, în afară de aceasta, refuzul de a impune Trezoreriei cheltuielile judiciare făcute de cei interesați „nu poate fi considerat ca fiind o pedeapsă sau o măsură asimilabilă unei pedepse”. Deci, instanțele germane nu au aplicat inculpaților o sancțiune, ele doar refuzând obligarea colectivității la despăgubire, așa încât, în cauzele sus-menționate, nu a existat o încălcare a prevederilor art. 6 paragr. 2 din Convenție.

Soluția redată mai sus se referă la situații când procedura judiciară nu este dusă până la capăt, adică până la pronunțarea unei hotărâri de condamnare, când instanțele judecătorești având de rezolvat cereri de rambursare a cheltuielilor de judecată făcute de cei implicați în astfel de proceduri s-ar putea afla în dificultate.

Instanța europeană s-a pronunțat, în astfel de cazuri, în sensul că judecătorii vor avea dreptul să aprecieze dacă ar rezolva pozitiv sau nu astfel de cereri, bineînțeles cu o motivare în drept corespunzătoare. Iar soluțiile instanțelor germane redată mai sus pot constitui un model în acest sens.

De regulă însă instanța europeană, în cazurile obișnuite, când procedura judiciară este dusă până la capăt, celor achitați sau pentru care s-au pronunțat decizii de scoatere de sub urmărirea penală sau încetarea urmăririi penale (rămase definitive), Curtea a acordat celor în cauză cheltuielile judiciare efectuate atât în fața instanțelor naționale, cât și în fața instanței europene⁵³⁶.

⁵³⁶ A se vedea, de exemplu CEDO, decizia din 10 februarie 1995 în cauza *Alenet de Ribemont* contra Franței, în „Recueil...”, 1995; Serie A, nr. 308; decizia din 2 iunie 1986, în cauza *Bönisch*

TITLUL XI

Dreptul de a fi informat cu privire la natura acuzației și acordarea timpului și facilităților necesare pregătirii apărării

În art.6 paragraf 3 lit. a din Convenția europeană a drepturilor omului se prevede în mod expres dreptul acuzatului „să fie informat în termenul cel mai scurt, într-o limbă pe care o înțelege, și în mod amănunțit, asupra naturii și cauzei acuzației aduse împotriva sa”. Iar la litera b din același text este statuat și dreptul acuzatului „să dispună de timpul și înlesnirile necesare pregătirii apărării sale”.

Aceste dispoziții ale Convenției trebuie desigur să fie apreciate în lumina „dreptului general la un proces echitabil” garantat în art.6 paragraf 1.

Întrucât art.6 paragraf 3 are o formulare generală s-a impus intervenția Curții Europene a Drepturilor Omului care prin jurisprudența sa variată a venit cu concretizări, precizări și interpretări care formează un cadru jurisprudențial orientativ în legătură cu ambele drepturi sus-menționate: dreptul la informare și dreptul la timpul și înlesnirile necesare pregătirii apărării.

a) În legătură cu dreptul la informare, Curtea recunoaște că textul art.6 par.3 lit.a din Convenție „nu impune o formă specifică a modului în care acuzatul trebuie să fie informat cu privire la natura și cauzele acuzației care i se aduc”⁵³⁷.

De asemenea, a fost necesară intervenția instanței europene pentru lămurirea conținutului noțiunii de „informare”, Curtea făcând precizarea că aceasta nu semnifică altceva decât aducerea la cunoștința acuzatului a faptelor materiale ce i se reproșează și a calificării juridice ce li se dau⁵³⁸, această informare trebuind să fie detaliată⁵³⁹. De asemenea, Curtea a decis că respectarea dispozițiilor art.6 par.3 lit.a din Convenție trebuie apreciată în lumina dreptului general la un proces echitabil (garantat de art.6 par.1 al Convenției), făcându-se sublinierea că, în materie penală, o informare precisă și completă cu privire la faptele care sunt reproșate acuzatului și a calificării lor juridice reprezintă o condiție esențială a unui proces echitabil⁵⁴⁰, și că există o legătură evidentă între dispozițiile art.6 par.3 lit.a și cele ale art.6 par.3 lit.b din Convenție, în sensul că dreptul de a fi informat cu privire la natura și cauzele acuzației trebuie privit în lumina dreptului de a-și pregăti apărarea⁵⁴¹. Aceasta este și rațiunea pentru care instanța europeană a statuat că statele contractante „au obligația de a adopta măsuri pozitive care să garanteze respectarea efectivă a drepturilor înscrise în art.6 din Convenție, adică să se realizeze punerea lor

contra Austriei, în „Recueil...”, 1986, Serie A, nr. 103.

⁵³⁷ A se vedea CEDO, decizia din 25 martie 1999, apud C. Bîrsan, op. cit., p.551. În același sens Comis. EDO, hotărârea din 24 iunie 1996, nr.31159/1996, în cauza Marais contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p.551.

⁵³⁸ A se vedea Comis. EDO, raportul din 15 iulie 1986, nr.10857/1984, în cauza Bricneout contra Belgiei; raportul din 16 martie 1989, nr.10959/1989, în cauza Chichlian et Ekindjian contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p.551.

⁵³⁹ A se vedea CEDO, decizia din 30 ianuarie 2001, în cauza Vaudelle contra Franței, par.52, în „Recueil 2001-I”.

⁵⁴⁰ A se vedea CEDO, decizia din 19 decembrie 1989, par.52, apud C. Bîrsan, op. cit., p.551.

⁵⁴¹ *Ibidem*, p.54

în valoare în folosul celor cărora le sunt recunoscute, principiu care este aplicabil și în privința art.6 par.3 lit. a din Convenție. Desigur însă – așa cum am arătat mai sus – nu s-a impus și o formă specifică a modului în care acuzatul trebuie să fie informat. În această privință Curtea are o jurisprudență bine conturată care este deosebit de folositoare pentru orientarea instanțelor judecătorești naționale. Astfel, fosta Comisie a Drepturilor Omului a considerat că o informare „făcută chiar verbal” acuzatului sau apărătorului său, câteva zile după deschiderea instrucției preliminare, este suficientă pentru acoperirea cerințelor art.6 par.3 lit. a din Convenție⁵⁴².

În același timp însă s-a atras atenția asupra unor situații sau moduri de informare care datorită impreciziei cu privire la detalii esențiale, lacunelor, întârzierilor sau numeroaselor modificări sau contraziceri impietează în mai mică sau mai mare măsură asupra celui alt drept fundamental al acuzatului de a-și pregăti apărarea în bune condiții. Astfel, într-o speță, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a fost nevoită să intervină statuând că modificarea acuzației, indiferent că este vorba despre natura faptelor imputate sau calificarea juridică a acestora, aceasta trebuie adusă la cunoștința acuzatului în aceleași condiții de promptitudine cu cele prevăzute de art.6 par.3 lit. a din Convenție, pentru ca acesta să fie în măsură să dispună de facilitățile necesare organizării apărării în noile condiții apărute⁵⁴³. În cauza respectivă, Curtea a constatat că informațiile conținute în actul de acuzare s-au caracterizat prin imprecizie cu privire la detalii esențiale, precum locul și data comiterii infracțiunii imputate, acestea fiind de nenumărate ori contrazise și schimbate în cursul procesului, scurgându-se o lungă perioadă de timp între momentul inculpării și data trimiterii în judecată (mai mult de 3 ani și jumătate), contrastând cu rapiditatea derulării fazei de judecată (mai puțin de 1 lună). Deci, echitatea ar fi impus să se ofere reclamantului (inculpat în cauza penală soluționată de instanțele naționale) mai multe posibilități și facilități pentru a-și organiza apărarea în mod concret și efectiv, ceea ce nu s-a făcut⁵⁴⁴.

Într-o altă cauză, reclamantul s-a plâns de faptul că nu a luat cunoștință de acuzațiile care i s-au adus decât „în momentul când i-a fost comunicată hotărârea instanței”. În mod concret, reclamantul făcuse o cerere pentru obținerea unei sume de bani cu titlu de ajutor social, iar pe baza informațiilor autorităților competente, depuse la dosarul cauzei, instanța națională i-a aplicat o amendă penală pentru prezentarea de informații false autorității respective. Această pedeapsă a fost aplicată inculpatului fără ca acesta să fi fost audiat, așa încât acesta a luat cunoștință de acuzația ce i-a fost adusă doar în momentul în care i-a fost comunicată hotărârea de condamnare.

Deși reclamantul (condamnatul în cauza penală) a făcut apel împotriva hotărârii de condamnare, instanța europeană a considerat că această cale de atac nu a suplinit lacunele unei proceduri inechitabile desfășurate în fața primei instanțe, cu atât mai mult cu cât instanța de apel a confirmat decizia primei instanțe, tot fără audierea reclamantului și fără examinarea cauzei în ședință publică, respingând observațiile scrise prezentate de reclamant prin care acesta se referea la fapte noi, care nu puteau fi invocate în apel (potrivit normelor naționale), ceea ce Curtea Europeană a Drepturilor Omului a apreciat ca fiind o încălcare a dreptului acuzatului de a fi informat cu privire la acuzațiile ce i s-au adus⁵⁴⁵.

⁵⁴² A se vedea Comis. EDO, raportul din 17 decembrie 1981, nr.8361/1978, în cauza X contra Olandei, apud C. Bîrsan, op.cit.,p.552.

⁵⁴³ A se vedea CEDO, decizia din 25 iulie 2000, în cauza Mattoccia contra Italiei, par.61, în „Recueil 2000-IX”.

⁵⁴⁴ *Ibidem*, p.71.

⁵⁴⁵ A se vedea CEDO, decizia din 14 noiembrie 2000, în cauza T.contra Austriei, par.71, în „Recueil 2000-IX”.

Într-o altă cauză referitoare la „recalificarea juridică a faptei imputate celui acuzat”, constând în schimbarea încadrării juridice din „deturnare de fonduri” (la prima instanță), în „escrocherie” (în instanța de apel), reclamantul a invocat faptul că această recalificare juridică l-a împiedicat să-și exercite dreptul la apărare, nefiind informat din timp cu privire la noua calificare juridică a faptei pentru care a fost trimis în judecată. Curtea a reținut că, într-adevăr, reclamantul nu știa că tribunalul regional, judecând apelul pe care acesta l-a declarat, putea chiar să și schimbe încadrarea juridică a faptei pe care a comis-o. Dar, în același timp, a reținut și faptul că reclamantul a declarat recurs la instanța supremă care a făcut o analiză completă a cauzei atât din punct de vedere material, cât și procedural. Instanța supremă a studiat dosarele întocmite la cele două instanțe inferioare (fond și apel), observațiile făcute de reclamant și Ministerul Public, precum și observațiile părților din ședința publică, iar, în final, instanța supremă națională a respins apărarea reclamantului, demonstrând că, pe fond, existau elemente constitutive ale infracțiunii de escrocherie. În consecință, instanța europeană a decis că prin modul în care a procedat instanța supremă națională s-a acoperit viciul care a afectat procedura în fața instanței de apel care a făcut schimbarea încadrării juridice a faptei imputate acuzatului fără a-l asculta și pe inculpat cu privire la acest aspect. Aceasta, întrucât instanța supremă i-a dat acestuia ocazia să-și prezinte apărarea cu privire la noua încadrare juridică a infracțiunii comise de el, ceea ce înseamnă că „în ansamblul ei”, procedura respectivă nu a fost de natură să încalce dreptul reclamantului la un proces echitabil, sub aspectul informării sale cu privire la recalificarea faptei ce i s-a imputat⁵⁴⁶.

b) În legătură cu dreptul la acordarea timpului și facilităților necesare pregătirii apărării, potrivit art.6 par.3 lit. b din Convenție orice acuzat are dreptul „să dispună de timpul și de înlesnirile necesare apărării sale”. În literatura juridică⁵⁴⁷ se face sublinierea că însăși titulatura acestui drept arată că el privește posibilitatea ce trebuie acordată unei persoane împotriva căreia există o acuzație penală de a-și asigura apărarea, fiindu-i puse la dispoziție atât „timpul necesar” cât și „mijloacele materiale și juridice adecvate”. Fosta Comisie a Drepturilor Omului a considerat că acest drept include și pe acela pe care îl are acuzatul „de a comunica în mod liber, cu avocatul său”. Acest drept nu este menționat în mod expres în Convenție, dar se consideră că el „rezultă implicit” din dispozițiile art.6 par.3 lit. b și c din Convenție, deoarece posibilitatea pentru acuzat „de a se întreține direct” cu apărătorul său „este un element esențial al pregătirii apărării”. Se face însă sublinierea (importantă după părerea noastră) că, totuși, în lipsa unei prevederi exprese, nu se poate susține că acest drept de a se consulta cu avocatul său și de a schimba cu el informații confidențiale (chiar instrucțiuni) nu ar fi susceptibil de nici o restricție⁵⁴⁸. De exemplu, instanța europeană a decis că interdicția impusă acuzatului de a se întreține cu apărătorul său cu privire la declarațiile martorilor ascultați în absența sa, cu scopul păstrării anonimatului acestora (a martorilor), atunci când se justifică o asemenea situație, nu este contrară dispozițiilor art.6 par.3 lit. b din Convenție⁵⁴⁹.

⁵⁴⁶ A se vedea CEDO, decizia din 1 martie 2001, în cauza Dallas contra Ungariei, par.48, în „Recueil 2001-II”.

⁵⁴⁷ A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p.554.

⁵⁴⁸ A se vedea Comis. EDO, raportul din 12 iulie 1984, nr.9300/1981, în cauza Can contra Austriei, apud C. Bîrsan, op. cit., p.554.

⁵⁴⁹ A se vedea Comis. EDO, raportul din 10 iulie 1985, nr.11219/1984, în cauza Kurup contra Danemarcei, apud C. Bîrsan, op. cit., p.554.

În afară de legătura acuzatului cu apărătorul său, Curtea a mai statuat că prin „facilități”, se înțelege și posibilitatea acuzatului de a avea cunoștința de „rezultatul investigațiilor care sunt făcute pe parcursul întregii proceduri”, dar, și aici, este evident că înlesnirile (facilitățile) ce trebuie acordate „se limitează numai la cele care folosesc sau pot să folosească la pregătirea apărării”⁵⁵⁰.

Această subliniere a Curții este prea generală iar pentru lămurirea conținutului ei ar fi necesare și alte detalieri sau precizări care însă nu rezultă din notele rezumative aflate în posesia noastră.

În literatura juridică⁵⁵¹ s-a făcut și observația, corectă, că în practica jurisdicțională a organelor Convenției, au fost invocate foarte rar dispozițiile art.6 par.3 lit. b, cel mai adesea ele fiind invocate în corelație cu cele ale art.6 par.3 lit. c, care garantează „dreptul la apărare”, așa încât conținutul dreptului instituit prin art.6 par.3 lit. b se regăsește în cel instituit prin art.6 par.3 lit. c, în realitate fiind vorba de „dreptul la apărare”.

Totuși sunt de reținut unele soluții propuse de fosta Comisie a Drepturilor Omului care pot fi considerate că aduc unele clarificări în această privință. Astfel, s-a considerat că prin reținerea unor documente-pregătite de reclamant pentru apărarea sa de către autoritățile de urmărire penală nu s-a încălcat dreptul acestuia la un proces echitabil, deoarece nici una dintre informațiile pe care acestea le conțineau nu au fost folosite împotriva acuzatului în cursul procesului⁵⁵². De asemenea, s-a mai considerat că acest drept nu a fost încălcat nici atunci când rezultatele anchetei asupra candidaților jurați au fost depuse la dosar cu 10 zile înaintea datei primei ședințe de judecată la fond⁵⁵³. Tot așa, s-a considerat că nu constituie o încălcare a dreptului la un proces echitabil atunci când din lectura procesului-verbal al ședinței de judecată, necontestat de reclamant, apare limpede că el a renunțat la a-și menține cererea de amânare a examinării cauzei pe motiv că documentele pe care le-a primit în copie au fost depuse la dosar chiar în ziua ședinței de judecată⁵⁵⁴.

Într-o altă cauză, Comisia a constatat că reclamantul, asistat de un apărător ales, a renunțat la acest apărător la sfârșitul procesului, iar apărătorul desemnat din oficiu și-a declinat această numire, iar un alt apărător, de data aceasta desemnat cu acordul reclamantului, nu a obținut amânarea procesului. Comisia a considerat totuși că reclamantul (acuzatul din procesul penal) a beneficiat de un proces echitabil și de o apărare efectivă, deoarece toate mijloacele de probă au fost examinate în ședință publică, părțile civile și acuzatul s-au exprimat în cadrul acestei ședințe, iar o amânare a judecării cauzei ar fi întârziat rezolvarea procesului și adoptarea unei soluții⁵⁵⁵.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului s-a pronunțat și ea în legătură cu respectarea prevederilor art.6 par.3 lit. b din Convenție. Astfel, într-o speță, reclamantul a invocat încălcarea dreptului său prevăzut de textul sus-menționat, de către o instanță de judecată olandeză prin aceea

⁵⁵⁰ A se vedea CEDO, decizia din 8 decembrie 1998, în cauza Padin Gestoro contra Spaniei, în „Recueil 1999-II”, p.368. În același sens Comis. EDO, raportul din 11 decembrie 1986, nr.11396/1985, în cauza Ross contra Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., p.554.

⁵⁵¹ A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p.555.

⁵⁵² A se vedea Comis. EDO, raportul din 13 mai 1986, nr.11058/1984, în cauza X contra Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., p.555.

⁵⁵³ A se vedea Comis. EDO, raportul din 29 iunie 1994, nr.20664/1992, în cauza Zaronali contra Belgiei, apud C. Bîrsan, op. cit., p.555.

⁵⁵⁴ *Ibidem*

⁵⁵⁵ A se vedea Comis. EDO, raportul din 20 mai 1996, nr.24667/1994, în cauza Frerot contra Franței, apud C. Bîrsan, op. cit., p.555.

că a redactat hotărârea de condamnare, pentru comiterea unor infracțiuni, în formă rezumată, fără a conține informații suficiente de natură să-i permită să aprecieze, în deplină cunoștință de cauză, oportunitatea atacării sale în apel.

Rezolvând această cauză, Curtea a subliniat, în primul rând, că ea nu este chemată să se exprime, de o manieră generală, cu privire la practica procesuală urmată în sistemul național de drept respectiv, inclusiv în ceea ce privește redactarea hotărârilor judecătorești în formă rezumată, ea având doar a analiza faptele cauzei prin raportare la obligația respectării dispozițiilor Convenției. Apoi, în al doilea rând, instanța europeană a constatat că mijloacele de apărare invocate de acuzat priveau regularitatea citării, admisibilitatea actelor de urmărire penală, legalitatea obținerii probelor, calificarea juridică a faptelor ce-i erau imputate și circumstanțele atenuante acordate, ori, toate aceste elemente erau cuprinse în sentința redactată în formă rezumată. În sfârșit, în al treilea rând, Curtea a reținut că elementele de probă care au fost folosite pentru a se justifica (motiva), în fapt și în drept, condamnarea inculpatului nu erau enumerate, într-adevăr, în hotărâre, dar, pe de o parte, reclamantul nu a negat niciodată, în timpul procesului, faptele ce-i erau imputate și nu a contestat probele aduse în acuzarea sa, iar, pe de altă parte, nu a reieșit că reclamantul (acuzatul în procesul penal) ar fi fost condamnat pe baza unor probe care nu figurau în dosar sau care nu au fost produse și discutate în ședințele de judecată. Or, în dreptul procesual penal olandez, apelul nu este îndreptat împotriva hotărârii primei instanțe, ci împotriva acuzațiilor reținute în sarcina celui judecat, procedura în apel implicând o nouă stabilire completă a faptelor și a normelor juridice aplicabile. De aceea, instanța europeană a considerat că reclamantul și avocații săi ar fi putut să facă, în cunoștință de cauză, o apreciere privitoare la o posibilă recurgere la calea de atac a apelului, în lumina hotărârii rezumate și a probelor aflate la dosar, care erau câștigate cauzei, aceasta cu atât mai mult cu cât facultatea parchetului de a promova un apel și de a-l menține este „autonomă”, nefiind în nici un fel legată de împrejurarea dacă apărarea a formulat sau nu apel. În consecință, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat că, în speță, nu au fost încălcate dispozițiile art. 6 par.3 lit. b din Convenție, prin redactarea hotărârii de condamnare în formă rezumată⁵⁵⁶.

⁵⁵⁶ A se vedea CEDO, decizia din 7 decembrie 2000, în cauza Zoon contra Olandei, par 39, în „Recueil 2000-XII”.

TITLUL XII

Dreptul la apărare

În literatura juridică este subliniat faptul că dreptul de apărare are două sensuri: unul material (care cuprinde întregul complex de drepturi și garanții procesuale care asigură părților posibilitatea de a-și apăra drepturile), iar altul formal (dreptul părților de a-și angaja un apărător)⁵⁵⁷.

Dar, realizarea dreptului de apărare este susceptibilă și de o altă abordare mai largă, într-o viziune sistemică, în cadrul căreia realizarea efectivă a dreptului de apărare este asigurată prin integrarea acestuia în ansamblul structural și funcțional al instanțelor judecătorești, adică în acel ansamblu de principii și reguli procesuale și procedurale care implică, ca un element fundamental, și asistența judiciară a părților litigante astfel încât acestea să poată beneficia de un proces echitabil, indispensabil și pentru înfăptuirea justiției în regimurile politice democratice.

1) Articolul 6 paragraf 3 lit. c din Convenția drepturilor omului și libertăților fundamentale garantează oricărui „acuzat” (învinuit, inculpat) posibilitatea de a se apăra de acuzația (învinuirea) ce i se aduce, în trei modalități: acuzatul se poate apăra singur; poate fi asistat de un apărător, la alegerea sa; poate fi asistat „în mod gratuit” de un apărător din oficiu (toate aceste trei modalități constituie tot atâtea opțiuni sau drepturi ale acuzatului).

În ceea ce privește asistența juridică gratuită, în sistemul judiciar român, în practică ea este asimilată cu „asistența din oficiu” la care face referire Legea nr.51/1995 și Statutul profesiei de avocat, ceea ce înseamnă că nu presupune încheierea unui contract de asistență juridică, iar plata onorariului se face din fondurile Ministerului Justiției⁵⁵⁸.

Dispozițiile cu caracter general ale art.6 paragraf 3 lit. c din Convenție au necesitat desigur clarificări de ordin principal ca și detalieri de ordin practic, întregul ansamblu fiind bine conturat în jurisprudența instanței europene.

Primele clarificări, precizări sau detalieri se referă, cum era și firesc, la cele trei modalități de realizare a dreptului la apărare ale acuzatului.

a) Dreptul acuzatului de a se apăra singur nu trebuie confundat cu „prezența personală” a acestuia în instanță. Așa cum a subliniat instanța europeană⁵⁵⁹, chiar dacă nu este menționat expres în art.6 din Convenție, dreptul acestuia de a lua parte personal la dezbaterile procesului său decurge din scopul și din obiectul ansamblului acestui text: dreptul la un proces echitabil. Argumentându-se mai detaliat acest punct de vedere se arată că nici nu au cum să fie înțelese și exercitate drepturile prevăzute de art.6 par.3 lit. a,d și e, prin care se recunoaște, implicit, dreptul acuzatului de a se apăra singur, fără prezența sa în instanță.

Un alt caz dedus în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, în legătură cu neconfundarea prezenței în instanță a acuzatului cu dreptul său de a se apăra singur, ni se pare a fi

⁵⁵⁷ A se vedea T.Renoux, „Le Conseil Constitutionnel et l’authorite judiciaire”, Paris, 1984, p 354-355.

⁵⁵⁸ A se vedea V.M.Ciobanu, „Tratat teoretic și practic de procedură civilă”, vol.I (Teoria generală), Editura Național, București, 1996, p.129-130.

⁵⁵⁹ A se vedea CEDO, decizia din 12 februarie 1985, în cauza Colozza et Rabinat contra Italiei, par.27, în „Recueil 1985”, seria A nr.89.

și mai lămuritor în această privință. În speță⁵⁶⁰, inculpatul condamnat pentru comiterea infracțiunii la legislația asupra stupefiantelor și fraudă fiscală, a fost asistat de un avocat din oficiu care însă îl asistase și pe un complice al inculpatului (acuzatului), așa încât el (avocatul) a susținut că nu mai poate să introducă recurs în casație pentru inculpat întrucât potrivit art.146 din Codul de procedură penală german nu poate apăra mai mulți acuzați din aceeași cauză. În consecință, Curtea Federală a Justiției a autorizat un alt avocat care să formuleze un alt recurs în casație pentru inculpat. Dar, Curtea Federală de Justiție a respins cererea noului avocat de a participa și la procedura orală pentru a-și susține memoriul pe care l-a întocmit. Așa încât, audierea orală a fost ținută doar în prezența procurorului federal.

Examinând cauza dedusă în fața ei, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a decis că, în speță, procedura în casație nu a fost contradictorie, în faza audierilor, întrucât inculpatul nu a avut posibilitatea să contrazică Parchetul în cadrul audierilor. Deci, acesta nu a avut posibilitatea de a influența în vreun fel asupra soluționării litigiului, posibilitate care ar fi fost păstrată (asigurată) dacă procedura s-ar fi desfășurat în întregime numai în scris, nu și cu o procedură orală la care avocatul inculpatului nu a avut acces.

Instanța europeană mai face sublinierea importantă că „prezentarea personală a inculpatului nu ar fi compensat absența avocatului său”.

Desigur că speța sus-menționată nu atinge decât indirect problema dreptului acuzatului de a se apăra singur, dar ea nu este mai puțin semnificativă în ceea ce privește necesitatea de a nu se confunda „dreptul la prezență la dezbateri”, cu „dreptul de a se apăra singur”, acestea fiind două drepturi distincte ale acuzatului care nu se identifică, suprapun sau compensa.

Dar, art.6 par.3 lit. c din Convenție se referă doar generic la „dreptul acuzatului de a se apăra singur”, fără însă a se preciza și mijloacele potrivite (adecvate) care ar permite realizarea efectivă a acestui drept. Deci, acest lucru este lăsat pe seama statelor contractante, Curții Europene a Drepturilor Omului rămânându-i doar sarcina de a examina dacă mijloacele respective sunt sau nu compatibile cu exigențele unui proces echitabil⁵⁶¹.

Exercitându-și acest drept de control, Curtea a constatat că, uneori, statele contractante nu au luat măsuri adecvate pentru a asigura acuzaților dreptul lor de a se apăra singuri. Astfel, după ce, într-o speță⁵⁶², instanța europeană a statuat că dreptul acuzatului de a se apăra singur implică, în mod evident, crearea de posibilități de a avea acces la dosar și de a i se comunica piesele acestuia, într-o altă speță⁵⁶³, s-a decis că, chiar dacă specificitatea procedurii (în cauză fiind vorba de Curtea de Casație franceză) poate justifica monopolul reprezentării părților de avocați de pe lângă Curte (un corp restrâns de avocați desemnați de Curtea de Casație, întrucât Curtea de Casație exercită doar un control limitat al legalității hotărârilor atacate în casație, aprecierea faptelor, fiind de competența exclusivă a instanțelor de fond), nu mai puțin, procedura în fața instanței supreme franceze constituie o fază a procedurii penale în ansamblul ei, susceptibilă de a avea repercusiuni privitoare la condamnarea unei persoane de către jurisdicțiile de fond și de apel.

⁵⁶⁰ A se vedea CEDO, decizia din 25 aprilie 1983, în cauza Pakelli contra Germaniei, în „Recueil 1983”, Seria A nr.64.

⁵⁶¹ A se vedea CEDO, decizia din 24 noiembrie 1993, în cauza Imbrioscia contra Elveției, par.38, în Recueil 1993”, seria A nr.275.

⁵⁶² A se vedea CEDO, decizia din 18 martie 1997, în cauza Montovanelli contra Olandei, par.30, în „Recueil 1997-II”.

⁵⁶³ A se vedea CEDO, decizia din 18 martie 1997, în cauza Meftach și a contra Franței, par.40, în „Recueil 2002-VII”.

Această procedură permite să fie îndepărtate eventualele erori de drept pe care aceste instanțe le-ar fi putut comite și care pot avea consecințe importante cu privire la soluția finală a procesului. Așa fiind, un acuzat nu poate fi exclus de la beneficiul garanțiilor înscrise în art.6 par.3 pe motivul că în fața Curții de Casație franceze acesta nu mai este considerat un „acuzat” ci un „condamnat pentru săvârșirea unei fapte penale”.

Pronunțând această din urmă decizie, pe bună dreptate, instanța europeană a subliniat că este vorba de respectarea unui drept fundamental al persoanei căreia i se pune în sarcină o faptă prevăzută de legea penală, indiferent că aceasta este denumită „acuzat” sau „condamnat”, întrucât chiar și procedura în fața instanței supreme (care rezolvă, în Franța, numai probleme de drept) se încadrează în „ansamblul procedurii penale” (nu în afara acesteia), iar a ne lega de „terminologii”, și pierzând din vedere caracterul principal al garanțiilor procesuale, ar însemna o atitudine formalistă contrară concepției Convenției cu privire la actul de înfăptuire a justiției într-o societate democratică.

Se pune însă problema de a se ști care ar fi modalitățile la care ar trebui să recurgă statele contractante spre a se asigura respectarea dreptului acuzatului de a se apăra singur.

Speța la care m-am referit mai sus constituie un exemplu negativ, ea punând în evidență o situație care ilustrează cum nu ar trebui să se comporte autoritățile judiciare în cazuri în care acuzații doresc să-și exercite dreptul de a se apăra singuri.

Din păcate acest exemplu nu ne ajută prea mult în descifrarea modalităților practice în care se poate realiza acest drept și, mai ales, nu avem oferită nici o orientare cu caracter mai general în privința problemei dacă exercitarea dreptului de a se apăra singur nu ar echivala în realitate cu o renunțare, inconștientă, la asistență juridică calificată în cazul persoanelor lipsite de pregătire juridică și practică?

Pentru a obține un răspuns corect la o asemenea problemă credem că este nevoie să ne referim la scopul (finalitatea) urmărit atunci când a fost elaborată convenția europeană a drepturilor omului și libertăților fundamentale.

În concepția redactorilor Convenției, scopul și obiectul acesteia sunt strâns legate de realizarea însăși a scopului pentru care a fost creat Consiliul Europei și anume acela de a fi înfăptuită o uniune mai strânsă între membrii săi, în jurul unor valori pe care Statutul Consiliului le concepe ca „idealuri sau principii” comune, menite să asigure progresul economic și social al statelor membre, unul dintre mijloacele de realizare a acestui scop fiind „salvgardarea și dezvoltarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale”.

Prin intrarea unui stat în Consiliul Europei, acesta se angajează în mod ferm ca să respecte drepturile omului apărute de Convenție, adică să asigure, pe plan național, respectarea acestor drepturi și să contribuie, pe plan european, la realizarea garanției lor colective.

Convenția și protocoalele sale adiționale sunt instrumente internaționale care, în esență, au ca obiect instituirea unor norme internaționale pe care statele contractante se obligă să le respecte în raporturile cu persoanele aflate sub jurisdicția lor, ele rămânând însă libere să adopte măsurile naționale pe care le socotesc adecvate (potrivite) realizării acestui scop.

În Preambulul Convenției este enunțat principiul că statele europene au în comun un patrimoniu de idealuri și de tradiții politice, de respect al libertății și al preeminenței dreptului, însăși Convenția având ca scop să apere și să promoveze idealurile și valorile unei societăți democratice⁵⁶⁴.

⁵⁶⁴ A se vedea CEDO, decizia din 30 ianuarie 1998, în cauza Parti communiste unifie de Turquie contra Turciei, par.45. în „Recueil 1998-I”.

La nivel jurisdicțional sunt consacrate aceleași principii care guvernează societatea democratică, Convenția dând expresie unei idei generale potrivit căreia pentru realizarea unei protecții eficiente a drepturilor omului nu este suficientă consacrarea unor drepturi, ci este necesar ca acestea să fie însoțite și de garanții fundamentale de ordin procesual și procedural, garanții ce au fost consacrate prin art.6 din Convenție referitor la dreptul la un proces echitabil, drept cu un spectru foarte larg care include toate garanțiile și exigențele impuse înseși desfășurării procedurii de judecată pentru asigurarea că aceasta (judecata) se va desfășura în mod corect și echitabil, judecata constituind expresia principiului preeminenței dreptului.

Unul dintre principiile de bază ale procesului, atât civil cât și penal, care se constituie într-o garanție de obiectivitate (imparțialitate) a activității procesuale îl reprezintă „rolul activ al judecătorului”, judecătorul având obligația de a folosi toate mijloacele legale pentru a preveni orice greșeală în cunoașterea faptelor și în vederea descoperirii adevărului.

Rolul instanței judecătorești în desfășurarea procesului, civil sau penal, depinde de concepția generală a sistemului procedural care, într-o societate democratică, este dominat de un principiu fundamental, superior celorlalte reguli procesuale, acela al „aflării adevărului” și al asigurării unui „echilibru procesual” care presupune (implică) nu numai posibilitatea ci și obligația judecătorului de a interveni activ în organizarea și desfășurarea procesului atunci când constată că se produc dezechilibre de natură procesuală din cele mai diferite motive (inegalitate de pregătire și cunoștințe a părților litigante, neglijențe sau superficialitate a acestora, reprezentări inegale ca pondere etc.).

Chiar și în ceea ce privește mecanismul administrării probatoriilor, se ține seamă de concepția modernă (contemporană) referitoare la probațiunea judiciară, aceasta interesând în egală măsură și societatea nu numai părțile litigante, indiferent de natura situațiilor litigioase, deoarece prin soluționarea promptă și justă a cauzelor se garantează, fără nici o diferențiere, realizarea justiției, asigurându-se astfel un climat social armonios, fiind înfăptuit și rolul educativ al justiției.

Instanța judecătorească (judecătorul) are așadar îndatorirea de a stăruii prin toate mijloacele (legale) pentru a descoperi adevărul, dar și de a da părților litigante un „ajutor activ” în ocrotirea drepturilor și intereselor lor, asigurând astfel egalitatea deplină a acestora în proces și garantarea respectării libertății lor.

Mijloacele care stau la îndemâna judecătorului în realizarea acestor obligații procesuale sunt multiple: explicații oferite părților, atragerea atenției asupra unor drepturi procesuale, utilizarea căilor de atac etc.

Ceea ce vrem să subliniem prin cele expuse, rezumativ, mai sus este faptul că partea litigantă care înțelege să se apere singură nu este lăsată la întâmplare, adică fără nici un fel de asistență judiciară ci dimpotrivă se bucură de întregul sprijin din partea instanței de judecată, pentru că instanța de judecată are obligația să dea un atare sprijin în interesul însuși al realizării actului de justiție. Iar, partea, la rândul ei, are posibilitatea, în aceste condiții, să-și dea seama dacă este sau nu în măsură să se apere singură sau dimpotrivă, dacă nu este cazul să recurgă la ajutorul unei persoane calificate, un avocat, ales sau numit din oficiu, când partea este lipsită de mijloace materiale.

Situația este oarecum similară și în cazurile în care, potrivit legii, asistența judiciară a inculpatului este obligatorie (pentru anumite categorii de infracțiuni), statul fiind obligat să asigure din oficiu această asistență juridică, chiar dacă inculpatul ar refuza (din indiferență ce motive), și chiar dacă acesta ar avea mijloacele materiale pentru a-și asigura asistența judiciară, la

alegere (desigur, însă, că reaua-credință a inculpatului sau lipsa sa de colaborare, pot fi luate în considerație ca circumstanțe agravante judiciare).

b) Dreptul acuzatului de a fi asistat de un apărător, la alegerea sa constituie o altă modalitate de realizare a dreptului la apărare prevăzut de art.6 paragraf 3 lit. c din Convenție.

În această privință nu este de subliniat decât un aspect și anume modul abuziv sau cel puțin neglijent în care învinuții sau inculpații înțeleg, în unele cazuri, să-și exercite acest drept (de a-și desemna un apărător, la alegerea lor). Într-adevăr, în practică se întâlnesc, și nu de puține ori, situații când cei acuzați nu se prezintă pur și simplu la dezbateri sau când se folosesc de acest drept numai pentru a tergiversa desfășurarea activității procesuale, uneori chiar cu concursul avocaților aleși de aceștia (cerându-se termene pentru lipsă de apărare și angajarea unui avocat, schimbarea succesivă a avocaților, cu amânări repetate pentru studierea dosarelor, cereri formulate de avocații noi aleși, termene de amânare cu invocarea unor boli a avocaților aleși și multe alte tertipuri de acest fel bine cunoscute de juriștii practicieni și rareori sancționate de instanța de judecată).

Problema care s-a pus în astfel de cazuri a fost aceea dacă acuzații aflați în atare situații pot sau nu să fie decăzuți din dreptul lor de a-și alege un apărător, instanța numind, dacă este cazul, un apărător din oficiu?

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a decis de principiu că din moment ce dreptul oricărui acuzat de a fi apărat efectiv de un avocat este un element fundamental al asigurării unui proces echitabil, un acuzat nu poate pierde beneficiul lui prin simpla sa absență la dezbateri. Ar fi vorba despre o „sancțiune disproporționată”, avându-se în vedere atât locul primordial al dreptului la apărare, cât și principiul preeminenței dreptului într-o societate democratică⁵⁶⁵

În motivarea în drept a acestei soluții se face și sublinierea că și în situația în care legiuitorul național trebuie să descurajeze absențările nejustificate, acuzatul absent nu poate fi sancționat cu însăși pierderea acestui drept, mai ales atunci când el și-a desemnat un apărător spre a-l reprezenta; exigențele legitime ale prezenței acuzatului la dezbaterile unui proces penal pot fi asigurate „prin alte mijloace decât prin pierderea dreptului la apărare”⁵⁶⁶.

Instanța europeană a mers chiar și mai departe considerând că „interdicția absolută de a-l reprezenta pe acuzatul absent de la ședința în care s-a judecat cauza este în mod evident disproporționată, reprezentând o încălcare a art. 6 paragraf 1 combinat cu art.6 paragraf 3 lit. c din Convenție”⁵⁶⁷.

Este adevărat că în cauza respectivă era vorba de o problemă de drept particulară, cu un anumit specific, întrucât se ridicase, de către acuzat, excepția de ordine publică a autorității de lucru judecat (acuzatul fusese deja judecat pentru fapta respectivă, de o instanță judecătorească din Germania). Or, într-o atare situație, instanța de judecată nu avea de rezolvat propriu-zis fondul pricinii sau încadrarea juridică, ori vinovăția acuzatului și, ca atare, prezența acuzatului la activitatea de judecată nu mai prezenta nici o însemnătate, fiind corectă soluția adoptată de instanța europeană.

⁵⁶⁵ A se vedea CEDO decizia din 24 noiembrie 1993, în cauza Imbrioscia contra Elveției, par.38, cit.supra,; decizia din 21 ianuarie 1999, în cauza Van Gezseglem contra Belgiei, par.34, în „Recueil 1999-I”.

⁵⁶⁶ A se vedea CEDO, decizia din 21 ianuarie 1999, par.34, cit.supra.

⁵⁶⁷ A se vedea CEDO, decizia din 13 februarie 2001, în cauza Krombach contra Franței, par.88-89, în „Recueil 2001-II”.

Rămâne sub semnul întrebării dacă o atare decizie poate fi considerată ca având un caracter de principiu, pentru că s-ar aduce în discuție încălcarea principiului contradictorialității și chiar a dreptului de apărare al acuzatului indiferent că acesta ar fi de rea-credință, un ignorant sau numai superficial.

Probleme și întrebări pot fi puse și în cazul în care cel acuzat, cu sau fără complicitatea apărătorului, s-ar folosi abuziv de exercitarea dreptului de a fi asistat de un apărător ales de el, în modalitățile la care ne-am referit mai sus.

Nu am putut identifica vreo soluție de acest gen a instanței europene, dar putem să facem observația că instanțele de judecată din România se dovedesc, adesea, a fi pasive, nerecurgând la instrumentele juridice sancționatorii pe care legea procesual-procedurală i le pune la dispoziție, motiv pentru care nu este respectat un alt principiu procesual important „celeritatea judecării”, asupra căruia insistă art.6 paragraf 1 din Convenție atunci când enumeră printre garanțiile procesuale și pe acela referitor la „termenul rezonabil”.

La fel de adevărat însă este faptul că unele instanțe de judecată nu trec indiferente pe lângă astfel de situații, ci dimpotrivă le sancționează cu operativitate, contribuind astfel la menținerea activității procesuale în limitele unor parametri de normalitate, din care este exclus abuzul de drept⁵⁶⁸.

Într-o speță, inculpatul care a fost trimis în judecată pentru comiterea infracțiunii de lovituri cauzatoare de moarte (art.183 C.pen.) și cunoscut ca persoană foarte violentă, deși a fost înștiințat cu privire la dreptul său la asistență juridică, atât în faza de urmărire penală, cât și în faza de judecată în primă instanță, nu și-a manifestat în nici un fel dorința de a uza de aceste drept (și, de altfel, a mai beneficiat anterior de un termen în vederea angajării unui apărător ales), abia în dimineața zilei când trebuia să aibă loc judecata (deși a avut posibilitatea să-și angajeze un avocat în tot intervalul de timp până când fusese fixat acest termen), a cerut termen pentru a-și angaja apărător, manevră dilatorie des întâlnită în practică în cazul inculpaților de rea credință.

Curtea de Apel București, sesizând această manevră abuzivă a respins cererea de amânare a judecării și a numit un apărător din oficiu care l-a asistat pe inculpat, iar în fond a respins și apelul inculpatului ce neîntemeiat.

Inculpatul a declarat recurs, și, bineînțeles, a invocat și motivul lipsei de apărare la care a fost supus de instanța de apel.

Curtea Supremă de Justiție a admis recursul pe considerentul că procedând în felul sus-menționat instanța de apel a pronunțat o hotărâre cu încălcarea normelor legale privind garantarea dreptului la apărare, consfințit și garantat de Constituția României (art.24), Codul de procedură penală (art.6) și art.6 din Convenția europeană a drepturilor omului⁵⁶⁹.

Motivându-și această decizie, suprema instanță a adus argumentul că în conformitate cu art.6 alin.3 al Convenției, organele judiciare au obligația de a lua măsurile necesare pentru asigurarea asistenței juridice a inculpatului sau a învinuitului „numai dacă acesta nu are apărător ales”. Or, respingându-se cererea de amânare a judecării cauzei pentru pregătirea apărării de către avocatul ales de inculpat, instanța de apel a încălcat prevederile legale sus-menționate și nu a asigurat inculpatului o apărare efectivă în proces.

⁵⁶⁸ Curtea de Apel București, decizia penală nr.644 din 3 octombrie 2002 (nepublicată).

⁵⁶⁹ A se vedea Curtea Supremă de Justiție, secția penală, decizia nr.1962 din 16 aprilie 2003, în „Buletinul jurisprudenței. Culegere de decizii pe anul 2003”, Editura All Beck, București, 2005, p.743-744.

Este de observat și faptul că art.6 paragraful 3 din Convenție nu condiționează în nici un fel luarea măsurilor necesare în vederea asigurării apărării, doar în cazul când inculpatul nu are un apărător ales. Și, de altfel, chiar dacă aceasta ar fi ipoteza, în speță, inculpatul nu avea un apărător ales ci a cerut doar un termen pentru a-și angaja un apărător fără ca în realitate să aibă acest scop, ci doar pe acela de a tergiversa procesul.

În sfârșit, nu se poate susține că inculpatul nu a fost asistat de un apărător din moment ce instanța de apel a numit un apărător din oficiu.

Toate aceste circumstanțe au fost pur și simplu trecute cu vederea de instanța supremă care, în felul acesta a pronunțat o decizie, într-o problemă extrem de delicată, care nu poate fi considerată a avea un caracter îndrumător pentru instanțele de judecată ci, dimpotrivă, poate constitui o sursă de încurajare pentru ca și alți infractori, să-și exercite abuziv drepturile lor procesuale, stânjenind sau chiar anihilând actul de justiție. Or, este un principiu bine cunoscut că cel ce-și exercită abuziv drepturile sale nu mai poate pretinde protecția legii pe care el însuși o încalcă.

c) Dreptul acuzatului la asistență juridică din oficiu, gratuită. Acuzatul, are dreptul de a se apăra singur sau poate fi asistat de un apărător, la alegerea sa. Dacă însă acuzatul nu are mijloace pentru a remunera un apărător, Convenția îi recunoaște „dreptul la asistență juridică (judiciară) gratuită”, asistență care va fi asigurată de un avocat numit din oficiu, atunci când interesele unei bune administrări a justiției impun prezența unui apărător⁵⁷⁰.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a pronunțat decizii în sensul sus-menționat care au valoare exemplificativă. De exemplu, s-a statuat că există situații când instanța trebuie să examineze nu numai personalitatea acuzatului și starea sa de spirit în momentul comiterii infracțiunii pentru care este trimis în judecată, dar și mobilurile activității sale infracționale, iar asemenea aprecieri au a cântări substanțial în soluția ce urmează a fi pronunțată; caracterul echitabil al procedurii impune – în astfel de cazuri – prezența acuzatului în instanță, alături de apărătorul său⁵⁷¹.

De asemenea, s-a mai decis că atunci când libertatea unei persoane este în joc, interesele justiției impun, de principiu, acordarea asistenței unui avocat⁵⁷².

S-au pronunțat, în acest sens, și decizii cu un caracter general, statuându-se că pentru a se vedea dacă interesele justiției impun acordarea de asistență judiciară trebuia avut în vedere „ansamblul cauzei”⁵⁷³, reținându-se că această asistență se impune în situații în care sunt în discuție: gravitatea infracțiunii imputate acuzatului și severitatea sancțiunii prevăzute de legea penală, complexitatea cauzei, personalitatea acuzatului⁵⁷⁴.

În același timp însă s-a făcut sublinierea că nu s-ar putea merge până acolo încât să se considere că acordarea asistenței judiciare gratuite este obligatorie și în situațiile în care un condamnat care nu are, obiectiv și evident, nici o șansă de succes în exercitarea căilor de atac ce-i

⁵⁷⁰ A se vedea CEDO, decizia din 25 aprilie 1983, în cauza Pakelli contra Germaniei, par.31, în „Recueil 1983”, serie A nr.64.

⁵⁷¹ A se vedea CEDO, decizia din 21 septembrie 1993, în cauza Kromzow contra Austriei, par.67, în „Recueil 1993”, seria A nr.268.B.

⁵⁷² A se vedea CEDO, decizia din 23 octombrie 1985, în cauza Benthem contra Olandei, par.61, în „Recueil 1985”, seria A nr.97.

⁵⁷³ A se vedea CEDO, decizia din 28 martie 1990, apud C. Bîrsan, op. cit., p.559.

⁵⁷⁴ A se vedea CEDO, decizia din 24 mai 1991, în cauza Ouaranta contra Elveției, par.33-35, în „Recueil 1991”, seria A nr.205.

stau la dispoziție, se încapățânează și insistă totuși să exercite o cale ordinară sau extraordinară de atac. De aceea, s-a considerat că nici o jurisdicție națională nu poate obliga un avocat-desemnat în cadrul unui regim de asistență judiciară gratuită să formuleze o cale de atac, atunci când, după studierea dosarului, se constată că o asemenea cale este lipsită de șanse de succes⁵⁷⁵.

O problemă importantă în legătură cu asistența judiciară gratuită, acordată prin desemnarea unui apărător din oficiu, o reprezintă „efectivitatea acestei asistențe judiciare”, instanța europeană atrăgând atenția că numirea unui avocat din oficiu nu răspunde numai prin ea însăși exigențelor art.6 paragraf 3 lit. c din Convenție, întrucât acest text garantează o „asistență judiciară efectivă”. Or, o asemenea asistență nu poate fi asigurată doar prin desemnarea formală a unui avocat din oficiu, întrucât acesta poate să moară și deci trebuie înlocuit cu un altul, sau se poate sustrage de la îndatoririle sale sau le îndeplinește cu superficialitate. Deci, în astfel de cazuri autoritățile naționale competente trebuie să-l înlocuiască pe avocatul decedat sau bolnav sau, după caz, să-l facă să-și îndeplinească obligațiile ce-i revin prin desemnarea sa din oficiu.

Desigur, nu-i pot fi imputate unui stat orice deficiență din activitatea unui avocat desemnat din oficiu, dar nu mai puțin Convenția cere autorităților naționale să ia măsuri pozitive în astfel de cazuri: înlocuirea sau aducerea avocatului în situația de a-și îndeplini sarcina. Într-o astfel de speță, acuzatul a obținut asistența judiciară gratuită pentru exercitarea căilor de atac dar avocatul desemnat din oficiu l-a informat pe acuzat, la un moment dat, că are alte angajamente care îl împiedică să-l mai reprezinte în fața instanțelor din căile de atac, dându-i acestuia numele altui coleg la care l-a sfătuit să meargă. În consecință, acuzatul a făcut numeroase demersuri pe lângă președintele completului de judecată, primul președinte al instanței și procurorul general de pe lângă Curtea de Casație să-i desemneze un alt avocat, denunțând încălcarea dreptului său la apărare, întrucât nu a mai fost desemnat nici un alt apărător și nu a mai fost luată nici o altă măsură pentru a-l obliga pe avocatul desemnat inițial să-și îndeplinească obligațiile ce-i reveneau⁵⁷⁶.

Speța sus-menționată reprezintă un exemplu tipic de neasigurare efectivă a dreptului la apărare gratuită a acuzatului.

În unele cazuri, excepționale desigur, s-a mers atât de departe cu refuzul asigurării asistenței juridice gratuite, încât s-a invocat încălcarea, de către autoritățile naționale, a prevederilor art.4 paragraful 2 din Convenție, potrivit căruia „Nimeni nu poate fi constrâns să execute o muncă forțată sau obligatorie”.

În speța respectivă, un avocat stagiar belgian a fost desemnat de către Biroul de consultare și apărare a Baroului din Anvers să asigure, ca avocat din oficiu, apărarea unui cetățean gambian. Acest cetățean a fost condamnat în primă instanță, dar, în apel, ca urmare a unei intervenții a avocatului său pe lângă Ministerul Justiției, acesta și-a recăpătat libertatea. A doua zi, Biroul de consultare și apărare l-a informat pe avocatul din oficiu că îi retrage dosarul, întrucât insolvabilitatea clientului său face imposibilă perceperea onorariului și rambursarea cheltuielilor. La rândul său, avocatul desemnat din oficiu, s-a adresat fostei Comisii a Drepturilor Omului, susținând că el vede în desemnarea sa din oficiu, „o muncă forțată sau obligatorie”, incompatibilă cu prevederile art.4 paragraf 2 din Convenția europeană a drepturilor omului. În afară de aceasta el a mai denunțat și discriminarea care ar exista între avocați și alte profesii.

⁵⁷⁵ A se vedea CEDO, decizia din 19 octombrie 2000, apud C. Bîrsan, op. cit., p.561.

⁵⁷⁶ A se vedea CEDO, decizia din 13 mai 1980, în cauza Atico contra Italiei, în „Recueil 1980”, seria A nr.37.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, sesizată cu rezolvarea acestei cauze, s-a aplecat, în principal, pe așa-zisa încălcare a prevederilor art.4 din Convenție. Ea a constatat că acest text nu indică ce trebuie să se înțeleagă prin „muncă forțată sau obligatorie”. Dar, fără a se pierde din vedere particularitățile și autonomia Convenției, totuși ea interpretează această expresie în baza Convențiilor nr.29 și nr.105 ale Organizației Internaționale a Muncii care leagă cvasitotalitatea statelor membre ale Consiliului Europei, printre care și Belgia. Or, potrivit art.2 par.1 din Convenția OIM nr.29, expresia „muncă forțată sau obligatorie” desemnează „orice muncă sau serviciu cerut unui individ sub amenințarea unei pedepse oarecare și pe care individul respectiv nu s-a oferit să o execute de bună voie”.

În speța dedusă în fața instanței europene, avându-se în vedere absența constrângerilor fizice sau morale, serviciile prestate de avocatul belgian nu ar putea fi analizate ca o muncă forțată în sensul art.4 din Convenția europeană a drepturilor omului.

În ceea ce privește „caracterul obligatoriu”, se constată că riscurile la care ar fi expus avocatul în caz de refuz ar putea conduce la amenințarea unei pedepse, însă Curtea acordă o valoare relativă argumentului dedus de guvernul belgian și fosta Comisie a Drepturilor Omului din consimțământul prealabil pe care petiționarul (avocatul) l-a dat în momentul în care a îmbrățișat profesia de avocat. Așa încât, Curtea a considerat că este necesar să se țină seama de ansamblul circumstanțelor cauzei, din perspectiva preocupărilor care au stat la baza elaborării art.4 din Convenție, adică protejarea interesului general, solidaritatea socială și normalitatea.

Serviciile prestate de avocatul desemnat din oficiu nu au ieșit din cadrul activităților normale ale unui avocat. În plus, ele își găsesc contrapartida în avantajele corespunzătoare profesiei (monopolul profesional al pledoariei și reprezentării) și, de asemenea, ele concureau la formarea profesională a avocatului desemnat din oficiu. Deci: obligația de asigurare a asistenței judiciare a acuzatului se apropie de „obligațiile civice normale” menționate la art.4 paragraf 3 lit. d; petiționarului (avocatul desemnat din oficiu) nu i s-a impus o greutate disproporționată față de capacitatea sa (cincizeci de desemnări din oficiu în cursul a 3 ani de stagiu); petiționarul nu a denunțat obligația respectivă „în principiul ei”, ci doar două din modalitățile sale de exercitare, respectiv: absența onorariilor și rambursarea cheltuielilor (în această privință Curtea notează că legislațiile din numeroase state evoluează către o preluare în sarcină de către finanțele publice a indemnizării avocaților desemnați din oficiu să acorde asistență judiciară justițiarilor insolvăbili. România se numără printre aceste state.)

Ținând seama de cele expuse mai sus, Curtea a decis că în speță nu există un dezechilibru considerabil și nerezonabil între scopul urmărit (accesul la barou) și obligațiile asumate pentru a-l atinge. Și, din moment ce nu a fost vorba de o muncă obligatorie, Curtea a apreciat că nu a fost încălcat art.4 din Convenția europeană a drepturilor omului⁵⁷⁷.

2) În prima parte a acestei sinteze am făcut o prezentare a celor trei modalități de realizare a dreptului la asistență judiciară consacrate prin art.6 paragraf 3 lit. c din Convenție și anume: dreptul acuzatului de a se apăra singur; dreptul de a fi asistat de un apărător ales și dreptul de a fi asistat în mod gratuit de un avocat desemnat din oficiu.

În continuare vom face o trecere în revistă a problemelor de fond ale dreptului la apărare al acuzatului în accepțiunea sa largă, sistemică, care implică integrarea acestui drept în noțiunea de ansamblu al dreptului la un proces echitabil.

⁵⁷⁷ A se vedea CEDO, decizia din 23 noiembrie 1983, în cauza Van der Musselle contra Belgiei, în „Recueil 1983”, seria A nr.70.

a) În această privință, este necesară o clarificare prealabilă (de principiu) în legătură cu „caracterul” dreptului la apărare.

Instanța europeană a făcut sublinierea că art.6 paragraf 3 lit. c din Convenție „nu consacră un drept absolut”, el nu impune asistența gratuită a unui avocat din oficiu decât dacă acuzatul „nu are mijloace pentru a remunera un apărător”⁵⁷⁸ și, de asemenea, Convenția „nu împiedică să se impună celui care invocă insuficiența mijloacelor de care dispune să probeze aceasta”⁵⁷⁹.

Totuși, în practica sa, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a găsit modalități de atenuare a acestei reguli care dacă ar fi aplicată în mod rigid ar putea duce, în unele cazuri, la neglijarea unui alt principiu superior, acela al interesului justiției în stabilirea adevărului.

Astfel, într-o speță, Curtea a decis că deși elementele dosarului, nu au fost suficiente pentru a se proba în mod absolut lipsa financiară în care se găsea acuzatul în perioada respectivă, totuși se poate considera că este realizată cea de-a doua condiție impusă, implicit, de art.6 paragraf 3 lit. c din Convenție „interesul justiției” care a pus în evidență necesitatea prezenței avocatului, pentru a se realiza un proces echitabil, simpla prezență a acuzatului necompensând, în cazul respectiv, absența avocatului care ar fi putut explica, analiza și aprofunda situația de drept complexă din speță⁵⁸⁰.

De altfel, instanța europeană s-a pronunțat în această privință recurgând și la o motivare cu caracter general, de principiu, arătând că pentru a se vedea dacă interesele justiției impun acordarea de asistență judiciară, trebuie avut în vedere „ansamblul cauzei”⁵⁸¹, această asistență impunându-se în situații în care sunt în discuție: gravitatea infracțiunii imputate acuzatului și severitatea sancțiunii prevăzute de legea națională, complexitatea cauzei, personalitatea acuzatului⁵⁸². S-a făcut însă rezerva, importantă, cu privire la acest aspect, în sensul că nu s-ar putea merge totuși până acolo încât să se considere că acordarea asistenței judiciare gratuite este obligatorie și în situațiile în care un condamnat, care nu ar avea nici o șansă de succes, voiește totuși să exercite toate căile de atac ordinare sau extraordinare prevăzute de legislația procesuală⁵⁸³ (despre aceste probleme ne-am ocupat și atunci când ne-am referit la modalitatea acordării asistenței judiciare gratuite).

Așadar, putem trage concluzia că trebuie făcută o diferențiere între solicitarea de asistență judiciară gratuită, de către acuzat, sau acordarea acesteia de către instanța de judecată atunci când interesul justiției o cere, în acest din urmă caz fiind prioritară realizarea justiției (a procesului echitabil) chiar dacă probele administrate de acuzat în privința situației sale financiare nu sunt întru totul convingătoare sau suficiente. În astfel de situații, judecătorul având a analiza, de la caz la caz, dacă se află în fața unei necesități reale sau a unui abuz al acuzatului în exercitarea drepturilor sale procesuale.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului ne oferă și un exemplu edificator în această privință statuând că art.6 paragraf 3 lit. c din Convenție „nu garantează dreptul acuzatului de a

⁵⁷⁸ A se vedea CEDO, decizia din 25 septembrie 1992, în cauza Croissant contra Germaniei, par.33, în „Recueil 1992”, seria A nr.237-B.

⁵⁷⁹ *Ibidem*, p.37

⁵⁸⁰ A se vedea CEDO, decizia din 25 aprilie 1983, în cauza Pakelli contra Germaniei, cit. supra.

⁵⁸¹ A se vedea CEDO, decizia din 28 martie 1990, cit. supra.

⁵⁸² A se vedea CEDO, decizia din 24 mai 1991, cit. supra.

⁵⁸³ A se vedea CEDO, decizia din 2 martie 1987, apud C.Bîrsan, op. cit., p.560.

alege apărătorul desemnat din oficiu de către instanța de judecată sau dreptul acuzatului de a fi consultat cu privire la avocatul numit din oficiu⁵⁸⁴.

b) Cu privire la „întinderea dreptului la asistență judiciară”, indiferent că este vorba de un avocat ales sau numit din oficiu, instanța europeană a făcut sublinierea că acest drept se aplică „ansamblului procedurii”, însăși noțiunea de „proces echitabil” impunând ca acuzatul să beneficieze de asistența unui avocat încă din primele ore ale interogării sale de către organele de urmărire penală. Negându-se acest drept, chiar și pentru primele 48 de ore, dreptul la apărare ar suferi atingeri ireparabile, oricare ar fi justificarea unei asemenea situații. O asemenea situație ar fi incompatibilă cu drepturile acuzatului garantate de art.6 din Convenție⁵⁸⁵. Nu se face excepție de la această regulă nici chiar dacă ar fi vorba de acțiuni teroriste care s-ar imputa acuzatului⁵⁸⁶.

Curtea a mai decis, tot în legătură cu întinderea dreptului la asistență judiciară, în ambele forme (apărător ales sau avocat desemnat din oficiu), că dreptul la apărare presupune dreptul acuzatului „de a comunica liber cu apărătorul său pentru pregătirea apărării sau pentru orice altă rațiune privitoare la proces”. Exercitarea acestui drept este strâns legată de dreptul acestuia (al acuzatului) „de a i se acorda toate facilitățile necesare pregătirii apărării”, Curtea subliniind că, în general, avocatul apărării nu se poate achita în mod corespunzător de îndatoririle ce-i revin în cadrul organizării apărării acuzatului, dacă nu este autorizat să se întrețină, fără martori, cu clientul său. De aceea, ca principiu, este incompatibilă cu dreptul la asistență judiciară efectivă supunerea contactelor avocatului cu clientul său (acuzatul) unor restricții⁵⁸⁷.

Curtea a statuat în această privință că „facilitățile” care au a fi recunoscute acuzatului semnifică, în fapt, printre altele, și posibilitatea de a avea cunoștință, pentru pregătirea apărării sale, de rezultatul investigațiilor care sunt făcute pe parcursul întregii proceduri, fiind însă evident că acestea se limitează numai la cele care folosesc sau pot să folosească la pregătirea apărării⁵⁸⁸. Dar, cele de mai sus nu înseamnă totuși că dreptul la asistență judiciară poate fi acordat în orice circumstanțe și fără nici o limită, ci doar că orice restricție în această privință „trebuie să rămână o excepție de la regula generală (nerestricționarea în nici un fel)” și ea „să fie justificată de circumstanțele cauzei”⁵⁸⁹.

⁵⁸⁴ A se vedea CEDO, decizia din 21 noiembrie 2000, în cauza Franquesa Freixas contra Spaniei, în „Recueil 2000-XI”, p.528.

⁵⁸⁵ A se vedea CEDO, decizia din 8 februarie 1996, în cauza John Murraz contra Regatului Unit, par.66, în „Recueil 1996-I”.

⁵⁸⁶ A se vedea CEDO, decizia din 6 iunie 2000, în cauza Averill contra Regatului Unit, par.60, în „Recueil 2000-VI”; decizia din 6 iunie 2000, în cauza Magee contra Regatului Unit, par.44, în „Recueil 2000-VI”.

⁵⁸⁷ A se vedea Comis. EDO, raportul din 12 iulie 1984, apud C. Bîrsan, op. cit., p.554.

⁵⁸⁸ A se vedea CEDO, decizia din 8 decembrie 1998, în cauza Padin Gestoso contra Spaniei, în „Recueil 1999-II”, p.369. În același sens Comis. EDO, raportul din 11 decembrie 1986, nr.11396/1985, în cauza Ross contra Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., p.554.

⁵⁸⁹ A se vedea Comis. EDO, raportul din 12 iulie 1984, apud C. Bîrsan, op. cit., p.560.

TITLUL XIII

Dreptul acuzatului de a interoga martorii din proces și dreptul la asistență gratuită a unui interpret

Potrivit art.6 paragr. 3 lit. d din Convenția europeană a drepturilor omului, orice acuzat are dreptul „să întrebe sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării”, iar în conformitate cu art.6 paragr 3 lit. e „să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audiere”.

Deci, este vorba de două drepturi, garantate de art.6 din Convenție; unul în legătură cu citarea și audierea martorilor, celălalt în privința recurgerii la serviciile unui interpret, drepturi (și garanții) care se includ, și ele, în „ansamblul dreptului la un proces echitabil”.

1. În legătură cu citarea, audierea și interogarea martorilor, textul art.6 din Convenție se referă atât la martorii acuzării, cât și la martorii apărării, în această privință fiind exprimată exigența citării și audierii acestor două categorii de martori „în aceleași condiții” pentru a fi asigurat astfel echilibrul (echivalența) procesual între acuzare și apărare, condiție indispensabilă realizării unui proces echitabil.

a) În art.6 paragr. 3 lit. d din Convenție este folosită noțiunea de „martori” fără a fi făcută vreo specificare cu privire la „persoanele care pot fi încadrate în această noțiune”, dacă aceasta trebuie interpretată „*stricto sensu*” sau, dimpotrivă, trebuie să i se confere un sens mai larg integrându-se aici nu numai martorii propriu-ziși (*stricto sensu*) ci și alte categorii de persoane: coînculpați, părți civile, experți, notari, executori judecătorești etc., care toți, pot fi participanți la desfășurarea procesului penal.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a ales, motivat, calea interpretării extensive a noțiunii de „martor”, folosită de art.6 paragr. 3 lit. d din Convenție, considerând că dreptul înscris în acest text constă în posibilitatea ce trebuie să-i fie acordată acuzatului de a contesta o mărturie făcută în defavoarea sa și de a putea cere să fie audiați martori care să-l disculpe, în aceleași condiții în care sunt audiați martorii acuzării. Deci, acest drept constituie o aplicare a „principiului contradictorialității” în procesul penal și, în același timp, o componentă importantă a dreptului la un proces echitabil⁵⁹⁰.

Instanța europeană a făcut, în continuare, și sublinierea că noțiunea de „martor”, în condițiile sus-menționate, are, în sistemul Convenției, un sens „autonom” (un sens larg)⁵⁹¹, așa încât, din moment ce o depoziție-fie că este făcută de un martor „*stricto sensu*”, sau de un coînculpat, este susceptibilă să fundamenteze, în mod substanțial, condamnarea celui trimis în judecată, ea „constituie o mărturie în acuzare”, fiindu-i deci aplicabile garanțiile prevăzute de art.6 paragr 3 lit. d din Convenție⁵⁹². În această din urmă speță, normele de drept naționale (în vigoare la data comiterii faptelor) prevedeau că față de refuzul unui coînculpat de a depune mărturie,

⁵⁹⁰ A se vedea CEDO, decizia din 7 august 1996, apud C. Bîrsan, op. cit., p.562.

⁵⁹¹ A se vedea CEDO, decizia din 26 aprilie 1991, în cauza *Asch contra Austriei*, par.25, în „Recueil 1991”, seria A nr.203; decizia din 24 aprilie 1992, apud C. Bîrsan, op. cit, p.562; decizia din 27 februarie 2001, în cauza *Lucr contra Italiei*, par.41, în „Recueil 2001-II”.

⁵⁹² A se vedea CEDO, decizia din 27 februarie 2001, par.41, cit. supra.

declarațiile pe care el le-a dat înaintea dezbaterilor procesului (în faza de urmărire penală) puteau fi utilizate de judecătorul de fond. Curtea a decis, în cazul respectiv, că aceste declarații ale coinculpatului nu erau de natură să-l priveze pe acuzat de dreptul garantat de art.6 paragr. 3 lit. d din Convenție de a examina sau de a face să se examineze în contradictoriu „orice element de probă în acuzarea sa”, mai ales că în cauză, pentru a se ajunge la soluția condamnării sale, jurisdicțiile naționale s-au fondat exclusiv pe declarațiile făcute de coinculpatul care a refuzat să depună mărturie, și pe care, deci, nici acuzatul nici apărătorul său nu a avut posibilitatea, în nici un stadiu al procedurii, să-l interogheze⁵⁹³.

Dar, în jurisprudența sa, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, nu s-a limitat doar la categoria „coinculpaților” (pe care a inclus-o în noțiunea lărgită de „martori”), ci a statuat că, în sensul larg conferit de Convenție noțiunii de „martori” se poate încadra și „partea civilă” dintr-un proces penal, aceasta întrucât, în exercitarea drepturilor sale de apărare, element esențial al unui proces echitabil, operează principiul că acuzatul are posibilitatea să „conteste versiunea părții civile”, sub toate aspectele sale, în cursul unei confruntări sau a unei audieri în ședința publică de judecată sau în alt mod adecvat precizat de instanță⁵⁹⁴. La fel s-a decis și în privința „experților”, mai ales atunci când, de exemplu, se exercită o acțiune publică în urma raportului pe care acesta (expertul) l-a redactat⁵⁹⁵.

Motivarea în drept a acestei soluții (referitoare la experți) a constat în aceea că expertul „se apropie de poziția juridică a unui martor în acuzare”. Și, s-a subliniat, în continuare, că audierea expertului nu contravine dispozițiilor Convenției, iar principiul „egalității armelor” impune un „echilibru” între această audiere și cea a persoanelor care, sub orice formă, pot fi ascultate la cererea apărării⁵⁹⁶.

b) În privința întinderii dreptului acuzatului de a solicita instanței citarea și audierea de martori (în sensul larg conferit de Convenție acestei noțiuni a „martorilor”), atât fosta Comisie a Drepturilor Omului, cât și Curtea Europeană a Drepturilor Omului au decis că revine, în primul rând, jurisdicțiilor naționale să aprecieze elementele de probă pe care le administrează într-un proces, precum și relevanța celor pe care acuzatul ar vrea să le mai producă în plus, în special în privința numărului de martori propus de acesta (de acuzat)⁵⁹⁷. Nu se recunoaște acuzatului un drept nelimitat în a obține convocarea de martori în fața instanței de judecată⁵⁹⁸, art. 6 paragr. 3 lit. d din Convenție neimpunând convocarea și interogarea tuturor martorilor propuși de apărare. Sintagma „în aceleași condiții” folosite de acest text are ca scop esențial „asigurarea unei complete egalități a armelor în materie”, lăsându-se însă autorităților naționale competente facultatea de a aprecia relevanța cererilor de probă formulate de acuzat, în măsura compatibilității

⁵⁹³ Ibidem, par.42 și 43.

⁵⁹⁴ A se vedea CEDO, decizia din 7 iulie 1989, în cauza *Bricomont contra Belgiei*, par.81, în „Recueil 1989”, seria A nr.158.

⁵⁹⁵ A se vedea CEDO, decizia din 2 iunie 1986, în cauza *Bonisch contra Austria*, par.32, în „Recueil 1986”, seria A nr.103.

⁵⁹⁶ Ibidem

⁵⁹⁷ A se vedea CEDO, decizia din 22 aprilie 1992, în cauza *Vidal contra Belgiei*, în „Recueil 1992”, seria A nr.235-B; Comis. EDO, raportul din 6 septembrie 1995, nr.25096/1994, în cauza *Remer contra Germaniei*, apud C. Bîrsan, op. cit., p.564.

⁵⁹⁸ A se vedea Comisia EDO, raportul din 18 octombrie 1995, nr.25062/1994, în cauza *Honsik contra Austriei*, raportul din 13 ianuarie 1996, nr.29420/1995, în cauza *Touvier contra Franței*, apud C. Bîrsan, op. cit., p.564.

acestora cu noțiunea de „proces echitabil” care domină în ansamblul lor prevederile conținute în art.6 din Convenție⁵⁹⁹.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului nu s-a limitat doar la decizii cu caracter general, orientativ, ca cele la care ne-am referit mai sus, ci s-a pronunțat și în cauze în care s-au pus probleme concrete care se încadrează perfect în principiile respective.

Astfel, într-o speță, fosta Comisie a Drepturilor Omului a apreciat că refuzul jurisdicțiilor germane de a autoriza proba verității declarațiilor acuzatului, prin care se tindea la negarea existenței camerelor de gazare și a lagărelor de concentrare naziste, nu a avut semnificația unei încălcări a prevederilor art.6 din Convenție, deoarece faptele respective (imputate acuzatului) erau probate din punct de vedere istoric, „fiind notorii”⁶⁰⁰.

Într-o altă speță, Curtea a statuat în sensul că atunci când instanța supremă națională a decis să nu asculte 2 martori propuși de acuzat cu motivarea că mărturisirile acestora nu aveau nici o semnificație cu privire la problemele asupra cărora avea a se pronunța, iar condamnarea inculpatului s-a întemeiat pe probe scrise, cunoscute de acesta, precum și pe depozițiile a nu mai puțin de 42 de martori, dintre care unii propuși chiar de apărare, nu se poate reține că neascultarea celor doi martori ar fi fost hotărâtă în mod arbitrar sau că el a fost condamnat pe baza unor elemente de probă insuficiente, așa încât, în condițiile sus-menționate, nu se poate considera că au fost încălcate prevederile art.6 paragr. 3 lit. d din Convenție⁶⁰¹.

O altă subliniere importantă făcută de instanța europeană în legătură cu întinderea dreptului acuzatului de a obține convocarea și interogarea martorilor în apărare este aceea că în realizarea acestui drept al acuzatului „nu se poate merge dincolo de orice limite materiale într-o situație dată” și că „prin invocarea acestui drept nu se poate ajunge la blocarea desfășurării procedurii, mai ales atunci când în dosarul cauzei există alte elemente concludente pentru soluționarea ei” (pentru că-după părerea noastră-o atare pretenție a acuzatului ar constitui un adevărat abuz de drept care în orice caz nu poate fi protejat).

În speța respectivă⁶⁰²(o cauză de natură penală judecată în Italia), acuzatul a invocat faptul că nu a beneficiat de un proces echitabil deoarece pe parcursul procedurii nu a avut posibilitatea să interogheze sau să se facă să fie interogată un martor.

Curtea a constatat că, în speță, autoritățile italiene au depus eforturi considerabile pentru a obține mărturia lui J (martorul respectiv), ordonând în mai multe rânduri audierea acestui martor, inclusiv prin comisie rogatorie. Dar, în pofida acestor eforturi nu a fost posibilă audierea lui, deoarece potrivit informațiilor primite din Germania acesta a devenit de negăsit.

Curtea a mai reținut că autoritățile italiene nu erau competente să facă cercetări pentru a găsi persoana rezidentă pe teritoriul altui stat. Iar, ordonând convocarea martorului și solicitând o comisie rogatorie internațională, instanțele italiene au utilizat mijloacele juridice oferite de normele interne pentru a asigura prezența martorului în discuție, ele neputând, pe de altă parte, decât să acorde încredere totală informațiilor primite de la autoritățile germane.

⁵⁹⁹ A se vedea CEDO, decizia din 8 iunie 1976, apud C. Bîrsan, op. cit., p.564; decizia din 22 aprilie 1992, par.33, cit. supra.

⁶⁰⁰ A se vedea Comis EDO, raportul din 6 septembrie 1995, cit. supra.

⁶⁰¹ A se vedea CEDO, decizia din 18 mai 1999, în cauza Ninn-Hansen *contra* Danemarcei, în „Recueil 1999-V”, p.382-383.

⁶⁰² A se vedea CEDO, decizia din 21 martie 2002, în cauza Calabro *contra* Italiei și Germaniei, în „Recueil 2002-V”, p.261.

În aceste condiții, Curtea a considerat că autoritățile italiene au depus toate diligențele pentru asigurarea condițiilor impuse de art.6 paragr. 3 lit. d din Convenție, astfel încât ele nu pot fi ținute responsabile în fața organelor Convenției. Desigur, ar fi fost preferabilă ascultarea aceluși martor, dar împrejurarea că el a devenit de negăsit nu putea duce la paralizarea procedurii, avându-se în vedere că declarațiile aceluși martor, date în fața poliției germane, nu au fost singurul element de probă pe baza căruia judecătorii de la fond l-au condamnat pe acuzat. Așa fiind, imposibilitatea interogării lui în ședință publică nu a fost de natură să aducă atingere drepturilor apărării, neconstituind, din acest motiv, o încălcare a dispozițiilor art.6 paragr. 3 lit. d din Convenție.

c) Cu privire la modalitățile de exercitare a dreptului acuzatului de a interoga martorii din proces (atât pe cei ai acuzării, cât și pe cei ai apărării), instanța europeană și-a adus de asemenea însemnate contribuții cu caracter orientativ.

Astfel, s-a decis că nu interesează forma în care s-a solicitat exercitarea acestui drept (chiar dacă o atare formă este cerută de legislația națională), întrucât ceea ce primează este „asigurarea respectării dreptului la apărare”.⁶⁰³

Curtea a mai decis că norma procesuală națională care permite rudelor apropiate ale acuzatului să nu depună mărturie nu înfrânge, prin ea însăși, dispozițiile art.6 paragr. 3 lit. d din Convenție, deoarece ținându-se seamă de problemele deosebite pe care le poate pune o confruntare între un acuzat și un martor din propria familie, o asemenea dispoziție legală națională tinde să-l protejeze pe martorul aflat într-o atare situație, evitându-i producerea unei probleme de conștiință. Este subliniat și faptul că asemenea dispoziții legale se regăsesc în multe sisteme juridice naționale, state membre ale Consiliului Europei⁶⁰⁴.

S-a făcut și precizarea că în ordinea juridică a multor state contractante există reglementări speciale privitoare la audierea și interogarea unor înalte persoane în stat și că existența unor astfel de reguli, întemeindu-se pe rațiuni obiective, nu contravin, în sine, prevederilor art.6 paragr.3 lit. d din Convenție⁶⁰⁵.

Alte precizări foarte importante au fost făcute în legătură cu respectarea „principiului contradictorialității” care impune „posibilitatea dezbaterii conținutului mărturiilor în ședința de judecată”.

Acest aspect al problematicii generate de exercitarea dreptului acuzatului de a participa la audierea martorilor, de a-i interoga și, în general, de a fi implicat în dezbaterile contradictorii care sunt organizate de organele jurisdicționale în administrarea probatoriilor prezintă o paletă foarte variată de situații juridice cărora trebuie să li se acorde o atenție deosebită pentru că, de fapt, tocmai acest nivel al dezbaterilor judiciare este determinant pentru corecta soluționare a cauzelor (mai ales cele penale). Vom încerca, în consecință, să facem o trecere în revistă cât mai completă a jurisprudenței instanței europene selectând însă cauzele în raport cu varietatea lor tematică dar și cu pertinența lor.

⁶⁰³ A se vedea CEDO, decizia din 20 septembrie 1993, în cauza Sad’di *contra* Franței, par.39, în „Recueil 1993”, seria A nr.261-C. În același sens Fr.Sudre, „Droit europeen et international des droits de l’homme”, Paris, 2003, p.256.

⁶⁰⁴ A se vedea CEDO, decizia din 24 noiembrie 1986, în cauza Gillon *contra* Regatului Unit, par.30, în „Recueil 1986”, seria A nr.109.

⁶⁰⁵ A se vedea CEDO, decizia din 7 iulie 1989, în cauza Bricmont *contra* Belgiei, par.77, în „Recueil 1989”, seria A nr.158.

Într-o speță de mare importanță, fiind vorba despre o acuzație de terorism, instanța europeană a făcut sublinierea că din combinarea prevederilor conținute în paragraful 3, cu cele din paragraful 1 din Convenție rezultă că statul este obligat să asigure acuzatului dreptul la apărare și să-i permită acestuia să interogheze sau să pună să fie audiați martorii acuzării, ceea ce implică nu numai un echilibru între acuzare și apărare ci și ca audierea martorilor să fie, în general, în contradictoriu, iar elementele de probă trebuie, în principiu, să fie produse în fața acuzatului cu prilejul unei audiențe publice și în vederea dezbaterii în contradictoriu⁶⁰⁶.

În speța sus-menționată, printre elementele dosarului figurau și declarațiile lui M.V., prima persoană care i-a desemnat pe acuzați ca fiind participanți la infracțiunea urmărită. Dar, prezența acestui martor nu a mai putut fi asigurată la audieri, întrucât a fugit din țară, iar poliția nu a reușit să-l găsească. Deci, autoritățile judiciare nu dispuneau decât de textul declarațiilor sale date în cursul urmăririi penale deschise împotriva sa, în legătură cu care acuzații nu au putut să intervină. M.V. fusese eliberat înainte de arestarea acuzaților, iar judecătorul de instrucție nici nu a încercat să-l audieze (pe martorul M.V.).

Curtea a considerat, în acest caz, că acuzații ar fi putut să ceară, ei însuși, audierea lui M.V. dar nu au făcut-o, ceea ce nu înlătură răspunderea judecătorului de instrucție în această privință. Deci, acuzații nu au avut posibilitatea să întrebe vreo persoană a cărei mărturie capitală fusese primită în absența lor și „considerată ca fiind citită în timpul audierii”. De asemenea, judecătorul de instrucție din Madrid nu i-a audiat pe acuzați personal, ci a acționat prin comisie rogatorie. Apoi, armele, obiectele și documentele descoperite la acuzați nu au fost prezentate în timpul dezbaterilor iar apărarea nu a putut, din acest motiv, să discute în mod eficient autenticitatea și relevanța acestora.

În consecință, Curtea a tras concluzia că procedura în ansamblul ei nu a răspuns exigențelor unui proces public și echitabil, fiind deci încălcate prevederile art.6 din Convenție.

În speța reprodușă mai înainte s-a făcut mențiune despre o mărturie „citită în timpul audierii” (care ar fi putut să suplinească absența martorului de la audieri, pentru că prin această citire s-ar fi asigurat posibilitatea pentru acuzat de a o combate, fiind astfel respectat principiul contradictorialității). Redăm, în continuare și o speță care este mai dezvoltată și mai explicită în această privință. Astfel, într-o speță, fosta Comisie a Drepturilor Omului (Comis. EDH) a considerat că depoziții făcute în faza de instrucție preparatorie (actele premergătoare în sistemul judiciar român) pot fi utilizate ca mijloace de probă în proces, sub rezerva ca acuzatul să fi putut contesta o mărturie în acuzare prin interogarea autorului ei⁶⁰⁷, iar admiterea ca mijloc de probă a unei declarații făcută în aceeași fază procesual-penală de către un martor în vârstă, incapabil să se deplaseze, nu face procedura inechitabilă, în ansamblul ei⁶⁰⁸. Tot așa, fosta Comisie a Drepturilor Omului a mai considerat că dispozițiile art. 6, paragr. 3 lit. d din Convenție nu sunt încălcate atunci când „în mod excepțional” și pentru a se evita o tentativă de intimidare, un martor este audiat în proces fără prezența acuzatului, dar cu participarea apărătorului acestuia⁶⁰⁹.

⁶⁰⁶ A se vedea CEDO, decizia din 6 decembrie 1988, în cauza Barbera, Messegue și Jabardo *contra* Spaniei, în „Recueil 1988”, seria A nr.146.

⁶⁰⁷ A se vedea Comis. EDO, raportul din 25 mai 1997, nr.31700/1996, în cauza Triverdi *contra* Regatului Unit, apud C. Bîrsan, op. cit., p.565.

⁶⁰⁸ Ibidem.

⁶⁰⁹ A se vedea Comis. EDO, raportul din 10 iulie 1985, nr.11219/1984, în cauza Kurup *contra* Danemarcei, apud C. Bîrsan, op. cit., p.565.

La rândul său, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a statuat în sensul că „lectura declarațiilor unor martori care au refuzat să depună mărturie în fața tribunalului nu este, în sine, incompatibilă cu dispozițiile art.6 paragr3 lit. d din Convenție, cu condiția respectării dreptului la apărare”. O atare încălcare a dreptului la apărare s-a considerat că a fost comisă, într-o astfel de situație, atunci când acuzatul nu a avut posibilitatea, în nici un stadiu al procedurii anterioare fazei de judecată, să interogheze persoanele ale căror declarații au fost citite în ședința de judecată. Așa încât, o asemenea hotărâre nu a fost luată în considerare⁶¹⁰. Motivarea în drept a acestei soluții a constat în aceea că o condamnare ce s-ar întemeia, în mod determinant, pe depozițiile făcute de către o persoană pe care acuzatul sau apărătorul său nu au putut-o interoga în cursul procedurii este de natură să restrângă dreptul la apărare, ceea ce reprezintă o încălcare a dispozițiilor art.6 din Convenție⁶¹¹.

S-a făcut însă sublinierea, care trebuie reținută, că faptul că acuzatul nu a avut posibilitatea de a-l interoga pe un coindicat care a dat declarații în defavoarea sa, iar aceste declarații au fost utilizate în proces, nu înseamnă că acuzatul respectiv nu a avut parte de un proces echitabil, în condițiile în care condamnarea „nu s-a întemeiat exclusiv pe aceste declarații”⁶¹².

În speță, acuzatul a fost arestat în același timp cu un străin, dar a fost judecat separat, după expulzarea străinului. Declarațiile acestui străin expulzat au fost utilizate ca mijloc de probă în procesul acuzatului-reclamant, însă condamnarea acestuia nu s-a întemeiat exclusiv pe acele declarații.

d) Principiul neadmiterii (neluării în considerare a mărturiilor în legătură cu care inculpatul nu a avut posibilitatea să-și exercite dreptul de a-i interoga pe martori prezintă și „aplicații mai nuanțate(atenuate)”, astfel de soluții pe care le-a pronunțat Curtea Europeană a Drepturilor Omului referindu-se la: declarațiile minorului-victimă a infracțiunii (care, în concepția largă a instanței europene are calitatea și de „martor”); mărturiile anonime și rapoartele întocmite de agenții sub acoperire.

Astfel, într-o cauză, acuzatul-reclamant a invocat faptul că nu a beneficiat de un proces echitabil, deoarece nu a avut posibilitatea să-l interogheze pe minorul de 10 ani care l-a acuzat de agresiune sexuală, infracțiune pentru care acuzatul a și fost judecat și condamnat.

Curtea a apreciat, mai întâi, că minorul-victimă a infracțiunii este un „martor” în sensul art.6 paragr. 3 lit. d din Convenție, deoarece afirmațiile sale, astfel cum au fost înregistrate de poliție, au fost utilizate ca elemente de probă de jurisdicțiile interne. Apoi, Curtea a constatat că declarațiile acestui martor au constituit, practic, singurul element de probă pe care jurisdicțiile naționale au întemeiat condamnarea acuzatului-reclamant, ele considerând declarațiile minorului „credibile”.

În aceste condiții, Curtea a avut de examinat în ce măsură acuzatul-reclamant a avut posibilitatea adecvată de a-și face apărarea în legătură cu mărturia minorului-victimă a infracțiunii, adică de a contesta credibilitatea acestor declarații mărturii.

Curtea a arătat că trebuie ținut seama de particularitățile procedurii penale în legătură cu infracțiunile cu caracter sexual, mai ales atunci când în cauză este un minor; în astfel de proceduri

⁶¹⁰ A se vedea CEDO, decizia din 21 noiembrie 1986, apud C. Bîrsan, op. cit., p.565.

⁶¹¹ A se vedea CEDO, decizia din 23 aprilie 1997, în cauza Van Mechelen ș.a *contra* Olandei, par.55; decizia din 26 martie 1996, în cauza Doorson *contra* Olandei, par.76, apud C. Bîrsan, op. cit., p.566.

⁶¹² A se vedea Comis. EDO, raportul din 14 octombrie 1991, nr.13445/1987, în cauza Pederson *contra* Danemarcei, apud C. Bîrsan, op. cit., p.566.

este necesară luarea unor măsuri speciale care să protejeze victima, dar care, în același timp să se concilieze și cu exigențele în privința exercitării adecvate și efective a dreptului la apărare al acuzatului.

Curtea a reținut că, în general, potrivit unei practici procesual-penale aplicabile în statele naționale, în cauzele cu minori, minorul-victimă a infracțiunii nu apare niciodată în fața instanțelor de judecată, aceasta fiind situația și în speță. S-a luat însă act că în faza cercetărilor preliminare, după prima audiere a minorului, a avut loc și o a doua audiere a acestuia „la cererea avocatului acuzatului-reclamant”, care a solicitat anumite informații suplimentare, avocatul consimțind să nu asiste la această nouă audiere, putând însă să-i pună întrebări minorului prin intermediul polițistului care l-a audiat pe minor, după ce avocatul a ascultat înregistrarea audio și a examinat transcrierea bandei sonore și a declarat că întrebările sale au fost bine înțelese de minor.

În consecință, Curtea a ajuns la concluzia că neasistarea directă a avocatului acuzatului-reclamant la audierea minorului nu a constituit o încălcare a dispozițiilor art.6 paragr. 3 lit. d din Convenție, prevederile acestui text neputând fi interpretate în sensul că ele ar impune, în toate cazurile, interogarea directă de către acuzat sau avocatul acestuia a minorului-victimă a infracțiunii, datorită particularităților procedurii penale în cauzele cu minori; înregistrarea video a primei audieri a minorului la poliție a fost prezentată în ședință publică, iar a doua audiere a fost înregistrată de asemenea, iar acuzatul-reclamant a avut posibilitatea să pună în discuție în fața instanțelor credibilitatea declarațiilor minorului-victimă a infracțiunii. Așa fiind, Curtea a considerat că procedura urmată în cauză, în ansamblul ei, este echitabilă în sensul prevederilor art. 6 din Convenție⁶¹³.

Particularități deosebite există și în ceea ce privește utilizarea ca mijloace de probă a „mărturiilor anonime” care aparțin fie unor persoane care trebuie protejate din diferite motive, fie unor agenți de poliție infiltrați în rețelele infracționale care, de asemenea trebuie protejați.

Astfel, într-o cauză, acuzatul-reclamant a invocat încălcarea dispozițiilor art. 6 paragr. 3 lit. d din Convenție prin aceea că nici el, nici apărătorul său nu au putut interoga „un martor anonim” a cărui mărturie a fost totuși folosită ca probă a culpabilității sale.

În această speță, Curtea a reținut mai întâi faptul că acuzatul-reclamant făcea obiectul unor „bănuieli plauzibile” în sensul că era membru al unei organizații criminale implicate în infracțiuni foarte grave de trafic de droguri și de arme, iar, în momentul arestării sale era înarmat cu un pistol încărcat. Așadar, în mod rezonabil, trebuia să se aștepte să fie perceput ca reprezentând o amenințare de către persoanele care-i cunoșteau activitatea infracțională, iar instanțele naționale nu pot fi considerate, în aceste condiții, că au acționat nejustificat atunci când au decis păstrarea anonimului martorului (un informator folosit de poliție).

În al doilea rând, Curtea a constatat că, în afara declarațiilor martorului anonim, instanțele naționale au dispus și de alte probe care îl incriminau: procese-verbale ale poliției redactate cu prilejul arestării acuzatului-reclamant (moment în care acesta a fost găsit înarmat); efectuarea unei percheziții care s-a soldat cu găsirea unei mari cantități de droguri și de arme, documente falsificate, sume mari de bani lichizi nejustificate; procesul verbal de constatare a existenței amprentelor acuzatului-reclamant pe armele găsite în depozitul clandestin etc., toate aceste probe fiind coroborate cu declarațiile martorului anonim.

În al treilea rând, judecătorul de instrucție a audiat martorul anonim în prezența altor persoane: grefierul și un ofițer de poliție, iar apărarea ar fi avut posibilitatea să pună martorului

⁶¹³ A se vedea CEDO, decizia din 2 iulie 2002, în cauza S.N. *contra* Suediei, în „Recueil 2002-V”.

anonym întrebări redactate în scris, altele putând fi puse și în cursul audierii, sub controlul judecătorului de instrucție care să vegheze la păstrarea anonimatului acestuia. De altfel, apărarea a putut urmări audierea prin intermediul unei legături sonore cu sala în care a fost efectuată audierea, când martorul a fost ascultat sub prestare de jurământ.

În raport cu toate aceste elemente circumstanțiale, Curtea a ajuns la concluzia că, pe de o parte, apărarea a avut posibilitatea să pună întrebări martorului anonim, ea luând cunoștință indirect de audierea martorului, dar nu a făcut-o, iar, pe de altă parte, față de celelalte probe existente la dosarul cauzei, nu se poate susține că mărturia anonimă a stat, singură, la baza condamnării acuzatului-reclamant, așa încât ipoteticul dezechilibru produs prin imposibilitatea interogării directe a martorului anonim de către acuzatul-reclamant, nu a fost decisiv. Concluzia instanței europene a fost aceea că procedura urmată în speță s-a apropiat, în măsura posibilului, de cea folosită pentru ascultarea unui martor în ședință publică, astfel că drepturile apărării au fost respectate⁶¹⁴.

Într-o altă speță a fost vorba despre intervenția unui agent infiltrat al poliției. La 15 martie 1984, judecătorul de instrucție din Laufon (cantonul Berna), primind o informație de la poliția germană potrivit căreia L.L. intenționează să cumpere droguri în Elveția, a deschis o anchetă preliminară împotriva cetățeanului respectiv, dispunând ascultarea convorbirilor sale telefonice. La rândul lor, serviciile de poliție au desemnat pe unul din agenții lor care trebuia să treacă drept cumpărător potențial de cocaină. După cinci întâlniri cu acest agent, L.L. a fost arestat la 1 august 1984 și inculpat pentru trafic de stupefiante. Iar, la 4 iunie 1985 Tribunalul de district din Laufon l-a condamnat pe L.L. la 3 ani închisoare, pentru infracțiuni la legea federală asupra stupefiantelor.

În scopul păstrării anonimatului agentului de poliție infiltrat în rețea, tribunalul a refuzat audierea acestuia ca martor pe motivul că din rapoartele sale și din procesele-verbale de ascultări telefonice rezultă clar intenția acuzatului, independent de intervenția acestui agent infiltrat care a acționat ca intermediar într-o livrare de importante cantități de droguri.

Acuzatul-reclamant s-a adresat instanței europene susținând că decizia prin care a fost condamnat se bazează numai pe rapoartele întocmite de agentul infiltrat, fiind astfel încălcate drepturile sale de a interoga sau de a face să fie audiați martorii acuzării.

Curtea a apreciat, în speță, că recurgerea la un agent infiltrat nu aduce, în sine, și nici prin combinarea cu ascultările telefonice, vreo atingere a vieții private a acuzatului-reclamant. Intervenția unui agent infiltrat s-a situat, în speță, în contextul unei tranzacții de 5 kg cocaină și avea ca scop arestarea comanditarilor. L.L. ar fi trebuit să-și dea seama că săvârșește un act criminal care cade sub incidența legii asupra stupefiantelor și că, în consecință, riscă și să se întâlnească, în activitatea sa, cu un funcționar al poliției infiltrat, însărcinat cu demascarea sa.

În ceea ce privește prevederile art.6 paragraf 1 și paragraf 3 lit. d din Convenție, Curtea amintește, mai întâi, jurisprudența sa constantă în materie și anume că elementele de probă trebuie, în principiu, să fie produse în fața acuzatului în audiență publică, în vederea unei dezbateri contradictorii. Dar, acest principiu nu funcționează fără excepții, însă astfel de excepții nu pot fi acceptate decât sub rezerva respectării drepturilor apărării.

În speță, condamnarea acuzatului-reclamant nu s-a bazat pe martori anonimi, ci pe depozițiile scrise ale unui ofițer de poliție sub prestare de jurământ, ofițer a cărui misiune era

⁶¹⁴ A se vedea CEDO, decizia din 4 iulie 2000, în cauza Kok *contra* Olandei, în „Recueil 2000-VI”, p.656-658.

cunoscută de judecătorul de instrucție. Dar, și acuzatul-reclamant îl cunoștea pe acest ofițer, dacă nu prin identitatea sa reală, cel puțin după fizic, pentru că s-a întâlnit cu el de mai multe ori.

Cu toate acestea, instanțele de judecată (ca și judecătorul de instrucție) nu au putut sau nu au vrut să-l audieze pe agentul infiltrat și să procedeze la o confruntare destinată să compare declarațiile acestuia cu cele ale acuzatului-reclamant, nici acesta și nici apărătorul acestuia neavând posibilitatea, în nici unul din momentele procedurii, să-l interogheze și să arunce vreo îndoială asupra credibilității lui. Or, aceasta s-ar fi putut face într-un mod care să țină seama de interesul legitim al autorităților de poliție, într-un caz de trafic de stupefiante, păstrând anonimatul agentului lor, nu numai pentru a-l proteja, ci și pentru a-l mai putea folosi în viitor.

În concluzie, Curtea a considerat că drepturile apărării au suferit limitări încât acuzatul-reclamant nu a beneficiat de un proces echitabil, existând o încălcare gravă a prevederilor art.6 paragr. 3 lit. d din Convenție. Mai mult i s-au rambursat acestuia și cheltuieli în sumă de 15000 franci elvețieni⁶¹⁵.

2. *În legătură cu asistența gratuită a unui interpret*, potrivit art.6 paragr 3 lit. e din Convenția europeană a drepturilor omului, orice acuzat are dreptul „să fie asistat în mod gratuit de un interpret, dacă nu înțelege sau nu vorbește o limbă folosită la audiere”. În această privință, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a statuat, cu caracter de principiu, că nu se poate vorbi despre garantarea dreptului la apărare fără existența unei premise elementare: acuzatul să fie în măsură să înțeleagă și să comunice în limba în care se desfășoară procedura de judecată. Aceasta este rațiunea pentru care art. 6 paragr 3 lit. e din Convenție prevede că acuzatul care nu înțelege sau nu vorbește această limbă (în care se desfășoară procedura de judecată) are dreptul la asistarea gratuită de către un interpret care să-i traducă toate actele procedurii angajate împotriva lui, pentru a putea beneficia de un proces echitabil⁶¹⁶.

S-a făcut și precizarea că acest gen de asistență privește și situațiile de „incapacitate fizică” (de exemplu surdo-mutismul care este de natură să ducă la imposibilitatea de a se înțelege cu acuzatul)⁶¹⁷.

O altă precizare importantă adusă de instanța europeană în legătură cu dreptul la asistența gratuită a unui interpret se referă la faptul că acest drept privește „nu numai declarațiile orale din ședința de judecată, ci și înscrisurile aflate la dosarul cauzei, inclusiv cele din faza anchetei preparatorii, precum și hotărârile judecătorești pronunțate în cauză”⁶¹⁸. Însă, pentru a nu se ajunge la exagerări în această privință, Curtea și-a anunțat totuși poziția arătând că textul art.6 paragr. 3 lit. e din Convenție nu trebuie să fie interpretat (extensiv) în sensul că ar impune traducerea scrisă a tuturor documentelor sau pieselor oficiale aflate la dosar. Asistența prevăzută de acest text al Convenției trebuie doar să permită acuzatului să știe ce i se reproșează pentru a putea să-și formuleze apărarea, în special prin prezentarea instanței a versiunii sale despre faptele ce-i sunt imputate, iar acest drept trebuie să fie concret și efectiv. Deci, obligația autorităților competente

⁶¹⁵ A se vedea CEDO, decizia din 15 iunie 1992, în cauza Ludi *contra* Elveției, în „Recueil 1992”, Seria A nr.238.

⁶¹⁶ A se vedea CEDO, decizia din 28 noiembrie 1978, în cauza Luedicke, Belkacem și Koc *contra* Germaniei, par.48, în „Recueil1978”, Seria A nr.29; decizia din 19 decembrie 1989, în cauza Delta *contra* Franței, par.74, apud C. Bîrsan, op. cit., p.570.

⁶¹⁷ A se vedea A.Grotirian, „L’article 6 de la Convention europeenne des droits de l’homme”, Conseil de l’Europe, 1994, p.63.

⁶¹⁸ A se vedea CEDO, decizia din 19 decembrie 1989, par.74, apud C. Bîrsan, op. cit., p.570.

nu se limitează doar la desemnarea unui interpret, ci trebuie și să se asigure un control ulterior al valorii interpretării asigurate⁶¹⁹.

În ceea ce ne privește, considerăm că instanțele vor trebui să fie foarte atente în această privință deoarece nuanțarea introdusă de instanța europeană implică un element de subiectivitate în operațiunea de apreciere a ceea ce poate să fie „concret și efectiv” în asigurarea asistenței interpretului, mai ales atunci când este vorba de acte scrise aflate la dosarul cauzei care, evident, constituie, direct sau indirect, mijloace de probațiune în acuzare, al căror conținut poate fi contestat de acuzat.

Un alt element în ceea ce privește dreptul la asistența unui interpret îl constituie „gratuitatea” acestei asistențe.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a decis, cu fermitate, în această privință, că textul art. 6 paragr. 3 lit. e din Convenție are un înțeles clar și precis, el neimplicând nici o condiție, exonerare temporară sau o suspendare a obligației de plată a cheltuielilor de interpretare, ci o exonerare pură și simplă a acestei obligații. De aceea, ar fi nu numai împotriva sensului comun al termenului „în mod gratuit”, ci și împotriva a însăși scopului și obiectului art.6 din Convenție, în general, și, în special, a prevederilor art.6 paragr.3 lit. e, dacă dispoziția acestui text s-ar reduce doar la a se considera că garanția impusă de Convenție ar privi doar o „exonerare provizorie” de la plata cheltuielilor cu interpretul, jurisdicțiile interne putând totuși să-l facă pe acuzat să le suporte, ceea ce ar însemna o atingere adusă dreptului la un proces echitabil⁶²⁰.

Întrucât considerăm că această soluție a Curții Europene a Drepturilor Omului este cel puțin discutabilă vom reda în continuare mai pe larg argumentarea în drept a instanței europene dar și a replicii statului german, care nouă ni se pare a fi întemeiată și pertinentă.

Așadar, în speța sus-menționată, petiționarii de cetățenii diferite, erau urmăriți în fața tribunalelor germane pentru diverse delictе, toți fiind condamnați prin hotărâri definitive și obligați și la plata cheltuielilor efectuate cu interpreții folosiți în cauzele respective.

În plângerile lor introduse în fața fostei Comisii a Drepturilor Omului, toți condamnații au pretins că au fost încălcate prevederile art.6 paragr.3 lit. e din Convenție întrucât au fost obligați să suporte cheltuielile făcute cu interpreții folosiți în cauzele lor, deși aceste servicii, potrivit textului sus-menționat, sunt gratuite.

Guvernul german a susținut că atât contextul, cât și obiectul și scopul dispoziției cuprinse în art.6 paragr.3 lit. e din Convenție sunt destinate să garanteze un proces echitabil persoanelor acuzate de o infracțiune penală. Dar, odată condamnate printr-o hotărâre definitivă (cum a fost cazul petiționarilor), nemaexistând un proces penal, a cărui echitate trebuie să fie asigurată, nimic nu se opune ca respectivele cheltuieli cu interpreții folosiți în cursul judecății să fie cerute de la persoanele condamnate.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a respins această teză avansată de guvernul german arătând că o asemenea interpretare a prevederilor art. 6 paragr. 3 lit. e din Convenție ar priva, practic, pe acuzat de beneficiul acestui text, dacă ar fi ulterior condamnat, pentru că în felul acesta s-ar lăsa să persiste dezavantajele pe care le suportă un acuzat care nu înțelege sau nu vorbește limba folosită la audieri, în comparație cu alți acuzați care cunosc limba respectivă; dreptul la un proces echitabil s-ar găsi astfel atins. Termenii „gratuitement”/”free”, care figurează în art. 6 paragr. 3 lit. e din Convenție au ei însuși un sens clar și precis: ei vizează o dispensă sau o

⁶¹⁹ Ibidem, par.85.

⁶²⁰ A se vedea CEDO, decizia din 28 noiembrie 1978, în cauza Luedicke, Belkacem și Koc *contra* Germaniei, par.40, în „Recueil 1978”, Seria A nr.29.

exonerare definitivă de obligația de a plăti cheltuielile de interpret și nu o punere sub condiție, o scutire temporară sau o suspendare. Apoi, textul sus-menționat nu este contrazis de contextul acestei dispoziții și este confirmat prin obiectul și scopul art. 6. Articolul 6 paragr. 3 lit. e din Convenție cuprinde dreptul de a fi asistat în mod gratuit de un interpret fără a se i se reclama ulterior plata cheltuielilor rezultate din această asistență.

Această argumentare laborioasă a instanței europene pentru a justifica o soluție de gratuitate absolută (necondiționată) a cheltuielilor efectuate cu folosirea de interpreți în cauzele în care cei acuzați nu cunosc sau nu vorbesc limba în care se desfășoară procedurile juridictionale nu ni se par deloc convingătoare, ci, dimpotrivă, lasă impresia că societatea ar avea obligația să suporte toate cheltuielile ocazionate de procedurile judiciare, chiar și atunci când avem de-a face cu infractori condamnați definitiv pentru infracțiunile pe care le-au comis, adică a unor persoane care înfrângând legea, sfidând societatea prin atitudinea lor, au pus în mișcare autorități care au efectuat cheltuieli cu urmărirea și judecata lor.

Dacă vorbim de „echitate” atunci trebuie să aplicăm aceeași măsură și în ceea ce privește ocrotirea societății, a cetățenilor contribuabili care să nu fie obligați să suporte cheltuieli ocazionate de indivizi care încalcă legea.

Se face o confuzie regretabilă între asigurarea unui proces echitabil și răspunderea celor vinovați de comiterea unor infracțiuni, indiferent că aceștia vorbesc sau nu limba în care se desfășoară procedurile judiciare. Garanția asigurării unui proces echitabil, impune și obligația autorităților de a asigura gratuit asistența unor interpreți, atunci când este cazul, pentru că, până la condamnarea definitivă, acuzații beneficiază de prezumția legală de nevinovăție. Dar odată condamnați definitiv pentru infracțiunile comise, nu mai subzistă nici un motiv pentru ca acești indivizi să mai beneficieze de vreo garanție de acest gen ci, dimpotrivă, trebuie să suporte toate cheltuielile de judecată, inclusiv cele cu interpreții, pentru că altfel, am face o diferențiere între diferitele categorii de cheltuieli judiciare, cu nimic justificată.

Într-o altă speță soluționată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului s-a ridicat o altă problemă interesantă și anume dacă prevederile art. 6 paragr. 3 lit. e din Convenție, sunt sau nu aplicabile și în cazul „contravențiilor”.

În speță⁶²¹, petiționarul nu era acuzat de o infracțiune prevăzută de legea penală, deoarece încălcarea săvârșită de el era considerată (calificată), în dreptul german, ca fiind o contravenție prevăzută de regulamentul german referitor la circulația rutieră.

Curtea Europeană a Dreptului Omului a subliniat totuși că în Germania, în această privință (circulația rutieră), nu există o barieră clară între încălcările care au caracter penal și cele care sunt încadrate drept contravenții, cărora li se aplică sancțiuni administrative (situație asemănătoare cu cea din sistemul de drept român), iar, în orice caz, indiciile furnizate de dreptul intern al statului reclamat (Germania) nu au decât o valoare relativă. Natura încălcării comise de petiționar, considerată în raport cu sancțiunea aplicată, reprezintă un element de apreciere de cea mai mare însemnătate. Ca atare, Curtea a recunoscut că legislația referitoare la contravenții, care au un caracter administrativ, marchează o etapă importantă în ceea ce privește reformarea dreptului penal german, iar inovațiile în această materie nu se reduc la o simplă schimbare de denumire. Dar, instanța europeană a constatat totuși existența mai multor elemente – potrivit sensului obișnuit al termenilor întrebuiți-care țin, în general, de domeniul dreptului penal și anume: infracțiuni ai căror autori se expun la pedepse de natură a-i descuraja și care, de obicei, sunt

⁶²¹ A se vedea CEDO, decizia din 21 februarie 1984, în cauza *Ozturk contra Germaniei*, în „Recueil 1984”, Seria A nr.73.

măsuri privative de libertate și amenzi penale. Or, o încălcare ca cea comisă de petiționar continuă să fie, în majoritatea statelor contractante, de domeniul dreptului penal. Modificările operate, în această privință, în legislația germană se referă în esență la procedură și o gamă de fapte limitate pentru care se aplică amenzi contravenționale. Caracterul general al normei și scopul, atât preventiv cât și represiv, al sancțiunii sunt suficiente pentru a se stabili, în conformitate cu art. 6 din Convenție, natura penală a faptei respective. Fără îndoială, în cauza respectivă, era vorba de o abatere (încălcare) ușoară, dar aceasta nu înseamnă nicidecum că fapta de natură penală (în sensul Convenției) ar implica, în mod necesar, o anumită gravitate. Or, ar fi contrar obiectului și scopului urmărite prin art.6 al Convenției să se permită unui stat contractant să sustragă prevederilor acestui text o întreagă categorie de încălcări ale prevederilor legale doar pe considerentul că acestea ar fi încălcări fără un grad ridicat de pericol social. În consecință, Curtea a decis că și în astfel de cazuri sunt aplicabile prevederilor art. 6 paragr. 3 lit. e din Convenție.

TITLUL XIV

Asistența judiciară gratuită și taxele judiciare

Așa cum se prevede în art. 6 paragr.1 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și a libertăților fundamentale „orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil...a cauzei sale, de către o instanță independentă și imparțială, instituită de lege...”.

Din moment ce o persoană se găsește în situația de a-i fi soluționată o „contestație” ce are drept obiect un drept sau o obligație de natură civilă al cărei titular este, în accepțiunea Convenției aceasta înseamnă că ea are dreptul la un tribunal, jurisprudența Curții deducând de aici că „prima garanție conferită de art.6 paragr.1 din Convenție oricărui justițiabil este dreptul său la un tribunal. Curtea face însă sublinierea că art.6 paragr.1 din Convenție nu proclamă în mod expres „dreptul de acces la un tribunal”; acest text enunță drepturi distincte care derivă însă din aceeași idee fundamentală și care, reunite constituie un drept unic, fără însă a i se da o definiție precisă⁶²².

Deci, dreptul la un tribunal este o creație a practicii jurisdicționale comunitare (o garanție implicită a desfășurării echitabile a procesului civil). De altfel, printr-o jurisprudență constantă, instanța europeană a elaborat un principiu cu caracter general, devenit aproape o clauză de stil în domeniu, în conformitate cu care prin acest tratat internațional (Convenția Europeană a Drepturilor Omului) sunt apărute drepturi ale omului „concrete și efective, nu teoretice și iluzorii”. Or, unul dintre aceste drepturi, concret și efectiv, îl constituie „dreptul de acces la un tribunal” necesar a fi luat în considerare dat fiind locul preeminent pe care-l ocupă dreptul la un proces echitabil într-o societate democratică⁶²³.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a insistat chiar asupra acestui sens al prevederilor art.6 paragr.1 din Convenție, arătând că, deși nici un text și nici o altă dispoziție a Convenției nu consacră expres „dreptul la un tribunal”, însuși termenii utilizați de art.6 paragr.1 din Convenție impun această concluzie⁶²⁴.

În literatura juridică⁶²⁵ de asemenea se atrage atenția asupra faptului că versiunea franceză a art.6 paragr.1 din Convenție conține formularea următoare: „toute personne a droit a ce que sa cause soit entendue...par un tribunal...qui decidera...” (orice persoană are dreptul ca pricina (cauza sa) să-i fie pledată în fața unui tribunal). Tot așa, în versiunea engleză a textului este conținută sintagma „in the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him” (în determinarea drepturilor și obligațiilor sale civile ori a oricărei acuzații împotriva sa). Or, aceste două versiuni conduc la ideea că din moment ce orice persoană are un asemenea drept (dreptul de a-i fi pledată cauza) el nu poate fi conceput altfel decât „subsecvent dreptului de a se adresa tribunalului în fața căruia îi va fi pledată cauza persoanei respective, iar pentru a se

⁶²² A se vedea CEDO, decizia din 21 februarie 1975, în cauza *Golder contra Regatul Unit*, par.28, în „Recueil 1975”, Seria A nr.18.

⁶²³ A se vedea CEDO, decizia din 9 octombrie 1979, în cauza *Airey contra Irlandei*, par.24, în „Recueil 1979”, Seria A nr.32; decizia din 28 octombrie 1998, în cauza *Ad't-Monhoub contra Franței*, par.52, în „Recueil 1998”, apud C. Bîrsan, op. cit., p.257; decizia din 12 iulie 2001, în cauza *Prince Hans-Adam II de Lichtenstein contra Germaniei*, par.45, în „Recueil 2001-VIII”.

⁶²⁴ A se vedea CEDO, decizia din 21 februarie 1975, cit. supra.

⁶²⁵ A se vedea C. Bîrsan, op. cit., p.457, nr.249.

determina drepturile și obligațiile civile ale persoanei trebuie mai întâi să existe dreptul de a sesiza instanța de judecată”.

Același autor subliniază că și traducerea oficială în limba română a art.6 paragr.1 din Convenție are aceeași semnificație. Textul în limba română „orice persoană are dreptul la judecarea... cauzei sale...” este considerat a fi edificator în această privință întrucât pentru ca o cauză să fie „judecată” trebuie mai întâi ca instanța care o soluționează să fie legal investită, în materie civilă, de către cel care are o asemenea pretenție potrivit normelor procesuale aplicabile.

Instanța europeană a mers și mai departe în demonstrația sa subliniind că principiul potrivit căruia „contestațiile” ce poartă asupra unor drepturi și obligații civile trebuie să fie soluționate de un judecător se regăsește și printre principiile fundamentale de drept universal, recunoscute și prin norma de drept internațional care interzice „denegarea de dreptate” (principiu consacrat și prin art.3 din Codul civil român), iar art.6 paragr.1 din Convenție are a fi citit prin luarea în considerație a acestor principii fundamentale de drept universal⁶²⁶.

În continuare, prin aceeași decizie, se argumentează mai detaliat această idee, arătându-se că dacă textul respectiv ar fi citit „ca și cum s-ar aplica numai cu privire la o procedură deja angajată în fața unui tribunal”, un stat contractant ar putea să-l încalce sau să sustragă competenței jurisdicțiilor sale soluționarea anumitor categorii de litigii civile, spre a le încredința unor organe executive, operațiune ce nu ar putea fi lipsită de un anumit risc al arbitrariului, cu consecințe grave, contrare dispozițiilor Convenției⁶²⁷.

Se mai adaugă argumentul că nu s-ar înțelege de ce art.6 paragr.1 din Convenție descrie în detaliu garanțiile procesuale și procedurale acordate părților unei acțiuni civile aflate în curs, dacă acest text nu ar proteja mai întâi ceea ce permite punerea lor în valoare adică „dreptul la un tribunal”, „accesul la justiție” sau „accesul la un judecător” (toate aceste noțiuni fiind sinonime), „echitatea, publicitatea și celeritatea unui proces n-ar mai prezenta nici un interes în absența însăși a procesului”⁶²⁸.

Pentru considerentele expuse mai sus, Curtea a decis, cu valoare de principiu, că art.6 paragr.1 din Convenție garantează fiecărei persoane dreptul ca o instanță să-i soluționeze orice contestație privitoare la drepturile și obligațiile sale civile, consacându-se astfel „dreptul la un tribunal”, iar dreptul de a-l sesiza nu constituie decât unul din aspectele sale⁶²⁹.

Articolul 6 paragraf 1 din Convenție poate fi invocat de orice persoană care consideră nelegală o ingerință în exercitarea drepturilor sale cu caracter civil și se plânge de faptul că „nu a avut posibilitatea să supună o asemenea ingerință unui tribunal care să răspundă exigențelor impuse de acest text”. Atunci când există, privitor la o astfel de ingerință, „o contestație reală și serioasă”, fie că poartă asupra însăși existenței dreptului sau numai asupra întinderii sale, justițiabilul are-potrivit art.6 paragr.1 – „dreptul distinct” ca un tribunal să decidă asupra acestei chestiuni, în sistemul național de drept⁶³⁰.

⁶²⁶ A se vedea CEDO, decizia din 21 februarie 1975, cit. supra., par.35.

⁶²⁷ Ibidem.

⁶²⁸ Ibidem.

⁶²⁹ A se vedea CEDO, decizia din 27 iunie 1997, în cauza *Philis contra Greciei* (nr.2), par.59, în „Recueil 1997-IV”.

⁶³⁰ A se vedea CEDO, decizia din 10 mai 2000, în cauza *Z. contra Regatului Unit*, par.92, în „Recueil 2001-V”.

Instanța europeană mai face precizarea că „dreptul la un tribunal”, nu este un drept absolut, el neputând fi exercitat dincolo de anumite limite care-i circumscriu conținutul, prin restrângeri „admise implicit”⁶³¹.

Prin însăși natura sa „dreptul de acces la un tribunal se impune a fi reglementat de către stat, reglementare care poate fi variabilă în timp și în spațiu, în funcție de nevoile și resursele comunității și indivizilor care o compun”⁶³². Dar, admitând că acest drept nu este absolut și că este compatibil cu „limitări implicite”, instanța europeană a făcut sublinierea că statele contractante dispun, în această materie, „de o anumită marje de apreciere”, Curtea având dreptul să statueze, în ultimă instanță, cu privire la respectarea exigențelor Convenției, ea trebuind să se convingă de faptul că aceste „limitări aduse de statele contractante” nu restrâng accesul recunoscut indivizilor la justiție (la un tribunal) în așa măsură încât dreptul de acces la un tribunal să fie atins în însăși substanța sa, aceasta, întrucât asemenea limitări (restrângeri) nu se conciliază cu dispozițiile art.6 paragr.1 din Convenție. Cu alte cuvinte, limitările (restrângerile) dreptului de acces la organele justiției sunt admisibile numai în măsura în care urmăresc un scop legitim și există un raport rezonabil de proporționalitate între mijloacele folosite și scopul urmărit⁶³³. Dar, Curtea nu poate nici ea să depășească anumite limite în această apreciere a sa, ea însăși statuând că nu are calitatea de a se substitui aprecierii făcute de autoritățile naționale „în ceea ce ar reprezenta o mai bună politică în acest domeniu”⁶³⁴. În felul acesta, însă, considerăm că instanța europeană plasează problema pe un teren foarte alunecos, delicat și complex și ar trebui – credem-să se vină și cu alte precizări în această privință și nu neapărat numai din partea Curții, statele contractante având, și ele, obligația de a contribui la construirea unei imagini conceptuale a ceea ce ar constitui o „politică comunitară” în această privință, pentru că altfel nu poate fi asigurată funcționalitatea sistemului comunitar în ansamblul său, în anumiți parametri comunitari.

În general, efectivitatea dreptului de acces la tribunal (dreptul de acces la justiție în general) impune ca exercitarea acestui drept să nu fie afectată de existența unor obstacole (sau impedimente) de drept sau de fapt, care ar fi de natură să pună sub semnul întrebării și uneori chiar să anihileze acest drept în însăși substanța sa.

1. În privința „obstacolelor de drept”, instanța europeană a făcut sublinierea că este necesar ca legislația națională să asigure oricărei persoane „o posibilitate clară și concretă de a contesta un act ce constituie o ingerință în drepturile sale”⁶³⁵. Astfel, de exemplu, exercitarea căilor de atac interne numai pentru a contesta „inadmisibilitatea unor acțiuni judiciare” prin jocul dispozițiilor legale ce le reglementează nu ar fi de natură să corespundă exigențelor art.6 paragr.1 din Convenție⁶³⁶. În mod concret, în speța respectivă, Curtea a reținut că instanțele naționale au

⁶³¹ A se vedea CEDO, decizia din 21 februarie 1975, par.38, cit. supra..

⁶³² A se vedea CEDO, decizia din 28 mai 1985, apud C. Bîrsan, op. cit., p.461.

⁶³³ A se vedea CEDO, decizia din 4 decembrie 1995, în cauza Bellet *contra* Franței, par.31, în „Recueil 1995”, Seria A nr.333-B; decizia din 22 octombrie 1996, în cauza Stubbings ș.a. *contra* Regatului Unit, par.50, în „Recueil 1996-IV”; decizia din 23 octombrie 1997, în cauza National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society et Yorkshire Building Society *contra* Regatului Unit, par.105, în „Recueil 1997-VII”; decizia din 15 februarie 2000, în cauza Garcia Manibardo *contra* Spaniei, par.44, în „Recueil 2000-II”.

⁶³⁴ A se vedea CEDO, decizia din 28 mai 1985, par.57, cit. supra.

⁶³⁵ A se vedea CEDO, decizia din 16 decembrie 1992, în cauza De Geouffre de la Ardelle *contra* Franței, par.34, în „Recueil 1992”, Seria A nr.253-B.

⁶³⁶ Ibidem.

decis, prin aplicarea normelor legale ce reglementau modul în care sunt despăgubite persoanele infectate cu virusul HIV, ca urmare a transfuziilor sanguine efectuate în tratarea hemofiliei de care sufereau, că, urmare a acceptării unei indemnizații din partea fondurilor speciale instituite în acest scop, reclamantul nu mai era îndreptățit să obțină „recuperarea integrală” a prejudiciului astfel suferit.

Curtea a considerat că reclamantul era îndreptățit să creadă în mod rezonabil în existența posibilității de a formula o acțiune paralelă cu cererea sa de indemnizare adresată fondurilor create în acest scop, chiar și după acceptarea ofertei pe care unul din aceste fonduri i-a adresat-o. Într-adevăr, intenția legiuitorului, așa cum rezulta din dezbaterile parlamentare, a fost aceea ca victimei unei asemenea infecții, chiar indemnizate de fondurile publice sau private existente, să conserve posibilitatea de a acționa în justiție pentru a obține o „reparare cât mai adecvată a prejudiciului suferit”. De aceea, Curtea a considerat că reclamantul a acceptat cu bună-credință indemnizația oferită de unul dintre fonduri, fără a-și reprezenta că, prin aceasta, instanța competentă urma să-i declare „recursul inadmisibil”.

Motivându-și în drept soluția adoptată în cauza sus-menționată, Curtea a apreciat că sistemul de indemnizare respectiv nu prezenta siguranța și garanții suficiente pentru a fi evitată orice confuzie privitoare la modalitățile de exercitare a „recursurilor” oferite și limitările ce pot rezulta din exercitarea lor simultană. Deci, altfel spus, reclamantul nu a beneficiat de un drept concret și efectiv de acces la un tribunal.

Dispoziția legală în discuție avea următorul conținut: „victima nu dispune de o acțiune în justiție împotriva fondurilor de indemnizare decât dacă cererea de despăgubire a fost respinsă, dacă nici o ofertă nu i-a fost prezentată în termenul prevăzut de lege sau ea nu a acceptat oferta făcută. Această acțiune va fi intentată la Curtea de Apel din Paris”.

În speță, reclamantul, de bună-credință, acceptase oferta făcută de un asemenea fond, așa încât „dreptul său de recurs”, în aceste condiții, rămâne pur formal. Or, în lucrările preparatorii ale legii speciale care conținea aceste dispoziții arăta o unanimitate de vederi privitoare la absența de efecte a acceptării ofertei de indemnizare din partea unui fond asupra altor eventuale acțiuni în justiție. În plus, chitanța semnată de victimă la primirea sumelor de bani conținea următoarea formulă: „am luat cunoștință de dispozițiile legii care mă obligă să informez fondurile despre orice acțiune în justiție, în curs sau viitoare”, ceea ce indica în mod clar că ideea unei acțiuni civile distincte nu era exclusă.

Exemple despre obstacole de drept sunt mai multe și se cuvine a fi întreprins un examen de ansamblu în această privință.

2. *În ceea ce privește obstacolele de fapt* care sunt de natură să pună în discuție accesul la justiție, acesta constituie un teren destul de vast și variat și ar necesita un studiu mai amplu, ne limităm însă doar la două aspecte: asigurarea asistenței judiciare gratuite și taxele judiciare.

Asistența judiciară gratuită. Potrivit art. 6 paragr. 3 lit. c din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, orice acuzat are dreptul „să se apere el însuși sau să fie asistat de un apărător ales și, dacă nu dispune de mijloacele necesare pentru a plăti un apărător, să poată fi asistat în mod gratuit de un avocat din oficiu, atunci când interesele justiției o cer”.

În art.6 paragr.1 din Convenție, care se referă la garanțiile procesuale generale de natură să asigure desfășurarea judecății în mod echitabil, atât în cauzele civile, cât și penale, nu se mai vorbește despre „asistența juridică gratuită”.

Această diferențiere textuală dintre procesele civile și cele penale, sub acest aspect (al asistenței juridice gratuite), poate constitui o sursă de neînțelegeri și, implicit, de practici neunitare

în materie și, de aceea, considerăm că trebuie analizată cu mai mare atenție, pentru că, așa cum vom vedea, ea este legată de problema „accesului la justiție în general”.

Însăși Curtea Europeană a Drepturilor Omului a subliniat faptul că nici o dispoziție a Convenției nu obligă statele contractante să acorde ajutor judiciar în toate contestațiile de natură civilă, existând, din acest punct de vedere, o distincție netă între termenii art. 6 paragr. 3 lit. e – care garantează dreptul la asistență juridică în procesele penale – și cei ai art.6 paragr.1-care nu fac trimitere, în nici un mod, la necesitatea reglementării ei⁶³⁷.

Totuși, Curtea nu s-a lăsat intimidată de această aparentă diferențiere de regim juridic, sub aspectul asistenței juridice, dintre cauzele civile și cele penale, statuând că și în absența unui text analog celui din materie penală, art. 6 paragr.1 din Convenție poate impune statelor ca, în anumite situații, să reglementeze posibilitatea acordării asistenței gratuite a unui avocat, „când acesta se dovedește indispensabilă realizării accesului efectiv la judecător”, fie pentru că legea prevede necesitatea reprezentării prin avocat, fie „datorită complexității procedurii sau cauzei dedusă judecății”(de subliniat această din urmă ipoteză care ni se pare a fi foarte semnificativă)⁶³⁸.

Prezentarea unor spețe deduse spre soluționare în fața Curții Europene a Drepturilor Omului, credem că va permite deslușirea orientării instanței europene, în această privință.

Astfel, Curtea a apreciat că sistemul prevăzut de normele procedurale franceze cu privire la acordarea asistenței juridice gratuite în cazul promovării „recursurilor în casație” oferă garanții substanțiale justițiabililor, de natură a îndepărta orice apreciere arbitrară în domeniu⁶³⁹. În mod concret, biroul de ajutor jurisdicțional de pe lângă Curtea de Casație (franceză), prezidat de un magistrat „de scaun” al Curții, este compus din grefierul său șef, doi membrii aleși de Curtea de casație, doi funcționari, doi avocați de pe lângă Consiliul de Stat și Curtea de Casație și un reprezentant al justițiabililor; decizia de respingere a cererii de „ajutor judiciar” poate fi atacată în fața Primului președinte al Curții de Casație. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a apreciat că, în aceste condiții, respingerea cererii de asistență judiciară, cu motivarea că nu prezintă „un motiv serios, de casare”, nu apare ca fiind nejustificată, deoarece un sistem de asistență judiciară gratuită nu poate funcționa fără a fi prevăzut și un sistem de selectare a cauzelor și justițiabililor ce pot beneficia de el.

Într-o altă cauză, însă, în care reclamantul s-a plâns împotriva refuzului unui birou de asistență judiciară, de pe lângă Curtea de Casație, de a i se acorda asistență în scopul de a ataca hotărârea unei curți de apel, refuz motivat de „inexistența șanselor de succes” în exercitarea căii de atac, dar în care „reprezentarea prin avocat era obligatorie”, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a decis că biroul respectiv, care în fapt acționează ca un organ administrativ de decizie, în situația dată, nu era competent să aprecieze șansele de succes ale căii de atac, decizia aparținând numai Curții de Casație. Deci, prin respingerea cererii cu motivarea că pretenția reclamantului nu părea justificată, biroul de asistență judiciară a adus atingere însăși substanței dreptului la un tribunal⁶⁴⁰.

⁶³⁷ A se vedea CEDO, decizia din 26 februarie 2002, în cauza *Del Sol contra Franței*, par.20, în „Recueil 2002-II”; decizia din 16 iulie 2002, în cauza *P.,C. și S. contra Regatului Unit*, par.89, în „Recueil 2002-III”.

⁶³⁸ A se vedea CEDO, decizia din 7 mai 2002, în cauza *McVicar contra Regatului Unit*, par.47, în „Recueil 2002-III”.

⁶³⁹ A se vedea CEDO, decizia din 26 februarie 2002, în cauza *Del Sol contra Franței*, par.26, în „Recueil 2002-III”.

Cele două soluții ale instanței europene redată mai sus par neconcordante întrucât prin una dintre ele se statuează că biroul de asistență judiciară poate respinge o cerere de asistență judiciară gratuită pe considerentul că motivul de casare invocat de solicitator nu prezintă un caracter serios (deci nu are șanse de succes), în timp ce printr-o altă decizie se decide exact contrariul și anume că biroul de asistență judiciară desfășoară de fapt o activitate administrativă și deci nu are competența să aprecieze dacă o cale de atac, pentru care se solicită asistența judiciară gratuită, are sau nu șanse de succes și, în consecință, respingerea cererii pe acest considerent constituie o încălcare a dreptului la un tribunal.

Problema este, într-adevăr, delicată cu atât mai mult cu cât este vorba de cauze civile și nu penale, așa încât chestiunea asistenței judiciare gratuite se pune în cu totul alți termeni.

Am văzut mai înainte că totuși Curtea Europeană a drepturilor Omului a statuat că și în absența unui text analog celui al art.6 paragr.3 lit. c din Convenție, se poate impune statelor-potrivit art.6 paragr.1- ca, în anumite situații, să reglementeze posibilitatea acordării asistenței judiciare gratuite a unui avocat și în cauzele civile „atunci când aceasta se dovedește indispensabilă realizării accesului efectiv la judecător”.

O speță soluționată de Curte, ni se pare edificatoare în această privință.

D-na J.A. cetățeană irlandeză cu o situație materială foarte modestă și având patru copii în întreținere era supusă violențelor soțului ei, acesta fiind chiar condamnat pentru aceste fapte după care a părăsit domiciliul conjugal și nu a mai revenit niciodată. În dreptul irlandez nu există instituția divorțului, fiind interzis de Constituție. Dar, totuși, soții pot fi dispensați de datoria de a coabita fie printr-un act de separare încheiat între ei, fie printr-o decizie de despărțire în fapt pe care o poate pronunța numai Înalta Curte.

D-na J.A. a încercat timp de 8 ani să-l facă pe soțul ei să semneze un act de separare, însă fără nici un rezultat.

A încercat să obțină acest act și pe cale judiciară însă nu a reușit să convingă vreun avocat să o reprezinte din oficiu (gratuit), ea neavând mijloacele financiare pentru a suporta ea costul procedurii.

În această situație, a sesizat fosta Comisie a Drepturilor Omului, la 14 iulie 1973, susținând că-i este încălcat dreptul său de a avea acces la justiție prin faptul că, în practică, i s-a barat dreptul de a sesiza un tribunal pentru a cere despărțirea în fapt din cauza cheltuielilor de procedură prohibitive, prin aceasta statul irlandez neoferind o cale de atac în justiție accesibilă pentru deciziile referitoare la drepturile și obligațiile decurgând din legislația în materie familială, găsimdu-se mai ușor o cale de separare judiciară a soților dacă există mijloace de a plăti decât în caz contrar.

Având de rezolvat această plângere, Curtea relevă mai întâi că art.6 paragr.1 din Convenție privește dreptul d-nei J.A. de a avea acces la Înalta Curte din Irlanda pentru a cere o separație pe cale judiciară.

Răspunzând apoi la diferitele argumente invocate de guvernul irlandez, Curtea a mai subliniat următoarele: Convenția nu are ca scop să apere drepturi teoretice sau iluzorii, ci drepturi concrete și efective. Or, ținându-se seama de complexitatea procedurii și a problemelor juridice în joc, a chestiunii probelor și a pasiunii suscitată de diferendele dintre soți, facultatea reclamantei de a-și apăra ea însăși propria cauză nu i-a oferit acesteia un drept efectiv de acces la justiție, din

⁶⁴⁰ A se vedea CEDO, decizia din 30 iulie 1998, în cauza *Aerts contra Belgiei*, par.59, în „Recueil 1998-V”.

statistici rezultând că în fiecare din instanțele de despărțire în fapt, sesizate între 1972 și 1978, reclamantul era reprezentat de un om al legii.

În al doilea rând, împrejurarea că lipsa de acces la justiție de care se plânge dna J.A. ar decurge din situația personală a acesteia – și nu dintr-o inițiativă a autorităților – nu este hotărâtoare. Un obstacol de fapt poate să încalce prevederile Convenției în aceeași măsură ca un obstacol juridic și anumite obligații rezultând din Convenție cer uneori măsuri pozitive din partea statului.

În sfârșit, Convenția nu conține nici o clauză privind asistența judiciară în materie civilă, dar art.6 paragr.1 poate uneori să oblige statul să recurgă la asistența unui membru al baroului „când aceasta se dovedește indispensabilă”. Aceasta nu înseamnă însă că asistența judiciară gratuită trebuie să fie furnizată în orice contestație privind un drept cu caracter civil. În primul rând, facultatea de a-și apăra cauza fără asistența unui avocat, poate, în unele cazuri, să asigure accesul real la tribunal. În al doilea rând, instaurarea unui sistem de ajutor judiciar constituie un mijloc de a garanta acest acces, dar, există și altele, ca de exemplu simplificarea procedurii, iar art.6 paragr.1 din Convenție lasă statului alegerea mijlocului de utilizat. De o manieră generală, Curtea refuză să elimine o interpretare sau alta pentru simplul motiv că ar risca să se extindă asupra sferei drepturilor economice și sociale: această sferă nu este despărțită însă de domeniul Convenției printr-un obstacol de netrecut. Deși Convenția enunță, în esență, drepturile civile și politice, unele dintre aceste drepturi au elemente de natură economică sau socială în care se continuă.

În lumina considerentelor sus-menționate, Curtea a tras concluzia că dna J.A. nu a beneficiat de un drept efectiv de acces la Înalta Curte din Irlanda și deci au fost încălcate prevederile art.6 paragr.1 din Convenție.

În consecință, Curtea a acordat d-nei J.A. 3 140 lire irlandeze pentru pretențiile formulate ca și pentru neplăcerile pe care aceasta le-a suferit ca urmare a diferitelor proceduri pe care a trebuit să le suporte⁶⁴¹.

Taxele judiciare. Un alt obstacol de fapt care ar bara accesul la justiție al persoanelor cu venituri modeste sau chiar lipsite total de mijloace financiare pentru a face față cheltuielilor de judecată îl constituie „taxele judiciare” care uneori nu pot fi suportate de persoanele aflate în situația sus-menționată.

Problema s-a pus și în fața instanțelor noastre de judecată în legătură cu plata „taxelor judiciare de timbru” și de „timbrul judiciar”, ajungându-se și la Curtea Constituțională sesizată cu neconstituționalitatea prevederilor art.20 din Legea nr.146/1997 privind taxele judiciare de timbru potrivit căruia „taxele judiciare de timbru se plătesc anticipat”. Or, de multe ori, persoanelor aflate în situații dificile din punct de vedere financiar le este barată calea justiției, tocmai datorită situației lor economice.

Această excepție de neconstituționalitate a fost invocată de mai multe ori în fața Curții Constituționale și, de fiecare dată, ea a fost respinsă ca neîntemeiată cu motivarea în drept că, pe de o parte, liberul acces la justiție nu înseamnă și gratuitatea proceselor, iar, pe de altă parte, Legea nr.146/1997 prevede, în art.21, că „Instanța judecătorească poate acorda scutiri, reduceri, eșalonări sau amânări pentru taxele judiciare de timbru în condițiile prevederilor art.74-81 din Codul de procedură civilă”, eliminându-se astfel restrângerea accesului la justiție din lipsa ori puținătatea mijloacelor bănești. De asemenea, la finalul procesului judiciar, sarcina suportării cheltuielilor judiciare, inclusiv al celor constând în plata taxelor de timbru, revine persoanei care a

⁶⁴¹ A se vedea CEDO, decizia din 6 februarie 1981, în „Recueil 1981”, Seria A nr.41.

căzut în pretenții sau care, în cauzele nelitigioase, au beneficiat de prestațiile efectuate, în condițiile legii, de organele de justiție⁶⁴².

Instanța europeană dă dovadă, în această privință, de un pragmatism deosebit, vădind o preocupare constantă spre a evita orice atingere adusă însăși substanței dreptului la un tribunal (inclusiv accesului la justiție).

Avându-se în vedere caracterul limitat al resurselor publice disponibile pentru acțiunile civile, un sistem judiciar național trebuie, desigur, în mod necesar, să prevadă și o procedură de selecție a cauzelor ce necesită asistență juridică gratuită. În același timp însă-subliniază Curtea – se impune să existe și posibilitatea verificării modului său de funcționare privitor la o cauză dată, în așa fel încât să se poată vedea dacă a operat fără arbitrarie, nedisproporționat și nu a adus vreo atingere substanței dreptului la un tribunal. S-ar putea ca, și alți factori care influențează administrarea justiției să aibă un efect limitativ cu privire la acordarea asistenței judiciare gratuite, dar toate aceste restricții trebuie să satisfacă criteriile sus-menționate⁶⁴³.

⁶⁴² A se vedea Curtea Constituțională, decizia nr. 499/2004, M.of.nr.99 din 31 ianuarie 2005; decizia nr.372/2004, M.of.nr.936 din 13 octombrie 2004; decizia nr.473/2004, M.of.nr.27 din 10 ianuarie 2005; decizia nr.87/2003, M.of.nr.214 din 1 aprilie 2003; decizia nr.65/2000, M.of.nr.452 din 13 septembrie 2000; decizia nr.245/2000, M.of.nr.158 din 29 martie 2001; decizia nr.155/2005, M.of.nr.387 din 9 mai 2005.

⁶⁴³ A se vedea CEDO, decizia din 16 iulie 2002, par.90, apud C. Bîrsan, op. cit., p.471.

SUMAR

TITLUL I – Domeniul de aplicare al art.6 din Convenția europeană a drepturilor omului	8
Secțiunea 1 – Conținutul noțiunii de „drepturi și obligații cu caracter civil”	8
a) Clarificări cu caracter general în legătură cu noțiunea de „drepturi și obligații cu caracter civil”	8
b) Soluții în legătură cu diverse situații juridice care se încadrează sau nu în sfera noțiunii de „drepturi și obligații cu caracter civil”	12
- dreptul la o bună reputație	12
- capacitatea de drept civil a unei asociații	13
- exercitarea dreptului de proprietate	14
- litigiile dintre locatari și proprietari	15
- raporturile juridice obligaționale rezultate din fapte ilicite	15
- dreptul la despăgubiri formulate prin acțiune civilă alăturată celei penale	16
- partajul succesoral	18
- concurența neloială	19
- procedura de declarare a falimentului	19
- cazurile în care se exercită controale specializate cu privire la activități comerciale	20
- procedura de restituire a unor fonduri către o societate comercială	20
- procedura angajată de acționarii unei bănci împotriva deciziei de mărire a capitalului social	21
- procedura executării silite	21
- litigii referitoare la securitatea socială	21
- litigii referitoare la accesul la o profesie	26
- litigii cu caracter disciplinar	30
- litigii referitoare la funcția publică	32
- litigii dintre particulari și puterile publice	38
- dreptul la libera circulație.....	41
- contenciosul de constituționalitate	46
Secțiunea 2 – Temeinicia acuzațiilor în materie penală	49
- noțiunea de acuzație în materie penală	49
- privațiunile de libertate susceptibile să fie aplicate cu titlu represiv	52
- redeschiderea unui proces sau recursul în casație	54
- procedurile disciplinare	55
- amenda penală	56
- sancțiunile cu caracter fiscal	57
- fapte de o gravitate accentuată	58
- scoaterea anumitor comportamente sociale din categoria infracțiunilor.....	59
TITLUL II – Dreptul de acces la un tribunal	65

TITLUL III – Dreptul de acces la un tribunal, aspecte speciale	78
TITLUL IV – Dreptul de acces la un tribunal independent și imparțial	88
TITLUL V – Publicitatea procesului	102
TITLUL VI – Termenul rezonabil	109
TITLUL VII – Egalitatea armelor	116
TITLUL VIII – Principiul contradictorialității	124
TITLUL IX – Motivarea hotărârilor și dreptul la tăcere al acuzatului	133
TITLUL X – Prezumția de nevinovăție	138
TITLUL XI – Dreptul de a fi informat cu privire la natura acuzației și acordarea timpului și facilităților necesare pregătirii apărării	152
TITLUL XII – Dreptul la apărare	157
TITLUL XIII – Dreptul acuzatului de a interoga martorii din proces și dreptul la asistență gratuită a unui interpret	168
TITLUL XIV – Asistența judiciară gratuită și taxele judiciare	180